

**Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Матеріали III Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції (м. Луцьк, 13–14 грудня 2018 р.)**

**Луцьк
Вежа-Друк
2018**

УДК 913(21):001.8(063)
ББК 26.89я4
А 43

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 5 від 05.12.2018 р.)

Рецензенти: **Джаман В. О.** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Карпчук Н. П. – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

Актуальні проблеми регіональних досліджень : матеріали III Міжнар. наук.-
А 43 **практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 13–14 грудня 2018 р.) / за ред.**
В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 252 с.

ISBN 978-966-940-207-3

У збірнику матеріалів конференції висвітлюються актуальні проблеми регіональних досліджень, які були розглянуті на II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції в м. Луцьку 13–14 грудня 2018 р. Розглядаються теоретико-методологічні проблеми розвитку регіональних досліджень, розкриваються питання та проблеми регіонального вивчення історичних, соціально-економічних, політичних, етнополітичних і демографічних процесів розвитку регіонів України й окремих країн світу, а також особливості розвитку туризму, зовнішньополітичних і внутрішньополітичних процесів в окремих країнах і регіонах світу.

Збірка розрахована на широке коло фахівців із регіоналістики та країнознавства, спеціалістів, що працюють у структурних підрозділах органів державної влади й управління, географів, істориків, політологів, економістів, туризмознавців, студентів і викладачів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку регіональних студій.

УДК 913(21):001.8(063)

ISBN 978-966-940-207-3

© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, 2018
© Колектив авторів, 2018

ЗМІСТ

Основні напрями, завдання та проблеми географічного регіонознавства

<i>Сливка Р. Р., Дзера М. Ю.</i>	Географічні образи спірних територій: пропозиції щодо типізації	7
<i>Пугач С. О.</i>	Простір як одне з базових понять сучасної системи наук	11
<i>Шабашова Л. Ю.</i>	Оцінювання економічних ризиків регіону	14
<i>Мандрик І. П.</i>	Використання індексного методу в регіональних наукових дослідженнях	17

Регіональна економіка як розділ регіональних досліджень

<i>Михайленко Т. І., Січка А. І.</i>	ОСББ як альтернатива ЖКГ у сфері надання послуг населенню (на прикладі смт Побузьке)	21
<i>Кирик А. О., Копачинська Г. В.</i>	Порівняння показників соціально-економічного розвитку Молдови та України в посткризовий період	25
<i>Фірчук Ю. О., Копачинська Г. В.</i>	Особливості розвитку рослинництва у Франції	28
<i>Мандрик І. П., Роговий М. А.</i>	Сучасний соціально-економічний розвиток країн Центральної Америки	32
<i>Мельничук А. О.</i>	Загальні особливості та тенденції розвитку сільського господарства Бразилії	35
<i>Кипибіда А. О., Аверіхіна Т. В.</i>	Напрями поліпшення фінансового стану підприємств у ринкових умовах	39

Основні концепції, проблеми та завдання туристичного регіонознавства

<i>Артёменко С. В.</i>	Географическая регионализация в туристическом страноведении	42
<i>Smyrnov I. G.</i>	Regional and logistical organization of urban tourism with the aim of its sustainable development	45
<i>Руднєва М. Г.</i>	Світові тренди розвитку туризму в 2018 р.	49
<i>Гладкий О. В., Савицький О. О.</i>	Регіональні дослідження туристичного потенціалу Хмельницької області України	54
<i>Горин І. В.</i>	Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області в умовах сьогодення	58
<i>Майстер А. А.</i>	Розвиток туристичної діяльності у Волинській області	62

<i>Патійчук В. О., Якубович Р. П., Філон О. В.</i>	Основні релігійно-паломницькі центри Болгарії	66
<i>Виноградська В. О., Коцан Н. Н.</i>	Головні туристичні центри та атракції Французької Рив'єри	72
<i>Патійчук В. О., Карпюк К. О.</i>	Сучасні проблеми розвитку туризму в Іспанії	76
<i>Медведєва І. В.</i>	Історичні передумови розвитку туризму на Кубі	84
<i>Пікулик О. Б., Криса Т. В.</i>	Розвиток туристичної галузі в Південній Кореї	88
<i>Патійчук В. О., Якубович Р. П.</i>	Основні релігійно-паломницькі центри Грузії	91
<i>Романів О. Я., Яковлева Н. О.</i>	Географія абортного туризму	97
<i>Моренчук А. А., Агапова І. В.</i>	Стан і перспективи розвитку гастрономічного туризму в Ісландії	101

Проблеми регіонального вивчення демографічних, етнополітичних і соціальних процесів у країнах світу

<i>Лажнік В. Й.</i>	Регіональні відмінності в природному русі населення Польщі	108
<i>Карасійчук Т. Я.</i>	Сучасна демографічна ситуація в країнах Західної Африки	114
<i>Маковецька Л. О., Геналюк Р. М.</i>	Сучасна демографічна ситуація в Ратнівському районі Волинської області	118
<i>Гірак Ю. І., Коцан Н. Н.</i>	Поширення сепаратизму в Іспанії	123
<i>Ріпа В. М.</i>	Ісламський сепаратизм в Ємені	126
<i>Філоненко І. М. Терещенко А. Р.</i>	Конфлікти на Африканському континенті як основна причина появи нелегальних мігрантів у країнах Європи	129
<i>Бакалейко В. А., Сосницька Я. С.</i>	Злочинність у Рівненській області: суспільно-географічні аспекти	132

Історичне регіональне вивчення як складова частина регіональних студій

<i>Шукалович Ю. І.</i>	Історичні фактори формування американо-китайських відносин	136
<i>Русінов М. Ю.</i>	Конфлікти у Північній Африці: причини та шляхи врегулювання	139
<i>Vespalikova O. O.</i>	Palestinian problem in the 2nd half of the XX century	143

Сучасний стан, проблеми та завдання політичної регіоналістики

<i>Манзій Н. П., Коцан Н. Н. Ярошевич О. М., Коцан Р. І. Романюк Н. І., Гіль О. Р. Кулик С. М., Мельник О. Л. Кучер М. Г.</i>	Посилення регіоналізму в Європі ..... Особливості сучасних прикордонних територій ..... Геополітичні інтереси непрямих учасників Сирійського конфлікту ..... Експансія Китаю у Південно-Китайському морі ..... Рішення Актауського саміту щодо визначення правового статусу Каспію	147 149 153 156 160
---	--	---------------------------------

Зовнішня політика та зовнішні зв'язки країн і регіонів як компоненти регіональних студій

<i>Кулик С. М., Гонта А. Ю. Domaretska V. M. Михальчук М. І. Горбач А. Ю. Янюк Е. С. Церковна М.-М. О. Кулик С. М., Короліук Д. С. Талабішко А. В. Голотюк Ю. С. Matiyuk O. A., Vozniuk E. V. Dzhugaliuk N. I. Генсецька Л. А. Drozd D. M. Vietrov K. I. Ройко О. О.</i>	Торговельні суперечності між США і КНР на полях саміту АТЕС 2018 року ..... The problems and prospects of current BRICS activity ..... Особливості сучасного політичного діалогу США й КНР ..... Проблеми та перспективи сучасних міждержавних відносин України та Молдови ..... Особливості українсько-ізраїльського культурно-гуманітарного співробітництва ..... Нормативно-правова база російсько-американського співробітництва ..... Роль ядерного чинника у відносинах Індії та Пакистану у XXI столітті ..... Політичне партнерство Європейського Союзу з країнами Африки ..... Європейський Союз та країни Латинської Америки: політико-регіональне партнерство ..... The kurdish issue within turkey's policy ..... Syria's foreign relations with neighboring states ..... «Ісламська Держава» як потенційна загроза для національної безпеки України ..... The ukrainian peacekeeping forces in Côte d'Ivoire ..... The rebirth of Silk Road ..... Національні особливості використання невербальної комунікації у дипломатії	163 166 169 172 176 180 184 188 190 193 196 201 204 208 211
--	---	---

Етнолінгвістичне регіонознавство в системі регіональних студій

<i>Гуз О. П.</i>	Регіональна варіативність французької мови на території Франції	214
------------------	---	-----

Екологічне регіонаознавство в системі регіонаознавчої науки

<i>Красовський В. Б., Уль А. В.</i>	Аспекти еколого-економічного використання сільськогосподарських угідь	217
<i>Ігнатишин В. В. Іжак Т. Й., Ігнатишин А. В., Ігнатишин М. Б.</i>	Сейсмотектонічні процеси в Закарпатському внутрішньому прогині та їх зв'язок із варіаціями електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц	220
<i>Кулик С. М., Литвинова Н. С.</i>	Військові конфлікти в країнах Африки як фактор масового винищення популяції рідкісних тварин	226
<i>Марчук А. Ю.</i>	Антропогенний вплив як один із чинників зміни клімату	229

Інформаційне та картографічне забезпечення регіональних досліджень

<i>Кащенко М. Р., Бліндер Ю. С.</i>	Теоретико-методологічні питання розробки схем землеустрою	233
<i>Міхиринська А. І., Волошин В. У.</i>	Проекти землеустрою як основа раціонального використання земель	236
<i>Оліферчук В. С., Уль А. В.</i>	Особливості детального планування сільських населених пунктів	239
<i>Шемякін М. В.</i>	Картографічне забезпечення проектування та будівництва меліоративних систем	242

Особливості розвитку систем освіти й науки в країнах і регіонах світу

<i>Вознюк В. С.</i>	Особливості розвитку системи освіти у Великобританії	245
---------------------	--	-----

ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ЗАВДАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЧНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

УДК 911.3:32

Р. Р. Сливка – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

М. Ю. Дзера – студентка 2 курсу магістратури факультету природничих наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ГЕОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ СПІРНИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ТИПІЗАЦІЇ

*Роботу виконано на кафедрі географії
і природознавства ПНУ ім. Василя Стефаника*

Імажинальна географія спірних територій є перспективним міждисциплінарним напрямом регіональних студій. У статті аналізуються маніпуляції суспільною свідомістю шляхом створення вигідного для сторін конфлікту географічного образу окремих регіонів. Запропоновано типізацію способів відображення образів спірних територій.

Ключові слова: образ території, імажинальна географія, спірні території.

Slyvka R. R., Dzera M. Yu. Geographical Icons of Disputed Territories: Proposals for Typization. Imaginative geography of disputed territories is a promising interdisciplinary field of regional studies. The basis for such work are different examples of manipulations with geographic icons of contested regions in profitable way for the parties to the conflict. It is possible to propose the typization of ways of iconic representation of disputed territories.

Key words: icon of territory, imaginal geography, disputed territories.

Україна зазнала агресії зі сторони Росії, із 2014 р. триває військовий конфлікт, частина території країни незаконно анексована. Проти держави були застосовані прийоми гібридної війни, яка зокрема включає інструменти інформаційної війни. Експлуатація географічних образів територій територіально-політичного конфлікту дає змогу впливати на свідомість населення у потрібному для агресора руслі. Все це спонукає до вивчення цього феномену з погляду імажинальної географії.

Мета статті – на основі аналізу конфліктної взаємодії держав світу відобразити типи географічних образів спірних територій. **Завдання статті** – запропонувати типи географічних образів спірних територій.

Ідея «природних земель», які є демаркованими територіями соціально гомогенних спільнот чи націй-держав, була сформульована ще Ф. Ратцелем. У своїх працях він вказував на нерозривну єдність народу, держави й території. Вчений відкидав ідею договірних кордонів, які вважав такими, що порушують закони природи. Таким чином, обґрунтовувалась важливість органічної єдності держави, нації й території [9]. Формулювання територіальних претензій на основі «природного права» було впродовж ХХ ст. одним із головних виправдань агресивних дій держав, що мали

наслідком Першу та Другу світові війни. Через це такі ідеї були засуджені як такі, що підривають принцип територіальної цілісності суверенних держав. Однак, на початку XXI ст. окремі політичні кола продовжують використовувати концепти іредентизму задля виправдання територіальної експансії. Це відбувається тому, що територіальна ідентичність багатьох народів є однією із ключових у їх самоідентифікації. Крім того, ідея повернення «втраченої» території залишається ефективним інструментом політичної мобілізації суспільства.

Уперше поняття територіальної ідентичності запропоновано у середині XX ст. у рамках гуманістичної географії, засновниками якої вважають американських географів К. Зауера та Дж. Райта. За предмет географії стали розглядати не лише світи дійсні, об'єктивні, а й світи суб'єктивні, ті, що існують в уяві індивідів та соціальних груп [3, с. 8]. На пострадянському просторі основи імажинальної географії (географії образів) заклав Д. Замятін, який визначив її як міждисциплінарний науковий напрям у рамках гуманітарної географії, що вивчає особливості та закономірності формування й організації географічних образів, структури цих образів, специфіку їх моделювання, способи й типи репрезентації та інтерпретації [1]. Знаковою є поява вітчизняної монографії за авторства Я. Олійника та О. Гнатюка [3], яка присвячена проблемам імажинальної географії. Проблематика географічних образів спірних територій розкрита А. Паасі, який вважає, що кордони, зокрема й спірні, проявляють себе у численних соціальних (економічних, культурних, адміністративних і політичних) практиках та дискурсах, які можуть бути одночасними й перехресними [8]. Д. Ньюмен й А. Паасі серед низки інших головних напрямів дослідження сучасних політичних кордонів виділяють вивчення наративів і дискурсів щодо кордонів [7]. Д. Грегорі й А. Пред доводять, що географічні уявлення відповідальні за розгортання війн [12]. Проблема репрезентації спірних територій відображена М. Айрою Гласснером [6] й на прикладі конфлікту на Донбасі розкривається Р. Сливкою [4]. Окремий напрям досліджень – це географія урбіциду, що досліджує осмислене руйнування символічного ландшафту спірних міських регіонів. Прикладом дослідження трансформації культурного ландшафту Донбасу під час воєнного конфлікту є стаття Р. Сливки, Л. Сливки та Я. Атаманюк [10]. Важливий внесок у картографічне відображення зони конфлікту здійснив І. Ровенчак, який видав тематичну карту «Україна. Донбас» [5].

Географічний образ території – це система взаємопов'язаних і взаємодіючих знаків, символів, архетипів і стереотипів, що яскраво й водночас достатньо просто характеризують певну територію [2, с. 112]. За А. Тейлор, символічне відображення претензій щодо певних територій є актом влади над ними, схожим на акти фізичного примусу [11]. Оскільки в основі територіальних конфліктів лежить суперечність щодо належності певної території, то оспорювані території стають свого роду палімпсетами, тобто нашаруваннями різних соціокультурних значень, які присвоєні їм сторонами конфлікту. Уявлення про територію є абстрактними та ідеалізованими сукупностями образів «своєї» землі. Це дає підстави говорити про більше значення тих чи інших територій для одних народів та менше – для інших. Виникає ефект територіалізації свідомості населення, внаслідок якого зростає політична цінність території. Це свого роду ресурс, який мобілізує суспільство у процесі боротьби з метою захисту, демаркації та влади над територією.

Із позицій постмодерного та постструктуралістського підходів у географії, відображення спірних територій може стати способом символічної передачі національних уявлень про простір і географічні об'єкти, які є втіленням національної ідеї. Для вірмен – це г. Арарат, для українців – простір між Карпатами й Кавказом, для грузинів – хребти Великого Кавказу, для євреїв – гора Сіон. Територіальні претензії чи вимоги національної, релігійної або політичної спільноти можуть бути виражені шляхом мистецької матеріальної (картини, карти, тексти, марки, гроші, сувеніри, футболки й т. д.) чи аудіо-візуальної інтерпретації (пісні, вірші, кіно).

Відображення спірних територій набуває потужного пропагандистського значення. Типізація, розроблена нами, відображає способи, за допомогою яких створюють образи спірних територій. Відповідно до проведених досліджень, було виділено три типи географічних образів, а саме: 1) освітній; 2) атрибутивний; 3) споживацький.

Освітній тип включає сукупність географічних образів, які вміщені у картографічних виданнях та освітній літературі. Проблема інтерпретації спірних чи незаконно анексованих територій на картографічних творах викликає палкі дискусії між видавцями та зацікавленими сторонами в конфлікті. У КНР та Індії ухвалені закони, які диктують, яким чином мають відображатися національні кордони на картах, що публікуються в країні. Уряд Індії погрожував обмежити застосування операційної системи Microsoft Office Windows 95 з приводу відображення на ній картосхеми часових поясів, де Кашмір був розділений між Індією, Пакистаном і КНР. Китайська влада, натомість, вимагала, щоб Тайвань не відображався як окрема держава, а марокканська влада – відображення Західної Сахари в складі Марокко. Проте у демократичних країнах ліберальна видавнича політика й відсутність цензури має одним із наслідків численні приклади картографічних помилок чи усвідомлених дій при відображенні зон конфліктів на картах. Скандальною є картографічна інтерпретація анексованого Росією в Україні Криму відомими видавництвами «National Geographic Society», «Larousse», Oxford University Press (OUP), «Kartografie Praha». Їх картографи зображають на своїй продукції фактичну ситуацію, навіть якщо новий статус-кво Криму вважався більшістю країн світу за нелегітимний. Такі публікації спонукають дипломатичні представництва України до висловлення протесту. Прикметно, що компанія Google у своїй картографічній діяльності декларує принцип дотримання національних законів, а також прагнення надати користувачам якомога більше інформації, щоб вони самі могли робити висновки про територіальні суперечки. Як наслідок, для інтернет-користувачів із різних країн ресурс «Гугл Земля» надає відмінне картографічне відображення територіальної належності тих чи інших територій.

Атрибутивний тип географічних образів території стосується важливих символів держави – її конституційної назви, гімну, гербу, прапора, національного паспорта, валюти, поштових марок. Відомою є суперечність між Грецією та Македонією щодо назви та прапора останньої, що тривали з 1991 р. до 2018 р. Греція заперечувала проти використання назви та прапора республіки, вбачаючи у цьому потенційні територіальні претензії до свого історико-географічного регіону – Македонії. Наслідком стали грецько-македонські компромісні угоди й консультативний референдум від 30 вересня 2018 р. з приводу зміни теперішньої назви держави на «Північну Македонію». Схожі непорозуміння існують між Американським Самоа та Західним Самоа (офіційно *Незалежна Держава Самоа*). Географічні образи території країни відображені на прапорі країн, які мають справу із тривалими територіальними конфліктами – зокрема на прапорах Республіки Кіпр та Республіки Косово. Герб Вірменії відображає один із символів вірменського народу – г. Арарат, яка знаходиться на суверенній території Туреччини. Повернення втрачених вірменських етнічних територій є постійним наративом неофіційних територіальних претензій. Прикладом відображення у гімні бачення меж соборної України, є текст гімну «Ще не вмерла Україна» у редакції до 2003 р. Офіційна версія гімну містила другий куплет, який починався з рядків «Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону ...». Сучасна ж редакція пропускає другий куплет, щоб не створювати приводу для звинувачень у територіальних претензіях до Польщі чи РФ.

Ще одним способом відображенні історичних претензій на території суміжних держав є зображення цих територій чи окремих культурних пам'яток у національних паспортах. Наприклад, Польща й КНР вважають таку практику законною, пропри обурення сусідніх держав, інтереси яких порушують такі дії. У 2012 р. уряди низки країн регіону піддали критиці рішення Китаю внести у нові паспорти зображення

спірних територій з Індією, морської акваторії Південно-Китайсько моря й тайванських пам'яток культури та природи. Відповіддю Індії на дії КНР стала видача китайським громадянам віз у консульстві Індії із картою, на якій спірні з КНР прикордонні райони відображені як індійська територія.

Одним із символів суверенітету держави є валюта. Національний уряд Фолклендських о-вів, які є спірною територією, здійснює емісію грошового знаку фунт Фолклендських островів (FKP). На монеті FKP зображені контури островів. Образ територій, над якими країна планує повернути контроль, проявляється у зображеннях на монетах Азербайджану – гяпik. На них відображено конфігурацію території країни, якою вона була до війни в Нагірному Карабаху. Зразу ж після акту агресії та незаконної анексії Криму Росія випустила нові банкноти російського рубля із зображенням анексованого Севастополя й незаконно спорудженого кримського моста. Дуже часто географічні образи поширюють за допомогою поштових марок. Багато таких прикладів наводить у своїй праці М. Айра Гласснер [6]. Після незаконної анексії Криму пошта Росії випустила поштові марки із зображенням Херсонського й Тарханкутського маяків, кримського моста. Україна відповіла на російські дії скаргю до Всесвітнього поштового союзу та випуском блоку власних марок під назвою «Крим – це Україна».

Споживацький тип включає географічні образи, які формуються за допомогою реклами, сувенірів та масового мистецтва (пісні, книги, кінофільми, графіті й т. д.). Наприклад, у Палестині популярні сувеніри оздоблені картографічними зображеннями цієї країни. Констатуємо, що масова («низька») культура стала ефективним засобом ментального розколу населення України. Такий поділ дозволяє Росії здійснювати більший контроль над державою та ініціювати сепаратистські рухи. Російська інформаційна зброя скерована на формування частиною українців вигідної для Москви уявної геополітичної реальності. Нав'язана політичною пропагандою та ЗМІ дезінформація спроможна впливати на політичний процес у регіонах України. Відсутність критичного ставлення у співгромадян до деструктивних інформаційних потоків сприяло формуванню у багатьох відчуття «іншої України», яке проявилось не тільки у Донбасі, а й навіть в інших регіонах держави. «Інакшість» ефективно використовується як маніпуляційний інструмент як зовнішніми, так і внутрішніми суб'єктами політики [4].

Висновки. Найбільшу символічну вагу мають зображення на офіційних державних символах – прапорі та гербі. Масовим способом поширення образів є використання ЗМІ, грошових знаків, картографічних зображень у підручниках, атласах, цифрових картах. Ефективність використання географічних образів каналами електронних ЗМІ є очевидно найвищою. Країни, що перебувають в стані конфлікту щодо належності тих чи інших територій, часто застосовують конструювання географічних образів для виправдання своєї позиції. Вважаємо, що імажинальна географія спірних територій є перспективним міждисциплінарним напрямом наукових досліджень в Україні з огляду на існуючі загрози національній безпеці держави.

Джерела та література

1. Замятин Д. Н. Гуманитарная география: основные направления, категории, методы и модели / Д. Н. Замятин // Культурная и гуманитарная география. – 2012. – Т. 1. – №. 1. – С. 12–14, 17.
2. Замятин Д. Н. Соципространственность и идентичность / Д. Н. Замятин // Мир психологии : науч.-метод. журнал. – 2012. – № 1 (69). – С. 104–123.
3. Олійник Я. Територіальна ідентичність населення Подільського регіону : моногр. / Я. Олійник, О. Гнатюк. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2017. – 223 с.
4. Сливка Р. Р. Територіально-політичний конфлікт у Донбасі: погляд з позиції постмодерного підходу в географії / Р. Р. Сливка. // Географія та туризм. – 2015. – № 32. – С. 146–160.

5. Україна. Донбас. М 1:1 500 000, 2015 : наук. ред. І. Ровенчак. – Львів : Карти і Атласи, 2015.
6. Glassner M. I. Political Geography / M. I. Glassner. – 2 nd ed. – New York : Chichester ; Brisbane, Toronto, Singapore : John Wiley & Sons, Inc., 1995. – 320 p.
7. Newman D. Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography / D. Newman, A. Paasi // Progress in Human Geography. – 1998. – Vol. 22, 2. – P. 186–207.
8. Paasi A. Boundaries as Social Practice and Discourse: The Finnish-Russian Border / A. Paasi // Regional Studies. – 1998. – Vol. 33.7. – P. 669–680.
9. Ratzel F. Politische Geographie / F. Ratzel. – München, Berlin : Oldenbourg, 1903.
10. Slyvka R. Transformations of the cultural landscape of Donbas during the armed conflict 2015–2017 / R. Slyvka, L. Slyvka, Y. Atamaniuk // Studia z Geografii Politycznej i Historycznej. – 2017. – Vol. 6. – S. 305–326.
11. Taylor A. Belonging / A. Taylor // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin and Nigel Thrift]. – Amsterdam : Elsevier, 2009. – Vol. 1. – P. 294–299.
12. Violent Geographies, Fear, Terror, and Political Violence / ed. by D. Gregory, A. Pred. – New York, London : Routledge, 2007.

УДК 911.5/9

С. О. Пугач – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПРОСТІР ЯК ОДНЕ З БАЗОВИХ ПОНЯТЬ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ НАУК

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СХУ імені Лесі Українки

Проаналізовано трактування поняття простір у сучасній науковій філософській літературі. Досліджено розуміння простору у минулому. Визначено основні властивості простору.

Ключові слова: простір, властивості простору, субстанціональний підхід, реляційний підхід.

Puhach S. O. Space as the Basic Concept of the Modern System of Sciences. The concept of space interpretation in modern scientific philosophical literature is analyzed. An understanding of space in the past is explored. The basic attributes of the space are determined.

Key words: space, space attributes, substantive approach, relative approach.

Сучасна система наук, яка є основою людської цивілізації оперує тисячами різноманітних понять та термінів. Одні з них є вузькоспеціалізованими та використовуються лише у окремих наукових напрямках, інші – представлені ширше й входять до понятійно-термінологічного апарату великої кількості наук. Одним із таких понять є поняття простору.

Простір є одночасно й простим, і складним терміном. Розуміння (усвідомлення) простору є одним із вроджених властивостей людини. Кожен із нас розуміє що таке

простір, проте, коли попросити дати йому визначення, у людини починаються труднощі.

Переважає більшість суспільних, природничих, гуманітарних, технічних наук використовують поняття «простір» у своїй термінології для опису власних предметних областей. Для географії, поруч із фізикою та геометрією, це поняття є базовим. Для глибшого «географічного» розуміння простору, спочатку нам необхідно дати його визначення у філософських студіях, як таких, де це поняття сформувалося й набуло поширення на інші наукові дисципліни.

Поняття простору є одним із фундаментальних понять людської свідомості. Воно є надзвичайно складним та має велику кількість різноманітних визначень. У різні епохи свого розвитку людина по-різному уявляла та трактувала простір.

У первісному суспільстві простір в усвідомленні людей був умістищем реальних об'єктів і міфічних образів. Давньогрецькі філософи (Демокрит, Епікур, Лукрецій) розглядали простір як однорідну, нескінчену, нерухому порожнечу, заповнену атомами. Вплив цієї концепції прослідковується й у наш час при спробах дати найпростіше визначення простору. Протилежну концепцію простору відстоював Аристотель, який заперечував існування порожнини. Тому його простір заповнений місцями, які займають різні тіла. Практично ці концепції започаткували субстанційний і реляційний підходи до сприйняття та розуміння простору, які розвивалися впродовж багатьох століть [3].

У релігійних й об'єктивно-ідеалістичних концепціях простір і час трактували як утворені разом із матерією Богом або абсолютним духом. Із погляду теології до Бога поняття простору й часу неприйнятні, оскільки він існує за межами простору та часу у вічності. У суб'єктивно-ідеалістичних концепціях висувались еkleктичні та внутрішньо суперечливі тлумачення простору й часу як апіорних форм чуттєвого споглядання (І. Кант) або як форм упорядкування комплексів відчуттів і дослідних даних, встановлення між ними функціональних залежностей (Дж. Берклі, Е. Мах, позитивізм) [6].

Розвиток науки у ХХ ст. розкрив нові аспекти простору та часу. Спеціальна теорія відносності (1905) показала залежність та нерозривний зв'язок простору й часу від руху матеріальних об'єктів. Загальна теорія відносності (1916) підтвердила, що простір і час – не самостійні сутності, а форми існування матерії. Зокрема, виходячи з цієї теорії, відносними треба визнати, лінійні розміри, час й одночасність подій.

Поява загальної теорії відносності призвело до створення у ХХ ст. нової наукової картини світу та формування поняття чотиривимірного континуального *простору-часу*, у якому три однорідні просторові координати доповнюються координатою часу й тому всі явища розглядаються у динаміці – як процеси. Виникло абстрактне поняття математичного простору з безкінечною вимірністю, яке стало дієвим інструментом аналізу й опису складних багатовимірних об'єктів, до яких відносяться й суспільно-географічні об'єкти [3].

Сформувалися два основні підходи до трактування простору: субстанціональний, реляційний.

За *субстанціональним* підходом (Демокрит, І. Ньютон) простір розуміється як самостійна відносно часу й матерії сутність (субстанція), яка діє поруч і незалежно від них. Звідси висновок про незалежність властивостей простору від об'єктів та процесів, які відбуваються у ньому.

За *реляційним* підходом розуміють простір не як самостійну суть, а як системи відносин, що утворюються між матеріальними об'єктами, які взаємодіють. Поза такою системою взаємодій простір і час вважають неіснуючими. Реляційна концепція допускає залежність властивостей простору й часу від характеру взаємодії речей, властивостей і відносин [5].

Основними властивостями простору є:

- об'єктивність і незалежність від свідомості людини;
- нерозривний зв'язок простору та часу між собою;
- простір виступає як загальна властивість (атрибут) об'єктів (матерії);
- не існує об'єктів поза простором;
- не існує простору поза предметами (матерією). Звідси наслідок: простір завжди чимось заповнений;
- кількісна й якісна нескінченність;
- структурність, тобто здатність поділятися на окремі частини;
- протяжність, тобто зміни характеру зв'язків і взаємодій складових елементів, їх чисельності, взаємного розташування, якісних особливостей;
- гетероструктурність – існування у просторі різних об'єктів (точкових, лінійних, площинних, об'ємних), полів;
- неперервність (континуальність) – відсутність «розривів» у просторі;
- зв'язність – наявність взаємодії між елементами простору;
- тривимірність (іноді додається четвертий вимір – час) – фундаментальна властивість, яка емпірично констатується. Виражається у тому, що положення будь-якого об'єкта можна визначити за допомогою трьох незалежних величин: довжини, висоти, ширини;
- однорідність простору – відсутність якихось виділених точок чи ділянок;
- ізотропність – рівноправність усіх можливих напрямів руху.

У низці енциклопедичних видань наведено такі трактування поняття «простір»:

Простір – це форма буття матерії, яка характеризує її протяжність, структурність, співіснування й взаємодію елементів в усіх матеріальних системах [5; 6; 8].

Простір – філософська категорія, за допомогою якої позначається форма буття речей та явищ, яка відображає їх співбуття та співіснування [4].

Простір – поняття, яке характеризує взаємне розташування співіснуючих об'єктів [7].

Простір – те, що залишиться, якщо забрати все; порожнеча, але порожнеча в трьох вимірах [1].

Отже, у сучасній науковій літературі відсутнє єдине розгорнуте трактування поняття «простору», а багаточисельні визначення мають дискусійний характер.

Простір може трактуватися у різних розуміннях (аспектах). Особливо яскраво проявляється узагальнююча, об'єднувальна властивість цього поняття. Вона виходить із того, що у розумінні сучасної науки простір не може бути порожнім – він обов'язково чимось наповнений. Тому всі об'єкти, що знаходяться у просторі, розглядаються як об'єднані просторово, тобто належать одному просторові. Такий підхід дав змогу розширити поняття простору на сукупність однорідних подій, явищ, процесів тощо. Вживання поняття простору у такому аспекті взагалі не є строгим і ґрунтується на його інтуїтивно зрозумілій об'єднувальній здатності [3].

Так з'явилися поняття «соціальний простір», «географічний простір», «економічний простір», «освітній простір», «простір подій», «етнічний простір», «національний простір», «релігійний простір», «цивілізаційний простір», «водний простір», «повітряний простір», «регіональний простір», «локальний простір», «людський простір», «архітектурний простір», «театральний простір», «художній простір», «віртуальний простір», «геополітичний простір», «життєвий простір», «правовий простір» та ін.

У сучасній науці вивчаються специфічні форми вияву простору у мікросвіті, живій природі, соціальній сфері. Спеціально досліджуються соціальний простір, геологічний, історичний, художній та інші види часу й простору [5]. Так, В. Вернадський у своїх працях неодноразово використовував поняття біологічного простору.

Характерною особливістю більшості наук, що оперують різними «просторами», є те, що вони хоча й вживають це поняття, але спеціально не обґрунтовують його в теоретичному та методологічному аспектах. Географія, на відміну від них, не може лишатися осторонь від теоретико-методологічних баталій, оскільки простір для неї є предметом дослідження, інструментом пізнання, ключовим пояснювальним принципом. Ситуація ускладнюється тим, що для географії принципово необхідно зв'язати природничо-наукове та соціокультурне розуміння простору, тоді як інші науки (літературознавство, фізика) цим можуть й знехтувати [2].

Висновки. Отже, поняття простору є одним із базових у сучасній системі наук, яке стоїть на одному рівні з такими категоріями, як час, матерія, форма, взаємодія, рух, розвиток, взаємовплив тощо. Спроби філософами дати йому однозначне трактування поки що успіхів не дали. Багато наук оперує дефініцією простору. Не є винятком і географія, для якої це поняття є ключовим. На нашу думку, географам слід більше уваги приділяти аналізу простору та опису його властивостей.

Джерела та література

1. Конт-Спонвиль А. Философский словарь / пер. с фр. Е. В. Головиной / А. Конт-Спонвиль. – М. : ООО «Изд-во «Этерна»», 2012. – 752 с.
2. Костинский Г. Д. Географическая матрица пространственности / Г. Д. Костинский // Известия РАН. Серия географическая. – 1997. – № 5. – С. 16–31.
3. Немець К. А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі : моногр. / К. А. Немець, Л. М. Немець. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
4. Новейший философский словарь. – 3-е изд., исправл. / сост. и гл. науч. ред. А. А. Грицанов. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
5. Основи філософських знань. Філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство : підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. П. Требін та ін. – К. : Центр учб. літ-ри, 2008. – 1028 с.
6. Подольська Є. А. Філософія : підручник / Є. А. Подольська. – К. : Фірма «Інкос», Центр навч. літ-ри, 2006. – 704 с.
7. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
8. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

УДК 910.2

Л. Ю. Шабашова – кандидат географічних наук, старший науковий співробітник Інституту географії НАН України

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ РЕГІОНУ

*Роботу виконано в Інституті географії
НАН України*

Обґрунтовано особливе місце економічних ризиків регіону в системі регіональної безпеки. Підкреслено значення економічної сфери у запобіганні та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій природного, природно-техногенного, соціального та воєнно-політичного походження. Окреслено показники оцінювання економічних ризиків регіону.

Ключові слова: економічна безпека регіону, економічний ризик, індикатори.

Shabashova L. Yu. Assessing the Economic Risks of the Region The special place of economic risks of the region in the regional security system is substantiated. The importance of the economic sphere in preventing and overcoming the consequences of emergency situations of natural, natural and man-made, social and military-political origin is emphasized. Outlined indicators for assessing the economic risks of the region.

Keywords: economic security of the region, economic risk, indicators.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсивними процесами впровадження нових технологій та залучення інновацій в усі сфери людської діяльності, що супроводжується зростаючою кількістю виникнення надзвичайних ситуацій. Нові знання значною мірою пов'язані з невизначеністю наслідків їх використання через відсутність досвіду. Негативні наслідки надмірного природокористування й виснаження природних ресурсів посилюються процесами дестабілізації всередині людського суспільства. Як наслідок, забезпечення відносної збалансованості розвитку регіонів потребує залучення все більшої кількості ресурсів і розробки все більш вдосконалених технологій.

Дослідженню питань безпеки регіонів та визначенню різного роду ризиків присвячена велика кількість наукових публікацій. На державному законодавчому рівні обґрунтована Стратегія національної безпеки, розроблені закони, спрямовані на зміцнення позицій держави у сфері національної безпеки. Одночасно, нерівномірність розвитку регіонів слугує передумовою виникнення напруження в суспільстві, створює загрози територіальній цілісності країни, стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність, а також звужує можливості запобігання та подолання наслідків виникнення надзвичайних ситуацій. Відповідно, наукові дослідження економічних основ безпеки країни та регіонів залишаються актуальними.

У Стратегії національної безпеки України від 12 лютого 2007 р. зазначено, що стратегічною метою політики національної безпеки України є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства та держави, додержання прав і свобод людини та громадянина, створення умов для динамічного зростання економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення [4]. Відповідно, процеси економічного зростання є базисом для забезпечення національної безпеки.

Економічна сфера є фундаментальним складником життєдіяльності суспільства. Вона включає господарську діяльність, а також відносини, що склалися у системі виробництва, розподілу, обміну та споживання. Від функціонування економічної системи залежить рівень забезпечення необхідними для існування та розвитку суспільства ресурсами в умовах їх обмеження. Як і будь-яка людська діяльність, сфера економічних відносин безпосередньо пов'язана з необхідністю прийняття рішень, обґрунтованість яких визначає ступінь економічних ризиків.

Найважливішою якісною характеристикою економічної системи держави є економічна безпека, яка відображає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами для розвитку галузей господарства та послідовну реалізацію національних інтересів. Крім того, економічна безпека як система інструментів і механізмів інституційної взаємодії, має здатність запобігати загрозам або мінімізувати їх вплив на економіку загалом та на її частини – галузі, регіони, підприємства [3].

За цим визначенням, економічна безпека є основою національної безпеки держави та її регіонів. Призначення економічної сфери полягає, зокрема, у забезпеченні заходів подолання надзвичайних ситуацій природного, природно-техногенного, соціального та воєнно-політичного характеру. Заходи прогнозування ризиків, упередження виникнення надзвичайних ситуацій, а також подолання їх наслідків і відновлення нормального стану життєдіяльності залежать від

фінансування на державному та регіональному рівні. Таким чином, специфіка економічної безпеки полягає у тому, що вона охоплює не лише власне економічну сферу регіону, оскільки тісно пов'язана з витратами на упередження реалізації загроз надзвичайних ситуацій в інших сферах життєдіяльності суспільства.

Одним із головних понять у вивченні надзвичайних ситуацій є поняття *ризик*. Буквально «ризик» у перекладі з французької мови означає «*можливу небезпеку чогось*», що передає думку про ймовірність виникнення тієї чи іншої негативної події, можливі обсяги втрат і збитків у результаті такої події, а також кількісну міру (оцінку) можливості виникнення небезпеки [2].

Ризики розглядаються переважно в контексті настання надзвичайної ситуації, тобто порушення функціонування й загрози фізичному існуванню системи в результаті аварії, катастрофи, ураження, нападу тощо і, як правило, стосується матеріальних об'єктів та вимірюваних збитків.

Ризик є складним багатоаспектним поняттям, яке може бути застосоване практично в будь-якій сфері людської діяльності, чим пояснюється різноманітність поглядів на його сутність. Зокрема, визначення наведене у Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 р. № 2245-III: «ризик – ступінь імовірності настання певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами» – підкреслює можливість оцінки, наскільки вірогідним є настання негативної події.

З географічних позицій економічний ризик можна визначити як ймовірність настання в країні або її регіоні небезпечної події зі збитками, які знижують рівень економічної безпеки, тобто послаблюють стан захищеності господарської діяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, здатних зруйнувати процеси соціально-економічного розвитку регіону, його соціально-політичну стабільність. У забезпеченні стану економічної безпеки, стабільності, поступального розвитку та захищеності населення, полягає головна мета господарювання усіх держав світу.

Оцінювання рівня економічних ризиків регіону може бути здійснено за методикою порівняння фактичних даних із пороговими значеннями індикаторів негативних чинників. За порогові значення, як правило, беруть міжнародні еталонні порогові значення індикаторів, або їх значення в економічно розвинутих країнах, найкращі значення за сукупністю країн, максимальні значення із сукупності показників тощо [5].

Збільшення ризиків надзвичайних ситуацій, що спостерігається у світовому масштабі, зростання економічних збитків від природно-техногенних катастроф значною мірою пов'язано з наслідками господарської діяльності людини, впливом соціально-економічних чинників і процесів.

Методика оцінювання економічних ризиків регіону передбачає визначення чинників, що впливають на ймовірність настання в країні або її регіоні небезпечної події зі збитками. Основоположне значення економічної сфери зумовлює тісні взаємозв'язки надзвичайних ситуацій природного, природно-техногенного, соціального та воєнно-політичного походження з неминучим виникненням напруги в економічній сфері, тобто надзвичайна ситуація практично будь-якого походження є чинником виникнення надзвичайної економічної ситуації. Тому методика оцінювання економічних ризиків регіону, у широкому розумінні, повинна охоплювати показники власне економічного розвитку (або економічної безпеки) регіону, а також враховувати вірогідність виникнення надзвичайних ситуацій різного походження, врахування можливих витрат на передбачення та запобігання виникнення надзвичайних ситуацій, подолання їх наслідків і мінімізації збитків.

Основні показники, за якими проводиться оцінка економічних ризиків регіону, залежно від мети й особливостей дослідження може охоплювати різні групи економічних індикаторів, серед яких: показники економічного зростання; показники,

що характеризують інтегральний потенціал регіону; показники якості життя населення; показники негативних господарських процесів [1].

Таким чином, дослідження економічних ризиків відіграє важливу роль у запобіганні настанню несприятливих подій, надзвичайних ситуацій природного, природно-техногенного, соціального та воєнно-політичного характеру, що можуть призвести до руйнування системи життєзабезпечення й збалансованого розвитку держави та її регіонів. Особливість економічної системи полягає в її тісному взаємозв'язку й взаємозалежності з іншими сферами людської діяльності, зокрема з подоланням наслідків надзвичайних ситуацій.

Джерела та література

1. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / [Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Харків : Право, 2009. — 312 с.
2. Лисиченко Г. В. Природний, техногенний та екологічний ризики: аналіз, оцінка та управління / Г. В. Лисиченко, Ю. Л. Забулонов, Г. А. Хміль. – К. : Наук. думка, 2008. – 542 с.
3. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство / [В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.] ; за ред. В. М. Гейця. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
4. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.rada.gov.ua
5. Терехов Є. Економічна безпека держави та можливості її вимірювання / Є. Терехов // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 11. – Ч. 4. – С.160–164.

УДК 911.3:303.223

І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ВИКОРИСТАННЯ ІНДЕКСНОГО МЕТОДУ В РЕГІОНАЛЬНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто сутність та особливості застосування індексного методу в регіональних наукових дослідженнях. Наведено методику розрахунків індексів, що характеризують рівні соціально-економічного розвитку регіонів.

Ключові слова: індексний метод, індекс, регіон, наукові дослідження.

Mandryk I. P. The Use of the Index Method in the Regional Scientific Researches. This article examines the essence and features of the index method in regional scientific research. The article gives a comprehensive and clear idea of index calculation methodology which characterizes the levels of socio-economic development of the regions.

Key words: index method, index, region, scientific research.

Актуальність теми дослідження. Сучасне регіоназнавство у наукових дослідженнях регіональних відмінностей рівнів соціально-економічного розвитку широко застосовує математичні методи. Визначення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів вимагає широкого використання статистичних методів, серед яких чільне місце належить індексному методу дослідження.

Мета публікації – обґрунтувати особливості застосування індексного методу в регіональних наукових дослідженнях під час визначення регіональних відмінностей рівнів соціально-економічного розвитку.

Результати дослідження. Індексний метод – один із найпоширеніших статистичних прийомів дослідження соціально-економічних явищ і процесів. Основне призначення статистичних індексів – кількісно охарактеризувати відносну зміну складних економічних явищ у часі та просторі. За своєю суттю статистичний індекс – це відносна величина, що характеризує зміну рівня будь-якого суспільного явища в часі, просторі чи порівняно з планом, нормою, стандартом. Так, як і відносні величини, одержані в результаті порівняння однойменних величин, індекси можуть бути виражені у вигляді коефіцієнта, у відсотках або проміле [1, с. 176].

Під час дослідження економічних або соціальних явищ застосовують метод порівняння показників за регіонами, який реалізують за допомогою територіальних індексів. Часто використовують систему складених індексів, у яких ураховано галузевий і регіональний розподіл досліджуваної сукупності [1, с. 202].

Як інструмент оцінювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні може бути використаний індекс людського розвитку (ІЛР). Вимірювання людського розвитку бере свій початок із 1990 р., коли експертами ООН у доповіді «Концепція та вимір людського розвитку» була сформульована концепція людського розвитку в сучасному його розумінні. У цій доповіді було введено у публічний обіг Індекс розвитку людського потенціалу (або людського розвитку), основними складовими якого визначені здоров'я, матеріальний добробут та освіта. Відтоді міжнародний індекс публікується щороку в доповідях про розвиток людського потенціалу. Основне призначення цього індексу – порівняння між країнами за узагальнюючою характеристикою розвитку [2, с. 42].

Узагальнений індекс людського розвитку за Програмою Розвитку ООН (ПРООН) обчислюють у певній послідовності. Спочатку розраховують часткові індекси: тривалості життя; грамотності дорослого населення; досягнутого рівня освіти; реального ВВП на душу населення.

Індекс тривалості життя (ІЖ) обчислюють як

$$IЖ = (Tф - Tmin)/(Tmax - Tmin),$$

де $Tф$ – фактична тривалість життя; $Tmax$ і $Tmin$ – найбільша та найменша тривалість життя серед країн світу.

Індекс грамотності дорослого населення (ІГ) обчислюють як

$$IГ = Г/Гmax,$$

де $Г$ – рівень грамотності населення, $Гmax$ – максимальний рівень грамотності (100 %).

Індекс досягнутого рівня освіти (ІО) розраховують як середнє зважене для індексу грамотності ($Г$) та індексу сукупної частки учнів ($IУ$); перший показник має ваговий коефіцієнт 2, другий – 1:

$$IО = (2IГ + 1IУ)/3.$$

Індекс скоригованого реального ВВП на душу населення (з урахуванням паритету купівельної спроможності) обчислюють як ІД:

$$ID = [\text{Log}(IDф) - \text{Log}(100)] / [\text{Log}(IDmax) - \text{Log}(100)],$$

де $IDф$ і $IDmax$ – індекси душевого ВВП фактичний і максимальний серед країн світу.

На підставі часткових індексів обчислюють загальний індекс людського розвитку (ІЛР) як просте середнє:

$$ІЛР = (ІЖ + ІО + ІД)/3.$$

Слід зазначити, що усереднюються три індекси, а четвертий – індекс грамотності – вже врахований в індексі освіти. За статистикою ПРООН високий ІЛР починається від $ІЛР \geq 0,8$ [4, с. 242].

На глобальному рівні ІЛР розглядають як спрощений аналог якості життя населення різних країн [5, с. 286]. Цей індекс також дає уявлення про рівень соціально-економічного розвитку окремих країн.

Для оцінки рівня соціально-економічного розвитку окремих регіонів країни доцільно використовувати усереднений синтетичний показник, який розраховується за агломеративно-ієрархічною процедурою стандартизації. Методика його застосування в географічних науках добре розроблена В. С. Тікуновим [3]. Процедура стандартизації показників виконується за формулою:

$$\bar{X}_{ij} = \frac{|x_{ij} - \tilde{x}_j|}{|\max/\min x_j - \tilde{x}_j|}; \quad \begin{matrix} i = 1, 2, \dots, n; \\ j = 1, 2, \dots, m, \end{matrix}$$

де $\bar{X}_{ij}$ – стандартизований інтегральний показник (індекс); x_{ij} – часткові показники соціально-економічного розвитку регіону i ; $\tilde{x}_j$ – найгірші значення (по кожному показнику із усіх узятих для розрахунків); $\max/\min x_j$ – найбільш відмінні від $\tilde{x}_j$ значення показників; n – кількість досліджуваних територіальних одиниць; m – число показників, узятих для розрахунків. Шляхом порівняння часткових показників усіх територіальних одиниць з умовною, яка характеризується значеннями $\tilde{x}_j$, виконується їхня стандартизація та ранжування. Ранжування здійснюється на основі таксономічного методу з використанням евклідових відстаней (d^o) як міри близькості усіх територіальних одиниць до умовної, що має найгірші значення з усього комплексу показників.

На основі сумування отриманих стандартизованих значень вихідних показників $\bar{X}_{ij}$ та визначення їхнього середньозваженого значення отримуємо інтегральний параметр $I_{c.e.}$, який може бути оцінений як індекс рівня соціально-економічного розвитку окремого регіону або адміністративної одиниці. Величина $I_{c.e.}$ коливається від 0 до 1 й є безрозмірною величиною, яка виражає кумулятивний ефект урахування різноманітних часткових показників.

Для розрахунку інтегрального (синтетичного) індексу рівня соціально-економічного розвитку $I_{c.e.}$ слід використати таку формулу:

$$I_{ocс} = \frac{\sum \bar{X}_{ij}}{n},$$

де $I_{ocс}$ – інтегральний індекс рівня соціально-економічного розвитку; $\bar{X}_{ij}$ – стандартизований показник; n – кількість стандартизованих показників.

Для визначення інтегрального індексу рівня соціально-економічного розвитку регіонів країни необхідно використати вихідні часткові показники, які відображають як абсолютні параметри різних видів соціальної та економічної діяльності, так і відносні в розрахунку на одного жителя, наприклад, показники обсягу реалізованої

промислової продукції, обсягу сільськогосподарської продукції, основних засобів, інвестицій в основний капітал, щільності транспортних шляхів, вантажообігу транспорту, рівня зайнятості та безробіття, середньомісячної заробітної плати тощо.

Висновки. Отже, індексний метод, як один із статистичних методів, широко застосовується у наукових дослідженнях. Найбільш доцільно його використовувати для визначення регіональних відмінностей рівнів соціально-економічного розвитку.

Джерела та література

1. Захожий В. Б. Статистика : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Б. Захожий, І. І. Попов. – К. : МАУП, 2006. – 536 с.

2. Макарова О. В. Вимірювання людського розвитку в регіонах України: методологічні аспекти та оцінка результатів / О. В. Макарова // Економіка України. – 2015. – № 3 (640). – С. 41–53.

3. Тикунов В. С. Разработка алгоритмов распознавания, классификации и картографирования географических комплексов с помощью ЭВМ / В. С. Тикунов // Новые методы в математической картографии (математико-картографическое моделирование и автоматизация). – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 52–69.

4. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посіб. / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.

5. Топчієв О. Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики : навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК РОЗДІЛ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 365.64(477.65)

Т. І. Михайленко – кандидат географічних наук, асистент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

А. І. Січка – юрист-консультант Київської обласної ради

ОСББ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ЖКГ У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ (НА ПРИКЛАДІ СМТ ПОБУЗЬКЕ)

Роботу виконано на кафедрі країнознавства та туризму КНУ ім. Тараса Шевченка

Розкрито фактори незадовільного стану житлово-комунального господарства України, наслідком чого є надання неякісних послуг населенню. Обґрунтовано причини необхідності створення ОСББ як ключового партнера держави у впровадженні реформи ЖКГ. Проаналізовано стан розвитку ЖКГ у смт Побузьке. Визначені основні перспективи та стримуючі фактори створення ОСББ у селищі для підвищення якості надання житлових послуг.

Ключові слова: ОСББ (об'єднання співвласників багатоквартирного будинку), житлово-комунальне господарство, неприбуткова організація, комунальне господарство смт Побузьке.

Mykhailenko T. I., Sichka A. I. Condominiums as an Effective Alternative of Housing and Communal Services in the Supply of Public Services (on the Example of Urban Village of Pobuzhke). The factors of the unsatisfactory state of the housing and communal services of Ukraine are disclosed. As a result the low quality services are provided to the population. The reasons for the need to create a Condominiums as a key partner of the state in the implementation of the housing and utilities reform are justified. The condition of development of housing and communal services in the urban village of Pobuzhke are analyzed. The main prospects and constraints of creating a Condominiums in the urban village to improve the quality of housing services are identified.

Key words: the association co-owners of apartment buildings, housing and communal services, non-profit organization, public service of Pobuzhke urban village.

Актуальність. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) покликане забезпечувати потреби населення у житлово-комунальних послугах. На сьогодні у різних регіонах України воно має різний рівень технічного стану. Окрім того, існують проблеми розвитку цієї галузі: нестача виділених коштів із державного бюджету, неплатоспроможність, незадовільний стан комунікацій, неефективність керівництва та ін. Головна ж проблема функціонування ЖКГ – невідповідність якості надання житлово-комунальних послуг населенню. У зв'язку з цим, особливої актуальності при наданні таких послуг мешканцям набуло реформування за рахунок введення інституту об'єднань співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ).

Мета дослідження – розкрити специфіку й проблематику діяльності ОСББ, зокрема перспективу його створення та функціонування на прикладі смт Побузького.

Основні **завдання** дослідження полягають у виявленні специфіки діяльності об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, визначенні стримуючих факторів та перспектив його створення у смт Побузьке Голованівського району Кропивницької області.

Виклад основного матеріалу. Зростання добробуту населення, підвищення рівня його життя забезпечується соціальним комплексом, якому належить одне з центральних місць.

Соціальний комплекс являє собою сукупність галузей та видів діяльності, спрямованих на задоволення потреб людини та суспільства загалом у формуванні та вдосконаленні фізичних, культурних, духовних, інтелектуальних якостей, створенні належних матеріально-побутових умов життєдіяльності [5]. До складу соціального комплексу входять як галузі матеріального виробництва, так і невиробничої сфери.

Залежно від економічної природи та цільового призначення галузей, у межах соціального комплексу житлово-комунальне господарство та побутове обслуговування населення складають матеріально-побутовий підкомплекс [5].

Сьогодні однією із гострих соціально-економічних проблем є житлова, а саме забезпечення та надання якісних житлово-комунальних послуг населенню. Незадовільний стан ЖКГ обумовлений зношеністю житлового фонду, високою долею аварійності, завищеними експлуатаційними витратами, відсутністю фінансування на повну або часткову заміну обладнання, здійсненням політики ціноутворення, нерозвиненістю конкурентного середовища, неефективною системою управління, недофінансування заходів щодо ремонту та утримання житлового фонду тощо. Відповідно, за такого розвитку житлово-комунальне господарство може перетворитися на джерело загрози для економічного та соціального розвитку територій. Тому виникає питання щодо необхідності реформування такої важливої галузі соціальної сфери, як житлово-комунальне господарство. Тому ОСББ виступає ключовим партнером держави у впровадженні реформи ЖКГ.

Згідно закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», ОСББ – це юридична особа, створена власниками квартир та (або) нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння управлінню, утриманню та використанню спільного майна, а також їхнього власного майна [3]. Це неприбуткові організації, які створюються не для отримання прибутку, а з метою вирішення соціально-економічних проблем. Особливістю ОСББ є наявність спільного майна – житлового комплексу, для обслуговування якого вони й створюються. Також такі об'єднання беруть на себе зобов'язання з надання послуг із підтримки необхідного технічного стану об'єктів, що обслуговуються. Це забезпечується шляхом заміни та модернізації, у тому числі й за власний рахунок. Більшість ОСББ формуються в одному будинку, але інколи об'єднують кілька будинків.

Створення ОСББ можна вважати одним із варіантів вирішення проблеми надання якісних житлово-комунальних послуг населенню. При цьому можна виділити переваги від подібного об'єднання: можливість обирати постачальників комунальних послуг; контроль за використанням коштів із боку мешканців; самоврядування у будинку; зменшення тарифів за квартплату за рахунок відсутності нарахувань ПДВ на оплату праці обслуговуючого персоналу. Також, окрім автономії, мешканці будинку мають можливість для заробітку за рахунок здачі в оренду нежитлових приміщень. Заохочення співвласників багатоквартирних будинків до об'єднання може сприяти впровадженню пільг для новостворених ОСББ, обов'язковості проведення ремонту впродовж року за рахунок місцевих програм співфінансування.

Існують і проблеми при створенні ОСББ. По-перше, вибір форми управління співвласниками на загальних зборах. У цьому випадку можна зіштовхнутися із

нестачею згоди більшості співвласників при управлінні самими співвласниками, суперечливість у виборі управителя (за умов наймання управителя). По-друге, намагання підприємств-монополістів перетворити ОСББ на виконавців житлово-комунальних послуг. По-третє, ефективність діяльності ОСББ залежить від активності та ініціативності мешканців й їхнього бажання бути господарями на своїй території. Одночасно існує й ризик витрат на утримання будинку у разі несвоєчасної оплати мешканцями вартості комунальних послуг.

Процес створення ОСББ в Україні має позитивну динаміку й тенденцію до зростання. За останні чотири роки кількість створених ОСББ збільшилася майже вдвічі. За даними Мінрегіонбуду, на 2014 р. було створено 15992 ОСББ, а станом на 2017 р. їх кількість досягла 28 138 одиниць. Найбільший відсоток таких об'єднань спостерігається у Тернопільській, Рівненській, Миколаївській та Херсонській областях [1].

У Кіровоградській (нині Кропивницькій) області станом на 01.10.2018 р. загалом нараховується 4091 одиниць загальної кількості багатоквартирних будинків, що становить 2,27 % від загальноукраїнського показника. Із них лише у 396 будинках створено ОСББ, тобто лише у 9,7 %. Загальна кількість створених ОСББ в області 341 одиниці (становить лише 1,3 % від показника по Україні у 26 211 одиниць) [2].

Проблеми житлово-комунального господарства характерні не тільки для великих міст та містечок, а й для більш дрібних територіальних одиниць – селищ міського типу. Для смт Побузьке Кіровоградської області характерні аналогічні проблеми функціонування ЖКГ: зношений житловий фонд, відсутність коштів для часткової або повної заміни комунікацій, сплачування коштів за житлово-комунальні послуги, збільшення тарифів, неякісне надання житлових послуг тощо. Потребують відновлення мережі водопостачання та водовідведення, каналізації та очисні споруди. Всі ці обставини впливають на добробут, якість та рівень життя побужан.

На сьогодні житловий фонд смт Побузького складає 110 тис. м² і нараховує 56 багатоквартирних будинків, забудови ще 1960–1970-х років. Гаряче водопостачання у селищі відсутнє з кінця 1990-х років, тому мешканці активно використовують бойлери, двоконтурні котли та газові колонки. Газифікація селища складає 85 % . На сьогодні управляюча компанія «Житло-Сервіс» працює по тарифу 2,08 грн за 1 м² (це ціна без урахування вивозу сміття, водопостачання та водовідведення). Раніше послуги населенню надавало комунальне підприємство «Аква-Сервіс 07», але через накопичення заборгованості припинила надання послуг. Зараз заборгованість мешканців складає до 2 млн грн. Однією із причин заборгованості, окрім невідповідності якості надання послуг та підвищення тарифів, є низька платоспроможність населення та, як наслідок, недовіра людей до компанії. Вивозом сміття займається компанія із Первомайська. Зазначені проблеми можуть створити негативний вплив на соціально-економічну обстановку та викликати внутрішню напругу як у середині самого смт, так і для Голованівського району та області загалом.

Для вирішення зазначених проблем потрібні великі кошти та час, тому вихід із цієї ситуації для смт Побузьке вбачається у створенні об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, враховуючи, що жодного ОСББ на досліджуваній території не створено. За ринкових умов господарювання це є прогресивною формою управління житлом. Безсумнівно, такий крок матиме переваги.

По-перше, накопичення всіх комунальних платежів на рахунок ОСББ та їх витрачання відбуватиметься відповідно до загального голосування на конкретні потреби для будинків співвласників об'єднання (наприклад, на ремонти, заміну дверей та вікон, ремонти дахів, підвалів, під'їздних шляхів, облаштування прибудинкової території, дитячих майданчиків, озеленення тощо). Це дасть змогу контролювати використання коштів.

По-друге, можливість залучення інвестицій на розвиток комунального господарства. Адже інвестори готові вкладати кошти та співпрацювати із місцями, де створені ОСББ. Додатковим пасивним джерелом доходу для співвласників ОСББ можуть стати здача в оренду нежитлових приміщень, дахів багатопверхівок для встановлення сонячних батарей (за умов їх повного ремонту та відновлення за рахунок інвесторів), фасадних частин будинку під рекламу. Встановлення контейнерів для роздільного збирання відходів та їх переробка може бути постійним доходом. Це дасть змогу вивести будинок на самозабезпечення й зменшити комунальні платежі за утримання будинку та прибудинкової території практично до нуля.

По-третє, можливість сформувати штат персоналу ОСББ та оперативно реагувати на різні аварійні ситуації та їх попередження у сфері водо-, тепло-, електропостачання.

По-четверте, неприбутковість такої організації дозволить користуватися пільгами в оподаткуванні, тим самим зменшити суму внесків за надані послуги.

По-п'яте, спрощення комунікації між мешканцями будинку та керівництва, підвищує якість та зменшує час надання послуг.

По-шосте, це можливість реалізації заходів щодо енергозбереження, що сприятиме заощадженню споживання енергетичних ресурсів та зменшенню платежів.

Окрім зазначених наявних переваг у селищі можуть виникнути деякі стримуючі фактори. Основними з них є: необізнаність населення щодо суті діяльності ОСББ (сприйняття людей як схеми для відмивання коштів та спосіб відчуження майна), недовіра старшого покоління до законодавчих нововведень та підтримка фінансово неспроможних ЖКГ, складність одноголосного вибору способу управління багатоквартирним будинком або управляючого об'єднанням, недобросовісний голова правління може завдати багато зайвих проблем (що знизить рівень обслуговування).

Як успішний приклад можна навести створений ОСББ у місті Києві будинок на бул. Я. Гашека, 18. За один опалювальний сезон будинок економить біля 770 тис. гривень. Це досягається за рахунок впроваджених енергоефективних заходів. У цьому будинку плата за опалення становить 8 грн за м², замість 32 грн за 1 м² (за прайсом). У будинку проживає 2 сім'ї, які отримують субсидії [4]. Це означає, що люди здатні самостійно сплачувати нараховані суми за комунальні послуги й у них нема потреби звертатися за субсидіями чи іншою соціальною допомогою. Завдяки об'єднанню мешканців та участі у муніципальній програмі 70/30, залученню державної програми «теплі кредити» був досягнутий такий економічний ефект. Реалізація проекту з впровадження енергоефективних рішень в ОСББ дасть змогу провести масштабну модернізацію й, як наслідок, зменшити енергоспоживання вдвічі.

Відтак, створення ОСББ дасть змогу підвищити рівень управління в житловій сфері, покращити стан утримання й обслуговування житлових будинків у смт Побузьке.

Висновки наукового дослідження. У сучасних умовах розвитку України, враховуючи кризовий стан житлово-комунального господарства на різних територіальних рівнях, українському суспільству необхідно кардинально модернізувати важливу галузь соціальної сфери – житлово-комунальну. Адже саме вона суттєво впливає на якість життя населення та розвиток економіки районів, а відтак і країни. Одним із засобів впровадження реформи ЖКГ є створення ОСББ. Сmt Побузьке має свої проблеми у сфері надання послуг житлово-комунальним господарством і шляхом їх вирішення є створення ОСББ. За таких об'єднань основними перевагами визначені: залучення інвестицій, витрачання коштів на конкретні потреби будинків мешканців, формування штату співробітників, спрощення комунікацій між власниками квартир та керівництвом, наявні пільги в оподаткуванні. Водночас, стримувати створення ОСББ у селищі можуть: низький рівень поінформованості населення, підтримка фінансово неспроможних ЖКГ, складність у виборі способу управління будинком. Створення ОСББ у смт Побузьке має покращити утримання житлових будинків, прибудинкових територій та сприяти

отриманню якісних комунальних послуг, а відтак і підвищенню добробуту та рівня життя мешканців.

Джерела та література

1. Енергоефективність, житло, централізоване опалення та ВДЕ в Україні / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Energoefektivnist-zhitlo-tsentralizovane-opalennya-ta-VDE-v-Ukrayini.pdf>
2. Інформація про житловий фонд та управління ним в Україні / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/Pro-upravlinnya-zhitlovim-fondom-stantom-na-01_10_2018.pdf
3. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 р. № 2866 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012866.html.
4. Програма співфінансування (70/30) в дії на вулиці Ярослава Гашека, 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dnipr.kyivcity.gov.ua/news/9801.html>
5. Світовий ринок товарів та послуг : підручник : у 2 ч. / А. А. Мазаракі, Є. М. Воронова, В. В. Юхименко та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005.

УДК 911.33: 330.34(478.9+477)

А. О. Кирик – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Г. В. Копачинська – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПОРІВНЯННЯ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МОЛДОВИ ТА УКРАЇНИ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Порівняно показники соціально-економічного розвитку Республіки Молдова та України. Виявлено особливості розвитку та проблеми соціального та економічного розвитку обох країн.

Ключові слова: Україна, Республіка Молдова, соціально-економічний розвиток, валовий внутрішній продукт, індекс людського розвитку, заробітна плата, курс валют, грамотність, зайнятість.

Kyryk A. O., Kopachinska G. V. Comparing Indicators of Socio-Economic Development in Moldova and Ukrain in Post Crisis Period. The indicators of social and economic development of the Republic of Moldova and Ukraine were compared. The peculiarities of development and problems of social and economic development of both countries are revealed.

Key words: Ukraine, Republic of Moldova, socio-economic development, gross domestic product, human development index, wages, exchange rate, literacy, employment.

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічний розвиток країни характеризується низкою показників, вивчення яких є дуже важливим. У посткризовий період соціально-економічний розвиток як Молдови, так й України зазнав труднощів. Порівнюючи показники соціально-економічного розвитку двох країн за досліджуваний період, можна намітити шляхи подолання економічної кризи, порівняти динаміку розвитку Молдови та України в посткризовий період, що зумовлює актуальність цієї теми дослідження.

Мета дослідження – порівняти показники соціально-економічного розвитку Молдови та України в посткризовий період. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання**:

- проаналізувати соціально-економічні показники Республіки Молдова в посткризовий період;
- проаналізувати соціально-економічні показники України в посткризовий період;
- порівняти показники соціального та економічного розвитку обох країн;
- виявити спільні та відмінні риси у розвитку країн.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток країни характеризується системою загальноприйнятих у національній статистиці показників. Так, одним із найважливіших показників у цій статистиці є валовий внутрішній продукт.

Після кризи 2008–2009 рр. економіка Молдови розвивалася досить швидкими темпами, на відміну від аналогічного посткризового періоду в Україні. Так, валовий внутрішній продукт Молдови у 2007 р. складав 1 230,43 дол. США в розрахунку на одного жителя, а вже у 2017 р. він становив 2289,88 дол. США. Водночас в Україні спостерігалася протилежна ситуація: ВВП на душу населення в 2007 р. в Україні становив 3068,61 дол. США, а в 2017 р. – 2639,82 дол. США [4]. Тобто, спираючись на ці показники, можна зробити висновок, що для Молдови характерний поступальний розвиток соціально-економічної ситуації та збільшення ВВП на душу населення, тоді як в Україні позитивної динаміки не відбулося й ВВП на душу населення навпаки зменшився. Такий чином, між Молдовою та Україною з'являється відрив у соціально-економічному розвитку. Тепер, щоб здолати його без економічної катастрофи хоча б до 2030 р., в Україні щорічні темпи зростання економіки мають бути принаймні на 2–3 % вищі, ніж у Молдові.

Динамічне зростання економіки Молдови відбувається також завдяки її аграризації. Водночас в Україні аграризація після кризи 2008–2009 р. характеризувалася глибоким спадом промисловості (за даними Держстату, на підконтрольній нашій країні території її продукція у 2015 р. становила лише 68 % відносно показника 2007 р.), то в Молдові наразі показники 2007 р. в промисловому виробництві не лише відновлені, а й на 3,8 % збільшені.

Частка сільського господарства у ВВП за 2008–2015 рр. збільшилася з 8,8 % до 11,7 %, хоча частка обробної промисловості збільшилася не так помітно – з 11,3 % до 11,8 %. В Україні виробничий сектор поступався сфері послуг, а приріст у сільському господарстві майже не компенсував втрати промисловості.

При цьому відрив Молдови від України у виробництві продукції сільського господарства в останні роки був хоч і менш вираженим, а ніж за ВВП чи обсягом промислового виробництва, однак теж суттєвим: обсяг агропродукції у 2015 р. порівняно з 2007 р. зріс на 36,8 %, тоді як у Україні – лише на 27,7 %. Водночас за нинішнім обсягом виробництва більшості видів продукції на одного мешканця Молдова все ще вдвічі–втричі поступається Україні.

Надзвичайним прогресом Молдови в останні десятиліття стало утримання стабільності національної грошової одиниці за умови одночасного покращення торговельного балансу, особливо враховуючи те, що Молдова мала проблеми з покриттям валютних витрат на імпорт товарів, який завжди в рази перевищував їх експорт.

Попри кризові явища у світі та регіоні, експорт товарів із Молдови зріс із 1,09 млрд євро в 2008 р. до 1,78 млрд євро в 2017 р., за даними Національного бюро статистики Молдови [2]. Цей показник показує досить позитивну динаміку соціально-економічного розвитку, особливо якщо порівняти з Україною, де обсяги експорту за той самий час зменшилися майже на чверть.

Молдова має набагато краще порівняно з Україною збалансовані державні фінанси. Наприклад, національний бюджет у 2015 р. становив 46,39 млрд леїв, а дефіцит – лише 2,73 млрд леїв (2,2 % ВВП країни). Для прикладу, це майже у вісім разів менше, ніж перекази заробітчан.

Аналізуючи показники рівня людського розвитку обох країн, який був вирахований за методикою ООН на підставі таких показників, як очікувана тривалість життя при народженні, писемність дорослого населення та валове охоплення всіма видами навчання та величина ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності, також можна спостерігати відмінності між Молдовою та Україною. Ці компоненти за спеціальною формулою зводяться в один загальний індекс. Теоретично він може мати максимальне значення – 1,0, а мінімальне – 0,0. Отож, рівень людського розвитку Молдови у 2017 р. становив 0,699, а рівень людського розвитку в Україні в той самий рік – 0,743. Як видно, за офіційними даними, показники України є дещо вищими. Якщо порівнювати з даними за 2007 р., коли рівень людського розвитку Молдови був 0,64, а України – 0,71, можна стверджувати про позитивну динаміку цих показників обох країн [5].

Беручи до уваги розмір середньої заробітної в Україні й Молдові, то, наприклад, уже в 2015 р. середня заробітна плата в Молдові була більшою, ніж в Україні. В перерахунку на гривні за актуальним на той час курсом вона сягнула 5,6 тис. грн проти 4,5 тис. в Україні. Протягом 2014–2018 рр. середня заробітна плата в Україні в гривнях зросла на 37,5 %, а в Молдові в леях – лише на 25,5 % [3], однак у перерахунку на українську валюту вона збільшилася в 2,3 рази. Проте вищі за курсом заробітні плати суттєво не покращують життя населення, це пояснюється різкою девальвацією гривні порівняно з молдавським леєм, який тривалий час залишається порівняно стабільним до євро, хоч і значно девальвував, як і більшість європейських валют, до американського долара. У 2007 р. долар коштував 12,1 лея, у 2014 р. – 14,38, а в 2016 р. – 20,13. Ці зміни курсу національної валюти Молдови майже не помітні, якщо порівнювати зі змінами курсу гривні в Україні, котра за цей час знецінилася більше ніж учетверо (з 5,05 грн за один долар у 2007 р. до 27,87 грн за один долар у листопаді 2018 р. [1]). То ж, підвищення заробітної плати не мала вагомого позитивного наслідку на соціально-економічне становище країн, оскільки підвищення курсу національних валют призвело до того, що вартість переважної частини товарів та послуг стала набагато дорожчою.

Висновки. Отже, порівняння показників соціально-економічного розвитку Молдови та України дає підстави стверджувати, що більш позитивна динаміка в соціально-економічному розвитку в посткризовий період спостерігається у Молдові, а ніж в Україні. Якщо порівнювати офіційні дані, то у Молдові вищі за курсом заробітні плати, значно динамічніша економіка, збалансованіший бюджет, стабільніша валютно-фінансова ситуація. Проте в обох країнах наявна різниця в доходах та стандартах життя, порівняно з більш розвиненими країнами.

Джерела та література

1. Міністерство фінансів України [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/average/>
2. Національне бюро статистики Молдови [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statistica.md/index.php?l=ru>

3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.monitorul.md/>

4. The World Bank [Electronic resource]. – Mode of access : <https://datacatalog.worldbank.org/>

5. The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>.

УДК 338.43.633/635(44)

Ю. О. Фірчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Г. В. Копачинська – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РОСЛИНИЦТВА У ФРАНЦІЇ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Досліджено особливості розвитку рослинництва Франції. Розглянуто передумови й чинники розвитку та поширення рослинництва в країні. Проаналізовано територіальні відмінності поширення рослинництва у Франції.

Ключові слова: Франція, рослинництво, галузь сільського господарства, спеціалізація, виробництво.

Firchuk Y. O., Kopachinska G. V. Features of Plant Growing Development in France.

The features of plant growing development in France were studied. The preconditions and factors of development and distribution of plant growing in the country were considered. The territorial differences of plant growing distribution in France were analyzed.

Key words: France, plant growing, branch of agriculture, specialization, production.

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми полягає в тому, що рослинництво – це одна з основних галузей сільського господарства, що займається переважно вирощуванням культурних рослин для виробництва рослинницької продукції. Воно забезпечує населення продуктами харчування, тваринництво – кормами, багато галузей промисловості (харчову, комбікормову, текстильну, фармацевтичну, парфумерну та ін.), – сировиною рослинного походження.

Мета дослідження – проаналізувати специфіку розвитку й територіальні відмінності в поширенні рослинництва у Франції. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання:**

- дослідити передумови й чинники розвитку та поширення рослинництва у Франції;
- розкрити особливості розвитку рослинництва в країні;
- виявити територіальні відмінності у поширенні рослинництва в країні.

Виклад основного матеріалу. Франція є найбільшим виробником сільськогосподарської продукції у Західній Європі та одним із найбільших її експортерів у світі. За вартістю сільськогосподарського експорту вона поступається

лише США, а як чистий експортер – США та Нідерландам. Основою цього стали сприятливі природні умови й великі площі придатних для використання земель. Орні землі займають 19 млн га, луки та пасовища – 12 млн га. Найкращі орні землі Франції знаходяться в басейні Сени й на північному сході. На більш зволоженому північному заході переважають луки та пасовища [5].

Рослинництво дає 1/3 вартості продукції. Франція належить до числа великих зернових держав сучасного світу. За загальним виробництвом зерна в останні роки вона займає 3-є місце серед розвинених країн (після США та Канади) й 1-є місце в Західній Європі. Під зерновими зайнята приблизно половина орних земель і вони дають близько 14–15 % вартості сільськогосподарської продукції [3].

Основною зерною культурою є пшениця (м'яка), яка зазвичай займає половину площ зернових, а за вартістю врожаю перевершує вартість усіх інших зернових.

Друге місце серед зернових культур протягом більшості років займав овес. Але площі, зайняті посівами вівса, й валові збори постійно скорочуються. Таке скорочення є наслідком зменшення поголів'я коней у результаті збільшеної механізації сільського господарства Франції.

Падає значення жита, яке зберігає певну роль у районах із бідними ґрунтами Центрального масиву. Проте загальні збори жита скоротилися більше, ніж у 2 рази.

Крім того, збільшилися збори кукурудзи та ячменю. Висока рентабельність культури кукурудзи, а також протекціоністська політика держави (встановлення високих закупівельних цін, ввезення американських гібридного насіння) сприяють розширенню посівів і зборів кукурудзи. Основний кукурудзяний район країни – Аквітанія, де зосереджена переважна частина посівів кукурудзи.

Зростання виробництва ячменю обумовлене розширенням тваринницької спеціалізації французького сільського господарства та збільшенням інтенсивного характеру тваринництва. Посіви ячменю поширені переважно в районах високого розвитку тваринництва.

Новим явищем у розвитку зернового господарства в останні роки було поширення культури рису. Основні райони рисосіяння знаходяться на дельті Рони. Виробництво рису здійснюється великими господарствами. Але воно ніколи не перевищувало 130 тис. тонн, що не задовольняє повністю потреби країни.

Національний ринок пшениці в силу зменшення споживання хліба скорочується. При зростанні зборів виникає проблема надлишків. Експорт перетворюється на основний ринок збуту. У 2000 р. Франція продала за кордон 28 млн тонн пшениці, 2 млн тонн жита, 9 млн тонн кукурудзи. За обсягом продажів пшениці Франція посідає 3-є місце після США й Канади. За обсягами вивезення кукурудзи в окремі роки вона займає навіть 1-є місце у світі. На Францію припадає 53,9 % експорту зернових країн Європейського Союзу. У світовому експорті зернових на частку Франції становить 11,3 % (2-є місце після США) [4].

Різноманітність продукції в овочівництві ще більш велика, ніж у зерновому господарстві. Крім уже згадуваних культур, треба зазначити про бобові городні культури, гриби, вирощування трюфелів, крес-салаті. Прогрес овочівництва пояснюється швидким зростанням обсягів споживання. За обсягами споживання овочів Франція є лідером у сучасному світі.

У Франції здавна склалися райони спеціалізованого городництва. Головними з них є околиці Парижа, північне узбережжя Бретані (рання картопля, цвітна капуста, артишоки), долина Нижньої Луари, Руссільйон, який французи називають величезним городом-садом, нижня Рона (помідори, спаржа) й деякі інші. Для більшості цих районів велике значення як ринок збуту має Париж. Міжрайонна конкуренція носить досить гострий характер.

Цукровий буряк – найбільш важлива технічна культура у Франції. За виробництвом бурякового цукру Франція займає 2-є місце серед розвинених країн, поступаючись лише Німеччині.

Головні посіви цукрових буряків та цукрові заводи знаходяться в Північному та Паризькому районах, де в окремих департаментах під цукровим буряком зайнято 10–15 % орної площі. На частку Північній Франції припадає понад 90 % загального виробництва цукрових буряків у країні.

У виробництві цукрових буряків головні позиції належать 40 тис. господарств, об'єднаних «Загальною конфедерацією виробників цукрових буряків» («Confederation generate des planteurs de betterave»), яка відіграє активну роль у соціально-політичному житті країни. 45 цукрових заводів контролюються декількома групами, головна з яких «Беген-Сей».

Швидко розвивається у Франції сектор олійних культур, головними з яких є ріпак і соняшник. Франція не тільки задовольняє потреби в рослинному маслі, а й здійснює великий експорт, зокрема, на Далекий Схід (у Китай, Японію та інші країни). Ще більшою мірою виросло виробництво, оскільки покращилася продуктивність. За зборами соняшнику Франція стала першою країною ЄС [1].

Культура соняшнику поширена на Південному Заході, а ріпаку – на Півночі. Спільні посіви обох культур розміщуються в районах французького Центру й Пуату-Шаранта. Ці райони дають переважну частину товарної продукції олійних культур.

За останні роки виросли посіви фуражних культур. Збільшилися площі природних лук і пасовищ. Під фуражними культурами, луками та пасовищами сьогодні зайнято більше половини всіх використовуваних у сільському господарстві площ. Ці зміни тісно пов'язані з особливостями розвитку тваринництва.

Також широко розвинене у Франції садівництво. З численних плодкових, вирощуваних у країні, можна відзначити яблуні (особливо в Нормандії та Бретані), груші, абрикоси, сливи. За зборами яблук Франція займає 2-е місце у світі серед розвинених країн, поступаючись тільки США. В останні роки тут збирають близько 3 млн т яблук (у США близько 4,5 млн т). Франція активно експортує яблука (особливо сорт голден). Збори груш (250–300 тис. т) ставлять Францію на 2-е місце в Європі після Німеччини. За врожаєм абрикосів Франція на 1-му місці в Європі. За зборами слив Франція поступається Італії, Іспанії й Німеччині [6].

У країні вирощують також різноманітні овочі, фрукти та квіти, у тому числі для виготовлення парфумів. Серед фруктів найпоширеніші яблука, переважна частина врожаю переробляється на сидр. Бретань і Нормандія знамениті своїми яблуневими насадженнями. Цитрусових і оливок мало, бо зона субтропіків у Франції, порівняно з Італією та Іспанією, незначна.

В окремих районах Франції відоме значення мають квіткові плантації, продукція яких значною мірою надходить у косметичне та фармацевтичне виробництво (долина Луари середньої, Середземномор'я та ін), хміль (в Ельзасі), льон (на півночі країни).

Важливу роль відіграє виноградарство. За збором винограду, виробництвом і експортом вина, споживанням його на душу населення Франція займає друге місце в світі, лише трохи поступаючись Італії. Французькі вина вважаються найкращими в світі. Виноградна лоза потрапила в Галлію ще за римських часів. Виноград для власних потреб вирощують повсюдно, майже в кожному господарстві. Товарне виробництво сконцентроване у великих господарствах, які мають погребі.

Майже 1/2 вина надходить з півдня, але це дешеві столові сорти. Базою високоякісних марочних вин (бордоське, анжуйське, бургундське, шампанське, рейнське) є невеликі за площею анклавні з властивими лише їм ґрунтами, експозицією схилів, сортом лози, методами вирощування та переробки. У назвах виноробної продукції знайшли втілення не тільки назви колишніх провінцій, а й таких міст Франції, як Кагор і Коньяк.

Північна межа виноградників проходить паралельно узбережжю Ла-Маншу в 150–200 км. Про велике значення виноградарства й виноробства у Франції свідчить той факт, що більша частина селянських господарств тією чи іншою мірою

займається виноградарством. Але серед них слід розрізняти спеціалізовані виноградарсько-виноробні господарства, що дають основну масу товарної продукції, й виноробство селянських господарств, що служить для домашнього споживання.

З районів спеціалізованого виноградарства за розмірами виробництва виділяється середземноморський район Лангедока, на частку якого припадає понад 30 % вина, виробленого в країні. Лангедок із його 300 тис. гектарів виноградників називають «найбільшим винним морем миру». Але у вартості продукції частка Середземноморського району набагато менше. Якісні вина, що мають міжнародну популярність, виробляються в районі Бордо (площа виноградників 105 тис. гектарів), у Шаранті (90 тис.), Шампані (29 тис.) й Ельзасі (14 тис. гектарів) [1].

Головні імпортери французького вина – Німеччина, Великобританія та США, меншою мірою Японія, Бельгія, Швейцарія, Нідерланди й низка інших країн. В останні роки ростуть закупівлі нашої країни.

Труднощі, які мають місце в розвитку французького виноградарства й виноробства в останні роки, всією вагою обрушуються на дрібні та середні господарства. Саме вони розоряються, в районах масового виноробства зростає безробіття.

Франції належить не менш різноманітне плодівництво, а саме Середземноморського району, для якого характерні цитрусові, мигдаль. Велике значення має також культура оливи й виробництво оливкової олії. Але загальний зовнішній торговий баланс Франції по фруктах і меншою мірою по овочах дефіцитний для Франції. Звичайно, значна частина дефіциту утворюється за рахунок витрат на продукти, які не можуть вироблятися в самій країні. До того ж часто вони ввозяться з колишніх французьких колоній або своїх заморських департаментів. Прикладом можуть служити банани, 2 /3 з яких Франція закуповує на Мартініці та Гваделупі. Водночас, дефіцитність зовнішньої торгівлі фруктами та овочами – результат зростаючої конкуренції з боку партнерів Європейського Союзу (Італії, Нідерландів, Іспанії) [2].

Висновки. Рослинництво є однією з ключових галузей сільського господарства Франції. Воно відіграє величезну роль як джерело продовольчих товарів і виробничої сировини, а його розвиток є ключовим фактором у забезпеченні продовольчої безпеки.

Вирощують зернові, картоплю, цукрові буряки, олійні (рапс, соняшник). Щорічні збори зерна досягають 60 млн тонн, половина йде на експорт (друге місце у світі після США). Пшениці збирають до 35 млн тонн, решту становлять ячмінь і кукурудза. Головний район вирощування пшениці – басейни Сени й Луари, кукурудзи – жаркіший і вологіший басейн Гаронни. Цукрові буряки вирощують у басейні Сени та на півночі. Франція є найбільшим виробником й експортером цукру в Західній Європі.

Також вирощують різноманітні овочі, фрукти та квіти, у тому числі для виготовлення парфумів, хміль, тютюн. Серед фруктів найпоширеніші яблука, переважна частина врожаю переробляється на сидр. Бретань і Нормандія знамениті своїми яблуневими насадженнями. За збором яблук Франція посідає 1-е місце в Європі. Цитрусових і оливок вирощується небагато, бо зона субтропіків у Франції, порівняно з іншими країнами, незначна.

Джерела та література

1. Безуглий В. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу : навч. посіб. / В. В. Безуглий. – К. : Академія, 2007. – 688 с.
2. Мальська М. П. Країнознавство: теорія та практика : навч. посіб. / М. П. Мальська. – К. : Центр учб. літ-ри, 2012. – 528 с.
3. Попов Н. А. Организация сельскохозяйственного производства : с метод. указ. по расчетам осн. произ.-экон. показателей на предприятиях АПК : учебник / Н. А. Попов. – М. : Ассоциация авторов и издателей «Тандем», «ЭКМОС», 1999. – 352 с.
4. Черников Г. П. Экономика Франции: традиции и новейшие тенденции : учебник / Г. П. Черников – М. : Рос. полит. энциклоп., 2002. – 416 с.

5. Шакиров Ф. К. Организация сельскохозяйственного производства : учебник / Ф. К. Шакиров. – М., 2000. – 302 с.

6. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни : навч. посіб. / В. М. Юрківський – К. : Либідь, 2000. – 416 с.

УДК 911.33:316.42(728)

І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
М. А. Роговий – студент 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АМЕРИКИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СХУ ім. Лесі Українки

Розглянуто особливості сучасного соціально-економічного розвитку країн Центральної Америки. Проаналізовано основні соціально-економічні показники країн регіону. Визначено проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку країн Центральної Америки.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, економіка, Центральна Америка.

Mandryk I. P., Rogoviy M. A. Current Socio-Economic Development of Central America Countries. The features of modern socio-economic development of the countries of Central America are examined. The basic socio-economic indicators of the countries of the region are analyzed. The problems and perspectives of socio-economic development of the countries of Central America are determined.

Key words: socio-economic development, economy, Central America.

Актуальність теми дослідження. Країни Центральної Америки мають багато спільних рис з іншими країнами Латинської Америки. Проте країни регіону мають певні особливості та характерні риси соціально-економічного розвитку, що відрізняє їх від інших латиноамериканських країн. Тому дослідження особливостей і тенденцій соціально-економічного розвитку країн Центральної Америки є досить актуальним з огляду на те, що в сучасній науковій літературі цій темі приділена недостатня увага.

Мета дослідження – охарактеризувати сучасний стан, проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку країн Центральної Америки.

Виклад основного матеріалу. Центральна Америка – це регіон від перешийка Теуантепек до південного кордону Панами, географічно знаходиться на території Північної Америки. Загальна площа субрегіону становить приблизно 770 тис. км². До Центральної Америки зараз відносяться 7 незалежних країн: Беліз, Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Панама, Нікарагуа та Сальвадор [1].

Країни Центральної Америки, поряд з іншими країнами Латинської Америки, відрізняються низкою контрастних рис, які свідчать про їх соціально-економічну

відсталість. Усі країни регіону належать до категорії тих, що розвиваються, однак суттєво відрізняються між собою за рівнем соціально-економічного розвитку.

На основі аналізу основних соціально-економічних показників можемо визначити певні особливості соціально-економічного розвитку країн регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Основні соціально-економічні показники країн Центральної Америки (2017 р.)*

Країна	Площа, тис. км ²	Чисельність населення, млн осіб	ВВП (за паритетом купівельної спроможності), млрд дол. США	ВВП на душу населення, дол. США	Індекс людського розвитку
Беліз	22,9	0,4	3,2	8324	0,708
Гватемала	108,8	16,9	138,0	8165	0,640
Гондурас	112,9	8,9	23,0	2368	0,632
Коста-Ріка	51,0	4,9	83,9	16894	0,794
Нікарагуа	120,2	6,2	36,4	5390	0,645
Панама	75,5	4,1	104,0	25405	0,789
Сальвадор	21,0	6,4	57,0	8948	0,680

* Складено за: [2; 4].

У 2017 р. лідером за величиною ВВП є Гватемала – 138,0 млрд дол. США – найбільша за чисельністю населення й одна з найбільших за площею, натомість аутсайдером є країна з найменшою чисельністю населення в регіоні – Беліз (3,2 млрд дол. США). За обсягом ВВП на душу населення значно випереджають усі інші країни регіону Панама (25 405 дол. США) й Коста-Ріка (16 894 дол. США). Найбіднішою країною регіону та всієї Латинської Америки залишається Гондурас (ВВП на душу населення – 2368 дол. США).

Важливим показником, який характеризує рівень соціально-економічного розвитку й рівень добробуту населення, є Індекс людського розвитку (ІЛР), який розраховується як середнє арифметичне трьох показників: очікуваної тривалості життя при народженні; грамотності дорослого населення; реального ВВП на душу населення. За ІЛР країни Центральної Америки значно відрізняються між собою. Серед них можна виділити країни з відносно високим і середнім показником ІЛР. До найбільш розвинених країн Центральної Америки можна віднести країни з ІЛР вище 0,74 – Коста-Ріку (ІЛР = 0,794) та Панаму (ІЛР = 0,789). Країни цієї групи займають відповідно 55-е і 58-е місця у рейтингу Human Development Report. Дещо нижчий показник ІЛР має Беліз (0,708). Інші країни регіону – Нікарагуа, Гватемалу й Гондурас – можна віднести до найменш розвинених країн із показником ІЛР менше 0,65 (табл. 1).

Слід зазначити, що за останні 10 років ІЛР у всіх країнах регіону значно зріс. Завдяки проведенню економічних реформ, диверсифікації економіки, розширенню вільних економічних і торгових зон країни Центральної Америки поступово покращують свій економічний потенціал, що відображається на показниках ВВП. Незважаючи на те, що Центральна Америка залишаються найбільшим районом плантаційного вирощування тропічних культур, насамперед, кофе та бананів, важливого значення у більшості країн регіону набувають сфера послуг, туризм, будівництво, а у Панамі – ще транспортні та банківські послуги.

Панама за темпами економічного зростання серед країн Центральної Америки є лідером протягом багатьох років. Середньорічні темпи зростання ВВП становили 5,6 %. Економічне зростання й державні трансферти допомогли істотно скоротити масштаби бідності. Панамська економіка ґрунтується, насамперед, на розвиненому секторі послуг, на який припадає $\frac{3}{4}$ ВВП. У цей сектор входять Панамський канал, банки, вільна економічна зона Колона, страхування, контейнерний порт, судновий

регістр і туризм. За динамікою доходів від експорту товарів і послуг у 2017 р. Панама є лідером, за рахунок переважно доходів від експлуатації Панамського каналу. Уряд постійно корегує програми громадських робіт, податкові реформи, нові регіональні торгові угоди, що мають стимулювати зростання економіки та добробуту населення.

Коста-Ріка за останні 25 років теж демонструє стійке економічне зростання. Поєднання політичної стабільності, соціального захисту й стійкого зростання призвело до одного з найнижчих рівнів бідності не тільки в регіоні, а й в усій Латинській Америці. Загалом стабільна економіка Коста-Ріки залежить від туризму, сільського господарства та експорту електроніки. Іноземних інвесторів приваблює політична стабільність у країні й високий рівень освіти. Туризм продовжує приносити іноземну валюту. Однак, традиційні напрями експорту відстають у своєму розвитку. Низькі ціни на кофе й світове перевиробництво бананів завдали шкоди аграрному сектору. Тому уряд продовжує боротися за зменшення великого дефіциту й зовнішнього боргу, а також приступає до необхідної модернізації державних підприємств електроенергетики й телекомунікаційного сектору.

Протягом останніх двох десятиліть Беліз зазнав значних економічних перетворень, переважно через зростаючу індустрію туризму та комерційне відкриття нафти в 2005 р. У 2017 р. економіка Белізу зазнала помірне відновлення, при цьому реальний ВВП зріс приблизно на 1,2 % й сприяв зниженню рівня безробіття до 9,3 % у 2017 р. [5]. У Белізі економіка заснована на сільському господарстві, переробці сільськогосподарської продукції та торгівлі, важливого значення набувають також туризм і будівництво. Цукор, основний продукт агропромислового сектору, становить половину експорту, а у вирощуванні бананів зайнята найбільша кількість працівників.

У Гватемалі сільськогосподарський сектор виробляє чверть ВВП, дає 2/3 експорту та забезпечує половину робочих місць. Кофе, цукор і банани є основними його продуктами. Незважаючи на низькі міжнародні ціни на основну продукцію Гватемали, прослідковується економічне зростання країни. Завдяки розумному макроекономічному управлінню Гватемала була однією з найсильніших економік у Центральній Америці в останні роки, при цьому темпи зростання ВВП у 2017 р. становили 2,8 %.

Нікарагуа – одна з найбідніших країн Латинської Америки з низьким доходом на душу населення, поганими соціальними та економічними показниками та величезним зовнішнім боргом. Хоча країна домоглася значного прогресу в справі макроекономічної стабілізації в минулі роки, через економічні й політичні заворушення у квітні 2018 р. зростання ВВП у країні сповільнилося. Нікарагуа продовжує залежати від зовнішньої допомоги.

Сальвадор, як і раніше, страждає від постійних низьких темпів зростання економіки. У період із 2010 р. до 2016 р. зростання реального ВВП склало в середньому 2,6 %, що зробило країну однією з найвідсталіших у Центральноамериканському регіоні. У Сальвадорі соціально-економічний розвиток страждає від слабкості податкової системи, закриття виробництв, наслідків ураганів і землетрусів, а також низьких світових цін на кофе. Значний дефіцит платіжного балансу компенсується грошовими переказами сальвадорців, що живуть за кордоном і завдяки зовнішній допомозі.

Гондурас – це країна з низьким рівнем доходу, яка стикається з серйозними проблемами, причому понад 60,9 % населення живе у злиднях. У сільських районах приблизно одна людина з 5 осіб живе в умовах крайньої бідності (менш 1,9 дол. США в день). Як одна з найбідніших країн Західної півкулі, Гондурас користується торговельними привілеями та допомогою в скороченні боргів у рамках програми допомоги бідним країнам-боржникам. Однак, незважаючи на досить сприятливі економічні перспективи, Гондурас стикається з найвищим рівнем економічної нерівності серед країн Латинської Америки. Ще одна серйозна проблема – неприборкана злочинність і насильство. Хоча в останні роки число вбивств

скоротилося, країна продовжує мати один із найвищих показників у світі (43,6 вбивств на 100 тис. жителів у 2017 р.) [4].

Висновки. Отже, переважна більшість держав Центральної Америки є бідними аграрними країнами, які спеціалізуються на вирощуванні бананів, кофе, какао, цитрусових, цукрової тростини, кукурудзи, рису. Міжнародний туризм належить до пріоритетних напрямів розвитку національних господарств країн Центральної Америки. Підставою для цього є стійкий попит із боку американських і канадських споживачів і ресурсна забезпеченість: країни володіють достатніми для розвитку туристичної індустрії природними та суспільними туристичними ресурсами, Найбільш привабливими туристичними країнами регіону є Беліз, Коста-Ріка, Панама. За динамікою доходів від експорту товарів і послуг у 2017 р. лідером є Панама, за рахунок переважно доходів від експлуатації Панамського каналу. Однак, завдяки розумному макроекономічному управлінню, Гватемала була однією з найсильніших економік у Центральній Америці в останні роки.

Джерела та література

1. Безуглий В. В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн : навч. посіб. / В. В. Безуглий. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 704 с.
2. Всесвітній Банк даних: Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/?locations=GT-BZ-NI-CR-PA-SV-HN>
3. Доманов А. Проблемы социально-экономического развития стран Латинской Америки / А. Доманов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mirec.ru/2011-01/problemy-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-stran-latinskoj-ameriki>
4. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mir-geo.ru/centr-ameri/eekon>.
5. CIA World Factbook : Офіційний сайт Центрального розвідувального управління США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=>.

УДК 911.33:338.432(81)

А. О. Мельничук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА БРАЗИЛІЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник **І. П. Мандрик** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості та тенденції розвитку сільського господарства Федеративної Республіки Бразилії. Вказано головні експортні культури. Охарактеризовано райони розміщення рослинництва та тваринництва в Бразилії.

Ключові слова: сільське господарство, рослинництво, тваринництво, Бразилія, експорт.

Melnychuk A. O. General Features and Trends of Agriculture Development in Brazil.

In the paper the features and trends of agricultural development in the Federal Republic of Brazil are considered. The main export crops are indicated. The areas of crop farming and animal breeding placement in Brazil are described.

Key words: agriculture, crop farming, animal breeding, Brazil, export.

Сільське господарство Федеративної Республіки Бразилії є особливою галуззю економіки. Воно пов'язане з забезпеченням населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною. Специфікою сільського господарства є те, що головним засобом виробництва виступає земля, а предметом праці – живі організми (худоба, птиця, рослини тощо). Природно-кліматичні умови дуже часто зумовлюють сезонність виробництва. Усе це впливає на асортимент й обсяг вирощуваної продукції.

Актуальністю теми дослідження є вивчення особливостей та тенденцій розвитку сільського господарства Бразилії, що буде мати позитивний вплив на формування іміджу країни, на встановлення як внутрішніх і зовнішніх зв'язків у державі, так і за її межами, а також сприятиме реалізації перспективних напрямів її співробітництва, матиме важливе значення для подальшої її інтеграції у світове господарство.

Метою дослідження є загальні особливості та тенденції сучасного розвитку сільського господарства Федеративної Республіки Бразилії.

У Бразилії сільське господарство – традиційна, а тому одна з найбільш розвинутих галузей економіки. Тут зайнято 30 % населення (23 млн осіб). За обсягом сільськогосподарського експорту Бразилія поступається лише США та Франції. У структурі сільського господарства переважає рослинництво (2/3 вартості сільськогосподарської продукції). П'ять основних експортних культур – кава, какао-боби, бавовна, цукрова тростина та соя – охоплюють понад 30 % посівних площ і дають понад 35 % вартості продукції рослинництва [1].

З початку колоніального періоду сільське господарство в Бразилії відіграло основну роль в економіці. Його розвиток відбувався за рахунок великих угідь, на яких вирощували лише єдину експортну культуру – цукрову тростину. Економіка країни постійно залежала від спадів і підйомів урожайності цієї культури. Пізніше на полях почали з'являтися бавовник, какао, каучук і кава й сільське господарство почало характеризуватися загальним збільшенням кількості експортної продукції. Лідуюче місце займала соя, випередивши традиційні для Бразилії культури. Обсяги й розмаїтість сільськогосподарської продукції у вигляді напівфабрикатів і готових продуктів значно збільшилися, завдяки стимулюванню урядом виробництва готової продукції.

У 1980-ті роки сільське господарство продовжувало відіграти значну роль в економіці країни, але вже такі культури, як цукор, кава, каучук перестали відігравати домінуючу роль. За допомогою фінансових заохочень і пільгового кредитування Федеральний уряд сприяв розвитку ефективнішого сільського господарства. Крім цього, здійснювався контроль над міграцією сільського населення в міські зони: на сільську місцевість поширювалися пільги, приймалися раціональні плани аграрної реформи, стимулювалися дрібні сільськогосподарські виробництва та, загалом, поліпшувався рівень життя жінок у районах, віддалених від великих центрів [7].

Із 1980 до 1992 рр. сільськогосподарське виробництво зросло швидшими темпами (38 %), ніж населення (26 %). Це й дало змогу бразильським виробникам забезпечити не лише внутрішній ринок, а й відправляти продукцію на експорт.

На початку 1990-х рр. Бразилія залишалася найбільшим виробником какао у світі, займаючи четверте місце із виробництва тютюну й шосте – бавовни. Різні програми, прийняті протягом двох останніх десятиліть, спрямовані на культивування різноманітних сільськогосподарських продуктів, дали приголомшливі результати. Значно зросло виробництво зернових, включаючи пшеницю, рис, кукурудзу й,

особливо, сої. Плоди лісів, такі як каучук (що був життєво важливим елементом бразильського експорту), бразильський горіх, кеш'ю та волокна вирощують нині на спеціальних плантаціях. Завдяки розмаїттю клімату у Бразилії вирощують всі різновиди фруктів, від тропічних на півночі до величезної кількості цитрусових і винограду в околицях з більш помірним кліматом на півдні.

Сільськогосподарська діяльність (14 млн осіб) все ще переважає в матеріальному виробництві. Більшість зайнятих працює на великих плантаціях і ранчо, які належать корпораціям й окремим ленд-лордам. Великі господарства виробляють основну частину продукції як для внутрішніх потреб, так і на експорт. Дрібні ферми ледь можуть прогодувати своїх власників, вони відзначаються споживчим характером і примітивними методами ведення сільськогосподарського виробництва.

У сучасних умовах характерною рисою стала різноманітність структури. Кава, какао, тростинний цукор, бавовна й тютюн зберігають своє значення, але з ними вже конкурують нові продукти – соєві боби і жмих, томати, апельсини та банани. Рослинництво нині дає 60 % вартості сільськогосподарської продукції й має чітко виражену експортну спрямованість [2].

Найпоширеніші серед технічних культур – бавовник і цукрову тростину – вирощують на північному та південному сході країни. Щорічно в країні виробляється близько 10 млн т цукру, третина його надходить на експорт. П'ять експортних культур: кава, какао, бавовник, цукрова тростина та соя – займають нині 32 % посівних площ і дають 37 % вартості продукції рослинництва. За виробництвом кави Бразилія посідає перше місце у світі (2,5 млн т). Кавові плантації – це національна гордість країни. Тут зайнято 3,5 млн осіб, які обслуговують понад 6 млрд кавових дерев (74 % відносяться до сорту «арабіка», а 26 % – до сорту «робуста»). Головні райони вирощування – східні узбережні штати країни. У середньому кавова плантація займає кілька десятків гектарів землі. У центрі плантації, зазвичай, знаходиться старовинна бразильська садиба «фазенда» – свого роду живий музей історії країни та життєвого укладу бразильців. За збором бананів і апельсинів Бразилія посідає перше місце у світі, значна частина їх екпортується. На півдні країни розвинуте виноградарство та тютюнництво. У лісовому господарстві велике значення має збір (близько 50 тис. т) природного каучуку, бразильського горіха [6].

Другою не менш важливою галуззю у структурі сільського господарства Бразилії є тваринництво. Воно переважно м'ясного напрямку й забезпечує майже 2/5 (за вартістю) усього сільського господарства. Розводять велику рогату худобу, свиней, овець, кіз. У південних і південно-східних штатах країни продукція скотарства має експортне значення.

У країні переважає екстенсивно-пасовищне м'ясне скотарство. Бразилія займає друге за поголів'ям великої рогатої худоби у світі (після Індії). Воно досягло 163,0 млн голів, що становить 12,4 % світового поголів'я. Навколо великих міст організовані сучасні спеціалізовані тваринницькі ферми, які забезпечують населення м'ясо-молочною продукцією. Одна корова в середньому дає 800 кг молока щорічно, тоді як в Голландії продуктивність корів досягає 6500 кг.

Виробництво м'яса досягло 11 млн т щорічно. Це найбільший показник у регіоні, хоч скотарство має низький рівень продуктивності. Вихід м'яса на одну голову великої рогатої худоби становить 215 кг. На одного жителя в Бразилії виробляється 68 кг м'яса.

Бразилія є одним з головних виробників свинини у Латинській Америці. Товарне свинарство розвивається у районах вирощування кукурудзи – на південному сході та півдні країни. Його продукція споживається переважно на внутрішньому ринку. На півдні Бразилії розвивається вівчарство м'ясо-вовняного напрямку. Головна продукція його експорту – вовна [4].

Незважаючи на досить велику довжину берегової лінії, рибальство в Бразилії слабо розвинене. Промисел ведеться на малих судах поблизу берегів штатів Санта-Катаріна та Ріу-Гранді-ду-Сул на півдні та Сан-Паулу на південному сході. Продукція реалізується безпосередньо на березі. Рибопереробна промисловість малорозвинена. 40 % переробки здійснюється десятима компаніями, переважно на півдні [3].

Незважаючи на це все, сільське господарство Бразилії не можна назвати соціально спокійною галуззю, оскільки питання володіння землею завжди ф скрізь відноситься до злободенних. Майнове розшарування селян характерне для аграрної сфери: 20 % орних земель належить 20 сім'ям великих латифундистів, тоді як велика кількість селян взагалі землі не мають.

Сьогодні Бразилія прагне активно регулювати земельні відносини, конфіскуючи або землі латифундистів, які злісно порушують закони, або орні угіддя, які використовуються не за призначенням (таких випадків досить багато!), з їх подальшою передачею безземельним селянам. Однак, цей процес йде вкрай повільно через потужний опір земельних магнатів, чий політичний вплив у країні досить великий [5].

Висновки. У Бразилії сільське господарство – традиційна, а тому одна з найбільш розвинутих галузей економіки. Тут зайнято 30 % населення. Головні сільськогосподарські райони Бразилії – Південний, Північно-Східний та Центрально-Північний. У структурі сільського господарства переважає рослинництво. У країні вирощують рис, сою, бавовну, какао-боби, цукровий буряк, банани, апельсини тощо. Головні продовольчі культури, під якими зайнято 2/4 усіх посівних площ – кукурудза, коричнева квасоля й маніока. Вони поширені по всій території держави. Із зернових вирощують пшеницю, ячмінь, овес, але 60 % потрібної пшениці країна імпортує. В Бразилії добре розвинене пасовищне тваринництво. Цьому сприяє велика кількість луків, загальне поголів'я великої рогатої худоби досягло 170 млн голів, добре розвинені свинарство (30 млн свиней) і вівчарство (20 млн овець). За обсягами експорту сільгосппродукції Бразилія займає третє місце у світі після США та Франції. Провідна сільськогосподарська культура країни – кава. Більше 100 років Бразилія належить до числа найбільших виробників кави. Вона займає перше місце в світі за його виробництва та експортом. Отже, сільське господарство Бразилії є значно диверсифікованим, забезпечуючи переважною більшістю продовольчих культур і продукцією тваринництва швидко зростаюче кількісно населення країни, а також постачаючи на світовий ринок значні обсяги експортної продукції.

Джерела та література

1. Безуглий В. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу : навч. посіб. – Вид. 2-ге, доп., перероб. / В. В. Безуглий, С. В. Козинець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
2. Бразилія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://geoknigi.com/view_country.php?id=11
3. Економіко-географічна характеристика Бразилії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/geograf/23903/>
4. Економічна та соціальна географія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://subject.com.ua/geographic/ekonomichna_socialna/104.html
5. Загальний огляд Бразилії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/geograf/23458/>
6. Сільське господарство Бразилії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moyaosvita.com.ua/geografija/silske-gospodarstvo-brazilii/>
7. Сільське господарство Бразилії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukvar.su/geografija/42372-Sel-skoe-hozyaiystvo-Brazilii.html>

А. О. Кипибіда – студентка 4 курсу Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету;
Т. В. Аверіхіна – кандидат економічних наук, доцент кафедри зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

НАПРЯМИ ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВИХ УМОВАХ

Роботу виконано на кафедрі зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності ОНПУ

Розкрито сутність і значення фінансового стану підприємства, досліджено показники, що відображають фінансовий стан підприємства, запропоновано напрями поліпшення фінансового стану підприємств в ринкових умовах.

Ключові слова: підприємство, фінансовий стан підприємства, напрями поліпшення фінансового стану підприємства, аналіз фінансового стану, фінансові показники підприємства.

Kyrybida A. O., Averikhina T. V. Directions for Improving the Financial State of Enterprises in Market Conditions. The essence and significance of the financial condition of the enterprise are disclosed in the work, the indicators reflecting the financial state of the enterprise are investigated, directions of improvement of the financial condition of the enterprises in the market conditions are offered.

Key words: enterprise, financial condition of the enterprise, directions of improvement of the financial state of the enterprise, analysis of financial condition, financial indicators of the enterprise.

В Україні відбувається стрімкий розвиток та становлення ринкових відносин, проте в багатьох підприємствах спостерігається нестача фінансових ресурсів. Це зумовлено низкою причин, зокрема: високим рівнем інфляції, збитковою роботою підприємства, недосконалою податковою системою, а також високою вартістю позикових коштів [3]. За таких умов підприємствам необхідно прикладати багато зусиль для поліпшення свого фінансового стану.

Саме тому необхідно вчасно, об'єктивно оцінювати фінансовий стан підприємства та розробляти напрями його поліпшення [2].

Актуальність теми зумовлена тим, що в ринкових умовах для підприємств існує реальна загроза банкрутства або нестабільності фінансових результатів, тому існує необхідність у вивченні напрямів поліпшення фінансового стану підприємств.

Мета роботи: знайти шляхи поліпшення фінансового стану підприємств в ринкових умовах.

Завдання роботи: дослідити сучасне трактування поняття фінансового стану, показників, що його характеризують та на базі цих матеріалів сформулювати шляхи покращення фінансового стану підприємств.

Фінансовий стан підприємства – це рівень забезпечення підприємства необхідними фінансовими ресурсами та раціональності їх подальшого розміщення для здійснення ефективної господарської діяльності, а також вчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями [1].

На формування фінансового стану підприємства в ринкових умовах безпосередньо мають взаємовідносини зі споживачами, постачальниками,

акціонерами, податковими службами, банками та іншими партнерами. Від результатів цих взаємовідносин залежать фінансові показники підприємства, як наслідок, подальше його функціонування та конкурентоспроможність на ринку.

Одним із напрямів поліпшення фінансового стану є своєчасне вивчення менеджерами підприємства достовірної інформації щодо його поточного стану, який може бути стійким, нестійким і кризовим.

Фінансовий стан підприємства відображає не один, а комплекс взаємопов'язаних показників:

- показники оцінки майнового стану – вказують на зміни структури фінансових ресурсів;

- показники оцінки ділової активності – вказують на швидкість обертання фінансових ресурсів, даючи змогу оцінити ефективність основної діяльності підприємства;

- показники оцінки ліквідності та платоспроможності – вказують на забезпечення підприємства оборотними коштами, на можливість погашення заборгованості та на покриття організацією своїх позикових коштів;

- показники оцінки фінансової стійкості підприємства – вказують на долю власного капіталу у загальній сумі фінансових ресурсів;

- показники оцінки прибутковості діяльності – вказують на фінансові результати та діяльність підприємства загалом, на ефективність вкладеного капіталу [4].

Показники фінансового стану повинні бути такими, щоб кожен партнер підприємства, пов'язаний із ним економічними відносинами, міг оцінити надійність і доцільність співпраці.

Таким чином, аналіз реального фінансового стану підприємства проводять на базі цих показників з урахуванням впливу як зовнішніх факторів (політичні чи економічні зміни), так і внутрішніх (зміна форми власності, організаційної структури й т. д.). Аналіз фінансового стану слід проводити систематично, адже за результатами отриманих показників можна виявити існуючі проблеми підприємства.

За результатами аналізу необхідно коригувати діяльність підприємства та розробляти напрями поліпшення фінансового стану. При цьому, при прийнятті рішень стосовно фінансової діяльності слід враховувати й порівнювати результати внутрішнього аналізу з аналогічними показниками схожих підприємств. Це дасть змогу побачити більш повну картину конкурентоспроможності підприємства й допоможе виробити кращу стратегію поліпшення фінансового стану в ринкових умовах.

До основних напрямів поліпшення фінансового стану підприємства в ринкових умовах належать:

- зниження собівартості продукції. Знизити собівартість можна багатьма методами: за допомогою інноваційної діяльності; за допомогою пошуку дешевших ресурсів, необхідних для виробництва продукції; за допомогою зниження трудомісткості продукції та збільшенню продуктивності праці;

- пошук можливостей для оптимізації співвідношення між власним і позиковим капіталом. Оптимальне співвідношення між цими показниками забезпечить мінімальний фінансовий ризик для підприємства та максимальну рентабельність власного капіталу. Необхідно збільшити частку власного капіталу та зменшити долю позикових коштів. Для цього необхідно ввести низку заходів із прискореної конверсії дебіторської заборгованості грошовими активами; зменшити суму постійних витрат; відстрочити виплати дивідендів або відсотків;

- збільшити обсяг грошових коштів можна за рахунок реалізації зайвих виробничих та невиробничих фондів, здачі їх в оренду або лізинг. Це дасть змогу підвищити коефіцієнт абсолютної ліквідності, який вказує на платоспроможність підприємства. Як наслідок, покращаться економічні відносини з кредиторами ;

– збільшити ринки збуту та обсяги реалізації продукції. Це можна зробити за рахунок оптимізації маркетингової політики, надання знижок споживачам, оптимальним зниженням цін, застосуванням реклами, пошуку нових пунктів торгівлі, які приведуть до збільшення прибутку й, як наслідок, до збільшення оборотності капіталу;

– збільшити обсяги реалізації продукції, що застоюється на складах. Для цього доцільним є створення нових пунктів торгівлі. Такі дії приведуть до збільшення прибутку та пришвидшення оборотності капіталу, що може прискорити розрахунки з кредиторами й, як наслідок, зменшити позиковий капітал;

– розширити асортиментну позицію. Виробництво та розробка нових видів продукції, які мають попит на ринку, невідкладно приведуть до покращення фінансового стану підприємства.

Проте не існує єдиного напрямку й методу поліпшення та стабілізації фінансового стану для всіх підприємств. Напрямок залежить від особливостей підприємства [5].

Отже, фінансовий стан підприємства – важливий показник ефективності та прибутковості підприємства. Тому в ринкових умовах необхідно систематично проводити аналіз фінансового стану. Комплексний аналіз підприємства дає змогу визначити його фінансовий потенціал та конкурентну позицію на ринку. На базі динамічних перетворень, котрі виявляються під час аналізу, необхідно створювати напрямки поліпшення фінансового стану підприємства.

Таким чином, для поліпшення фінансового стану підприємства в ринкових умовах необхідно:

- вивчати попит і пропозицію на продукцію, що виробляється;
- захоплювати більшу частину ринку;
- збільшувати обсяги виробництва та продуктивність праці, аналізувати склад собівартості й шукати шляхи її зниження;
- зменшувати дебіторську заборгованість;
- виявляти надлишкові ресурси з метою їх реалізації;
- збільшувати власний капітал та знизити обсяги позикового капіталу.

Джерела та література

1. Богацька Н. М. Фінансовий стан підприємства та шляхи його покращення в бізнес-процесах підприємства / Н. М. Богацька, О. В. Галюк // Молодий вчений. – 2013. – № 2 (02). – С. 12–16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2013_2\(02\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2013_2(02)_3)

2. Ільчук П. Г. Напрямки покращення фінансового стану підприємств України в сучасних економічних умовах / П. Г. Ільчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13196/1/205_Butkovska_507-509_69.pdf

3. Коваленко О. М. Можливі шляхи поліпшення стану підприємства-експортера ПРАТ «ВО «Стальканат-сілур»» / О. М. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://storage.library.opu.ua/online/conference/tez_51/6/6-10.pdf

4. Методичні вказівки до курсових проектів з дисципліни «Аналіз господарської діяльності» для студентів напрямку підготовки 6.030601 «Менеджмент» / уклад. Н. С. Артамонова, М. О. Акулюшіна, Т. Б. Городецька. – Одеса : ОНПУ, 2013. – 48 с.

5. Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2017 : колект. моногр. / Аверіхіна Т. В., Адамець Т. П., Андерсон Н. В. [та ін.] ; НТУУ – Київ. політехн. ін-т ім. Ігоря Сікорського ; Ін-т телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України ; Вища економіко-гуманітарна школа / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Київ, 2017. – 546 с.

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

УДК 910.112

С. В. Артёмко – кандидат географических наук, доцент кафедры туризма и страноведения Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина (Брест, Беларусь)

ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ РЕГИОНАЛИЗАЦИЯ В ТУРИСТИЧЕСКОМ СТРАНОВЕДЕНИИ

*Робота виконана на кафедрі туризму
і страноведення БГУ ім. А. С. Пушкіна*

Одна из задач туристического страноведения – выявление специфики стран, объединенных близостью географического положения, подобием природных, историко-культурных, социально-экономических и других характеристик, в регионы. В практике разработки и преподавания учебных курсов туристического страноведения часто используется деление мира на туристические регионы. Вместе с тем, в туристическом страноведении оптимальным и правильным представляется использование географической регионализации, исходя из тех целей, которые оно перед собой ставит.

Ключевые слова: туристическое страноведение, регионализация, географическая регионализация.

Artemenko S. V. Geographical Regionalization in the Tourist Study of Countries. One of the tasks of tourist geography is to identify the specifics of groups of countries, united by the proximity of geographical location, similarity of natural, historical, cultural, socio-economic and other characteristics to the regions. In the practice of developing and teaching courses in tourist geography, the division of the world into tourist regions is often used. Together with the tourist geography, the use of geographical regionalization seems optimal and correct, based on the goals that it sets for itself.

Key words: tourist regional geography, regionalization, geographical regionalization.

Туристический спрос и туристические путешествия всегда ориентированы на какой-либо целевой географический объект. Такой объект определяется как туристическая дестинация, в качестве которой могут выступать аттрактивный пункт, город, страна, регион и даже континент. В системе международного туризма главной туристической дестинацией является страна. Страны – основные единицы социально-политической организации мира, а их экономические системы являются важными составляющими мирового хозяйства. Исторически складываются группы стран, объединенные близостью географического положения, подобием природных, историко-культурных, политических и социально-экономических характеристик и параметров. Выявление специфики таких групп стран – регионов, одна из задач туристического страноведения, имеющего главной целью создание комплексной туристской характеристики, как совокупности элементов ее туристического образа (имиджа), в т. ч. туристической привлекательности, а также условий организации и развития туризма. Под условиями развития туризма понимается совокупность

разнообразных форм естественных (природных) и антропогенных воздействий, оказывающих существенное влияние на развитие турбизнеса, но непосредственно не используемых в этой сфере деятельности.

В основе регионализации для целей туристического страноведения лежит географическая регионализация мира и отдельных стран. Формальное определение географической регионализации связано с понятием дифференциации, основанной на территориальной целостности, в основу которой могут быть положены природная, политическая, экономическая, социокультурная и другие составляющие.

Регионализация – познавательная процедура, особый случай классификации, предполагающий выделение однородных географических районов на основе единства определенных признаков и наличия связей. Регионы, как и страны, сильно различаются, каждый из них – это сложная мозаика территориально-общественных признаков, природы, особенностей истории и культуры, населения, экономики.

В целом, обоснованное и рациональное деление мира и его отдельных частей на территориальные образования – регионы, основывается на анализе совокупностей характеристик: природных, исторических, культурных, социально-экономических и др. Выделение отдельных регионов на материке в составе нескольких стран (страна-регион Россия – исключение) или в пределах страны, в составе нескольких (иногда – одной), основывается не только на географическом положении, но и на особенностях их природы, населения (в т. ч. его менталитета), культуры, политики и геополитики, экономики.

Так как в основе выделения регионов в качестве первичного фактора выступает географическое положение, а совокупность других характеристик рассматривается как комплекс знаний, формируемый и изучаемый географической наукой, такие регионы глобального и странового уровней следует определять, как *географические регионы*. В состав таких регионов входит не только суша, но и прилегающие акватории Мирового океана.

Известный субъективизм процесса научного обоснования регионов, определения их территориального состава и границ, общих черт приводит к различиям (иногда существенным) в схемах регионализации, используемых в науке и практике.

В практике разработки и преподавания учебных курсов туристического страноведения зачастую используется деление мира на туристические регионы. Вместе с тем, такие регионы могут быть объектами исследования лишь географии туризма.

География туризма – ветвь географии, изучающая особенности территориальной организации индустрии туризма, рассматриваемой в процессе общественного воспроизводства и взаимодействия с природным и культурным окружением. Эта область знания имеет целью комплексно рассмотреть сложившиеся в мировой экономике районы отдыха и туризма, выявить закономерности и региональные особенности их формирования и развития. Цель учебного курса «География туризма» – сформировать представление о неравномерности и территориальных (региональных, страновых) особенностях развития международного туризма. Одним из основных объектов исследования при этом является туристический регион.

Объектом исследования в географии туризма являются территории разного ранга. Иерархия туристических территорий выглядит следующим образом: туристический макрорегион, субрегион, страна, туристская зона, туристский район.

Туристический регион по определению Всемирной туристской организации является территорией, располагающей большой сетью специальных сооружений и услуг, необходимых для организации отдыха и оздоровления. Основой выделения туристических регионов мира является анализ туристических потоков в международном туризме. Выделение таких регионов основывается на туристическом районировании, при котором районы идентифицируются по наличию

у них особых рекреационных признаков. ВТО выделяет 6 крупных туристских макрорегионов мира: Европу, Америку, Юго-Восточную Азию и Океанию, Африку, Ближний и Средний Восток, Южную Азию. В составе каждого макрорегиона выделяются субрегионы.

В такой регионализации практически не учитывается географическое положение стран, образующих тот или иной регион, особенности их природы, историко-культурные и социально-экономические факторы. Так, например, лишь условно можно обнаружить естественно-географическую и социально-экономическую общность стран Европейского субрегиона Восточное Средиземноморье с другими европейскими странами.

Предметом туристического страноведения являются страны и регионы мира, как единые системы, состоящие из разнородных, но взаимосвязанных элементов, действующих как единое целое на мировой арене. Страноведение интегрирует в себе универсальные знания о странах, отражая целостную картину бытия основных единиц глобального историко-культурного процесса и социально-политической организации мира [1].

Предметом туристского страноведения, как учебной дисциплины, является формирование умения составлять специальную характеристику каждого из компонентов окружающей среды на территории какой-либо страны или ее части и раскрывать особенности ее состава, рисуя образ территории, страны в целом.

Страноведение создает туристически привлекательный образ страны и региона. Туристская привлекательность (аттрактивность) региона – это ассоциативный образ региона (территории) в представлении групп общественности и отдельных индивидов. Ассоциативный образ формируется как совокупность эмоциональных и рациональных представлений, вытекающих из сопоставления всех признаков региона, собственного опыта, официальной и неофициальной информации.

Аттрактивность региона создается под влиянием географических, природных, культурных, технологических, социальных, экономических, инфраструктурных факторов, увязанных в единый комплекс.

В туристическом страноведении использование именно географической регионализации представляется оптимальным и правильным, исходя из тех целей, которые оно перед собой ставит. Именно географическая регионализация отражает реально существующее деление земной поверхности на отдельные части, характеризующиеся особенностями природы и общественной организации, обеспечивающими им определенное единство и отличающими их от других подобных частей.

Следует согласиться с П. О. Масляком, что имеющиеся и широко используемые схемы географической регионализации мира имеют очевидные недостатки, связанные с недостаточной проработанностью теоретических вопросов глобальной регионализации и сильным влиянием сложившихся в советский период в географии стереотипов и пережитков [2]. Вместе с тем, при их критической переоценке, определенной ревизии и адаптации к целям туристического страноведения именно географическая регионализация мира должна стать важной основой его теории

Источники и литература

1. Мальська М. П. Країнознавство теорія та практика / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич. – К. : Центр учб. літ-ри, 2012. – 528 с.
2. Масляк П. О. Країнознавство : підручник / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 292 с.

REGIONAL AND LOGISTICAL ORGANIZATION OF URBAN TOURISM WHITH THE AIM OF ITS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

*Роботу виконано на кафедрі країнознавства
та туризму КНУ ім. Тараса Шевченка*

Revealed geographical and logistical aspects of the integrated strategy for urban tourism sustainable development, which based on two concepts – tourist decentralization and reverse logistics,. The first concept is based on geographical and logistical organization of city's tourist space, which includes such components as: geogological (geographical and logistical) identification of the urban tourism resource base; geogological planning of tourist flows and determination of their needs; geogological design of tourist infrastructure; geogological design of tourist infrastructure's supply chains. The second concept involves an integrated approach to the recycling of the total amount of urban waste, including tourist one, taking into account its collection and removal from the city, and finally its recycling at special enterprises. Cases of Ukrainian cities of Lviv and Kyiv are considered.

Key words: urban tourism, complex strategy, sustainable development, regional and logistical approaches, tourist decentralization, reverse logistics.

Смирнов І. Г. Регіональна та логістична організація урботуризму з метою його сталого розвитку. Виявлено регіональні та логістичні аспекти комплексної стратегії сталого розвитку міського туризму, яка базується на двох концепціях – туристичної децентралізації та зворотної логістики. Перша концепція заснована на геологістичній організації туристичного простору міста, яка включає такі компоненти, як геологістична (географічна та логістична) ідентифікація ресурсної бази міського туризму; геологістичне планування туристичних потоків та визначення їх потреб; геологістичний дизайн туристичної інфраструктури; геологістичний дизайн ланцюгів постачання туристичної інфраструктури. Друга концепція передбачає інтегрований підхід до переробки загальної кількості міських відходів, включаючи туристичні, з урахуванням їхнього збирання та вивезення з міста, а також переробки на спеціальних підприємствах. Розглянуто приклади українських міст Львова та Києва у цьому контексті.

Ключові слова: міський туризм, комплексна стратегія, сталий розвиток, регіональні та логістичні підходи, туристична децентралізація, зворотна логістика.

Tourism is now one of the most dynamic sectors of regions and cities economy. The urgent problems in this regard include the task of ensuring the sustainable development of tourism industry in cities. This is especially true for the most popular destinations among tourists, i.e. metropolitan and historic cities, which attract significant tourist streams. The latter means tourist load increasing on the existing cities' resource base of tourism, as well as on the whole urban economy, population, development and nature. In this context the task of tourism sustainable development in cities requires the consolidation of efforts of various scientific and practical directions, among which the important place belongs to tourism geography and logistics [1], that studies the flows phenomena in the tourism industry, highlighting the tourist traffic (flow of tourists) as the main stream, and financial, informational, commodity, personnel, material flows as servicing (additional) ones. The task of tourism geogistics in the context of travel industry sustainable development is to regulate the main flow (i. e. tourist traffic), which would ensure the conservation of the tourism resource base in cities and in rural areas in order to further development of tourism activities. This problem is now quite noticeable not only in cities – the largest

tourist centers of the world, but it is also acute in many cities of Ukraine. This concerns, first of all, Lviv, Kyiv, Odesa and other Ukrainian cities – popular tourist destinations. The problem of tourist overloading in Lviv is quite well-known recently, which was covered, in particular, in the author's publications [2, p. 195]. So, in our opinion, there is time for working out the complex geographical and logistical strategy of the tourism sustainable development in cities. This strategy, developed by the author, is based on two concepts. The first one is the concept of tourist decentralization, the second – the concept of reversible logistics. The first concept involves the need for an effective geological organization of the city's tourist area (GLO CTA).

The main components of GLO CTA are: 1) geological identification of tourism resource base; 2) geological planning of tourist flows; 3) geological design of tourism infrastructure; 4) geological design of supply chains for tourism infrastructure objects [2, p. 200].

The first component covers the geographical and logistical identification of city tourist resources. Geographical identification of tourism resource base means geospatial localization of tourist objects of interest. They act as «tourist magnets», which attract tourist flows to a certain city area. So significant territorial concentration of tourist resources (objects) causes the concentration and overlap of tourist flows. These considerations should be taken into account when creating and placing new tourist objects (i. e. museums, monuments), which should not be «squeezed» to cities' central parts that are already overloaded with tourist objects. Consequently, instead of excessive spatial concentration of tourist objects in cities' downtowns, their spatial dispersion is recommended by us. Logistical identification of tourist resources means the calculation of the logistical potential of each tourist object, that is, the maximum possible tourist flow, which will not affect tourism sustainable development and tourist resources state. It should be distinguished between the concurrent number of tourists at the object, their number per day (taking into account the rotation coefficient), per month, per season, finally, per year. Geological identification is performed taking into account the division of tourist resources (objects) into: cultural-historical (monuments, museums, theaters, etc.), architectural (historical and contemporary), events (various activities of public-cultural-entertaining nature).

The second component is based on determining the size and structure of tourist flows and their corresponding needs, which can be divided into first-order needs (benches, garbage cans, bio-toilets, street food, currency exchange etc.) and second-order needs (souvenirs, informational and advertising materials, press, touristic goods etc.).

The third component involves geological design of tourism infrastructure network to meet the needs of tourists, in particular, first order needs (tourist infrastructure objects like institutions of street food, currency exchange offices etc.), second-order needs (tourist infrastructure objects like souvenirs shops, press and informational materials booths, tourist goods stores etc.) and the relevant logistics and transport infrastructure to meet the needs of the infrastructural facilities of the first and second line, as well as collection and removal of waste. It should take into account the peculiarities of their placement in a certain city territory.

The fourth component involves the logistic design of supply chains to provide needs of first and second-order tourism infrastructure with the logistics and transport components in their composition, taking into account the particularity of their location in the city and the needs for collection and removal of tourist waste.

These issues are very relevant for Kyiv, where the increased tourist load on the resource base of the city's tourism has already led to cases of physical destruction of some of the most visited tourist objects. This applies not only to the old buildings of Kiev, but also to those that have been recently restored. Such cases include not only Samson's fountain on Podil, but also a monument to Magdeburg Law, located on the Embankment Highway, not far from Postal Square. It is also known as the Monument of Baptism of

Ancient (Kyiv) Rus' or the Lower Monument to St. Volodymyr. The 18-meter-long column with a round gilded dome and cross on pedestal of pavilion-chapel with arches was installed in the distant 1802 by the project of the first Kyiv chief architect A. Melensky. The monument was erected in honor of the return of Magdeburg Law to Kyiv, which gave the city government wider powers. They gave him another meaning – it also meant the holy place from which the baptism of city of Kyiv and whole Ancient Rus' began. The fate of the monument proved to be difficult, and its appearance changed periodically. So, in nineteenth century in the middle of the pedestal there was a well with «holy water», and later there was an octagonal fountain-bowl installed here. In the Soviet era, the chapel was closed, and the cross from its top was removed. The monument has been repeatedly brought to an emergency, so it has experienced several restorations. Thus, to the 1000th anniversary of the baptism of Kyiv Rus' in 1988 the cross was returned to the column, and an underground passage to the Dnieper-river was built nearby. Last time the global reconstruction of the monument was made – to the 1025th anniversary of the Baptism of Kyiv Rus' in 2013: monument became white, and in the middle of the pavilion a chapel and a fountain-bowl with a crane in the form of a «golden» cross were restored. Only 5 years have passed away and now we see an absolutely obscure picture: inside the pavilion is dirty, the fountain does not work, the crane is absent. In addition, the inscriptions left by the vandals are painted on the column and on the pedestal. Despite this, the monument still impresses with its beauty and grandeur. After visiting the monument to Magdeburg Law, tourists are advised to go down to the underground passageway. It also deserves attention. On the one side, above the entrance, a cross is depicted with inscription: «Here in 988, in the confluence of the waves of the Dnieper-river and Pochayna-river Kyiv Rus' was Baptized» (some letters, however, already fell apart). On the other side of the passageway, from the side of the Dnieper, in the shallow niches in the wall there are two bas-reliefs – figures of John the Baptist and Kyiv Crown Prince Volodymyr the Great surrounded by angels. All this appeared in 2013. Interior of the passageway was the masterpiece in itself: on its walls students depicted fragments of the map of Kiev in the X–XIII centuries. with Lyadsky Gate and Sofiyivsky Cathedral. But, unfortunately, wildness has won spirituality: now maps in the passageway are no longer there, and every millimeter of walls and even partially of the ceiling is filled with inscriptions made by «unknown artists», with most of inscriptions are frankly obscene. By the way, in 2014, another monument should appear at the site, as indicated on a sign near the bas-reliefs. There was even a competition announced and the best option was chosen – a wooden font on the water like a cross measuring 22.6 by 31.4 m. But the object never appeared.

As for Lviv, there are fewer such cases (perhapse, due to the quality of historical Austrian construction), but nevertheless they are also. There are many other problems in the city of Lviv, the main one now is the removal of rubbish. After the fire at Gribovychy landfill in the summer of 2016, Lviv did not know where to move out its waste, the volume of which naturally grew with the growth of tourists number. No wonder, that the tourist record of Lviv (2.6 million tourists in 2017 – the first place among the Ukraine cities) coincided with the «rubbish crisis» in this city.

So using of the second concept i.e. reverse logistics aims to provide a comprehensive recycling of the total amount of urban waste, in particular, solid household (SHW). Generally speaking it's necessary to separate the actual municipal waste and one that is the result of the tourists stay. The proof that tourist waste occupies a significant share in the citywide waste volume is its peak increases, particularly in cities central districts, after any holidays (at one third a minimum). For example, from the center of Kiev after the final match of the Champions League on May 26, 2018 more than 212 tons of garbage were taken in just one day!

It should be noted that there is a certain specifics of the problem of garbage collection in the city, its removal and processing. Thus, garbage collection has its peculiarities depending on the distance of the district from the center; the waste removal

from the city can be carried out either to landfills, or to incineration and waste recycling plants; finally, the waste treatment at the waste processing enterprises means the location of the latter within or outside the city, as well as their belonging to specialized establishments or other industries such as pulp and paper (PPM) and card and paper mills (CPM), glass factories, etc. Knowledge of the pulp and paper and glass-making industries' geography can help in solving of the problem of waste removal from the city and garbage processing. So, near Lviv is located Zhydachiv PPM, and near Kyiv – the Obukhiv CPM and Gostomel' glass factory, which buy a significant part of raw materials (up to one third) abroad. And at that time both cities of Lviv and Kyiv have big problems with the removal and processing of solid household (including waste paper) and other (including glass containers) types of waste.

Let's note that the tourist left behind a lot of waste, especially in the city center. It is the direct waste. In addition to it, there is indirect waste, it is a waste of hotels, restaurants, cafes, which in the center of Lviv in recent years appeared a lot. This waste also requires efficient collection, removal and processing technologies – such possibility is provided by «reverse logistics». In Lviv, the need to place trash cans near each bench in the center was taken into account (garbage cans were artistically designed and made by local craftsmen), but no ways were found for the removal of solid waste and its subsequent processing. Meanwhile, the daily amount of waste in the city of Lviv is 600 tons. It is possible to solve the garbage problem in Lviv on the basis of two approaches, i.e. transport and logistical. Until recently, the first approach was used in the city, which was to find transport intermediaries (companies), which were obliged (for a very decent payments) to find suitable landfills and take out urban waste from Lviv. But, as experience showed, when Lviv garbage got into almost all areas of Ukraine, it did not solve the problem of waste removal. And only recently the city leadership turned to a logistic approach, i.e. the use of «reverse» logistics, when not only input streams to the city (including tourists, goods, raw materials, fuel etc.) were analyzed, but also city output streams were subject to analysis, among them waste streams. Logistical science and practice have developed proposals for efficient management of these flows and their deep processing at special enterprises (waste processing plants). Such enterprises can be built in relatively short time (as the example of the city of Rivne shows – in a year time), and the corresponding investments can be both international and internal. Such experience is represented by Kyiv, where the waste volume is 3000 tons per day, but their storage and processing is successfully carried out, firstly, at the landfill site near Pidhirtsi village; secondly, at the Bortnychy Aeration Station (BAS); and thirdly, at the incineration plant «Energy» in Darnitsa. Kyiv actively attracts international achievements and investments, so BAS is being modernized with the participation of Japanese companies, and in the city of Fastov, a plastic waste recycling plant was constructed with Chinese participation (accordingly, several plastic picking points were opened in Kyiv). The next idea of the new technology of street waste control the Mayor of Kyiv V. Klychko brought from a business trip to Berlin. This is the installation of underground garbage cans, which will gradually replace the usual old-style containers for garbage. In such way, the old urns that are still «working» in the Ukraine capital and did not meet the needs of Kyiv residents and guests of the city will be replaced with new modern ones.

One more problematic aspect connected with a sharp increase in the number of tourists in Lviv is one that was warned by American experts who helped to develop The Tourist Concept of Lviv: as soon as tourism begins to develop dynamically, among the guests of the city there will appear those who came here for intimacy. A similar way was taken by many cities, which were relying on tourism. Annually, according to UNWTO, in the world more than 3 mln people travels in order to receive sexual services, and the turnover of this «industry» is estimated at an amount of up to \$ 100 billion. Of course, sex tourism develops mainly in poor countries where rich tourists travel for the certain purposes [2, p. 241–250]. The popular Italian edition *La Repubblica* devoted an entire

article to the modern sexual destinations of the world, among which, along with Thailand, Brazil, Cambodia, Cuba, Bangladesh, Colombia and Bulgaria, Ukraine is also mentioned. And until recently, Ukrainian cities, where intim-tourism traditionally existed, as La Repubblica considers, were Odesa, Kyiv and Kharkiv. Lviv joined them relatively recently, although before the World War II it was a service city with hotels, restaurants, casinos. «It was then a kind of European Las Vegas» – says about Lviv the famous city restaurateur Andriy Hudo, co-founder of the Holding of Emotions «! FEST». With the development of tourism and resort infrastructure, the city of Lviv is once again returning to the pre-war economic structure, and this fact is of concern to some Lviv residents. A. Khudo also notes that the flow of sex tourists to Lviv has sharply increased since the last devaluation of hryvnia, when the rest in Ukraine became accessible even to foreigners with modest revenues [3]. «Promotes» this process the rapid development of the city's tourist infrastructure in recent years with many luxury hotels, clubs and restaurants, as well as its geographical proximity to the EU countries, their visa-free regime with Ukraine, increasing diversity of flights to Lviv from many countries, including budget airlines. Under these conditions, in our opinion, the task of the authorities and representatives of the national and regional tourism industry is that Ukraine (and in particular its largest cities like Kyiv, Lviv, Odesa, Kharkiv etc.) has to be associated first of all with historical and architectural values, natural resources, gastronomy and culture.

So the geological approach, applied in the «Concept of Tourist Decentralization of the City of Lviv», should be extended to all other aspects of the city's tourism industry, including waste management, using the latest technologies and attracting national and international investments. This opinion applies not only to Kyiv and Lviv, but also to other cities – significant tourist centers of Ukraine, namely, Kharkiv, Dnipro, Odesa, etc.

References

1. Smyrnov I. G. Tourism Logistics : Text-book / I. G. Smyrnov. – K . : Znannia, 2009. – 444 p.
2. Smyrnov I. G. Marketing in Tourism : Text-book / I. G. Smyrnov. – K . : KNU named after Taras Shevchenko, 2016. – 251 p.
3. Ivanova E. 50 shades of Lviv / E. Ivanova // Novoye vremia strany. – № 19. – May 24, 2018. – P. 38–41.

УДК 338.48(100)

М. Г. Руднєва – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри країнознавства і туризму Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

СВІТОВІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В 2018 Р.

*Роботу виконано на кафедрі
країнознавства і туризму ННІМВ НАУ*

Розглянуто основні тенденції розвитку туризму у світі в 2018 р. Проаналізовано специфіку попиту та пропозиції, ключові напрями, найбільші туристичні ринки та інноваційні он-лайн рішення.

Ключові слова: туризм, міжнародний туризм, тренди розвитку туризму, тенденції розвитку туризму.

Rudnieva M. G. World Trends for Tourism Development in 2018. In the paper, the main tendencies of tourism development in the world in 2018 are considered. The specifics of demand and supply, key directions, the largest tourist markets of the world and the trends of their development are analyzed.

Key words: tourism, international tourism, trends of tourism development, tendencies of tourism development.

Туризм – одна з найдинамічніших сфер сучасної економіки, тому дослідження останніх трендів і новинок сфери є актуальним, особливо наприкінці року.

Метою дослідження є висвітлення основних тенденцій розвитку світового туризму у 2018 р.

Завданнями цього дослідження є: огляд провідних трендів сфери туризму, аналіз найбільших туристичних ринків, зокрема китайського, застосування статистичних методів для аналізу провідних закономірностей розвитку індустрії туризму у 2018 р.

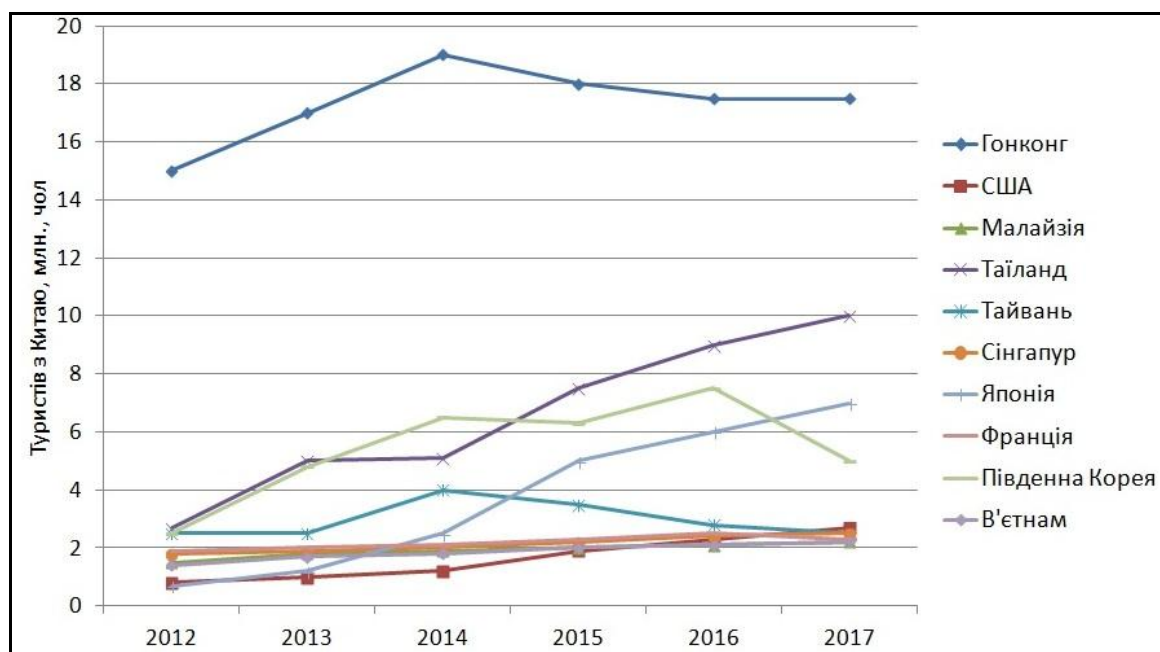
Згідно досліджень «Euromonitor International», індустрія подорожей і туризму стрімко розвивається та випереджає світову економіку. Так, у 2017 р. світовий турпотік зріс на 3,7 %, а грошові надходження від міжнародного туризму збільшилися на 4,1 %. Ріст же світового ВВП склав 3,5 % [3].

Цю ж тенденцію відмітив і Девід Скоузілл – президент і головний виконавчий директор Всесвітньої ради з подорожей та туризму (World Travel and Tourism Council). За прогнозами організації та окремих експертів, така ситуація буде продовжуватися до 2022 р., незважаючи на геополітичну нестабільність та конфлікти у низці регіонів [7].

Очікують, що до 2022 р. Китай стане найбільшим у світі ринком виїзного туризму. Китайці будуть здійснювати 128 мільйонів поїздок, випередивши США, що є лідером на сьогодні.

Просторова ж структура поїздок китайських туристів залишиться аналогічною попереднім рокам (рис. 1). Тобто більшість прибутку у найближчі 5 років від «китайського туризму» за межами Азії отримують США та Франція.

Традиційно, в сфері подорожей та туризму домінує продаж засобів розміщення та авіаквитків. Спираючись на дані 2017–2018 рр., прогнозують подальше зростання цих показників зі стабільними темпами – 3,3 % за рік [6].

Рис. 1. Країни-лідери, за кількістю туристичних прибуттів із Китаю

У більшості країн он-лайн продажі туристичних та транспортних послуг, а також бронювання житла он-лайн зростає стабільно кожного року. Тим не менше, за досвідом розвинених країн, таких як Великобританія, що очолює Euromonitor's Digital Consumer Index, існує поріг реалізації туристичних послуг он-лайн – 70 %. Саме на цьому показнику стабілізувалися бронювання через мережу Інтернет у Великобританії в 2015 р. [2].

Спираючись на ці показники, прогнозують, що в інших країнах он-лайн сектор не перевищить 70 %, і саме такої цифри у 2022 р. досягнуть США (рис. 2).

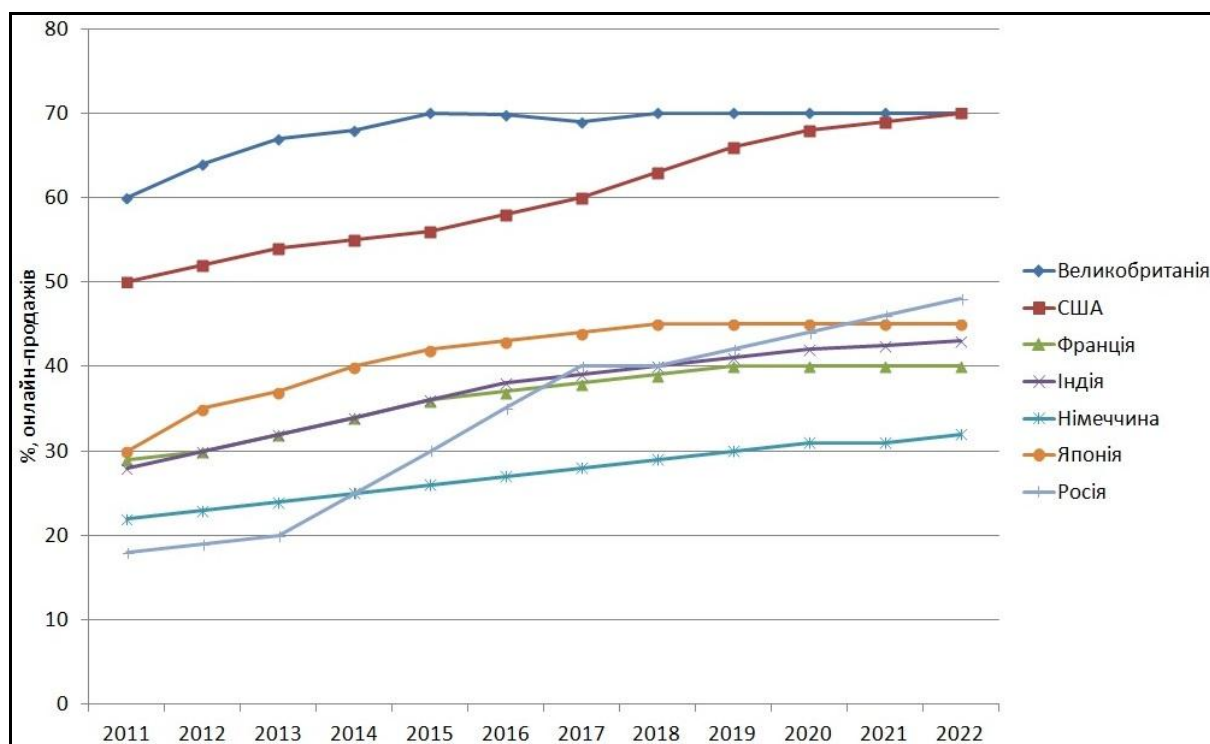

Рис. 2. Країни-лідери он-лайн продажів у туризмі

Решта ж країн ще мають величезну перспективу для зростання продажів он-лайн. За прогнозами «Euromonitor International», до 2022 р. он-лайн продажі туристичних та транспортних послуг навіть у розвинених країнах та країнах-лідерах сфери туризму досягнуть лише 50 % [3]. Для України цей напрям є дуже перспективним й інтенсивно розвивається.

У 2018 р. для більшості потенційних туристів потреба мандрувати перевищувала потребу накопичувати та купувати дорогі речі. У 45 % мандрівників є список місць, які обов'язково треба відвідати, й кожен рік із цього списку треба викреслювати мінімум один пункт, вважає 82 % учасників опитування компанії Booking.

Також опитані стверджують, що будь-яка можливість для подорожі має бути обов'язково використана. У 2018 р. 47 % респондентів планували побачити одне з чудес світу, 35 % хотіли спробувати екзотичну місцеву кухню, 34 % – поїхати на «райський острів».

Ціллю більшості мандрівників було не просто відпочити й подивитися на нові дестинації, а й взяти участь в унікальному культурному заході, навчитися чомусь новому, здійснити довгу поїздку на поїзді чи автомобілі й відвідати віддалений куточок земної кулі.

При цьому, сучасні технології компанії Booking та партнерів дозволяли суттєво спрощувати вибір об'єкту розміщення на основі попередніх поїздок та бронювань, а також надаючи змогу пройти віртуальний тур по готелю [8].

За даними порталу TripAdvisor, третина туристів мріє відвідати місця, де вони відпочивали в дитинстві. Популярність таких напрямків обумовлена ностальгією та відчуттям пережитого щастя [9].

60 % усіх туристів щоденно розміщують пости у соціальних мережах під час поїздки. Соціальні мережі, поруч з іншими інтернет-джерелами та телебаченням – дедалі більше обумовлюють вибір місця для відпочинку. 39 % мандрівників запозичують ідеї з блогів та роликів на YouTube. А 36 % мріють відвідати місця, побачені в телепрограмах чи музичних кліпах. Ще 22 % туристів планують протягом року відвідувати масштабні спортивні заходи.

Прикладів впливу телесеріалів на вибір місця відпочинку – доволі багато. Є навіть пропозиції туристичних фірм, що прокладають маршрути турів по місцях зйомок. Наприклад, фанати серіалу «Гра престолів» (29 %) мріють відвідати Хорватію, Іспанію та Ісландію, де знімали фільм. Лондон хочуть відвідати 21 % любителів серіалу «Шерлок» та 13 % – «Корони». Зважаючи на те, що в усіх вищеперерахованих фільмів – мільйонні аудиторії, то вплив кіноіндустрії на туризм залишається беззаперечним, навіть зростає [8].

Популярність велнес-туризму збільшилася рівно вдвічі, порівняно з 2017 р. Найпопулярнішими напрямками на сьогодні є пішохідний туризм, поїздки на спа-курорти, велосипедні та водні тури, детокс-тури, йога-тури, біг (включаючи марафонський) та медитація в нових місцях [10].

З кожним роком, туристи стають все більш розбірливі в питаннях співвідношення ціна-якість. При бронюванні квитків і проживання, більшість туристів керуються їх вартістю, враховують курс обміну валют та економічну ситуацію в країні, до якої планується подорож.

Туристи все частіше вибирають самостійне планування подорожі (купівля квитків, бронювання житла) та забезпечення комфортного пересування під час подорожі. 44 % туристів користуються мобільними додатками, які замінюють купівлю послуг у туристичного підприємства, посередників, чи безпосередньо на місці (замовлення трансферу, таксі, екскурсій, прокату спорядження, квест по місту, бронювання столика в ресторані тощо) [8].

Зростає популярність подорожей у компанії друзів. Причиною таких поїздок для більшості респондентів є можливість зекономити при розміщенні в готелях та на круїзних лайнерах, на групових екскурсіях. Соло-мандрівки, тобто мандрівки без компанії, залишаються популярними. Для них з'явилось ще більше варіантів й ідей. Проте спостерігається зростання інтересу до подорожей колективних, особливо з родичами різного віку. Маємо на увазі не лише традиційні сімейні поїздки з малолітніми дітьми, а й поїздки кількох поколінь разом, тур дорослих дітей із літніми батьками та ін. [6]. Перед туристичними фірмами це теж ставить нові завдання – забезпечити комфорт усім віковим категоріям туристів.

Кожен третій мандрівник прагне зупинитися в приватному житлі місцевих мешканців. Це додає колориту поїздки, дає змогу зануритися в життя нового міста та здебільшого є дешевшим. Взаємодія з місцевими мешканцями починає відігравати все більшу роль. Наприклад, на популярному сервісі з пошуку житла «Airbnb», можна не лише орендувати квартиру чи кімнату, а й замовити майстер-клас чи екскурсію з місцевим мешканцем, взяти участь у велопрогулянці тощо. Розділ «Враження», де пропонують усі ці послуги, росте на сервісі в 13 разів швидше, ніж основний [1].

Окрім «Airbnb», традиційний обід чи вечерю зі звичайною місцевою сім'єю, у будь-якій точці світу, можна запланувати за допомогою спеціалізованих сервісів «EatWith» і «Meal Sharing» [4]. Деякі експерти навіть виокремлюють цей напрям у спеціалізований підвид гастрономічного туризму.

Крім спілкування з місцевими мешканцями – мандрівники прагнуть спілкуватися між собою. Проте чи не єдиним варіантом для цього залишається хостел. Готелі теж поступово переорієнтовуються на новий тренд: поряд із комфортним індивідуальним

розміщенням, створюють спеціальні лаунж-зони, де гості можуть спілкуватися між собою, пити каву тощо [9].

Крім позитиву, від зростання туризму виникають і незручності для місцевого населення.

Ще в 2017 р. «овертуризм» був оголошений проблемою й залишається нею в 2018 р. У надпопулярних туристичних містах таких, як Венеція та Барселона, навіть пройшли протести проти присутності туристів [5].

Рішенням цих проблем будуть займатися туристичні ради міст Франції, Італії, Іспанії та Нідерландів на основі співпраці з регіональними представництвами. Їх завдання на наступні роки – перерозподілити туристичні потоки, направляючи більше туристів до провінції. Для зацікавлення ж самих туристів мають слугувати винні та гастрономічні тури, майстер-класи та незвичні засоби розміщення у регіонах.

Прикладом успішних проектів розвантаження міст-туристичних центрів є Ірландська дорога – «Wild Atlantic Way». Це туристичний маршрут уздовж всього мальовничого західного узбережжя Ірландії, довжиною понад 2500 км. Популярність маршруту вирішила одразу дві проблеми – розвантажила Дублін та сприяла зростанню кількості туристів [11].

Ще один тренд туризму – встигнути відвідати місця, які можуть зникнути. Пеедусім, це пов'язують із кліматичними змінами та наслідками глобального потепління. Тому серед найпопулярніших «зникаючих» туристичних дестинацій – льодовики Ісландії та Гренландії, Великий бар'єрний Риф, інші коралові рифи, прибережні низинні території [7].

Набирає популярності туризм пізньої осені та взимку. Осіннє зростання туристичних потоків стимулюється переважно зниженням цін (до 50–70 %) на всі складники подорожі (транспорт, розміщення, вхід до музеїв та палаців). Зимовий же туризм, зазвичай, дорожчий традиційного літнього, проте тут продажі скоріше викликані інтересом самих туристів (тури в Лапландію, на китайські снігові фестивалі, різдвяні ярмарки тощо) [6].

Суміщати роботу й подорожі стає модно не лише серед фрілансерів і в 2018 р. є кілька варіантів для такого поєднання. По-перше, це продовження відрядження на кілька днів із метою відпочинку. По-друге, можливість працювати на відстані, головне – доступ в Інтернет. По-третє, це – спеціальні програми (наприклад, «Remote Year»), що підбирають роботу за спеціальністю, вирішують формальності та дають можливість жити й працювати у будь-якій країні світу.

Залишається актуальним і «відповідальний, свідомий туризм». Крім традиційного ресурсозбереження, такий турист свідомо має приносити користь місцевій економіці та населенню, а не великим корпораціям. Тобто, свідомий турист зупиняється у невеликих готелях, купує органічні продукти на ринку та у місцевих магазинах, замовляє послуги на місці тощо.

Висновки. Основні туристичні тренди 2018 р. пов'язані з новітніми технологіями та інноваціями, зростанням он-лайн продажів та впливом соціальних мереж, а також переорієнтацією смаків споживачів туристичних послуг на унікальний, місцевий та екологічний турпродукт. Серед найважливіших нових тенденцій слід відзначити зростання популярності сімейного туризму, особистих досягнень під час подорожі, поєднання роботи й мандрів, прагнення тісного контакту з місцевим населенням.

Джерела та література

1. Airbnb [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.airbnb.ru>
2. Digital Consumer Index: Pinpointing the Most Promising Digital Opportunities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://go.euromonitor.com/white-paper-dc-2018-digital-consumer-index-relaunch.html>

3. Euromonitor International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.euromonitor.com>
4. Exceptional culinary experiences worldwide [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eatwith.com>
5. Let's Eat Discover home cooking in 150+ countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.mealsharing.com>
6. 'Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions // UNWTO Elibrary. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419999.1>
7. The World Tourism Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.unwto.org>
8. The World Travel & Tourism Council (WTTC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wttc.org/publications/>
9. Travel trends for 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.intrepidtravel.com/travel-trends-2018/>
10. 2018 Travel Trends Report: Experiences, Tours & Activities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.tripadvisor.com/blog/travel-industry-tourism-trends-attractions-activities-experiences-2018/>
11. UNWTO Tourism Highlights: 2018 Edition // UNWTO Elibrary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>
12. Wild Atlantic Way [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wildatlanticway.com/home>

УДК 338.48:336.1:351:64

О. В. Гладкий – доктор географічних наук, професор кафедри туризму та рекреації Київського національного торговельно-економічного університету;
О. О. Савицький – студент 5 курсу Київського національного торговельно-економічного університету

РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі туризму
та рекреації КНТЕУ*

Розкрито особливості туристичного потенціалу Хмельницької області України. Виділено провідні фактори формування туристичного потенціалу регіону. Систематизовано основні ресурси пізнавального туризму та виділено провідні туристичні дестинації.

Ключові слова: Хмельницька область, туристичний потенціал, пізнавальний туризм, туристичні дестинації, Меджибіж, Кам'янець-Подільський, Сатанів.

Gladkey O. V., Savytski O. O. Regional Investigations of Tourist Potential of Khmelnytsky Region in Ukraine. The features of tourist potential of Khmelnytsky region of Ukraine are revealed. The leading factors of tourist potential development in this region are highlighted. The main resources of cognitive tourism are systematized as well as the leading tourist destinations are explored.

Key words: Khmelnytsky region, tourist potential, cognitive tourism, tourist destinations, Medzhybizh, Kamyanets-Podilsky, Sataniv.

Географічне положення Хмельниччини надзвичайно сприятливе для розвитку туристичного потенціалу: область розміщена на південному заході Східноєвропейської рівнини, в зонах лісостепу та мішаних лісів, в умовах помірно-континентального клімату з теплим літом, м'якою зимою й достатньою кількістю опадів. Ці чинники сприяють організації туристичних походів, проведенню різноманітних туристичних фестивалів, ознайомленню молоді з природою краю.

Унікальні ландшафти слугують атракційними чинниками для розвитку туризму загалом і пізнавального туризму зокрема: Товтри - ландшафтна система, що не має аналогів не тільки в Україні, а й у цілому світі, в межах Хмельниччини простягається на 90 км, карстова печера «Атлантида» поблизу села Завалля Кам'янець-Подільського району, понад 3 тисячі річок і потічків (Дністер, Південний Буг, Горинь, Случ, Збруч, Смотрич, Хомора та ін.), численні озера, багатий рослинний і тваринний світи.

На Хмельниччині є всі соціально-економічні та рекреаційно-туристські чинники для розвитку туристичного потенціалу. Вигідне транспортне положення краю (2 залізниці, 4 автодороги, судноплавна річка Дністер) допомагає підтримувати зв'язки з усіма регіонами України, а також із Білоруссю, країнами Балтії, Молдовою.

Туристичний комплекс Хмельницької області забезпечений кваліфікованими професійними кадрами. Культурно-історичні рекреаційно-туристські ресурси відіграють надзвичайно важливу роль у задоволенні пізнавальних потреб туристів.

На Хмельниччині багато пам'яток історії та культури, особливо висока їх концентрація у м. Кам'янець-Подільському. Туристичний потенціал краю визначається насамперед культурно-історичною спадщиною, яка багато в чому є унікальною.

Туристично-рекреаційні ресурси області складають понад 270 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі й державного значення. Розвинена туристично-рекреаційна та курортна інфраструктура, яка має величезний потенціал для розбудови та розвитку: функціонують курортні території «Сатанів» та «Маків», готелі, санаторії, бази відпочинку, оздоровчі табори для дітей та юнацтва, кемпінги, мотелі тощо.

Основний туристичний потенціал Хмельниччини включає мальовничу природу (р. Дністер, Товтри, ліси та озера на півночі області), мінеральні води (Нафтуса та радонові води), історичну й архітектурну спадщину (м. Кам'янець-Подільський, селище Меджибіж, с. Самчики) й численні санаторії для лікування та відновлення здоров'я. В області існує 269 природоохоронних зон й об'єктів: 39 заказників (включаючи 15 державного значення), 198 пам'яток природи (4 державного значення), ботанічний сад у м. Кам'янець-Подільський, 7 природних заповідників, 24 парки, яким присвоєно статус пам'яток природи/паркового мистецтва (включаючи 8 державного значення) та одна пам'ятка ЮНЕСКО (дуга Струве, три з чортирьох елементів якої, наявних в Україні, знаходяться на території області). Також існують унікальні історичні об'єкти (в населених пунктах Сутківці, Антоніни, Губин, Ізяслав, Гриців, Зіньків, Старокостянтинів, Пилява, Жванчик, Сатанів, Іванківці тощо), низка санаторно-курортних закладів і центрів відновлення здоров'я на базі родовищ мінеральних вод [1]. На Хмельниччині є 8 пам'яток садово-паркового мистецтва — парки Антонінський, Голозубинецький, Малієвецький, Михайлівський, Новоселицький Полонського району, Новоселицький Старокостянтинівського району, Полонський, Самчиківський. Природною пам'яткою є Смотрицький каньйон у долині р. Смотрич. Унікальна печера знаходиться в с. Черче [4], де було засновано найдавніший курорт на теренах України.

Найбільш активно в області працюють кластерні об'єднання у туристичній галузі, які формуються з урахуванням існуючої інфраструктури та ефективного залучення туристично-рекреаційних ресурсів.

На території Хмельницької області нараховується 56 агроосель. Найбільша їх кількість знаходиться у Кам'янець-Подільському, Новоушицькому, Чемеровецькому та Шепетівському районах. Шепетівською районною громадською організацією створено кластер сільського туризму «Оберіг», де надаються послуги туристам із різних регіонів України та інших держав.

Рис. 1. Динаміка кількості туристів, які обслуговувались у туристичних дестинаціях території Хмельницької області, осіб [3]

За даними обласного управління статистики Хмельницької області, у 2017 р. кількість туристів, які відвідували туристичні дестинації на території Хмельницької області, складала 26 829 осіб. У 2016 р. ця цифра була нижчою (19 885 осіб), тобто темпи приросту туристичних відвідувань за рік зросли майже на 40 % (рис. 1). Однак, варто зазначити, що у 2017 р. не було досягнуто показників докризового рівня обслуговування чисельності туристів (2011 р.). Це свідчить про загальне зниження відвідуваності туристичних дестинацій у Хмельницькій області з огляду на зниження платоспроможного попиту населення, недостатнє забезпечення розвитку туристичної інфраструктури, застарілу матеріально-технічну базу низки лікувально-оздоровчих закладів та інших туристичних підприємств, низьку обізнаність широкого загалу населення України в унікальних ресурсах туристичних атракцій області.

Якщо розглянути динаміку загального потоку туристичних прибуттів до Хмельницької області (табл. 1), то відразу помітно, що, починаючи з 2013 р., відбувається стійка тенденція до зростання кількості туристичних поїздок за кордон, яка переважає над кількістю туристів, що отримали туристичні послуги в області.

У 2017 р. відбулося скорочення обсягу туристичного потоку до 26 829 осіб, або на 48,5 %, порівняно із 2011 р. Основним чинником скорочення стало зниження попиту на туристичні послуги за наведений період через фінансово-економічну кризу в країні. Це відбувається в рамках загальної тенденції до зниження туристичної активності громадян, яка має місце в різних регіонах нашої держави.

Туристичний потенціал Хмельницької області є основою розвитку пізнавального, спортивного, екологічного лікувально-оздоровчого та подієвого туризму. Використання архітектурних об'єктів Хмельниччини у туристичній галузі має досить значні перспективи. Привабливим для організації фестивалів та паломництва є Меджибізький замок, в якому у 1760 р. був похований філософ та засновник хасидського руху Ізраель Баал Шем Тов. Зараз це місце є центром хасидизму. У ХХVI ст. в Меджибожі процвітали ремесла, проходять різноманітні ярмарки, турніри, велася торгівля з багатьма середньовічними містами. Археологічні знахідки тих часів покладено в основу розробки турів у цій дестинації.

**Динаміка та структура туристичних потоків
у Хмельницькій області у 2011–2017 роках, осіб***

Рік	Загальна кількість туристів, осіб	Із загальної кількості туристів		
		іноземні туристи	туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон	кількість туристів, обслугованих у туристичних дестинаціях
2011	31 212	–	13 048	18 164
2012	32 437	2	15 410	17 025
2013	24 402	24	14 966	9412
2014	19 027	–	12 373	6654
2015	25 416	–	15 227	10 189
2016	19 885	–	14 158	5727
2017	26 829	30	14 448	12 351

* Складено за даними: [3].

Для організації екологічного туризму ідеально підходить затоплене селище Бакота. Зараз на цьому місці – Дністровське водосховище. Поряд із ним збереглися руїни монастиря, печери та келії монахів, що датуються ХХІІ ст.

Найбільш відомими туристичними дестинаціями Хмельниччини залишаються Кам'янець Подільський та Хотин у Чернівецькій області з їх унікальними історичними спорудами – Старою та Хотинською фортецями.

В Кам'янці-Подільському розташована Стара фортеця, Триумфальна арка, Картинна галерея, Тринітарський костел, Музей замкових мініатюр, що визначають туристичну привабливість міста. Щорічно тут проводиться фестиваль повітряних куль – єдиний в Україні. Хотин славиться своєю фортецею, що розташована на правому березі річки Дністер. Колишня оборонна споруда неодноразово використовувалась у кінематографії.

Туристичний потенціал Хмельниччини може бути доповнений розвитком зеленому туризму. До цієї діяльності потрібно залучати місцевих фермерів та приватних підприємців, які спеціалізуюватимуться на розробці зазначеного туристичного продукту. Просування турпродукту зеленого туризму стимулюватиме розвиток сільської місцевості області, а також сприятиме активному використанню природних туристичних об'єктів території, зокрема національного природного парку «Подільські Товтри» [2].

В найближчі 10 років зелений туризм у Хмельницькій області може стати основою створення потужного міжобласного туристичного кластеру, що охопить різноманітні туристичні дестинації природного та пізнавального туризму.

Джерела та література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Київ. ун-т, 2001. – 395 с.

2. Ведмідь Н. І. Тривимірна структура системи туropolерейтингу санаторно-курортними та оздоровчими підприємствами / Н. І. Ведмідь // Ефективна економіка. – 2013. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2029>

3. Інформаційний портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

4. Любинська І. Б. Оцінка кліматичних ресурсів Хмельницької області для організації рекреаційної діяльності / І. Б. Любинська // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. : Географія. – 2010. – Вип. 2 (28). – С. 256–260.

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії КНУ ім. Тараса Шевченка
Науковий керівник: С. П. Запотоцький –
доктор географічних наук, професор
кафедрі економічної та соціальної географії
КНУ ім. Тараса Шевченка*

Визначено основу туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області. Досліджено чинники розвитку туристичної індустрії регіону. Дано визначення поняттю «туристично-рекреаційна діяльність». Розглянуто структуру туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області. Проаналізовано чинники його розвитку.

Ключові слова: туризм, рекреація, туристична інфраструктура, Львівська область, регіон, туристично-рекреаційний потенціал.

Horyn I. V. Tourist-Recreational Potential of Lviv Region in the Present Conditions.

The bases of formation of tourist-recreational potential of Lviv region are determined. The factors of development of tourism industry of the region are investigated. It is established that Lviv region has all the necessary preconditions for the long-term development of cultural-cognitive, scientific-educational, religious, medical-recreational, hunting, ecological, business, sports and excursion types of tourism industry. Particularly important and promising is the development of rural (green) tourism in the region. The development of rural (green) tourism in the region is particularly important and promising.

Key words: tourism, recreation, tourist infrastructure, Lviv region, region, tourist and recreational potential.

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства туристично-рекреаційна галузь посідає чільне місце у формуванні економіки Львівської області. На сьогодні ця сфера належить до провідних і найприбутковіших галузей регіону. Враховуючи особливості досліджуваної території, необхідно сказати, що туристично-рекреаційна сфера області набула значного розвитку завдяки вигідному географічному положенні, багатому природно-ресурсному та історико-культурному потенціалу. Львівщина відноситься до тих областей, де перспективи туристично-рекреаційної галузі є найкращими в Україні. На території області налічується більше 4000 пам'яток історії та культури. Більша половина з них знаходиться у культурній столиці України – м. Львові.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області та визначення шляхів його підвищення показано у працях низки провідних науковців. О. В. Пандерецький проаналізував територіальну організацію промислового туризму Карпатського суспільно-географічного району та виділив основні напрями її вдосконалення (2011 р.). Л. П. Дяченко вивчав економіку туристичного бізнесу (2007 р.), а І. М. Яковенко визначив теоретико-методологічні основи рекреаційного природокористування (2004 р.). О. Бейдик запропонував методологію та методику аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів України (2004 р.). Т. І. Божук досліджувала теорію, методологію й практику рекреаційно-туристичних дестинацій (2014 р.). О. О. Клапчук охарактеризувала територіальну диференціацію, оцінку, напрями використання

туристично-рекреаційних ресурсів (2011 р.). Н. Г. Луців виділила принципи та інструменти економічного стимулювання ефективного використання природних рекреаційних ресурсів на прикладі Львівської області (2007 р.). Л. І. Новосельська запропонувала екологізацію фінансового механізму розвитку курортно-рекреаційних територій на прикладі Львівської області (2006 р.).

Постановка завдання. Туристично-рекреаційна сфера є найприбутковішою та найрозвиненішою галуззю економіки Львівської області. Вона не лише забезпечує додатковими робочими місцями місцеве населення, а й сприяє підвищенню його якості життя. Туристично-рекреаційна діяльність у регіоні також спрямована на забезпечення раціонального використання природних, екологічних, культурних, історичних, інформаційних та інших видів ресурсів території області.

Завдяки туристично-рекреаційній діяльності відбувається розвиток супутніх із нею галузей, зокрема, транспорту, зв'язку, торгівлі, виробництва сувенірної продукції, сфери послуг, ресторанного господарства, будівництва тощо. Вона сприяє збереженню культурної спадщини та традицій Львівщини, розвитку її промислів, відновленню та збереженню культурно-історичних пам'яток регіону. Тому дослідження туристично-рекреаційного потенціалу області є надзвичайно актуальним та потребує всебічного вивчення.

Виклад основного матеріалу. Львівська область – туристично-рекреаційний регіон, який відзначається великою кількістю туристичних ресурсів, сучасною матеріально-технічною базою туристичної сфери, доступною й достовірною інформацією про регіон, яка відповідає потребам туристів і спрямована на досягнення максимального соціально-економічного ефекту [8].

Основа туристично-рекреаційного потенціалу Львівщини становлять природі (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, водні) та історико-культурні (археологічні, сакральні, історичні, архітектурні, мистецькі, події) туристичні ресурси [5]. Сюди також відносить туристичну інфраструктуру, яка формується за рахунок ефективного функціонування закладів готельного господарства та громадського харчування, санаторно-курортної сфери, транспортної системи й туристичних фірм.

Львівська область вважається одним із найпривабливіших і найбільш популярних туристично-рекреаційних регіонів України, які відзначаються позитивною та сталою динамікою розвитку туристичної індустрії протягом останніх десяти років (табл. 1). Проте це не стосується кризового 2009 р. Такий стан розвитку подій зумовлений такими чинниками:

1. Природно-ресурсний чинник. Рельєф Львівщина придатний для використання у сфері гірськолижного туризму. Львівська область володіє великими запасами мінеральних вод, озокериту, лікувальних грязей тощо [1].

Необхідно зазначити, що сьогодні найінтенсивніше використовуються мінеральні води Передкарпаття (курорти м. Трускавець, м. Моршин і смт Шкло), Бескидського низькогір'я (курорти смт Східниця та смт Верхнє Синьовидне), Розточчя та Опілля (курорти смт Немирів, смт Великий Любінь і смт Розділ). У середньому видобуток мінеральних вод складає 1,1 тис. куб. м/добу [9].

Львівська область багата й на торфові лікувальні грязі, які утворилися через заростання (заторфовування) водойм і заболочених ґрунтів [1]. Найбільш відомими родовищами області є смт Великий Любінь, смт Шкло, смт Немирів і м. Моршин [8]. Тут також є значні площі природних ландшафтних, лісових, водних, спелеологічних та інших видів ресурсів.

2. Економіко-географічний – розміщення області в центрі Європи поблизу рекреаційної зони Карпат, вигідна транспортна доступність, різноманітні міжнародні зв'язки [3].

3. Екологічний. Розвиток екологічно небезпечних підприємств Львівщини виступає чинником, який негативно впливає на розвиток туризму, зокрема, й гірськолижного. Це також стосується й сміттєзвалищ [6].

SWOT-аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Географічне положення області. 2. Багата мінерально-сировинна та рекреаційна база (мінеральні води, природні та ландшафтні парки, пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо). 3. Велика кількість санаторно-курортних закладів. 4. Відомі театри та музеї. 5. Історичні зв'язки з українською діаспорою у світі. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нечітка політика щодо розвитку туристичної галузі у містах-курортах. 2. Високий рівень бюрократії на рівні міських і районних рад. 3. Незадовільний стан багатьох туристичних об'єктів. 4. Мала кількість готелів різних стандартів. 5. Зниження привабливості міст-курортів через аварійний стан їхніх будинків. 6. Низька конкурентоспроможність міст-курортів у туристичній сфері. 7. Невисокий рівень розвитку місцевих та національних туристичних агенцій. 8. Відсутність міст-курортів Львівщини у міжнародній туристичній мережі. 9. Низький розвиток інфраструктури охорони природи. 10. Екологічні проблеми міст-курортів області (утилізація твердих побутових відходів, сміттєзвалища та ін.). 11. Малий обсяг інвестицій у культурні, освітні, мистецькі заклади та організації.
Сприятливі можливості	Потенційні загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Близькість державного кордону з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, іншими країнами ЄС. 2. Велика кількість закладів сфери обслуговування. 3. Близькість до рекреаційної зони Карпатського регіону. 4. Покращення міжнародного іміджу України та Львівської області. 5. Збереженість природного біорізноманіття області. 6. Покращення екологічної ситуації в регіоні. 7. Розвиток різних елементів туристичної та відпочинкової інфраструктури. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Політична ситуація в Україні. 2. Занепад архітектурних пам'яток та урбаністичної структури міст – курортів. 3. Неефективна промоція міст – курортів на міжнародному рівні. 4. Негативний міжнародний імідж регіону через складні соціально-політичні події в Україні. 5. Недостатній рівень модернізації туристичної інфраструктури Львівщини. 6. Складна екологічна ситуація через активну роботу міжнародних транспортних коридорів. 7. Скорочення обсягу інвестиції в екологічну сферу та охорону довкілля.

4. Культурно-історичний. В області нараховується велика кількість архітектурних, археологічних, історичних і культурних пам'яток, які належать до різних епох, стилів, релігій і культур. Вони виступають чинником, який доповнює та урізноманітнює запити туристів-гірськолижників [1].

5. Інфраструктурний. На сьогодні у Львівській області повноцінно функціонує 245 туристичних підприємств, 124 санаторно-курортні заклади, 500 садіб зеленого туризму, 250 закладів проживання, 280 закладів харчування, 12 туристично-інформаційних центрів, більше 162 державних та громадських музеїв та галерей, 10 театрів тощо [7]. Варто також зазначити, що туристичні маршрути області обслуговує 750 кваліфікованих екскурсіводів і гідів-перекладачів.

6. Соціально-економічний – покращання умов та якості проживання населення, створення додаткових робочих місць у Львівській області [1].

У сучасних умовах розвитку рекреація та туризм займають одну із ключових позицій у формуванні економіки Львівської області. На сьогодні туристично-рекреаційна діяльність регіону належить до високоприбуткових галузей економіки Львівщини [4]. З кожним роком вона набуває все більших темпів свого розвитку.

Вивчаючи туристично-рекреаційний потенціал Львівщини, необхідно наголосити, що регіон має всі необхідні передумови для перспективного розвитку таких видів туризму, як культурно-пізнавальний, науково-освітній, релігійний, лікувально-оздоровчий, мисливський, екологічний, діловий, спортивний та екскурсійний [2]. Важливим аспектом туристично-рекреаційного потенціалу Львівщини є розвиток на її території сільського (зеленого) туризму [6]. На сьогодні цей вид туризму порівняно з іншими видами вважається доволі дешевим. Згідно з офіційними даними Головного управління статистики у Львівській області, у межах досліджуваного регіону нараховується понад 250 агроосель [7].

Висновки. Львівська область вважається одним із найкраще забезпечених туристично-рекреаційними ресурсами регіонів України. Загалом досліджувана територія відзначається сприятливими природними умовами та багатими культурно-історичними ресурсами.

Аналізуючи наявність рекреаційних ресурсів, варто зазначити, що найбільші їх запаси знаходяться у Дрогобицькому, Жовківському, Пустомитівському, Сокальському та Стрийському районах. Пріоритетними туристично-рекреаційними центрами у них є м. Львів, м. Жовква, м. Золочів, смт Олесько та с. Підгірці. Найменші запаси ресурсів зосереджені в Бродівському, Жидачівському, Кам'янка-Бузькому, Миколаївському, Перемишлянському, Радехівському, Самбірському та Турківському районах.

Розвиток туристично-рекреаційної сфери Львівської області залежить, насамперед, від раціонального використання природних і культурно-історичних ресурсів, реконструкції санаторно-курортних, відпочинкових і туристичних закладів, створення матеріально-технічної бази для розвитку туристично-рекреаційної галузі, сприяння залучення інвестицій, поширення туристичного продукту на вітчизняний та світовий ринки й посилення міжнародної співпраці у сфері туризму та рекреації.

Джерела та література

1. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів України : автореф. дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02 / О. О. Бейдик. – Київ, 2004. – 36 с.
2. Божук Т. І. Рекреаційно-туристичні дестинації: теорія, методологія, практика : автореф. ... дис. д-ра геогр. наук : 11.00.11 / Т. І. Божук ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2014. – 40 с.
3. Клапчук О. О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області: територіальна диференціація, оцінка, напрями використання : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / О. О. Клапчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2011. – 20 с.
4. Луців Н. Г. Принципи та інструменти економічного стимулювання ефективного використання природних рекреаційних ресурсів (на прикладі Львівської області) : дис. канд. ... екон. наук : 08.00.06 / Н. Г. Луців ; Нац. лісотехн. ун-т України. – Львів, 2007. – 242 с.
5. Николин Р. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області та шляхи його підвищення / Р. Николин // Студентський науковий вісник «Керівник. ІНФО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kerivnyk/info/2016/12/nykolyyn.html>
6. Новосельська Л. І. Екологізація фінансового механізму розвитку курортно-рекреаційних територій (на прикладі Львівської області) : дис. канд. ... екон. наук : 08.08.01 / Л. І. Новосельська ; Нац. лісотехн. ун-т України. – Львів, 2006. – 224 с.
7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
8. Пандерецький О. В. Територіальна організація промислового туризму Карпатського суспільно-географічного району та основні напрями її вдосконалення : монографія / за наук.

ред. д. е. н., проф. Олійника Я. Б. / О. В. Пандерецький.– Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. – 225 с.

9. Яковенко І. М. Теоретико-методологічні основи рекреаційного природокористування (суспільно-географічне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02 / І. М. Яковенко. – К., 2004. – 31 с.

УДК 911.3:379.85(477.82)

А. А. Майстер – кандидат географічних наук, доцент кафедри інформаційної діяльності та туризму Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі інформаційної діяльності та туризму ЛІРоЛ Університету «Україна»

Розглянуто сучасний стан розвитку туристичної діяльності у Волинській області. Проаналізовано основні показники туристичної діяльності області. Здійснено аналіз структури та динаміки туристичних потоків у регіоні. Розглянуто динаміку доходів від надання туристичних послуг в області.

Ключові слова: туристична діяльність, туризм, туристи, туристичні потоки, туристичні послуги, Волинська область.

Maister A. A. Development of Tourist Activity in the Volyn Region. The current state of tourist activity development in the Volyn region is considered. The main indicators of tourist activity of the region are analyzed. The analysis of structure and dynamics of tourist flows in the region is made. The dynamics of income from the provision of tourism services in the region is considered.

Key words: tourist activity, tourism, tourists, tourist flows, tourist services, Volyn region.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах посилення економічної самостійності регіонів зростає потреба в дослідженні туристичної діяльності в контексті регіонального розвитку. Волинська область є важливим стратегічним регіоном України, зважаючи на її географічне розміщення, природні ресурси, історико-культурний потенціал. Однією з найважливіших соціально-економічних складових розвитку Волинської області є туристична діяльність. Використання потенційних можливостей туристсько-рекреаційних ресурсів, підприємств туристичного бізнесу й історико-культурного потенціалу дає змогу не лише покращити економічний стан регіону, а й впливати на рівень соціального розвитку. Для забезпечення ефективного функціонування туристичних підприємств виникає потреба дослідження розвитку туристичної діяльності, формування стратегії її розвитку.

Результати наукового дослідження. Для аналізу розвитку туристичної діяльності Волинської області нами проаналізовано основні показники туристичної сфери регіону: загальна кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, кількість внутрішніх та іноземних туристів, структура туристичних потоків, обсяг доходів від надання туристичних послуг.

У Волинській області у 2017 р. суб'єктами туристичної діяльності обслуговано 17 047 тис. туристів [5, с. 48]. Найбільше туристів відвідали міста Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель і Нововолинськ. Порівняно з 2016 р., кількість туристів

зменшилася на 9479 тис. осіб (табл. 1). Все це зумовлено багатьма чинниками. Найгострішим серед яких є нестабільний політичний стан у країні та бойові дії на Сході, які відлякують іноземного туриста здійснювати подорожі до всіх регіонів України.

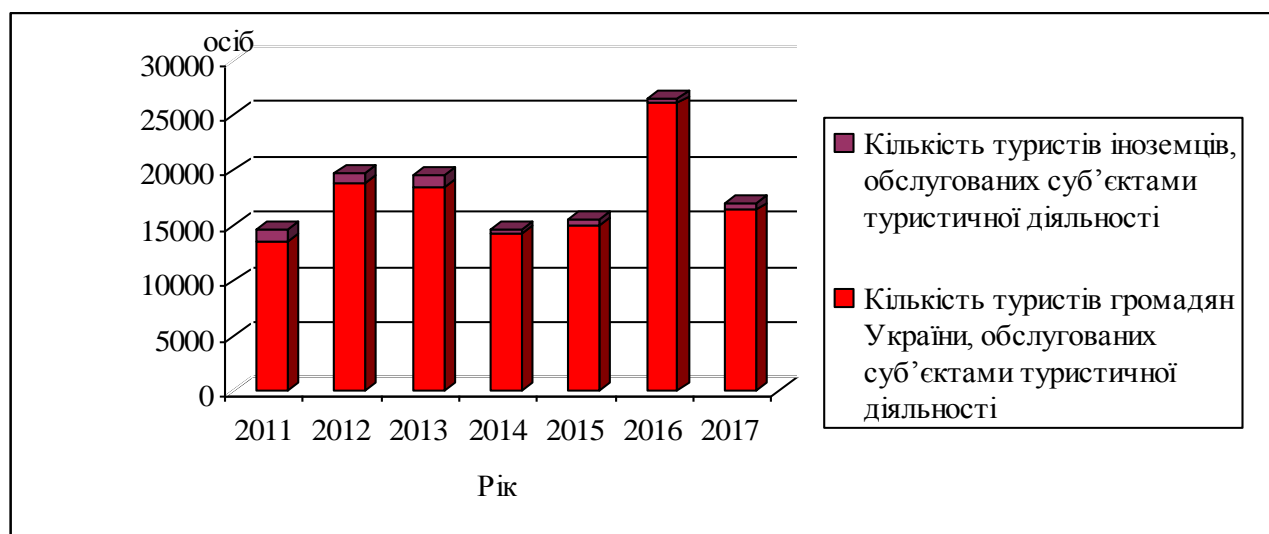
Таблиця 1

Туристичні потоки у Волинській області у 2011–2017 рр.*

Показники	Роки						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальна кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності області, у тому числі:							
іноземні туристи	1193	991	1095	349	645	486	679
туристи – громадяни України	13 464	18 798	18 395	14 244	14 975	26 040	16 368

* Складено за: [5].

Частка іноземних туристів у туристичних потоках Волинської області є дуже малою й становить лише 4 % (679 осіб) (рис. 1). Відповідно на внутрішній туризм області припадає 96 % туристичних потоків. Динаміка іноземних туристичних потоків протягом 2011–2017 рр. має хвилеподібний характер. Кількість іноземних туристів збільшилася, порівняно з 2016 р. Відповідно, кількість внутрішніх туристів, порівняно з 2016 р., також значно зменшилася (рис. 1).

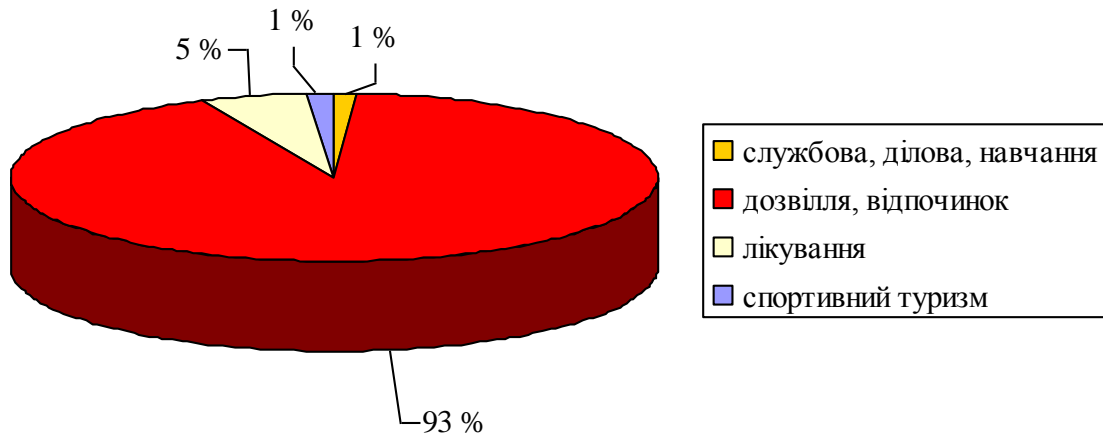
Рис. 1. Динаміка кількості туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності у Волинській області у 2011–2017 рр. [5]

Серед найбільш популярних туристичних напрямків серед волинян варто виділити такі європейські країни, як Польща, Угорщина, Австрія та Чехія (зокрема, це так звані, «тури вихідного дня»). Для пляжного туризму мешканці області обирають Болгарію, Туреччину та Єгипет. Найбільша частка іноземних громадян, які відвідують область, припадає на вихідців із Польщі, Білорусі, Німеччини, Швеції та Литви [4].

Низька чисельність внутрішніх туристів спричинена тим, що національний туристичний ринок є непопулярним серед населення. Послуги, які надаються, мають низьку якість і не відповідають запитам туристів. За такої ситуації, цінова політика місцевих турів не є низькою. Така ситуація сприяє відтоку місцевих туристів за кордон. Держави-сусіди мають ширший асортимент туристичного продукту за цінами

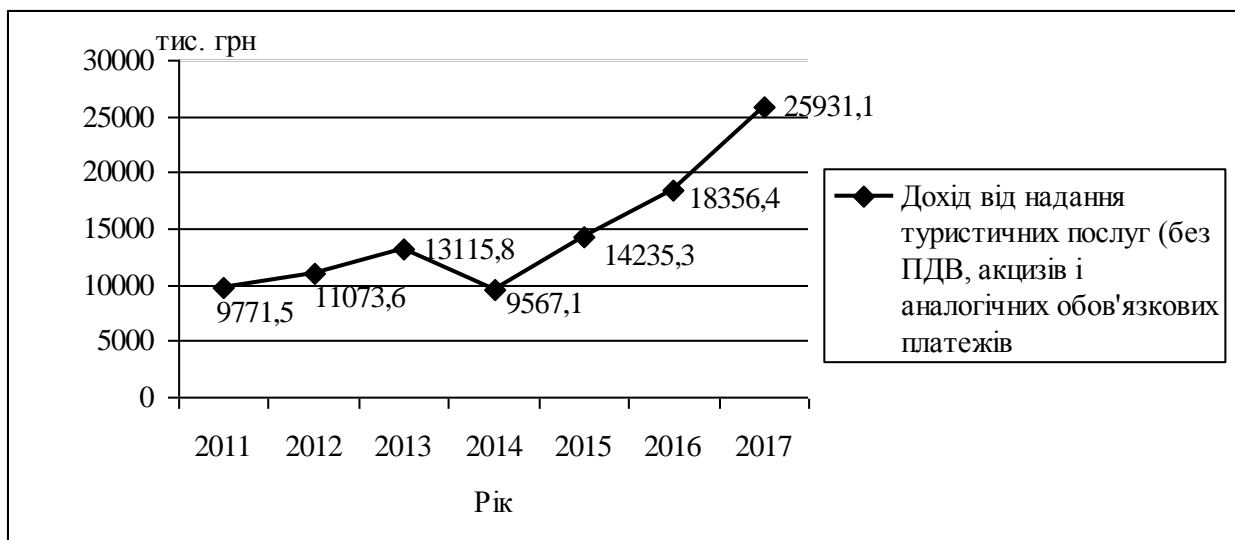
не набагато вищими за вітчизняні, проте зі значно якіснішим комплексом туристичних послуг. Тому кошти, які громадяни України витрачають на відпочинок, сприяють розвитку туристичної інфраструктури зарубіжних країн, а не власної держави [3].

Аналіз структури туристичних потоків у Волинській області показав, що найбільша частка припадає на туристів, які прибули в регіон із метою дозвілля та відпочинку (рис. 2). 5 % туристів прибули в область із метою лікування й лише 1 % – це спортивний туризм та службова, ділова мета та навчання.

Рис. 2. Розподіл туристів, обслужованих суб'єктами туристичної діяльності у Волинській області за метою поїздки у 2017 р. [5]

У 2017 р. обсяг доходів від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) склав майже 25,9 млн грн і збільшився, порівняно з 2016 р., на 67,6 млн грн. Із 2014 р. відбувається збільшення доходів від надання туристичних послуг (рис. 3). Таке зростання доходів зумовлене зростанням цін на туристичні послуги у зв'язку з девальвацією національної валюти, а не реальним збільшенням обсягів туристського обслуговування.

Рис. 3. Динаміка доходу від надання туристичних послуг у Волинській області у 2011–2017 рр. [5]

Незважаючи на негативну динаміку в туристичній діяльності Волинської області, на сьогодні позитивні зміни в туристичній сфері області є, запроваджуються програми та проекти щодо розвитку туризму. Зокрема, протягом останніх років

проведено ремонтні та реставраційні роботи на таких об'єктах, як меморіальний музей В'ячеслава Липинського у с. Затурці Локачинського району, Шляхетський будинок у Луцькому замку, будинок Ігоря Стравінського в Устилузі та Покровської церкви в с. Піддубці Луцького району. Варто зазначити, що з 2010 р. триває реалізація проекту «Волинь туристична», основною метою якого є формування спільних туристичних продуктів у межах територій історичної Волині [1].

У рамках Програми Прикордонного Співробітництва «Польща–Білорусь–Україна 2007–2013», яка профінансована Європейським Союзом, за участі організацій та установ Волинської області у 2013–2015 рр. реалізовано п'ять транскордонних проектів у галузі туризму загальною вартістю 3,5 млн євро. За ці кошти модернізовано зоопарк у м. Луцьку; побудовано водолікувальний корпус санаторію матері й дитини «Пролісок» у с. Грем'яче Ківерцівського району; прокладено та промарковано піші, кінні, велосипедні та водні туристичні маршрути; укладено угоду про створення міжнародного туристичного кластера та спільної промоції бренду «Полісся».

З метою створення додаткових атракцій, туристичних подій, майже щорічно в області проходять фестивалі. Це, зокрема, арт-шоу «Ніч у Луцькому замку» (з 2007 р.), фестиваль з екстремального водного туризму «Поліська регата» (на базі національно природного парку «Прип'ять–Стохід» у Любешівському районі), фольклорний фестиваль «Поліське літо з фольклором» (заснований у 1994 р.), сучасного театрального мистецтва «Мандрівний вішак» та міжнародний театральний Фестиваль «Різдвяна містерія» та ін. [2].

Великою проблемою сучасної туристичної інфраструктури Волинської області є значна кількість пам'яток історії та культури, які потребують реставрації та ремонту, встановлення туристичних знаків-вказівників до них та облаштування їх засобами для доступу людей з обмеженими фізичними можливостями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ситуація у туристичній сфері Волинської області на сучасному етапі характеризується такими основними тенденціями: зростання обсягів самостійно подорожуючих громадян; домінування виїзного туризму; недостатня кількість колективних засобів розміщення, їх територіальна диспропорція; низька чисельність іноземних туристів. Перспективи подальших досліджень вбачаються в аналізі туристичної інфраструктури Волинської області.

Джерела та література

1. Волинь туристична: путівник / авт. та упоряд. Н. Бурець-Струк, О. Матвійчук. – К. : Світ Успіху, 2008. – 363 с.
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
3. Менеджмент туристичної індустрії : навч. посіб. / І. М. Школа, Т. М. Ореховська, І. Д. Козьменко ; за ред. І. М. Школи. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 596 с.
4. Міщенко О. В. Сучасний стан туристичного ринку Волинської області / О. В. Міщенко // Регіон-2015: стратегія оптимального розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5–6 листоп. 2015 р.). – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 202–205.
5. Туристична діяльність в Україні у 2017 р. : стат. зб. / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К. : Держ. служба стат. України, 2018. – 90 с.

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Р. П. Якубович – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
О. В. Філон – студентка 6 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСНОВНІ РЕЛІГІЙНО-ПАЛОМНИЦЬКІ ЦЕНТРИ БОЛГАРІЇ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки

Досліджено основні релігійно-паломницькі центри Болгарії. Проаналізовано значення релігійно-паломницького туризму для розвитку економіки цієї держави. Розглянуто географію релігійно-паломницьких центрів країни та описано їх головні святині. Узагальнено головні проблеми та перспективи розвитку релігійно-паломницького туризму в Болгарії.

Ключові слова: паломництво, релігійно-паломницький туризм, сакральні об'єкти, релігійно-паломницький центр, Болгарія.

Patiychuk V. O., Jakubovich R. P., Philon O. V. The Main Religious and Pilgrimage Centers of Bulgaria. The main religious-pilgrimage centers of Bulgaria are investigated in the paper. It is considered that the significance of religious pilgrimage tourism is important for the development of the economy of this state. The geography of religious-pilgrimage centers of the country and their main shrines are analyzed in our work. The main problems and perspectives of religious-pilgrimage tourism development in Bulgaria are summarized in the article.

Key words: pilgrimage, religious-pilgrimage tourism, sacral objects, religious-pilgrimage center, Bulgaria.

Актуальність дослідження. Прямі доходи від туризму в Болгарії є суттєвими для державного бюджету. Ця країна володіє значними туристично-рекреаційними ресурсами. В ній нараховується понад 40 тисяч різноманітних історичних пам'яток, дев'ять із яких уключено до Списку культурної спадщини ЮНЕСКО, 38 культурно-мистецьких центрів, понад 300 музеїв і галерей, понад 170 православних монастирів тощо [2]. Останні є значними релігійно-паломницькими центрами – місцями, де сконцентровані значні сакральні-паломницькі об'єкти, які притягують до себе потоки іноземних туристів [6]. Наявність такої кількості древніх монастирів із цікавою історією та великою кількістю сакральних об'єктів для поклоніння стимулює розвиток паломницького туризму у цій країні, що потребує наукового узагальнення й зумовило вибір тематики цієї публікації.

Мета дослідження – вивчення основних релігійно-паломницьких центрів Болгарії. Головним завданням цієї публікації є їх характеристика.

Виклад основного матеріалу. Доходи від туризму в Болгарії у 2017 р., за офіційними даними, становили 2 млрд євро [3]. У цьому ж році вказану країну відвідали 6,5 млн іноземних туристів, із яких приблизно 7,5 % – становлять паломники [10]. Шанувальники відпочинкового та культурно-пізнавального туризму

теж, як свідчить практика, часто відвідують видатні сакральні-історичні та інші цікаві релігійні об'єкти поблизу місць свого перебування [7]. За експертними оцінками, найбільше до Болгарії приїжджають російські, українські, білоруські, молдавські, румунські, сербські, македонські та грецькі туристи, які в переважній більшості сповідують православ'я [5]. Така закономірність спостерігається не випадково, адже основна частина населення Болгарії, за оцінками експертів, теж сповідує православ'я – 83,96 %. Приблизно 2 % болгарського населення становлять мусульмани (сунніти – 0,03 %, шиїти – 1,48 %), 1,12 % – протестанти й лише 0,85 % – католики [10]. Тобто Болгарія є православною країною з дуже давніми та глибокими етнорелігійними традиціями [2]. На її території збереглося багато святинь, яким приїжджають уклонитися віряни з усього світу. Величні монастирі, чудові храми й численні каплиці з цікавою історією приваблюють до себе любителів релігійно-паломницького туризму не тільки з сусідніх православних країн, а й усього християнського світу [8]. Основні паломницькі сакральні-релігійні об'єкти Болгарії розміщуються рівномірно на території усїєї країни, проте значна їх концентрація спостерігається поблизу столичного регіону та в прикордонних територіях, коли монастирі ставали свого роду фортецями віри, що пов'язано з історією розвитку болгарського етносу та частими військовими подіями на території цієї держави в минулому [9].

Часто відвідуваними релігійно-паломницькими центрами Болгарії є більше двох десятків древніх православних монастирів (табл. 1), серед яких слід вказати Іоанно-Рильський чоловічий монастир (т. зв. «Болгарську Лавру»), Бачковський, Троянський, монастир «Аладжі», Земенський, Шипченський, Драгалевський, Басарбовський та інші древні монастирі Болгарії, які мають вражаючу релігійну архітектуру, намолені чудотворні ікони, шедевральні фрески, чудотворні джерела, моці святих угодників, древні рукописи та багато іншого.

Найбільш шанованим та відвідуваним іноземними туристами, у тому числі й українськими паломниками, є древній Рильський монастир (рис. 1). Він уключений в перелік всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Монастир розміщений за 119 км на південь від Софії, у мальовничих горах Ріла, на висоті 1147 м. Цей діючий чоловічий монастир у різні періоди свого розвитку займав вагоме значення в духовному житті не тільки болгарського етносу, але й усіх слов'янських та християнських народів, а особливо у період турецької навали й панування Османської імперії. Він займає площу 8800 кв. метрів. Архітектура монастирського комплексу нагадує Афонські монастирі-фортеці, наприклад, болгарський Зограф, із головним храмом у центрі та стінами-келіями по периметру. Цей всесвітньо відомий монастир був заснований ще в X ст. великим молитвеником, подвижником і чудотворцем – ченцем Іоанном Рильським, нетлінні моці якого до цих пір зберігаються в цій обителі. В монастирі також перебуває чудотворний образ Пресвятої Богородиці «Одигитрія». Цей древній осередок чернецтва в Болгарії постійно приваблює своєю архітектурою та іншими сакральними багатствами не тільки паломників з усїєї країни, але й багатьох іноземних гостей.

Бачковський монастир XV ст. розміщується за 29 км від м. Пловдив, на березі річки Асеніци. Він був заснований у 1083 р. грузинським князем Григорієм Бакуріаном, який згодом прийняв чернецтво й заснував тут грузинську православну общину з числа ченців-земляків та місцевого болгарського населення. Згодом цей монастир став володіти великими багатствами, землі якого тягнулися до грецького м. Салоніки. Фахівці вважають, що за масштабом, архітектурним та мистецько-культурним значенням його можна прирівняти в багатьох аспектах розвитку до Рильського монастиря [9].

Троянський монастир є третім не тільки за величиною й значенням паломницько-релігійним центром Болгарії, а й за частотою відвідування паломників та числом прочан [2]. Він розміщений на півдні країни, за 6 км. Від м. Мелник. Троянський монастир – це єдиний уцілілий православний монастир у період

османського поневолення Болгарії. Монастир «Шипка» є національним символом болгарської нескореності й був збудований на честь звільнення країни від османського ярма у результаті переможної російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Тут знайшли свій останній спочинок не тільки полегли православні воїни, а й значна їх частина, які після закінчення війни вирішила прийняти чернецтво.

Рис. 1. Українські паломники в Іоанно-Рильському монастирі

Земенській монастир розміщений за 76 км на південний схід від Софії, в долині річки Струма. Він був збудований ще в XIII ст. У період турецького панування монастир був, за винятком уцілілої церкви Іоанна Богослова, зруйнованим і відродив свою діяльність лише в XIX ст. [9]. Жіночий діючий Роженьський монастир на честь Рождества Пресвятої Богородиці знаходиться поблизу м. Мелник. Він був збудований у XII–XIII ст. й чудово зберігся до наших днів. Тут перебуває місцева чудотворна ікона Богородиці. Драгалевський Успенський жіночий монастир знаходиться за 3 км від м. Софія. Він був заснований у XIV ст. Тут перебуває Витошська чудотворна ікона Богородиці. Монастир «Оброчиште» знаходиться за 15 км від м. Чирпан. Він був заснований святителем Афанасієм Олександрійським у 344 р. [9]. Відомим паломницьким центром Болгарії є монастир св. Петра і Павла, який знаходиться на висоті 1650 м. над рівнем моря в Західних Родопах, неподалік від міжнародного туристичного центру Бяла-Черква, за 30 км на південний захід від м. Пловдив. Белацинський жіночий монастир XI ст. св. Георгія знаходиться за 12 км від м. Пловдив. Тут перебувають чудотворні ікони Богородиці та св. Георгія. Тетевенський монастир Пророка Божого Іллі є пам'ятником культури національного значення. Він був збудований у XIV ст. В ньому зберігаються відомі чудотворні ікони XVII ст., які становлять значну мистецьку та культурно-духовну цінність для болгарського народу – «Іоанн Хреститель», «Св. Константин та Олена», «Пророк Ілля» та ін. Обрадовський чоловічий монастир на честь великомученика Мина завжди радо приймає численних паломників, які приїжджають вклонитися його чудотворній іконі з мощами та напитися святої води з цілющого джерела святих безсрібників і лікарів Косьми й Даміана. Він був збудований у IV ст. й розміщується за 7,5 км від сучасної столиці країни – м. Софія. Араповський монастир на честь «Страстей Господніх» є національно-історичним пам'ятником культури Болгарії. Сюди часто привозять іноземних туристів, щоб вони насолодилися чудовими пейзажами, залишками древньої культової архітектури та вражаючими фресками та цікавою історією монастиря.

Основні релігійно-паломницькі центри Болгарії*

№ з/п	Назва монастиря	Головний храм монастиря	Місце розміщення	Статус монастиря	Час заснування	Головні святині
1.	Рильський	Преображенський	м. Рила	діючий, чоловічий	X ст.	нетлінні мощі св. преп. Іоанна Рильського
2.	«Аладжа»	Святої Трійці	за 15 км від м. Варна	музей	XIII–XIV ст.	фреска «Воскресіння Христового»
3.	Преображенський	Преображенський	за 7 км від м. Велико-Тирново	діючий, чоловічий	1360 р.	ікона Преображення Господнього
4.	Св. Георгія	Св. Георгія	м. Поморіє	діючий, чоловічий	XIX ст.	чудотворне джерело та ікона св. Георгія
5.	«Оброчиште»	Св. Афанасія	за 15 км від м. Чирпан	діючий, чоловічий	IV ст.	ікона св. Афанасія
6.	Хан-Крумський	Успенський	с. Хан-Крум	скельний заповідник	XII–XIV ст.	наскельні розписи
7.	Бачковський	Успенський	за 29 км від м. Пловдив	діючий, чоловічий	1083 р.	ікони «Успіння», св. Миколая
8.	Скельний монастир «Диреклята»	Преображенський	с. Осмар	скельний заповідник	XII–XIV ст.	залишки наскельних розписів
9.	Басарбовський	Св. Димитрія	за 10 км від м. Русе	діючий, чоловічий	1431 р.	св. колодязь, ікона св. Димитрія Басарабського, мощі св. Хрисанта
10.	Петропавлівський	Св. ап. Петра і Павла	м. Велико-Тирново	діючий, чоловічий	1185 р.	ікона «Св. ап. Петра і Павла»
11.	Сокольський	Успенський	за 12 км від м. Габрово	діючий до 1959 р. – чол., зараз – жіночий	1833 р.	чудотворна плащаниця Пресвятої Богородиці
12.	Монастир «Свети Врач» Кукленський	Св. Косьми і Даміана	м. Куклен	діючий, чоловічий	XV–XVI ст.	чудотворне джерело та ікона «40 мучен. Севастійських»
13.	Роженський	Пресвятої Богородиці	м. Мелник	діючий, жіночий	XII–XIII ст.	чудотворна ікона Богородиці
14.	Шипченський	Воскресенський	м. Шипка	діючий, чоловічий	1885 р.	саркофаг з останками воїнів
15.	Чирпанський	Св. Афанасія	за 15 км від м. Чирпан	діючий, жіночий	IV ст.	чудотворне джерело та ікона св. Афанасія
16.	Скельний монастир «Розбоїще»	Святої Трійці	м. Годеч	діючий, жіночий	IV ст.	ікона св. Трійці
17.	Троянський	Успенський	за 10 км від м. Троян	діючий, чоловічий	XVII ст.	ікони «Успіння», св. Миколая
18.	Араповський	«Страстей Господніх»	с. Арапово	пам'ятник культури нац. знач.	1856 р.	св. джерело, настінні фрески

19.	Мулдавський	Св. Параскеви П'ятниці	с. Мулдава	діючий, жіночий	XIV ст.	чудотворне джерело та ікона св. муч. Параскеви П'ятниці
20.	Албутинський скельний	Воскресіння Христового	с. Градець	пам'ятник культури нац. знач.	XIV ст.	наскельні фрески
21.	Троїцький	Святої Трійці	с. Сомоводіне	діючий, чоловічий	1070 р.	чудотворна печера св. Феодосія
22.	Кокалянський	Архангела Михаїла	с. Кокаляне	діючий, чоловічий	XIV ст.	чудотворні ікони Богородиці, св. Арханг. Михаїла
23.	Обрадовський	Великомученика Мина	за 7,5 км від м. Софія	діючий, чоловічий	IV ст.	чудотворне джерело та ікони св. муч. Мина, Косьми і Даміана
25.	Драгалевський «Софійської святої гори»	Успенський	с. Драгалев, поблизу г. Вітоша	діючий, жіночий	1345 р.	чудотворна ікона Богородиці «Витошки»
26.	Белацинський	Св. Георгія	за 12 км від м. Пловдив	діючий, жіночий	XI ст.	чудотворні ікони Богородиці та св. Георгія
27.	Тетевенський	Пророка Божого Іллі	м. Тетевен	пам'ятник культури нац. знач.	XIV ст.	ікони XVII ст. «Іоанн», «Св. Константин та Олена», «Пророк Ілія» та ін.
28.	«Света Зона»	на честь ікони Богородиці «Спелеотиса»	м. Мелник	діючий, чоловічий	XIII ст.	ікона Богородиці «Спелеотиса»

* Складено авторами за різними джерелами.

У Болгарії існує древня традиція будівництва скельних монастирів, де у висічених стінах гір і природних кам'янистих печерах, розміщуються численні чернечі келії та церкви. Багато з них збереглися до нашого часу й становлять значний туристично-паломницький інтерес. Серед таких слід вказати монастир «Аладжі». Він розміщений за 15 км від м. Варна та є найбільш відвідуваним паломниками скельним середньовічним монастирем Болгарського Причорномор'я, який був заснований ченцями-відлюдниками за часів існування Другого болгарського царства в XIII–XIV ст. Басарбовський скельний монастир розміщений у долині річки Русенські Лом, за 10 км від м. Русе. Тут знаходяться мощі св. Димитрія Басарбовського. Богородичний монастир «Света Зона» XIII ст. розміщується неподалік м. Мелник. У ньому перебуває чудотворна ікона Богородиці «Спелеотиса», до якої приїжджають численні паломники за душевним та тілесним зціленням. Албутинський скельний монастир знаходиться в горах поблизу сіл Градець і Раброво. Скельний монастир «Дирекліята» входить до групи декількох печерних обителів, які були збудовані у XII–XIV ст. Вони є цілим скельним монастирським комплексом середньовічних церков і чернечих келій, що видовбані у південних та південно-східних скелях Шуменського плато. Сюди часто люблять приїжджати спелеологи та молодь, а також звичайні паломники з усього світу. Скельний жіночий монастир IV ст. Святої Трійці з цікавою місцевою назвою «Розбоїще» та древніми легендами про те, що тут колись у природних печерах переховувалися розбійники, розміщений поблизу м. Годен. У

ньому перебувають численні святині, включаючи частки мощей багатьох угодників Божих, древню ікону св. Трійці та інші монастирські реліквії. Він є часто відвідуваним не тільки місцевими паломниками, але й зарубіжними.

Особливо поважають православні болгари святого великомученика Георгія Побідоносця, на честь якого є багато храмів у цій країні та палко його шанують у Зографському монастирі на Афоні, а також святої Параскеви П'ятки (П'ятниці), якій збудовано в Болгарії багато церков та монастирів. Наприклад, Мулдавський жіночий монастир XIV ст. носить саме її ім'я та має чудотворне джерело, до якого за зціленням очей з'їжджаються паломники з усього світу.

Багато паломницьких об'єктів знаходиться у столиці Болгарії – м. Софії, наприклад, величний кафедральний собор Олександра Невського, який є візитною карткою міста, а також собор Святої Софії – один із головних храмів країни, церква св. Георгія та св. Миколи (т. зв. «Руська» церква) тощо. В її передмісті розташована церква св. «Бояна» – пам'ятник ЮНЕСКО. Місто-заповідник Велико-Тирново (древня столиця Другого Болгарського царства) знаходяться церкви св. Димитрія Солунського XI ст. та св. Сорока мучеників (1230 р.), які часто відвідують іноземні релігійні туристи. У місті-музеї Несебр (за 17 км від м. Бургас), що було в 1983 р. включено у Всесвітню спадщину, знаходиться багато сакральних-архітектурних пам'яток болгарської національної культури, що викликає міжнародний туристичний інтерес.

Серед основних сучасних проблем функціонування й розвитку туристичного комплексу Болгарії, на нашу думку, слід вказати його слабку й часто бюрократизовану законодавчу базу, що обмежує іноземну інвестиційну діяльність; недостатню управлінську політику держави у сфері раціонального використання туристичних ресурсів, уключаючи релігійно-паломницькі, а також непродуктивні фінансово-управлінські заходи щодо розподілу отриманих коштів від туризму та можливостей їх спрямування на подальший розвиток туристичної інфраструктури й налагодження туристичного сервісу; слабку кадрову підготовку місцевих туристичних фірм та недостачу кваліфікованих гідів-перекладачів із знаннями специфіки щодо організації паломницьких турів і володінням англійською мовою; недостатню рекламну-інформаційну діяльність у галузі туристичного обслуговування населення та низьку конкурентоспроможність рекламно-туристичної продукції на міжнародному туристичному рівні; недостатню розвиненість інфраструктурно-готельного комплексу для обслуговування іноземних туристів; катастрофічний стан місцевих доріг та збої в роботі пасажирського транспорту з обслуговування пасажирів; важкодоступність до віддалених від столичного та приморського регіонів релігійно-паломницьких центрів тощо [5].

Таким чином, Болгарія має значні духовно-паломницькі ресурси для подальшого розвитку міжнародного релігійно-паломницького туризму. Однак, за оцінками експертів, цьому заважає багато різнопланових негативних чинників. Болгарія не є за рівнем свого фінансово-інвестиційного та соціально-економічного розвитку, а також впровадження стандартів готельно-туристичного обслуговування населення конкурентоспроможною серед країн ЄС [1]. Проте релігійно-паломницький туризм має тут хороші перспективи, так як основний контингент паломників із сусідніх православних країн є невибагливим щодо отримання комфортабельних туристичних та додаткових обслуговуючих послуг. Сприяє розвитку міжнародного паломницького туризму також і те, що ця держава має безвізовий режим із багатьма країнами Європи. Окрім того, за висновками експертів, вартість паломницьких турів у Болгарію становить у середньому 350 євро, що може мати значний попит на такий вид туристичного обслуговування у багатьох християнських країнах світу з перехідною економікою [11].

Висновки. Таким чином, у Болгарії є досить багато святинь та сакральних-паломницьких об'єктів, які становлять значний паломницький інтерес. Уряд держави докладає значних зусиль, щоб доходи від паломництва у цій країні постійно зростали.

Тому релігійно-паломницький туризм має значні подальші перспективи в розвитку економіки цієї європейської держави, що потребує подальшого наукового моніторингу.

Джерела та література

1. Божинова М. Экономический потенциал Болгарии. Путеводитель инвестора / М. Божинова, П. Пейковска, К. Жекова. – М. : Центр пром. Республики Болгария в Москве, 2008. – 160 с.
2. Информация о туризме в Болгарии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rubulgaria.com/>
3. Офіційний сайт Болгарського союзу туристів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.btsbg.org/index.php>
4. Офіційний сайт Евростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/>
5. Патійчук В. О. Основні проблеми розвитку туристичного комплексу Болгарії / В. О. Патійчук, О. В. Філон // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2018. – № 3 (376). – С. 113–121.
6. Патійчук В. О. Специфіка класифікації релігійно-паломницьких турів / В. О. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2015. – № 14 (315). – С. 36–48.
7. Патійчук В. О. Теоретичне обґрунтування факторів розвитку релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2018. – № 3 (376). – С. 3–12.
8. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницького туризму / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2015. – № 15 (316). – С. 33–45.
9. Подорожі до Болгарії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bulgariatravel.org/ru/index.php>
10. Сравнительные данные Болгарии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bolgari.ru/>
11. Ціни на відпочинок у Європі: Болгарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.evropa.org.ua/country/bulgaria/>

УДК 338.48(44)

В. О. Виноградська – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ГОЛОВНІ ТУРИСТИЧНІ ЦЕНТРИ ТА АТРАКЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РИВ'ЄРИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СХУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано туристичну спеціалізацію та специфіку туристичної привабливості регіону «Французька Рив'єра». Виділено головні туристичні центри та курорти Французької Рив'єри. Показано основні атракції. Проаналізовано рівень відвідуваності регіону

Ключові слова: туризм, курорт, регіон, Франція, Французька Рив'єра.

Vynohradska V. O., Kotsan N. N. Main Tourism Centers and Attractions of French Riviera. The tourism specialization and specificity of the tourist attractiveness of the region are analyzed. The main tourist centers and resorts of the French Riviera are highlighted. The main attractions are shown. The level of attendance of the region is analyzed.

Key words: tourism, resort, region, France, French Riviera.

Франція – одна з найстаріших держав Європи й є однією з найбільш туристично привабливих країн світу. З погляду туристичного районування. Франція поділяється на шість туристичних районів, кожен з яких має свої особливості, своєрідну привабливість і специфіку туристичних напрямів.

Перевага Франції, як країни з розвинутою туристичною інфраструктурою, полягає в тому, що вона омивається водами одночасно Середземного та Північного морів і Біскайської затоки. Загальна протяжність європейської берегової лінії становить 3427 км. Найважливіший курортний район країни – Лазуровий берег (фр. *Côte d'Azur*, окситан. *Còsta d'Azur*), де розміщено 25 курортів. Він є складовою частиною Лігурійської Рив'єри й займає територію від кордону з Італією до затоки Фрежюс. Приморським Альпам завдячують своїми унікальними кліматичними умовами всесвітньо відомі курорти: Ментона, Больє-сьюр-Мер, Вільфранш, Ніцца, Канни, Антиб, Сен-Рафаель. Своєрідне продовження Рив'єри – нові курорти Прованса, Лангедока та Русильона: Ла-Гранд-Мот, Льокат-Баркарес, Вальрас-Плаж, Агд, Сент-Сіпрієн, Сен-Тропез, Ж'єн, Касіс, Єрські острови, Пор-Грімо. Комфортні кліматичні умови о. Корсика (Алерія, Піно, Бастія, Порто), перетворили його на місце відпочинку представників світової політичної та культурної еліти, однак формування на острові курортного господарства стримується політичними чинниками [1].

Район, який становить те, що французи називають «le Midi» є найпопулярнішим туристичним регіоном у Франції. Він складається з французького узбережжя Середземного моря та його внутрішніх районів, від італійського до іспанського кордону, й складається з двох французьких регіонів, РАСА або Прованс-Альпи-Лазурний берег на схід від Рони й до Лангедок-Русильон на захід від Рони.

Влітку прибережний регіон дуже насичений відпочиваючі, у регіоні є велика кількість туристичних ресурсів із погляду клімату, історії та ландшафту.

Французька Рив'єра або «Лазурний берег» – це невелика частина півдня Франції, вузька прибережна смуга від Кассис (на схід від Марселя) на заході до італійського кордону на сході. Це берегова лінія, яка влітку стає дуже багатолюдною, хоча через скелястість берегової лінії все ще є кілька тихих і спокійних місць. Проте більша частина узбережжя Французької Рив'єри досить сильно забудована й житло є дорогим, особливо в найвідоміших курортах, таких як Сен-Тропе, Канни або Ніцца. Гірські райони, з іншого боку, «Альпи Верхнього Провансу», «Верхні Альпи», «Приморські Альпи» дуже привабливі, з невеликими селами та містами, багато з яких розміщені на схилах пагорбів або поруч із річками, стають бурхливими торрентами навесні. Південні Альпи відрізняються від північних Альп – більш сухі, більш скелясті й менш багатолюдні. Бріансон, столиця департаменту Високих Альп, є найвищим невеликим містом в Європі, а ущелини дю Вердон – найглибші в Європі [3].

Розміщений на схід від місцевості, де Альпи зустрічаються з Середземним морем, цей район славиться м'яким і теплим кліматом цілий рік, незважаючи на те, що він є одним із найбільш північних узбереж у всьому Середземномор'ї. Восени та взимку Рив'єра захищена від холодних північних вітрів Альпами у внутрішніх районах. Оскільки морози й сніг рідкісні, весна настає рано; до квітня дні зазвичай сонячні й теплі, а сади вже заповнені квітами. З травня по вересень–жовтень клімат ідеальний, із великою кількістю сонячного світла й від теплих до жарких днів і теплих ночей. Протягом більшої частини цього періоду курорти та пляжі не переповнені, так як вони створені для того, щоб впоратися з натовпом літнього відпочинку; але липень і серпень дуже перевантажені відпочивальниками.

Французьке Середземномор'я в природному відношенні поділяється на дві зони – східну та західну. Східна зона розміщена уздовж Ліонської затоки. Її низовинний рельєф характеризується великою рухливістю форм (коси, лимани). Вона рясніє мілинами. Все це зробило неможливим будівництво тут портів і, як наслідок, міст з їх потенційним переростанням в туристичні центри. Західна зона, йменована Блакитним берегом, сформована приморськими Альпами. Тут знаходяться численні бухти, мальовничі ландшафти [2].

Основними районами та курортами Французької Рив'єри є:

Схід від Ніцци – від італійського кордону до Ніцци. Це найбільш захоплююча частина Французької Рив'єри, а також найпопулярніший ринок із погляду туризму. Це те місце, де Альпи зустрічаються з Середземним морем, а гори спускаються майже до краю води. Старі міста, такі як Ментон або Вільфранш-сюр-Мер, знаходяться між краєм води й горами позаду. Найвідоміше з цих міст – Монте-Карло у державі Монако. Монте-Карло найбільш відоме своїм казино, є багатим містом із найвищим у світі ВВП на душу населення. Це податкова гавань, оскільки резиденти не платять прибутковий податок, але це не безподаткова країна й ПДВ такий же, як у Франції. Для відвідувачів, які шукають найвідоміші бренди дизайнерського одягу, ювелірних виробів та інших предметів розкоші, Монако пропонує відмінні можливості для покупок (як і в Ніцці).

Деякі з найдорожчих будинків у Франції розташовані на невеликому півострові Сен-Жан-Кап-Ферра, між Езом і Ніццою. У минулому Сен-Жан був домом для акторів, принців і багатих бізнесменів із Парижа або Швейцарії. Вілла *Ephrussi de Rothschild*, будинок і сади тепер відкриті для публіки, є прекрасним пережитком минулої епохи. Сьогодні Сен-Жан-Кап-Ферра є домом для міжнародної еліти.

На материку звивисті гірські дороги ведуть відвідувачів через захоплюючі дух краєвиди аж до старих сіл, таких як Ез, що розміщені у вузьких долинах або на крутих схилах. Ця частина Рив'єри рішуче звернена до моря [4].

Ніцца є шостим містом Франції, а також найбільшим курортом на Французькій Рив'єрі. Ніцца – це місто, яке може запропонувати безліч пам'яток, включаючи історичні квартали, гарну довгу Англійську набережну, знаменитий квітковий ринок, музей Матісса, музей Шагала, знамениту російську православну базиліку та інші цікаві місця й пам'ятки. Місто також дуже добре забезпечене готелями, від п'ятизіркових палаців, таких як «Негреску», до готелів для туристів далеко від туристичного кварталу. Це також місто з безліччю нічних клубів і можливостей для покупок у будь-який час року.

Атракціями Кань-сюр-Мер є історичний старий квартал, а також знаменитий іподром для скачок і музей Ренуара. На узбережжі Кань-сюр-Мер знаходиться старе село Сен-Поль-де-Ванс, відоме як село художників, знане своїми художніми галереями, насамперед – фондом Маехт із чудовою колекцією мистецтва та скульптури ХХ ст.

У декількох милях на південь від Кань розташований Антиб – один із класичних курортів Французької Рив'єри. Антиб із його старим містом, пристанню для яхт, 48 пляжами та скелястим мисом уже давно став популярним курортом. Тут також є кілька музеїв, у тому числі музей Пікассо, з однією з найкращих колекцій Пабло Пікассо у Франції.

На захід від Антиба розміщений Жуан ле Пен – ще один дуже розвинений, але невеликий середземноморський курорт, популярний серед кінозірок й акторів. Звичайно, Антиб і Жуан-ле-Пен пропонують багате нічне життя, особливо в сезон [3].

Канни, що знаходяться на захід від Антиба, є іншим головним містом Французької Рив'єри. Канни є найбільш відомі своїм щорічним кінофестивалем, який після Голлівудської церемонії Оскара є найбільшим щорічним заходом у світі фільмів. Канни також є популярним місцем проведення торгових ярмарок, включаючи щорічну ярмарку музичної індустрії Midem, яка відбувається наприкінці

січня. Під час цих подій місто приваблює відвідувачів, сподіваючись отримати уявлення про свою улюблену кінозірку чи музиканта; й, звичайно, це місто з великою кількістю туристичних закладів та пляжів. Однак туристи приїжджають не тільки купатися та загорати, вони займаються водними видами спорту: віндсерфінгом, парусним спортом, підводним плаванням, катаються на водних лижах [1].

За кілька миль за межами Канн розміщене невелике містечко Грасс – столиця французької парфумерної промисловості. Знаменита парфумерія «Фрагонард» пропонує безкоштовні екскурсійні поїздки та відвідування парфумних музеїв.

Узбережжя Естерель – Ла Напуль – Фрежюс менш розвинене з погляду розвитку туризму, переважно через пагорби та ліси, які доходять майже до краю води. Окрім Фрея та Сен-Рафаеля, курорти невеликі, пропонують спокійний стиль відпочинку. Сухі та кам'янисті пагорби Естерель з їх середземноморськими сосновими лісами, популярні також серед піших туристів. Берегова лінія між Мірамаром і Сен-Рафаелем наповнена невеликими бухтами, багато з яких доступні лише пішки від прибережної дороги.

Сан-Рафаель – невеликий курорт із готелями, піщаними пляжами й казино та його сусід Фреж трохи більший. Фреж – це історичне місто, засноване ще в античні часі, є сьогодні найбільш популярними завдяки своїй великій марині.

На південь від Фреюс розміщена Західна Рив'єра. На південь від Фреюса, береги знову скелясті й лісисті. Головним курортом у цій частині Французької Рив'єри є Сен-Тропе – найвідоміший з усіх курортів Рив'єри. Сен-Тропе – старий середземноморський морський порт, розміщений на південному березі добре захищеної затоки. Затока Сен-Тропе давно стала класичним, шикарним середземноморським курортом, який відвідують зірки та парижани. З його старим портом та його історичним центром, він залишається популярним до сьогодні та пропонує ідилічне свято з великою кількістю магазинів, готелів, пляжів, кафе та ресторанів. Незмінно високої якості поля для гри в гольф залучають численних любителів цього виду спорту. Тут створені всі необхідні умови для занять верховою їздою, гри в теніс, піших і велосипедних прогулянок [4].

Інші популярні курорти цієї частини Рив'єри – це невеликі міста Сент-Максим і Ле-Лаванду – старовинні міста з гаванями, магазинами та ринками, а також готелями та кемпінгами. На мисах на схід і захід від Ле-Лавунда й на прибережних островах розміщений єдиний морський національний парк Франції – Порт Крос, який охоплює як наземне, так і морське середовище.

У 2015 р. динаміка проживання в готелях Французької Рив'єри збільшилася на 2,1 %, порівняно з 2014 р. Усього в 2015 р. у регіоні кількість ночівель французьких туристів становила 13 136 тис., тоді як іноземних – 9024 тис. Отже, головними відвідувачами є власне французи, але частка іноземних туристів доволі висока. Сьогодні привабливість цього регіону все більше зростає й кількість туристів продовжує збільшуватися [5].

Оскільки Французька Рив'єра є дорогим регіоном, то головними відвідувачами є еліта Франції, Німеччини, Великобританії, США, Італії та інших високорозвинених країн. Проте в несезон регіон не є дорожчим, а місцями є навіть дешевшим, ніж у більшості великих європейських міст, тому відвідати Французьку Рив'єру, насолодитися її красою та відчуту неймовірну атмосферу Середземноморської Франції можуть собі дозволити й українські громадяни.

Отже, Французька Рив'єра – це головний приморський туристичний регіон Франції. Тут переважають лінійні форми туристичного освоєння території, більша роль острівної території, яскраво виражена сезонність туристичних потоків із перевагою літнього сезону, створення переважно великих комплексів із сильною концентрацією туристів і відпочиваючих. Найбільш престижними курортами Середземномор'я вважаються Канни і Сен-Тропе, що пропонують дуже різноманітне курортне життя.

Джерела та література

1. Мальська, М. П. Туристичне країнознавство. Європа : навч. посіб. / М. П. Мальська, М. З. Гамкало, О. Ю. Бордун. – К. : ЦУЛ, 2009. – 224 с.
2. Окладникова Е. А. Международный туризм. География туристских ресурсов мира : учеб. пособ. / Е. А. Окладникова. – М., СПб. : ИФК Омега-Л ; Учитель и ученик, 2002. – 384 с.
3. Стафійчук В. І. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа, Азія, Австралія та Океанія : навч. посіб. / В. І. Стафійчук, О. Ю. Малиновська. – К. : Альтерпрес, 2009. – 427 с.
4. About-france.com [Electronic resource]. – Mode of access : <https://about-france.com/tourism/french-riviera.htm>
5. Statista.The Statistics Portal [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.statista.com/statistics/778729/number-overnight-stays-foreign-tourist-france-region/>.

УДК 911.3:338.48(460)

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
К. О. Карпюк – студентка 6 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ІСПАНІЇ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто особливості й передумови розвитку міжнародного туризму в Іспанії. Проаналізовано основну ресурсну базу й головні чинники розвитку туризму в країні. Вивчено головні напрями спеціалізації міжнародного туризму в державі. Визначено основні проблеми та перспективи розвитку видовищного туризму в країні.

Ключові слова: міжнародний туризм, умови розвитку туризму, проблеми розвитку туризму, туристичні регіони, Іспанія.

Patiychuk V. O., Karpiuk K. O. Modern Problems of Tourism Development in Spain.

The features and preconditions of development of international tourism in Spain are considered. The main resource base and main factors of development of tourism in the country are analyzed. The main directions of specialization of international tourism in the state are studied. The main problems and prospects of development of spectacular tourism in the country are determined.

Key words: international tourism, conditions of tourism development, problems of tourism development, tourist regions, Spain.

Актуальність дослідження. Туризм в Іспанії є однією з прибуткових галузей. Ця країна займає третє місце у світі за кількістю туристичних прибуттів у рік та доходами від іноземного туризму й має високі стандарти у сфері туристичного обслуговування туристів. Вона спеціалізується на пляжно-рекреаційному, спортивно-оздоровчому, гірськолижному, бальнеологічно-лікувальному, культурному, релігійному, діловому й бізнесовому, гастрономічному та шоп-туризмі, екологічному та агротуризмі. Цьому сприяє багато чинників як природного, так й антропогенного

походження, наприклад, мальовнича природа й довга протяжність берегової лінії зі зручними безпечними пляжними територіями, теплий клімат, довготривале літо, живописні ландшафти, унікальна історія та архітектура, добре розвинута транспортна та туристична інфраструктура, комфортні умови проживання й багата традиціями й смачна кухня, а також численні відпочинкові заклади з необхідним устаткуванням та високим рівнем обслуговування тощо. Проте у функціонуванні туристичної сфери Іспанії є певні проблеми, які стримують її розвиток, а також потребують модернізації та активізації окремі галузі туристичного обслуговування, що й зумовило вибір тему цієї наукової публікації.

Мета публікації – дослідити основні проблеми розвитку туризму в Іспанії як світового центру міжнародного туризму.

Виклад основного матеріалу. Туризм в Іспанії є вагомим чинником наповнення державного бюджету. За статистикою, дохід від міжнародного туризму у 2016 р. склав 158,9 млрд євро (177,2 млрд дол. США), що становить 14,2 % від сукупного ВВП [11]. Як свідчать експерти, у 2017 р. показник експорту у сфері туризму цієї країни дорівнював 58,9 млрд євро (65,7 млрд дол. США), що становить 16,1 % загального обсягу експорту [9]. За офіційними даними, на сьогодні у сфері туризму Іспанії безпосередньо працює 862 тис. осіб, що становить 4,7 % загальної зайнятості населення [12]. Окрім того, в пік курортних сезонів іспанський уряд додатково залучає ще 14,5 % трудових ресурсів країни (2,7 млн робочих місць) [9]. За офіційними даними, Іспанія зараз приймає 7 % від усіх іноземних туристів світу, займаючи 2-е місце в світі після Франції та 2-е місце після США за обсягом доходів від туризму [12]. Динаміка прибуттів іноземних туристів в Іспанію постійно зростає й у 2016 р. вона становила 123,5 млн осіб [4]. Це пояснюється тим, що Іспанія має велику кількість туристичних ресурсів та високий рівень обслуговування в туризмі, а також постійно зростають державні та іноземні інвестиції в туристичний бізнес і розвиток міжнародного туристичного обслуговування зокрема [5]. Сукупний обсяг державних інвестицій у туризм Іспанії у 2016 р. склав 15,4 млрд євро, що становить 6,9 % від загального обсягу інвестицій (17,2 млрд дол. США) [6]. За висновками фахівців, ця країна є найпопулярнішою державою Євросоюзу для іноземних туристів за кількістю ночівель, що становило у 2016 р. 454 млн ночівель. За цим показником вона випереджує своїх головних конкурентів на міжнародному туристичному ринку послуг – Італію та Францію [9]. Серед іноземних туристів, що відвідують Іспанію, домінують громадяни ЄС (британці – 27,7 %, німці – 17 %, французи – 15,7 %, італійці – 5,7 %, нідерландці – 4,3 %, португальці – 3,8 %, бельгійці – 3,3 % та ін. [4]. Останніми роками зростає частка українських туристів, які відвідують Іспанію переважно з відпочинковими та культурно-пізнавальними цілями, що становить до 15 тис. осіб у рік [7].

Іноземний туризм добре розвинутий на всій території Іспанії, проте його значення й доходи в економіці зростають у найбільш популярних туристичних регіонах країни, серед яких виділяється область Каталонія, яка є візитною туристичною карткою країни. Вона прийняла в 2017 р. 21,5 млн іноземних туристів, що становить 26,5 % від загальної кількості. Серед інших найбільш популярних регіонів Іспанії виділяються Балеарські (понад 12 млн іноземних туристів) та Канарські острови (9,5 млн туристів), Андалусія (8 млн туристів), провінція Валенсія (5,5 млн туристів) і Мадрид (4 млн туристів) [10]. Кожен регіон Іспанії має свої унікальні туристичні ресурси, що стимулюють розвиток різноманітних напрямів туристичного обслуговування та міжнародну туристичну спеціалізацію. Однак для кожного з регіонів є притаманні свої власні проблеми у розвитку туристичної сфери та чинники, які стримують розвиток міжнародного туризму на цій території (табл. 1). Основними туристичними центрами країни є Мадрид, Барселона, Валенсія, Севілья, Памплона, Канарські острови, Майорка, Ібіца, а також відомі курорти – Коста-Брава, Коста-Дорада, Коста-Бланка, Коста-дель-Соль та ін.

Іспанія є європейським лідером щодо розвитку пляжно-курортного туризму. Цьому сприяє її достатньо теплий клімат і значна інсоляція, порівняно з іншими європейськими країнами. Курортні зони тягнуться вздовж середземноморського узбережжя (Коста-Брава й Коста-дель-Соль). Вони локалізуються також на Балеарських і Канарських островах. В їх межах зосереджена велика кількість готелів, пансіонатів, ресторанів та пляжних котеджів. Зростає курортна привабливість й північних регіонів країни, де клімат більш прохолодний та вологіший. Тут розміщуються основні гірськолижні туристичні курорти країни, де постійно проводяться кубки світу та інші міжнародні змагання з гірськолижних видів спорту.

Таблиця 1

**Туристично-рекреаційна спеціалізація
та основні проблеми розвитку туризму регіонів Іспанії ***

Назва регіону	Характеристика туристичного регіону	Основні напрями туризму	Головні туристичні центри	Основні проблеми розвитку
Андалусія	гори Піренеї; низовина – Андалуська долина; багато річок; пляжі Атлантики й Середземномор'я; пустеля Табернас; численні культурно-історичні центри	пляжно-рекреаційний; культурно-пізнавальний; ярмарковий; гастрономічний; діловий; релігійний; видовищний	Севілья, Альмерія, Кадіс, Хаен, Малага, Кордова, Гранада, Уельва, Коста дель Соль, Сьєрра Невада	забруднені пляжі; значна концентрація туристів; високі ціни на житло; підвищена злочинність
Арагон	гірські системи Піренейських, Каталонських, Іберійських і Кантабрійських гір; снігові вершини гір; альпійські луки; водоспади; глибокі каньйони; гірські озера та річки; зелені долини й плоскогір'я; сприятливий клімат	спортивний туризм; альпінізм; байдарочний, гірськолижний, велосипедний туризм; рафтинг	Арагон, Сарагоса, Теруель, Уеска, Каспе, Бінефар, Граус, Галатаюд, Бельчіте, Дарока	сезонність в обслуговуванні; екологічні проблеми; підвищений травматизм
Астурія	Кантабрійські гори; мальовничі скелі й бухти узбережжя Біскайської затоки, що утворюють протяжну рекреаційну зону; у бухтах Коста Верде розміщено понад 150 пляжів і багато природних гротів	пляжно-рекреаційний; екотуризм; альпінізм; гірсько-лижний туризм; культурно-пізнавальний	Ов`єдо, Хіхон, Авілес, Мьєрес, Віллавіціоза, Рібезея	ризикова екологічна ситуація; значна концентрація туристів; високі ціни на житло
Балеарські острови	Острів Майорка гористий із великою рівниною в центрі; Менорка, має рівнинний із сосновими лісами на півдні рельєф; вкриті лісами острови Форментера та Ібіса; сприятливий середземноморський клімат	курортний туризм, який отримав популярність завдяки особливостям клімату, що дає змогу цілорічно відпочивати	Пальма-де-Майорка, Ібіца, Сон Сервера, Сантануї, Порререс, Інка, Арта, Капдерера, Цінтаделла, Алайор	підвищена злочинність; наркопритони; забруднені пляжі; значна концентрація туристів; високі ціни на житло

Валенсія	гористий рельєф, особливо високий у Валенсії та Кастильоні; три кліматичні зони: у прибережній зі середземноморським кліматом; у прилеглих височинах – клімат континентальний; на рівнині й півдні – середземноморський напівпустельний; культурні об'єкти	піший; еко-туризм, сільський; гірський; курортний; пляжний; велосипедний; гастротуризм; діловий; шоп-туризм; культурний; релігійний	Валенсія, Сан-Себастьян, Вінарос, Бенікарло, Плана, Бурріана, Сагунт, Пукол, Монкада, Масамагрель, Пего, Бунол, Торрент, Катарроя, Пікассент, Зуека, Куллера, Ксатіва, Віллідігна, Гандія, Оліва, Денія, Ксабія, Бенідорм, Аліканте, Санта Пола, Торревія, Ельх, Альбатера	екологічні проблеми; підвищений травматизм; сезонність; високі ціни на обслуговування
Галісія	порізане узбережжя з мисами, лиманами й фіордами; багато річок; невисокі гори; ліси; островні території входять у Національний парк «Атлантичні острови Галісії»; шість національних парків; піщані пляжі утворюють курортну зону Костадель-Мориски; історичні місця	морський; спортивний; культурно-пізнавальний; видовищний; екотуризм; гастрономічний	Сантьяго-де-Компостела, Костадель-Мориски, Фоз, Бурела, Віверо, Зас, Фене, Неда, Кодера, Нарон, Феррол, Тео, Кабанас, Оя, Луго, Міно, Ордес, Віго, Бетанзос, Карбалло, Цеє, Біона, Понтедеу-ме, Порто до Сон, Нойя, А Гуарда, Мурос, Туї, Фістерра, Соутело, Кампосанкос, Естас, Віламеан, Віларіно, Гондомар Ареас	сезонність в обслуговуванні; екологічні проблеми; підвищена злочинність і травматизм
Естремадура	покриті лісом плоскогір'я, рівнини; північно-східну частину займають Толедські гори; на півдні – гори Сьєрра-Морена; середземноморський клімат; багато національних парків	екотуризм; зелений; науковий	Меріда, Бадахоз, Кацерез, Корія, Пласенція, Дон Беніто, Кастуера, Зафра, Олівенса, Херер-де-лос-Кабальєрос, Азуага	багато заповідних територій; високі ціни; додаткові проплати
Канарські острови	архіпелаг, що є частиною Макаронезії; складається з 13 островів унікального рельєфу, клімату, тропічної флори й фауни; наявність ендеміків	курортний; морський; спортивний; культурно-пізнавальний; гастротуризм; екотуризм	Санта Круз де ла Пальма, Гарія, Яїза, Тінайо, Корралейо, Сан Бартоломе, Паяра, Сан-Себастьян-де-ла-Гомера, Ла Калера, Терор, Лос Ланос де Ариданос, Гран Канарія, Галдар,	ризикова екологічна ситуація; травматизм; високі ціни

Кантабрія	гірський хребет Кантабрійських гір; Ла-Марина з вологим океанічним кліматом – основну гірську Ла-Монтанья з альпійським холоднішим кліматом – зону Кампо і південних долин	гірськолижний; спортивний; екотуризм; паломницький; культурно-пізнавальний; гастрономічний; видовищний	Сантандер, Куето, Онтон, Сантона, Лас Розас, Тама, Ноя, Ларедо, Гама, Зомо, Отеро, Арце, Педрена, Ла Костана, Пілагос, Ла Конча, Барреда, Танос, Торрелавега, Райноза, Ріва, Кастро Урдіалес, Зарон, Валле, Комілас	сезонність в обслуговуванні; екологічні проблеми; високі ціни; значна концентрація туристів; підвищена злочинність
Кастилія-Ла-Манча	рівнина, з трьох сторін оточена горами; клімат характерний для Середземномор'я, що тяжіє до континентального; культурні пам'ятки	спортивний; екотуризм; етнічний; культурно-пізнавальний; видовищний; релігійний; гастротуризм	Альбасете, Сьудад-Реаль, Куенка, Ла Рода, Гвадалахара, Малогон, Мунера, Толедо, Хеллін, Мора, Окана, Ла Манча, Альмаден, Малагон, Пастрана, Таранкон	сезонність в обслуговуванні; мала ємність туристичних об'єктів; високі ціни на туристичні послуги
Кастилія і Леон	райони відчувають вплив Атлантики; багато культурних, релігійних та історичних пам'яток	етнічний; культурно-пізнавальний; видовищний; гастрономічний	Авіла, Бургос, Леон, Паленсія, Сеговія, Саламанка, Сорія, Вальядолід, Торо, Іскар, Самора, Зорія, Замора, Авіла, Ла Банеза, Фаберо, Пеленція, Беяр, Ла Робла, Лерма	низька туристична інформативність; мала ємність туристичних об'єктів; екологічні проблеми
Каталонія	національна самобутність; ландшафти Каталонії різноманітні: гірські хребти Піренеїв, лісисті долини, багато озер, горбиста центральна частина; канали й лагуни річки Ебро; широка протяжна лінія піщаних пляжів; культурні об'єкти	культурно-пізнавальний; релігійний; видовищний; етнотуризм; лікувальний гастрономічний; пляжний; шоп-туризм; діловий; спортивний	Барселона, Жірона, Матаро, Бадалона, Таррагона, Ллейда, Терраса, Тортоса, Бальш, Манреса, Бларієс, Олот, Зорт, Віельха, Пюгкарда, Тремпа, Золзона, Кардона, Коста Дорада, Коста Брава, Коста Марісме	підвищена злочинність; загроза терактів; етнічні протистояння; екологічні проблеми; сезонність; високі ціни на обслуговування
Країна Басків	скелі й бухти, піщане узбережжя Біскайської затоки й два ланцюги Баскських гір, що поділяють територію на частини: рівнинна Алава, гористі Біскайя та Гіпускоа; культурні пам'ятки	екотуризм; сільський; культурно-пізнавальний; видовищний; етнотуризм; гастротуризм	Віторія, Мускіз, Більбао, Сан Ітурі, Гернані, Амурріо, Залла, Зопела, Себеріо, Очандіо, Санта Круз де Кампезо, Алда, Легутіо, Озаета	загроза терактів; етнічні протистояння; сезонність;

Наварра	регіон ділиться на три зони: північні гірські райони Піренеїв, серединна зона Терра Естелья, більш рівнинна південна степова зона Рібейра; клімат північної частини – вологий, на півдні – середземноморський	альпінізм; екотуризм; рибалка й полювання; видовищний; культурно-пізнавальний; релігійний; гастрономічний; діловий	Памплона, Тудела, Тафалла, Елізондо, Лодоза, Зан-гоза, Віана, Агоїтз, Рала, Узоз, Ороноз, Зіга, Арезо, Гальбарра, Еулате, Лерін, Рада, Кортес, Буньюель, Сада, Фігарол, Фалкес, Капарросо, Пітіллас, Сантакара	сезонність в обслуговуванні; мала ємність туристичних об'єктів; надмірна концентрація туристів; високі ціни
Мадрид	висока концентрація культурних та видовищних об'єктів; гірські системи; багато озер і лісів; сприятливий клімат	культурно-пізнавальний; ярмарковий; гастрономічний; діловий; шоп-туризм; спортивний; відпочинковий; бізнесовий; релігійний; видовищний	Мадрид, Алькараде-Енарес, Рей, Альгете, Парла, Сенісьєнтос, Кослада, Грінон, Сан-Антоніо, Леганес, Тре-Кантос, Зото дел Реал, Каненсія	надмірна концентрація туристів; високі ціни; загроза терактів; екологічні проблеми
Мурсія	гори; гірські зелені долини; рівнинне плоскогір'я, де розміщено багато заповідних природних зон; р. Сегура; клімат – посушливий; у Мурсії знаходиться найбільше озеро Іспанії – лагуна Мінор	екотуризм; гастрономічний; пляжний; рибалка та полювання; сільський	Ла Манга дель Мар, Мінор, Мурсія, Єкла, Архена, Мула, Картахена, Лорка, Агуїлас, Лос Алказарес, Каласпарра, Агулас, Тотана, Юмілла, Бул-лас, Мазаррон, Сан Педро дель Піна-тар, Мораталла	екологічні проблеми; мала ємність туристичних об'єктів; підвищений травматизм; високі ціни на обслуговування
Ріоха (Ла Ріоха)	обмежена Кантабрійськими горами; з півдня – хребтами Сьєрра де-ла-Деманда; між ними розміщені долини річки Ербо; найкраще підходять для виноградарства	гастротуризм; екотуризм; видовищний; культурно-пізнавальний	Логронья, Аро, Альхама, Калаорра, Сотез, Арнедо, Альфаро, Аро, Окон, Альта, Санто-Домінго-де-ла-Кальса-да, Аутол, Нахера, Логронья, Ріоха Баха, Ріоха Лумбрерас	сезонність в обслуговуванні; мала ємність туристичних об'єктів

* Складено за: [3; 9; 10].

В Іспанії масово розвивається культурно-пізнавальний, релігійний, гастрономічний, діловий, спортивно-оздоровчий та морський туризм. Вона має для цього чудові міста з унікальною архітектурою, багато сакральних об'єктів, комфортабельні готелі, безпечні пляжі зі зручними бухтами, де практикуються всі види морського відпочинку, включаючи дайвінг, підводне плавання, серфінг, відпочинок на яхтах тощо, а також комфортабельні бальнеологічні, мінерально-грязеві та гірськолижні курорти. Наприклад, у Каталонії наявно 49 мінеральних

джерел, поблизу яких зараз побудовано 16 курортів [2]. В Іспанії є багато термальних джерел, що відомі ще з часів Римської імперії. Біля них побудовано сучасні термальні курортів із спа-зонами та саунами, турецькими лазнями, басейнами з морською водою та зонами індивідуальної терапії тощо. В країні функціонує 126 природних і 25 регіональних парків, приурочених до природних комплексів різних ландшафтних регіонів Іспанії. Держава має 14 національних парків. Найбільш відвідуваними з них є: «Тейде», «Айгуестортес і Естані де Сант-Маурічі», «Атлантичний Галісійський», «Гарахонай», «Донанья», «Кабаньєрос», «Марітімо-Террестре», «Кальдера-де-Табурьєнте», «Монфраке», «Ордеса і Монте-Пердідо», «Пікос-де-Европа», «Сьєрра-Невада», плато «Даймель», «Тіманфайя» [1].

Культурно-пізнавальний туризм розвивається в Іспанії здавна. Вона має для цього значні ресурси. Так, наприклад, перелік Всесвітньої спадщини культурних об'єктів ЮНЕСКО в Іспанії включає 41 пам'ятку, з яких 30 – це міста-історичної спадщини людства [8]. Найбільш відомими з них є: Севілья, Ібіса, Меріда, Сантьяго-де-Компостела, Саламанка, Авіла, Сеговія, Алькала-де-Енарес, Толедо, Касерес, Сан-Крістобаль-де-ла-Лагуна, Кордова, Куенка, Таррагона та ін. Іспанія володіє розгалуженою мережею музеїв. Багато з них розміщені при соборах і монастирях, бібліотеках, навчальних закладах тощо. Туристів приваблює також традиція іспанської кориди. Найвідоміші місця її проведення – арени «Лас-Вентас» у Мадриді, «Ла-Монументаль» у Памплоні, «Ла-Маестранса» у Севільї та «Пласа-де-Торос» у Валенсії [2].

Особливу ставку в останні десятиріччя уряд країни робить на видовищному, діловому, гастрономічному та агротуризмі, щоб подолати сезонні наслідки у пляжно-курортному та гірськолижно-спортивному туризмі. Адже значним чинником для розвитку іноземного туризму є цікава історія іспанського народу, його традиційна кухня з такими відомими національними стравами, як паелья, хамон, запечені тріска й тунець з овочами в білому вині, а також свиняча печінка з квасолею, мадридський суп, холодний овочевий суп гаспачо, заєць у соусі сальморехо, іспанські ковбаси тощо [8]. Окрім того, на території країни існують різні види поселень, в яких можна розвивати агротуризм – агрорекреаційні села, агропарки, ферми й приватні сільськогосподарські садиби, давні етнічні поселення, села з прилягаючою ландшафтною територією тощо. За офіційними даними ЄС, Іспанія має понад 5 тис. варіантів відпочинку у сільській місцевості сумарною місткістю близько 27 тис. ліжко-місць [9]. У країні функціонує категоризація сільських готелів за системою «INNS OF SPAIN», їм присвоюється від 1 до 4 тюльпанів [12]. Частина цих сільських готелів існує у переобладнаних помістях, історичних замках, монастирях, постійних дворах, поштових станціях, чимало готелів відкриті на Канарських та Балеарських островах [10].

Найбільшою популярністю в Іспанії серед іноземних туристів користується видовищний туризм, включаючи проведення різноманітних культурно-історичних, етнорелігійних, спортивних, театралізовано-мистецьких, музичних та ярмаркових заходів. Наприклад, щорічних фестивалів збору врожаю, «томатних боїв», перегонів биків, «похорону сардини» тощо. Головний видовищним дійством в Іспанії є корида, яку місцеве населення розцінює як свого роду етнічний ритуал, театральне мистецтво, спеціалізоване спортивне дійство. Попри часті протести любителів природи всередині країни та заборони з боку європейських структур, бої биків із матадорами є вагомим атрибутом іспанської культури та візитною карткою національного туризму, тому їх не заборонили в окремих провінціях держави [3].

В Іспанії кожного місяця проводяться різноманітні видовищно-масові заходи, що становлять туристичний інтерес і керівництво країни стимулює й заохочує їх розвиток із метою збільшення прибуття міжнародних туристів та збільшення валютних надходжень у державну казну. Тобто уся країна перетворюється на суцільний карнавал та місце феєрії свят і розваг. Наприклад, виграш іспанської футбольної

команда «Реал» часто стає всенародним святом і супроводжується масовими гуляннями. Населення Іспанії є досить релігійним, тому будь-яка вагома подія в країні супроводжується церковними месами, хресними ходами й піснеспівами, що є чинником залучення іноземних туристів [5]. Зараз у країні набирають популярності нові видовищно-масові фестивалі, наприклад, у Мадриді відмічають свято вогню «Luminarius», в Малазі – «Свято гаспачо», а також «Ніч вина» та «Фестиваль трьох культур», у Гранаді – музичний фестиваль «Джаз на узбережжі», в Барселоні – гастрономічний фестиваль «Deggusto» та фестиваль «Ночі Гауді», в Каталонії – «Фестиваль ренесансу» тощо. В місті Аліканте для іноземних туристів проводять щорічну видовищну вуличну бійку яйцями та борошном, а на Канарах – «Фестиваль повітряних зміїв». У кінці липня в м. Ас-Невесі відбувається екзотичне свято на честь св. Марти, коли усіх бажаючих обносять навколо церкви цієї святої в домовинах, що символізує умертвіння минулих проблем й приваблює іноземних туристів [10].

Однією з найбільш гострих проблем Іспанії, викликаних розвитком міжнародного туризму, є погіршення стану навколишнього середовища й значне забруднення території, включаючи не тільки морське узбережжя, а й території історичних міст та відомих пам'яток культури світового значення, які не завжди можуть витримати таке значне антропогенне навантаження й руйнуються від перебування в них великої кількості людей. Окрім того, місця масового скупчення туристів несуть загрозу терористичних актів із боку не тільки баскських сепаратистських угруповань, а й зарубіжних, наприклад, проісламських тощо. За офіційною статистикою, зараз в Іспанії нелегально проживає понад 1,2 млн мігрантів із Північної Африки, Близького й Середнього Сходу [6]. Наявні також чисто технічні проблеми в силу, яких іспанські туристичні та обслуговуючі підрозділи не можуть прийняти напливу такої великої кількості іноземних туристів та відпочивальників у популярні туристичні періоди та події. У країні недостатньо добре функціонує транспортна система. Не слід також забувати, що Іспанія є переважно гірською та сейсмічно-небезпечною територією, що утруднює транспортне переміщення та розвиток нових шляхів сполучення [5].

Численні протести, референдуми й заяви про відокремлення Каталонії також не є позитивними для розвитку масового видовищного туризму, а також наявність у країні сепаратистських та екстремістських угруповань, наприклад басків, які часто вороже налаштовані до певних етнічних груп населення та туристів із різних країн [3]. Населення провінцій та їх столиць часто заявляє, що втомилися від навал надмірно цікавих іноземних туристів із фотоапаратами тощо. Тому сезонність у розвитку туризму Іспанії часто розглядається місцевим населенням не як проблема, на відміну від уряду, який бажав би цілорічно отримувати значні надходження до державної казни й вирішити проблему з безробіттям, а як можливість отримати перепочинок й привести до ладу часто відвідувані туристичні об'єкти.

З метою вирішення основних туристичних проблем країни, її уряд розробив «План розвитку туристичної сфери Іспанії на 2005–2020 рр.», що передбачає залучення іноземних інвестицій та комплексний розвиток усіх галузей туристичного обслуговування, а також інтенсифікацію багатьох видів туризму на міжнародному туристичному ринку, модернізацію існуючої туристично-обслуговуючої інфраструктури в країні тощо. Отже, Іспанія намагається вирішити нагальні туристичні проблеми, а також розробляє перспективні плани для розвитку міжнародного туризму. Серед факторів позитивного стимулювання туристичного комплексу в майбутньому слід виділити збільшення напливу іноземних туристів та зростання грошових надходжень у цю країну від іноземного туризму, що підсилюється наявним туристичним потенціалом в Іспанії та її великою й різноманітною кількістю рекреаційно-туристичних ресурсів.

Висновки. Таким чином, туризм є вагомою галуззю іспанської економіки, який ґрунтується на наявності в країні значних туристично-рекреаційних ресурсів – природних і культурних, добре розвинутій системі обслуговування та розгалуженій

туристичній інфраструктурі по всій території країни. Він дає суттєві прибутки до державної скарбниці. Проте з розвитком масового туризму в Іспанії збільшилося число нагальних проблем, які потребують свого вирішення та подальшої наукової уваги.

Джерела та література

1. Анিকেєва Н. Н. Испания в современном мире / Н. Н. Анিকেєва. – СПб. : Издник, 2005. – 229 с.
2. Верников В. Л. Испания: анфас и профиль / В. Л. Верников – К. : Азимут-Украина, 2007. – 188 с.
3. Іспанія в Європейському Союзі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/spain_en
4. Кількість туристів, що відвідали Іспанію з 2006 по 2016 рік (у мільйонах) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.statista.com/statistics/413223/number-of-arrivals-spent-in-short-stay-accommodation-in-spain/>
5. Патійчук В. О. Особливості розвитку видовищного туризму в Іспанії / В. О. Патійчук, К. О. Карпюк // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2018. – № 3 (376). – С. 72–81.
6. Портал Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europa.eu>
7. Українсько-іспанське співробітництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spain.com.ua>
8. Фельтина Л. А. Все об Испании: общая характеристика / Л. А. Фельтина. – М. : Мысль, 2010. – 348 с.
9. European Union: Spain [Electronic resource]. – Access mode : https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/spain_en
10. Instituto Nacional de Estadística: Education and culture [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ine.es/dyngs/INEbase/en/categoria.htm?c=Estadistica_P&cid=1254735971047
11. World Trade Organization. Spain and the WTO: member information [Electronic resource]. – Access mode : https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/spain_e.htm
12. WTO: Spain – Member information [Electronic resource]. – Access mode : https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/spain_e.htm

УДК 379.85(729.1)

І. В. Медведєва – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА КУБІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто історичні передумови розвитку туризму в Кубі. Виділено періоди розвитку туризму. Проаналізовано вплив історичного чинника на сучасний стан туристичної сфери в країні.

Ключові слова: туризм, Куба, історичний чинник.

Medvedieva I. V. Historical Background for Tourism Development in Cuba. The article deals with historical background for tourism development in Cuba. Periods of tourism development were underlined. The influence of historical factor on current condition of touristic sphere was analyzed.

Key words: tourism, Cuba historical factor.

Актуальність теми. Куба – невелика за розмірами країна з цікавою історією. Історія розвитку туризму в Кубі є важливим чинником формування сучасного стану туристичної сфери в країні. Історичний чинник мав великий вплив на сучасний розвиток туризму на острові, тому дослідження історичних особливостей розвитку туризму в країні є досить актуальним.

Мета дослідження – дослідити історичні передумови розвитку туризму Куби.

Завдання дослідження: визначити історичні періоди розвитку туризму в країні; дослідити вплив історичного чинника на сучасний стан туристичної сфери Куби.

Виклад основного матеріалу. В історії розвитку туризму в Кубі можна виділити кілька періодів.

Доколоніальний період. Христофор Колумб досяг 27 жовтня 1492 р. Куби. Колумб, будучи переконаним, що він відкрив Східну Індію, повернувся до Європи, а через два роки знову побував на Кубі. Лише в 1508 р., після того як інший дослідник, Себастьян де Окампо об'їздив Кубу, було виявлено, що вона є островом. Куба була заселена корінними народами, відомими як індокубани, які залишили чимало пам'яток. Після завоювання Д. Веласкесом Куби, індокубани були майже знищені жорсткими умовами праці, введеними іспанцями, й хворобами, привезеними на острів новими прибульцями. Для заміни корінної робочої сили, необхідної для роботи на золотих шахтах, тростинних полях і тютюнових плантаціях, іспанці почали імпортувати африканських рабів на острів і найближчим часом рабська торгівля стала однією з найбільш прибуткових видів діяльності. Веласкес заснував сім гарнізонних міст уздовж узбережжя острова: Баракоа, Сантьяго, Баямо, Камагуей, Санти Спірітус, Тринідад і Батабано. Через розташування островів вона стала «ключем до затоки» та пунктом зупинки для іспанських конкістадорів, які прямували до Центральної та Південної Америки. Батабано не довго став головним пунктом зупинки для іспанського флоту. Пізніше Гавана стала процвітаючою торговельною точкою, оскільки збільшилася кількість кораблів, які прямували до Європи [2].

Колоніальний період. Протягом XVII ст. Гавана розширюється з монументальними цивільними та релігійними спорудами. Був побудований монастир Сан-Агустін, завершено фортецю Ель-Морро, а також музей-музей Хамілладеро, фонтан Доротеа де ла Луна в Ла-Чоррера, церква храму Санто Ангела, лікарня Сан Лазаро, монастир ім. Санта Тереза, монастир Сан Феліпе Нері, а в 1728 р. у монастирі Сан-Хуана де Летран був заснований Королівський і Папський університет Сан-Дерінімо.

У середині XVIII ст. Гавана була окупована Великою Британією аж до середини 1763 р., коли англійці повернули Гавану іспанцям в обмін на Флориду. Оскільки Іспанія більше не мала монополії, Гавана стала більш процвітаючим містом, а в 1818 р. отримала автономію. Розпочалося будівництво розкішних будівель. Саме Іспанія мала значний вплив на культуру, архітектуру острова.

Період 1915–1950 рр. Куба почала приваблювати туристів з початку XX ст. У період з 1915 до 1930 рр. Гавана приймала туристів більше, ніж будь-яке інше місто Карибського басейну. Такий значний приплив відпочивальників був пов'язаний із близькістю острова до США, де в той час існував «сухий закон». Із 80 000 туристів, які відвідали острів у 1930 р., близько 85 % були зі Сполучених Штатів, що було пов'язано із заборонаю вільного вживання алкоголю в США. На Кубі ж можна було провести дозвілля без подібних обмежень [4].

Однак, Велика депресія 1930-х рр. і Друга світова війна знизили кількість відвідувачів острова, а разом із ними й фінансові надходження в економіку країни.

Лише в 1950-х рр. Куба почала відновлювати свій туристичний потенціал. Після Другої світової війни туризм відновився, досягнувши максимуму в майже 200 тис. відвідувачів у 1957 р. В офшорній Кубі великі готельні казино та нічні клуби були власністю або керованими відомими злочинцями. До середини 1950-х рр. Гавана стала одним з основних ринків збуту наркотиків, а також перевалочною базою для торгівлі ними в США. При цьому кількість туристів щорічно зростала на 5–8 %. Столиця Куби отримала неофіційне прізвисько «Латиноамериканський Лас-Вегас».

Кінець 1950–1990-ті рр. Відразу ж після вступу на посаду новообраного президента Куби Мануеля Уррутія в 1959 р. були закриті майже всі казино, бари та інші розважальні заклади, розраховані на туристів і відпочиваючих, але й пов'язаних при цьому з мафією, наркотиками та проституцією. У країні був створений спеціальний урядовий орган – Національний інститут туризму (INTUR), метою якого була діяльність по створенню більш доступних готелів, клубів і пляжів [5].

У 1959 р. історія туризму на Кубі набула інших вимірів. Кубинській революції було доручено запропонувати новий підхід до практики туризму на острові, зміни в структурі економіки та запроваджені заходи призвели до зміни старих моделей у туризмі. Таким чином, індустрія туризму була націоналізована. Туристичний образ Куби перед світом був змінений, щоб показати природні та соціальні переваги острова.

З початку 1960-х рр. до початку 1990-х Куба була союзником ССРСР, який надавав їй значну фінансову, економічну та політичну підтримку, а також проводив політику надання допомоги гуманітарного характеру.

Дії кубинського уряду протягом 1960-х рр., а саме націоналізація промисловості, торгівлі, туризму та банківської справи та Гаванська декларація від 2 вересня, призвели до рішення США вивести своїх дипломатів із Гавани, розірвати дипломатичні відносини з режимом Ф. Кастро та розпочати «економічне ембарго», яке на практиці було «блокадою» острова, що позначилося не тільки на туризмі, а й на економічному розвитку країни. У 1961 р. відносини між США та Кубою погіршилися – американці, які становили до 80 % відпочиваючих, скоротили свої поїздки на острів. Державний департамент США оголосив, що туризм на Кубі суперечить американській зовнішній політиці й національним інтересам. Протягом 1960–1980-х рр. галузь перебувала в занепаді. Крім того, розпад СРСР призвів до кризи в кубинській економіці – країна втратила основного зовнішньоекономічного партнера. Остання обставина разом із недостатньою ефективністю економіки спонукало керівництво країни звернути свою увагу на туризм як засіб для збільшення національного доходу [2].

Період із 1990 р. Була розроблена спеціальна програма, спрямована на позбавлення залежності Куби від цукрової промисловості. Туристична інфраструктура стала знову орієнтуватися на задоволення попиту відпочиваючих із Канади й Європи. У 1994 р. було створено Міністерство туризму, а уряд направив значні кошти на підтримку цієї галузі. У період між 1990 і 2000 рр. на розвиток рекреації було витрачено понад 3,5 млрд дол. США. Кількість номерів у готелях збільшилася з 12 тис. до 35 тис., при цьому кубинські курорти прийняли близько 10 млн туристів. У 1995 р. доходи від туризму перевищили прибуток цукрових заводів. Протягом 1990-х рр. кубинський уряд інвестував приблизно 3,5 млрд дол. США на розвиток туристичного сектора. Щоб забезпечити надзвичайно необхідний інвестиційний капітал та постійний притік туристів, Куба запросила європейські готельні мережі до партнерства з новоствореними кубинськими державними туристичними групами. Провідні закордонні фірми, такі як «Melia» та «Iberostar», були запрошені підписати спільні угоди та управляти кубинськими готелями та курортами. Акцент було зроблено на купально-пляжному туризмі.

Після четвертої річниці аварії на Чорнобильській АЕС жахливі наслідки цієї катастрофи гостро проявилися у вигляді спалаху онкологічних захворювань у дітей.

Тому в 1990 р., усвідомлюючи свою безпорадність, український уряд звернувся до світової спільноти із закликом допомогти постраждалим від Чорнобильської трагедії. Саме тоді Республіка Куба, економічне становище якої було й без того, невтішним, погодилася допомогти. Куба на державному рівні затвердила програму «Діти Чорнобиля» й поставила мету ніколи, ні за яких важких обставин, не скорочувати фінансування цієї програми. Про це свідчать і нинішні показники: на обслуговування медичної галузі в бюджеті Куби виділяється значно більше, ніж навіть на фінансування армії [1].

Уже в лютому того ж року в Україну прибуває делегація кубинських лікарів, які протягом місяця обстежували дітей із восьми найбільш постраждалих від радіаційного забруднення районів. У результаті була сформована перша група з 139 дітей із важкими формами захворювань, яких (за рахунок Куби) доставили в Гавану, де їх прямо біля трапа особисто зустрів Фідель Кастро. Згодом для прибуваючих з України дітей був створений лікувально-оздоровчий центр «Тарара», де вони отримували все необхідне: обстеження, лікування та харчування, а також навчалися в школах рідною мовою й вивчали іспанську. За всі роки роботи Програми якісну медичну допомогу отримали понад 24 000 пацієнтів. Ця програма діє й сьогодні.

Після того, як минула гостра криза 1990-х рр., ставлення уряду до іноземних інвестицій стало знову жорстким, і до середини 2000-х рр. зростання заробітку туристичної індустрії почало сповільнюватися. Крім того, Велика рецесія 2008–2009 рр. призвела до занепаду світової туристичної індустрії й Куба не була винятком. Прибуття туристів й особливо витрати знизилися.

Сьогодні мандрівники з усього світу відвідують Кубу. Найбільше туристів прибуває з Канади, звідки кількість відвідувачів зростає майже на 10 % щорічно з 2007 р. Туристи із Європи, переважно, прибувають з Великобританії, Іспанії, Італії, Франції та Німеччини. За даними офіційної державної установи, точно невідомо, скільки американців щороку відвідують Кубу як туристи, порушуючи торговівельну політику США. За деякими даними, приблизно 20–30 тис. американців нелегально подорожують на Кубу кожного року, тоді як кубинський уряд озвучує цифру у понад 60 тис. осіб. У 2018 р. Міністерство туризму Куби поставило за мету залучити понад 5 млн туристів до країни. Також Міністерство розробило низку заходів для залучення іноземних інвестицій у туристичну галузь для розбудови якісної туристичної інфраструктури в кожному туристичному регіоні Куби [3].

Висновки. Таким чином, в історії розвитку туризму на Кубі можна виділити декілька періодів, які мали значний вплив на сучасний розвиток туристичної сфери в країні.

Джерела та література

1. Каталзен А. Кубинська програма «Діти Чорнобиля» / А. Каталзен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kpi.ua/1035-10>
2. Крылов Д. Куба / Д. Крылов, В. Рубцов – М. : Эксмо, 2010. – 215 с.
3. Міністерство туризму Куби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cubatravel.cu>
4. Cuba Explorer. Brief history of Cuba [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cubaexplorer.com/brief-history-of-cuba>
5. Feinberg R. Tourism in Cuba / R. Feinberg, R. Newfarmer [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/11/fp_20161202_tourism_cuba_feinberg_newfarmer.pdf.

О. Б. Пікулик – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Т. В. Криса – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості розвитку туристичної галузі в Південній Кореї. Охарактеризовано туристичні ресурси країни. Здійснено аналіз основних туристичних потоків країни. Відзначено зростання ролі туристичної галузі в економіці Південної Кореї.

Ключові слова: туристична галузь, Південна Корея, туристичні ресурси, туристичні потоки, туристична інфраструктура.

Pikulyk O. B., Krysa T. V. Development of a Tourist Industry in South Korea. The features of the tourism industry development in South Korea are considered. The tourist resources of the country are described. The analysis of the main tourist flows of the country is carried out. The increasing role of the tourism industry in the economy of South Korea has been noted.

Key words: tourism industry, South Korea, tourist resources, tourist flows, tourist infrastructure.

Актуальність теми дослідження. Південна Корея має потужний потенціал для розвитку туристичної галузі, так як різноманіття природних, культурно-історичних та інших ресурсів сприяють розвитку багатьох видів туризму. Протягом останніх років країна здійснила значний стрибок у розвитку туризму та показала приклад проведення успішної туристичної політики. Тому вивчення досвіду просування туристичної галузі та управління туристичною індустрією є актуальним питанням наукових досліджень..

Мета дослідження – розкрити особливості розвитку туристичної галузі в Південній Кореї. Основними завданнями є охарактеризувати туристичні ресурси країни, проаналізувати основні туристичні потоки в країні та відзначити роль туризму в економіці Південної Кореї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Південна Корея сьогодні є розвиненим туристичним напрямом та приваблює туристів із багатьох країн світу. В країні розвинений екотуризм завдяки наявності природоохоронних зон; культурно-пізнавальний туризм, який пропонує відвідувачам стародавні буддистські споруди та інші пам'ятки, у тому числі об'єкти світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Любителі пляжного відпочинку та дайвінгу мають можливість відвідати піщані пляжі острова Чеджу. Крім того, популярним у Південній Кореї є також гірськолижний туризм, зокрема відомі понад десять гірськолижних курортів (Енпхен, Фенікс-Парк, Янчжи Пайн, Стар-Хілл, Джисан Форест та ін.). Країна відома своїми термальними джерелами, функціонує близько 70 оздоровчих центрів та більше ста традиційних корейських банних комплексів «чимчильбан». Висока якість медичних послуг у країні сприяє розвитку медичного туризму.

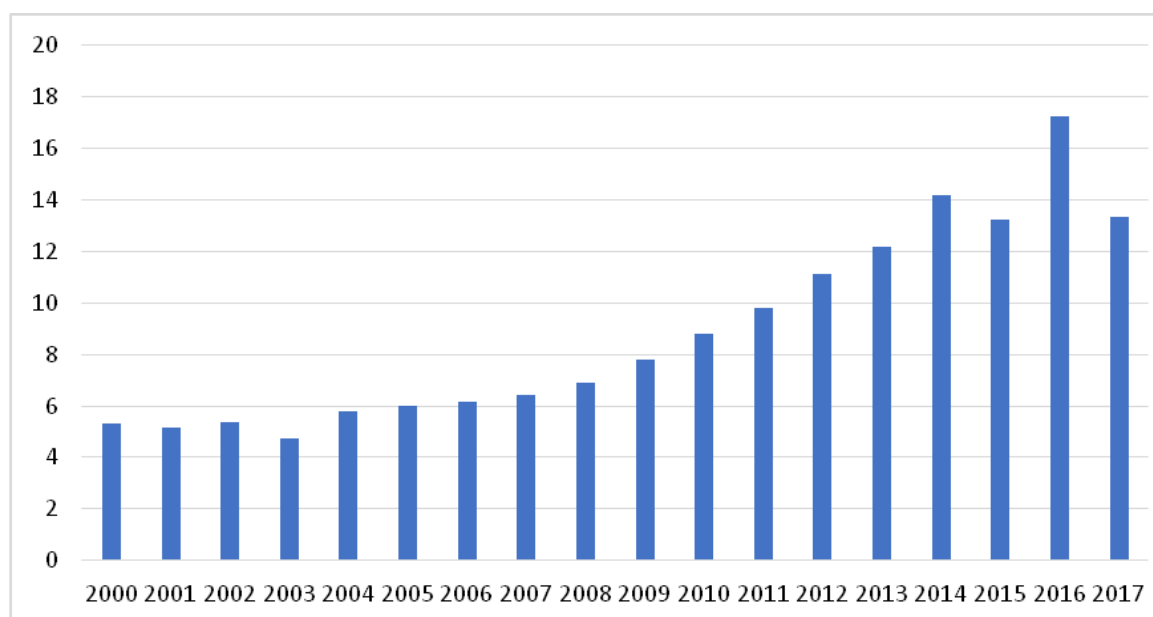
Індустрія туризму займає сьогодні важливе місце в економіці Південної Кореї. Проте варто відзначити, що до 1988 р. закордонні поїздки не були лібералізовані в Південній Кореї, тобто люди, які хотіли виїхати за кордон або іноземці, які хотіли в'їхати в країну, повинні були отримати спеціальне схвалення уряду. Водночас туристична інфраструктура була недостатньо розвинена. З цієї причини південнокорейська туристична індустрія переважно розвивалася завдяки внутрішнім подорожам вітчизняних мандрівників [4].

Протягом останніх двох десятиліть ситуація в туристичній галузі Південної Кореї значно змінилася. Спостерігається позитивна динаміка туристичних потоків як в'їзного, так і виїзного туризму, а також посилення позиції Південної Кореї як туристичного місця серед інших країн та регіонів світу. Цьому сприяли певні чинники, серед яких варто виділити так звану «Корейську хвилю», а також участь у масових спортивних змаганнях, таких як зимові Олімпійські ігри 2018 р. в Пхьончхані. Поширення корейської масової культури зумовило зростання інтересу до цієї країни, та, відповідно, притік іноземних туристів. Крім того, розвинена інфраструктура та висока якість обслуговування в індустрії туризму забезпечують позитивну динаміку основних показників у цій галузі. Відповідно, загальний внесок подорожей та туризму у ВВП Південної Кореї зростає.

Відповідно до статистичних даних, прямий внесок туристичної галузі у ВВП Південної Кореї у 2017 р. становив 24,3 млрд дол. США, або 1,6 % загального ВВП, і прогнозується, що він збільшиться на 3,5 % річних у період 2018–2028 рр. та становитиме 1,8 % загального ВВП у 2028 р. [5].

Загалом у період 2000–2017 рр. спостерігається тенденція до зростання кількості іноземних відвідувачів до Південної Кореї. Зокрема, їх кількість зросла з 5,32 млн осіб у 2000 р. до 17,24 млн осіб у 2016 р. У 2017 р. в Південній Кореї було близько 13,34 млн іноземних відвідувачів (рис 1.) [4]. Після Олімпійських ігор в Пхьончхані кількість іноземних туристів у Південній Кореї з інших країн зросла на 33,6 %, порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Східна Азія є найбільшим регіоном постачальником міжнародних відвідувачів до Південної Кореї. Далі йде Південно-Східна Азія та Північна Америка. Серед десяти основних ринків в'їзного туризму, вісім зосереджено у Східній та Південно-Східній Азії, решта – у Північній Америці (США) та Європі (Росія). Починаючи з 2010 р., кількість міжнародних прибуттів із країн Східної Азії та Південно-Східної Азії зросла в середньому на 15 % і 14 % на рік, відповідно.

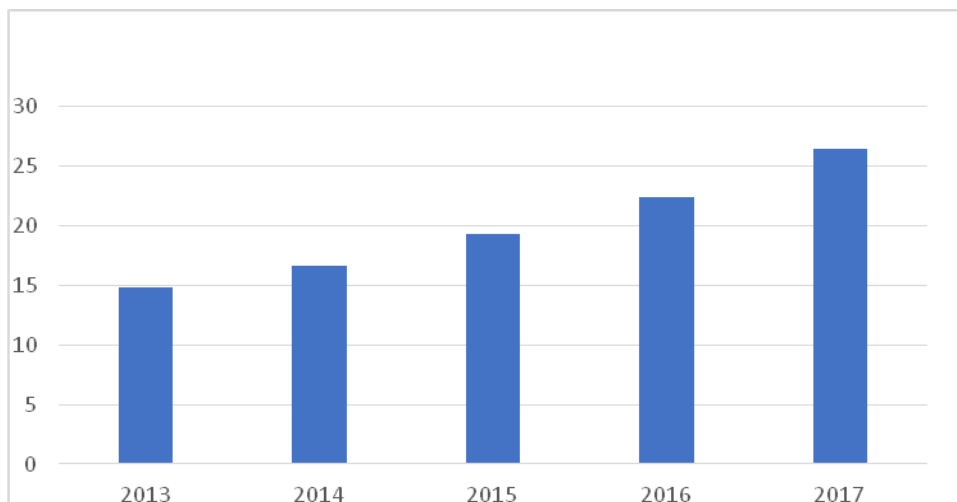
Рис. 1. Кількість відвідувачів Південної Кореї у 2000–2017 рр., млн осіб

Якщо розглядати на рівні країн, то Китай та Японія були найбільшими ринками в'їзного туризму в Корею з 2014 р. (60 % від загальної частки ринку). Тим не менш, кількість японських мандрівників скоротилася, починаючи з 2012 р., а кількість туристів з інших азійських країн зросла: з Китаю на 45 %; із Тайваню на 12 %; із Гонконгу на 25 %; із Таїланду на 16 %; із Філіппін на 10 %; із Малайзії на 21 %; із Індонезії на 22 %. Це свідчить про збільшення популярності Кореї як місця відпочинку та подорожей [1].

Для Південної Кореї характерна також позитивна динаміка виїзних туристичних потоків. Зростання доходів населення, збільшення часу для відпочинку, а також посилення глобалізаційних процесів та обізнаності із подіями, які відбуваються поза межами Корейського півострова, зумовлюють зростання кількості корейців, які подорожують за кордон. Зокрема, протягом п'яти останніх років кількість виїзних туристів зросла із 14,8 млн осіб до 26,5 млн осіб, тобто на 11,7 млн осіб (рис. 2). У 2017 р. понад 26,5 млн корейців, що становить приблизно половину населення країни, подорожували за кордоном [2].

За даними Міністерства торгівлі США, у 2016 р. загалом 1,97 млн корейців подорожували до США, що на 12 % більше, ніж у попередньому році. У 2018 р., за оцінками, 2,49 млн корейців подорожуватимуть до США. У середньому корейський відвідувач США витрачає приблизно 4900 доларів США на поїздку. Корея сьогодні є сьомою за кількістю в'їзних поїздок до США, після Канади, Мексики, Великобританії, Японії, Китаю та Німеччини [2].

В останні роки туристична політика в Південній Кореї спрямована насамперед на забезпечення зростання потоків іноземних туристів до країни. Фонд сприяння та розвитку туризму підтримує розвиток туристичної галузі в країні відповідно до статті 14 Рамкового закону про туризм. У 2016 р. загальна сума витрат Фонду становила приблизно 1,2 млрд дол. США, у тому числі 332 млн дол. США, виділених на субсидії для просування туристичної індустрії, а також на інфраструктуру туризму та інші проекти із залучення іноземних туристів.

Рис. 2. Динаміка в'їзного туризму Південної Кореї у 2013–2017 рр., млн осіб

У травні 2017 р. нова адміністрація країни запровадила напрям політики, що підкреслює «добробут туризму» та сприяє розвитку туризму як механізму підвищення якості життя та нарощування національної економіки. На період 2017–2021 рр. визначено п'ять основних пріоритетів розвитку туризму: сприяння розвитку туристичного дозвілля суспільства; підвищення конкурентоспроможності індустрії туризму, створення якісних робочих місць у галузі туризму; сприяння

збалансованому регіональному зростанню та місцевому економічному розвитку через туризм; диверсифікація туристичних ринків та підтримка індустрії, що збільшує додану вартість [3].

Висновки. Таким чином, туристична галузь протягом останніх десятиліть набуває все більшого значення в економіці Південної Кореї. Адже країна володіє ресурсами, необхідними для розвитку туристичної індустрії – природними, історичними, культурними. Крім того, розвитку туристичної галузі в країні сприяла «Корейська хвиля» та поширення масової корейської культури. У Південній Кореї виїзний туризм переважає над в'їзним, проте в останні роки спостерігається тенденція до зростання як кількості іноземних туристів, які відвідують країну, так і кількості корейців, що подорожують в інші країни та регіони. Найбільша кількість іноземних туристів прибувають у країну із Східної Азії, Південно-Східної Азії та Північної Америки. Перспективи розвитку туристичної галузі країни зумовлюються як наявними в країні ресурсами та туристичною інфраструктурою, так і політикою уряду у цій галузі, яка спрямована на залучення якомога більше іноземних туристів до країни.

Джерела та література

1. Keum Kiyong. Characteristics and Prospects of South Korea's Inbound Tourism Markets / Kiyong Keum [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.seoulsolution.kr/en/node/6558>
2. Korea – Travel and Tourism. Korea Country Commercial Guide [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.export.gov/article?id=Korea-Travel-and-Tourism>
3. OECD (2018), «Korea», in OECD Tourism Trends and Policies 2018, OECD Publishing, Paris [Electronic resource]. – Mode of access : <https://doi.org/10.1787/tour-2018-26-en>
4. The Statistics Portal. South Korea [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.statista.com/statistics/709116/south-korea-inbound-visitors/>
5. Travel & tourism economic impact 2018. South Korea [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/south-korea2018.pdf>.

УДК 316.23:303.1:338.48(479)

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Р. П. Якубович – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСНОВНІ РЕЛІГІЙНО-ПАЛОМНИЦЬКІ ЦЕНТРИ ГРУЗІЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено основні фактори розвитку й функціонування релігійно-паломницького туризму в Грузії. Проаналізовано основні релігійно-паломницькі центри країни. Виділено основні проблеми функціонування релігійно-паломницького туризму в Грузії.

Ключові слова: релігійно-паломницький туризм, сакральні пам'ятки, релігійно-паломницький центр, релігійно-паломницький тур, Грузія.

Patiychuk V. O., Jakubovich R. P. The Main Religious and Pilgrimage Centres of Georgia. The main factors of development and functioning of religious-pilgrimage tourism in Georgia are investigated. The main religious-pilgrim centres of the country are analyzed. The main problems of functioning of religious-pilgrimage tourism in Georgia are defined.

Key words: religious-pilgrimage tourism, sacred sights, religious-pilgrimage centre, religious-pilgrimage tour, Georgia.

Актуальність дослідження. Грузія є однією з країн світу, яку часто відвідують іноземні туристи з культурно-пізнавальними та паломницькими цілями. Адже ця країна має давні історико-культурні й релігійні традиції та численні сакральні-духовні об'єкти, чотири з яких включено у всесвітню спадщину ЮНЕСКО, що становлять значний паломницький інтерес. Міжнародний туризм дає значні фінансові надходження цій країні. За офіційними даними, частка прибутків від туризму в сукупному ВВП Грузії у 2016 р. становила 7,3 % [6]. Тому її керівництво постійно стимулює розвиток усіх сфер туристичного обслуговування, які притаманні для сучасної грузинської економіки, включаючи паломницький туризм, вивчення реалізації досвіду якого може бути корисним і для України. Це й зумовило вибір тематики цієї наукової публікації.

Мета дослідження: проаналізувати особливості розвитку паломницького туризму в Грузії. Основним завданням публікації є характеристика основних православних релігійно-паломницьких центрів Грузії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Грузія є багатою на культурно-історичні та сакральні-релігійні пам'ятки, а також має древні етнічно-релігійні традиції та цікаве історичне минуле, що робить її привабливою з туристичного погляду. Із кожним роком ця країна приймає все більшу кількість іноземних туристів. Про це свідчить їх притік, який суттєво збільшився за минулий 2017 р., що за офіційною статистикою, становив 7,9 млн осіб [4]. За оцінками експертів, 27 % від усіх іноземних туристів пов'язують свій приїзд у Грузію з відвідуванням її культурно-історичних та релігійних об'єктів та інших видовищних місць. Особливо це стосується російських, українських, вірменських, польських, німецьких та американських туристів [9]. Тобто культурно-паломницький туризм у Грузії має гарні перспективи та є одним із малоосвоєних регіонів у світі, незважаючи на свої давні культурно-історичні та релігійні традиції.

Грузія належить до найдавніших християнських країн планети. Християнство на її територію проникло ще в апостольські часи. За жеребом, що вибирали святі Апостоли та Богородиця, щоб проповідати Христову віру, територія Грузії (древньої Іверії) випала Богоматері [2]. Тому її вважають покровителькою Грузії. Проте, за Божественним велінням, Вона залишилася в Ієрусалімі, а до Грузії був посланий св. апостол Андрій Первозванний, який приніс сюди нерукотворний образ Богородиці. Згодом тут проповідував апостол Симон Каноніт – один із сімдесяти апостолів [1]. Сама ж Богородиця, за переданнями, послала до Грузії святу Ніну, якій дала хрест із виноградної лози – православний символ Грузії, який і донині зберігається в Сіонському Успенському соборі в Тбілісі. Рідний племінник святої рівноапостольної Ніни – св. великомученик Георгій Побідоносець, є найбільш шанованим святом у цій країні, яку часто називають ще Георгією. На його честь у Грузії функціонує більше 350 храмів [2].

Грузинська Православна Церква (ГПЦ) є однією з найдавніших православних церков у світі. Вона була офіційно проголошена ще в IV ст. До Собору Грузинських святих входять такі відомі подвижники, як рівноап. Ніна (Ніно); пр. Шио Мгвимський та Давид Гареджієвський (засновники грузинського монашества); св. муч. Або Тбіліський (757–786 рр.), небесний покровитель цього міста; св. преп. Антоній Марткопський (VI ст.), стовпник, засновник Марткопського монастиря; священномученик Авів (VI ст.), еп. Некреський, один із 13 преп. сирійських отців; св. преп. Антоній Месх (XIII ст.), просвітител лезгин; преп. Арсеній Ікалтойський

(1050–1127 рр.), перекладач багатьох духовних текстів; преп. Гавриїл Святогорець (XI ст.); священносповідник Гавриїл (Урбегадзе; XX ст.); 6 тисяч святих преподобномучеників Гареджійських (1616 р.); св. вел. муч. Георгій Побідоносець (303 р.); пр. Георгій Святогорець (1009–1065 рр.); св. муч. Гоброн-Михаїл і 133 мученики-воїни; св. благ. цар Давид III Відновник (Багратіоні; 1089–1125 рр.); св. благ. цар Давид IV Будівничий; пр. Давид Гареджійський; св. пр. Шио Новий, Давид, Гавриїл і Павел Гареджійські; св. муч. Давид і Константин Аргветські (740 р.); св. Колайські мученики; св. благ. Димитрій II (Самопожертвувач; 1259–1289 рр.); пр. Додо Гареджійський (623 р.), один із 13 сирійських отців; святі мученики Палатські й Дудікватські; святі преподобні отці Шиомгвінські; пр. Євфимій Святогорець (Мтацмінделі); свят. Євфремій Великий (895 р.), еп. Ацкурський; св. прав. Завулон і Сосанна Капподакійські (III–IV ст.), батьки св. рівноап. Ніни; свят. Захарія Анчелі Чудотворець (IX ст.), еп. Анчийський; пр. Зінон Ікалтоелі (VI ст.); пр. Іоанн Зедазнійський; святі Месукевійські мученики; св. муч. Шушанік; свят. Іссей, еп. Цилканський; св. Кларджетські преподобні отці й жени; пр. Іларіон Новий, Афонський Святогорець (1776–864 рр.); пр. Іоанн Іверський (XI ст.); преподобні отці Ієрусалимські Іоанн, Стефан та Ісайя; пр. Іоанн Зедазенський, учитель і засновник монастиря Зедазені, старший із Сирійських монахів; свят. Іосиф Алавердійський (570 р.); пр. Ісидор, один із 13 сирійських монахів, засновників грузинського чернецтва; пр. Катіан і Нісферое (V ст.); святі мученики Кватахевські в морі Грузинському (1393 р.); св. великомуч. цариця Кетеван (1575-1624 рр.); св. балг. цар-муч. Луасарб II; св. благ. цариця Тамара (фундаторка багатьох храмів та монастирів, покровительниця грузинського чернецтва); св. благ. цар Маріан і св. благ. цариця Нана; св. муч. Нерангіос; святий мученик цар Мітрідат V Карталінський; пр. Пірр Бретський та пр. Фадей Степанцміндський, одні із засновників грузинського монашества; св. муч. Шушаніка Геретська (цариця Ранська); св. муч. Тирічан; св. благ. князь Елізбар Канський; Першомученик Грузинський та ін. святі [1].

Сучасна Грузинська Православна Церква нараховує понад 3,5 млн вірян, 36 єпархій, 134 монастирі (72 – чоловічих і 62 – жіночих), 550 приходів, 1300 священників [3]. У Грузії офіційно функціонує 2 духовні академії та 4 духовні семінарії, Кутаїський богословський інститут. На території країни розміщується понад 3 тис. релігійно-паломницьких об'єктів, які можуть бути цікавими для розвитку релігійно-паломницького туризму. Значна їх концентрація спостерігається в містах Тбілісі та Мцхета. Найбільш популярними паломницькими центрами Грузії є церква святого отця Давида («Мама Давіті») в Тбілісі, яка розташована на горі «Мтацмінда» (Свята гора). Це одне з найвідоміших місць сучасної столиці Грузії. У VI ст. тут була природна печера, в якій оселився св. преподобний Давид Гареджійський, один із 13 сирійських отців, що прибули в Іверію для проповіді християнства. Тут він збудував перший печерний храм на честь Богородиці. Зараз над печерою збудовано церву, названу його іменем. У XIX ст. тут збудували новий храм на честь Іверської ікони Божої Матері, біля якого розміщується офіційний державний пантеон, де ховають видатних діячів Грузії. На цим сакральним комплексом височіє Преображенський храм, який схожий на дзвіницю. Неподалік цього сакрального комплексу знаходяться три святих джерела – місця масового паломництва грузинських вірян та об'єкти відвідування іноземних туристів.

Іншою відомою святинєю Тбілісі є церква VI ст. «Анчісхаті» (Рождества Діви Марії) – найстаріша зі збережених до наших днів церков столиці. До 1675 р. вона була Богородичною, а потім вона отримала другу назву на честь Анчійської нерукотворної ікони Спасителя, що була принесена сюди з Анчійського кафедрального собору (область Тао-Кларджеті), яку рятували від мусульман.

Багато іноземних паломників відвідує Успенський собор «Сіоні» (від Сіонського храму в Єрусалимі), розташований у старому Тбілісі. До 2006 р. він був головним кафедральним храмом Грузії. Тут зберігаються такі святині, як хрест Святої Ніно,

частки мощей багатьох святих тощо. Перший храм на цьому місці почали будувати ще в VI ст. Його багато разів руйнували: на початку X ст. – араби (в 1112 р. цар Давид Будівничий його відновив); у 1236 р. – хорезмійці; в 1522 р. – шах Ізмаїл; у XVII ст. – шах Аббас, а в 1668 р. – землетрус; у 1795 р. – собор дуже постраждав під час навали хана Ага-Мухаммада [8].

Успенський собор «Метехі» стоїть на Метехській скелі над річкою Курою. Раніше тут знаходився царський Метехський палац. Вважається, що район цей був населений ще при царі-мученику Вахтангу Горгосале, який побудував тут свій палац у VIII ст. Храм цікавий для паломників і тим, що в ньому знаходиться місце поховання першої грузинської великомучениці Шушанік, княгині Ранської, яка постраждала від чоловіка-язичника в V ст. [2].

Тбіліський храм «Святої Трійці» («Цмінда Самеба»), який розміщується на пагорбі святого пророка Іллі, на лівому березі р. Кури, є сучасним головним кафедральним собором ГПЦ. Він є третім за висотою православним храмом у світі й сягає разом із хрестом 105,5 м. Його загальна площа становить понад 5 тис. кв. м. Він може зараз вмістити до 15 тисяч прихожан [8]. Цей храм був закладений у день святкування Георгія Побідоносця (небесного покровителя Грузії) в 1995 р. Перше богослужіння відбулося в ньому 25 грудня 2002 р., а в день Святого Георгія 2004 р. його було освячено. Він вражає паломників та іноземних туристів своєю величністю та багатством прикрашення. До соборного комплексу зараз входить головний храм «Святої Трійці» та ще окремі престולי на честь таких святих: Великомученика Георгія Побідоносця, Дванадцяти Апостолів, Святих Архангелів, Святителя Миколая, Іоанна Хрестителя, Святої рівноапостольної Ніно і Всіх святих. П'ять із них розташовані у підземній частині собору на глибині 13 м. До соборного комплексу входять також висока дзвіниця, резиденції грузинського патріарха, споруди чоловічого монастиря й духовної академії та семінарії, а також канцелярські споруди, келії, трапезна та зали для синодальних засідань тощо [2]. Неподалік собору, на висоті 120 м, розміщується монумент «Історія Грузії», що за 13 км від центру Тбілісі. Цей помпезний комплекс включає 16 колон висотою 353 м, кожна з яких вилита з бронзи та міді й складається з трьох частин, що має складне філософське значення змісту грузинської історії [5]. В основі колон зображені сюжети з Біблії, в центрі – фігури видатних грузинських діячів (царів, поетів, письменників, просвітителів та ін.), а вгорі – сцени з повсякденного життя грузинського населення (збір врожаю, релігійні свята тощо). З висоти пташиного польоту ця композиція нагадує хрест. До комплексу входять також каплиця з копією хреста Святої Ніно, а також розміщені статуї 13 сирійських мудреців, які сприяли поширенню християнства на території Грузії.

Іноземні туристи часто відвідують Музей Мистецтв Грузії, де зберігається багато святинь, що в минулі атеїстичні часи були йому передані. Наприклад, тут перебувають Цілканская, Хахульська, Ацкурская ікони Богоматері, Анчійський нерукотворний образ Ісуса Христа та інші святині, що були забрані в музей у радянський період [1]. Шавнабадський чоловічий монастир святого великомученика Георгія Побідоносця є одним із головних паломницьких центрів Грузії. Він розміщений неподалік від Тбілісі. Тут знаходиться одна із резиденцій Патріарха Католикоса Грузії. З оглядових площадок із висоти пташиного відкривається гарний краєвид на Тбілісі.

Однією з найбільш шанованих святинь Грузії є монастир «Джварі» (груз. «Святий Хрест»), що розміщений за 30 км від Тбілісі. Він був збудований у VI ст. на вершині гори, при злитті річок Кури та Арагві. За переданнями, саме на цьому місці був поставлений хрест св. рівноапостольною Ніною [2]. «Джварі» – перший у Грузії пам'ятник Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Цей монастир є вершиною мистецтва грузинських архітекторів та будівничих і притягує до себе численні потоки віруючих паломників не тільки з різних куточків Грузії, а й інших країн.

Шиомгвінський монастир розміщений за 40 км від Тбілісі. Він бере свій початок із VI ст., коли сюди з Сирії прийшли 13 православних ченців, які стали засновниками

чернечого життя в Грузії. Серед них був досить шанований подвижник Шио, який організував тут чернече життя й був зачислений церквою до лику преподобних, якого шанують в усьому православному світі. Саме його ім'ям названий сучасний монастир. Його комплекс розміщується в мальовничій місцевості з вузькими проходами та численними природними вапняковими печерами, які розташовані в ущелині на березі річки Мткварі, що за 10 км від м. Мцхета. Навколо монастиря відкриваються чудові краєвиди із зеленими лісами та вершинами вапнякових гір. У навколишніх горах знаходиться багато природних та висічених печер (грузинською «мгвіме»), звідки й походить назва монастиря [8]. Цю територію віруючі грузини вважають священною, адже вона освячена багатовіковими молитвами та трудами ченців-подвижників. Сюди щорічно приїжджають десятки тисяч паломників з усього світу, щоб помолитися та насолодитися благодаттю цього, Богом вибраного місця.

Давидо-Гареджийський печерний монастирський комплекс VI ст., який має в Грузії статус лаври, є важливим паломницьким центром не тільки для грузин, а й православних усього світу. Він являє собою сотні вирубаних у скелях келій та церков ранньохристиянського періоду Грузії. Монастир охоплює території трьох районів Грузії – Гардабанського, Сігнахського та Сагареджійського. Найдавніші монастирі цього комплексу – Лавра «Св. Давида», монастирі «Св. Додо» і «Натліс-Мцемебелі» (Іоанна Хрестителя) були засновані ще в 1-й половині VI ст. Пізніше у X–XIII ст. тут були збудовані монастирі «Удабно», «Чічхитурі», «Бертубані», в яких добре збереглися унікальні фрески VIII–XIV ст. із портретами видатних грузинських діячів та православних царів, у тому числі й портрет цариці Тамари [5].

До всесвітньовідомих пам'яток Грузії, які внесені в перелік Всесвітньої культурної спадщини та є найбільш відвідуваними іноземними туристами у цій країні, слід віднести історико-культурні та релігійні пам'ятки Мцхети. Це місто є першою столицею Грузії, тому тут знаходяться головні її святині. Мцхету часто називаються «Другим Єрусалимом». Паломники їдуть сюди, насамперед, щоб відвідати собор «Светіцховелі» (груз. – «животворний стовп»), сакральна пам'ятка всесвітнього значення 1010–1029 рр. Він був внесений до переліку ЮНЕСКО у 1994 р. В ньому перебуває святий Хітон Господній, який був привезений з Єрусалима, що знаходиться під колоною храму разом із мощами святої Сідонії [9]. Цей діючий храм є кафедральним патріаршим собором Грузинської православної церкви в Мцхеті та уособлює в собі духовну велич грузинського народу й становить значний паломницький інтерес для віруючих християн із багатьох країн світу. Саме в Мцхеті розміщений також і найстаріший грузинський жіночий монастир «Самтавро» (тут у IV ст. жила й проповідувала Свята Ніно), де знаходяться мощі св. царя Маріана, св. цариці Нани, св. Абібоса Некреського, пр.сповідн. Гавриїла Урбегадзе й частина мощей прп. Шио Мгвимського та інші святині [8].

Жіночий монастир святої рівноапостольної Ніно «Бобе» (IX–XIX ст.) розміщений за 2 км від м. Сігнагі. За переказами, саме тут у 335 р. спочила свята Ніно у віці 60 років, пройшовши через всю Іверію з проповіддю християнства. Над могилою святої Ніно цар Міріан в VI ст. побудував церкву й заснував жіночий монастир. За часів іранської експансії кілька століть підряд монастир був чоловічим. Статус жіночого йому в XIX ст. повернув російський імператор Олександр III [2]. Сьогодні при монастирі діють іконописна та золотошвейні майстерні. Неподалік монастиря знаходиться цілюще джерело св. Ніно, в якому можна купатися. Тут збудована церква святих Завулони та Сусанни, батьків святої Ніни. В місті Сігнагі розміщується ще один досить часто відвідуваний паломницький об'єкт – храм Святого Стефана (XVIII ст.).

Потужним паломницьким центром Грузії є Успенський монастир «Баграті» в м. Кутаїсі (1003 р.), який був збудований при царі Баграті III. Він уключений у перелік ЮНЕСКО. Його велична споруда та складні архітектурні форми вражають іноземних туристів і сьогодні. Щорічно до цієї святині грузинського народу приїжджають тисячі паломників із різних куточків планети, щоб насолодитися його архітектурою,

шедевральними мозаїками й чудовими фресками та прекрасним грузинським церковним піснеспівом й поклонитися місцевим святиням [7].

Іншою всесвітньовідомою пам'яткою, що включена до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, є Гелатський монастир Пресвятої Богородиці в м. Кутаїсі (XII ст.). Це – найбільш значущий середньовічний монастир для Грузії й усього Кавказу загалом. Він був духовною столицею Грузії, починаючи з XVI ст., адже тут перебуває духовна резиденція грузинського патріарха [1]. Монастир у минулі століття виконував функції культурного та духовного центру грузинського народу. В Кутаїсі знаходяться кілька цікавих паломницьких об'єктів, серед яких церква Святого Миколая Чудотворця та храм Георгія Побідоносця (XIII ст.).

Грузини славлять свій монастир «Моцамета» (XI ст.) на честь Святих Давида й Костянтина, який був збудований на місці, де мусульманські воїни стратили грузинських князів Давида й Костянтина Мхеїдзе, які відмовилися прийняти іслам. У головному храмі на їх честь перебувають святі мощі князів-страстотерпців [8]. Монастир «Самтавісі» на честь Спаса Нерукотворного був заснований у XI ст. Під головним храмом монастиря покояться мощі Ісидора Самтавіського, одного з 13-ти сирійських отців.

«Ікало» (VI–XII ст.) – це монастирський комплекс, один із найдавніших у Грузії, де знаходяться храми Святої Трійці та Святого Духа (VI ст.), храм Успія Богородиці (XII–XIII ст.) [1]. Академія «Ікало» знаменита тим, що тут, за переказами, навчався видатний грузинський поет XII ст. – Шота Руставелі [9].

Цікавим паломницьким центром для іноземних туристів є чоловічий монастир «Алаверді» (VI–XI ст.). Він був заснований св. пр. Іосифом Алавердським, одним із засновників чернецтва в Грузії [2]. Головний собор монастиря на честь Святого Георгія був споруджений на місці маленької однойменної церкви в XI ст.

Місто Гремі є архітектурною пам'яткою XVI ст. Воно було стародавньою столицею Кахетинського царства. Цікавим для огляду іноземних туристів тут є древня фортеця та церква Архангелів Михаїла та Гавриїла [5]. Монастир «Некресі» знаходиться високо в горах над Алазанською долиною. Він уключає в себе кілька будівель різних часів. Найдавнішою з них є церква, побудована в кінці IV ст., невдовзі після проголошення християнства офіційною релігією держави. Паломницький центр монастир «Убіса» (X–XII ст.) на честь Святого Георгія був улюбленим місцем молитви багатьох грузинських царів і князів [8].

Таким чином, Грузія має багато значущих релігійно-паломницьких об'єктів і давню християнську історію й цікаві місцеві православні традиції, які викликають значний інтерес у міжнародних туристів-паломників. Щоправда, для релігійних підрозділів цієї країни не є притаманним мати при монастирях та церквах власні паломницькі центри з обслуговування та готелі для паломників, а також великі трапезні для гостей, що потрібно враховувати турфірмам при плануванні та проведенні релігійно-паломницьких турів у цю країну.

Туризм є однією з динамічних галузей економіки Грузії, проте його розвиток на сучасному етапі характеризується низкою проблемних питань, вирішення яких є необхідним та перспективним. Серед основних проблем розвитку туристичного комплексу Грузії, включаючи паломницький туризм, слід вказати такі: інфраструктура багатьох прославлених курортів та дрібних міст, де розміщені переважно паломницькі центри, знаходиться в занедбаному стані; більшість готельних комплексів країни потребують сучасного капітального ремонту, у них проживають біженці з Абхазії та інших конфліктних регіонів країни; недостатньо розвинута транспортна мережа, яка стримує туристично-паломницькі потоки у важкодоступні місця, включаючи високогірні; незадовільна робота місцевого транспорту й часте недотримання встановлених графіків руху до невеликих міст і селищ, які становлять паломницький інтерес та їх розпорошеність у важкодоступних регіонах країни; недостатня рекламно-інформаційна діяльність у сфері туристичного бізнесу та паломницького, зокрема; відсутність гідів-перекладачів для обслуговування

спеціалізованих паломницьких турів; непродуктивна цінова політика в галузі паломницького туризму; неузгодженість роботи туристичних фірм, релігійних підрозділів країни та місцевих центрів туристичного обслуговування тощо [7].

Висновки. Отже, Грузія має велику кількість потужних релігійно-паломницьких центрів, що стимулює розвиток релігійно-паломницького туризму на найближчу перспективу. Наявність багатьох культурно-історичних та релігійних пам'яток сприяє розширенню географії іноземних туристів та залучення іноземних інвестицій на розвиток туристичної інфраструктури у цій країні, що потребує подальшої наукової уваги.

Джерела та література

1. Асатиани К. Грузинская Православная Церковь : современное положение / К. Асатиани [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravenc.ru/text/638558.html>
2. Грузинская Православная Церковь. Часть I [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravenc.ru/text/638558.html>
3. Информация о поместных Православных Церквях в цифрах и графиках [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://pravlife.org/ru/content/pravoslavnye-cerkvi-v-cifrah>
4. Новая статистика туризма Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bizzone.info/articles/1339437168.php>
5. Основні туристичні центри Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kray-zemli.com/45-karta-gruzii.html>
6. Офіційний сайт Департаменту статистики Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.statistics.ge
7. Патійчук В. О. Релігійно-паломницький туризм Грузії в контексті реформування туристичного комплексу країни / В. О. Патійчук // Наук. вісн. СНУ ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2018. – № 10 (383). – С. 110–125.
8. Хевсуриани Л. Епархии и современные действующие монастыри Грузинской Православной Церкви / Л. Хевсуриани [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sedmitza.ru/text/409142.html>
9. Цікаві дані про Грузію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euroways.com.ua/georgia.html>.

УДК 338.48

О. Я. Романів – кандидат географічних наук, доцент кафедри менеджменту і туризму Житомирського державного технологічного університету;
Н. О. Яковлева – студентка магістратури спеціальності 242 «Туризм» кафедри менеджменту і туризму Житомирського державного технологічного університету

ГЕОГРАФІЯ АБОРТНОГО ТУРИЗМУ

Роботу виконано на кафедрі менеджменту і туризму ЖДТУ

Проаналізовано географію туристичних потоків одного з різновидів медичного туризму – абортного туризму. Він виник у результаті можливості отримання за кордоном медичних процедур, заборонених або обмежених у власній країні. Зосереджено увагу на факторах законності, вартості та доступності цих медичних послуг у країнах Європи.

Ключові слова: медичний туризм, аборт, абортний туризм.

Romaniv O. Y., Yakovleva N. O. Geography of Abortion Tourism. The geography of tourist flows of one of the varieties of medical tourism - abortion tourism - has been analyzed. It was formed as a result of the possibility of obtaining medical procedures in foreign countries that were prohibited or restricted in their own country. The publication focuses on the factors of legality, cost and availability of these medical services in Europe.

Key words: medical tourism, abortion, abortion tourism.

Під медичним туризмом розуміють практику надання медичних послуг за межами країни проживання, що дає змогу поєднувати відпочинок за кордоном з отриманням висококваліфікованої медичної допомоги.

Головною ознакою медичного туризму є бажання отримати неекстремне лікування гострих та хронічних захворювань, або проведення медичних маніпуляцій [6].

Підстав для лікування за кордоном чимало, серед яких: висока якість лікування; наявність найсучасніших технологій та застосування передових методів, які ще не використовуються у вітчизняній медицині; нижча вартість послуг; прагнення конфіденційності та бажання отримати нелегальний у своїй країні вид лікування [7].

Розвитку медичного туризму сприяє комплекс причин, серед яких не останнє місце займає можливість отримання лікувальних процедур, заборонених або обмежених у власній країні. До таких процедур можна віднести репродуктивні програми по екстракорпоральному заплідненню з сурогатним материнством та донорством, застосування стовбурових клітин, трансплантація органів тощо [2]. До таких медичних послуг належить й штучне переривання вагітності, або аборт.

Метою цього дослідження є встановлення особливостей формування туристичних потоків абортного туризму – специфічного різновиду медичного туризму, який сформувався під впливом кількох спонукальних мотивів: нижчої вартості; сучасних медичних технологій; часового чинника (обмеження на здійснення абортів до певного етапу вагітності у своїй країні); анонімності лікування; доступності медпослуг (проблема заборони використання чи нелегального використання медичних процедур із переривання вагітності у країні проживання).

Отже, абортний туризм – це подорожі в іншу країну з метою виконання абортів, мандрівка із країни, де закони щодо обмеження абортів є суворими чи взагалі його забороняють, до країн, у яких аборти дозволені чи мають менш суворе законодавство, яке регулює процес переривання вагітності.

Інтерактивна карта (рис. 1) законності та доступності абортів у країнах світу розміщена на сайті [8]. Там же наведені посилання на відповідні законодавчі акти країн, координати медзакладів й ціни за здійснення цієї медичної процедури.

Аборти заборонені повністю в таких країнах, як Нікарагуа, Домініканська Республіка, Республіка Ель-Сальвадор, Чілі, Мальта й Ватикан. Донедавна у цьому переліку була ще одна європейська країна – Ірландія. Там аборт заради порятунку життя жінки дозволили в 2013 р.

До слова, у Чілі заборона існує з 1989 р. й аборт не дозволяється ні за яких умов, серед держав Латинської Америки ситуація в цій країні, скоріше, правило, ніж виняток; тільки три країни регіону мають ліберальне законодавство, що стосується абортів: Куба, Гайана й Пуерто-Ріко [4]. У Нікарагуа повна заборона на аборти законодавчо унормована з 2006 р. Якщо у Домініканській Республіці у виняткових випадках законодавство з метою порятунку життя жінки дозволяє перервати вагітність, «якщо всі наявні наукові та технічні засоби вичерпуються, щоб заощадити два життя, наскільки це можливо» [8], то у Сальвадорі законодавство з 2013 р. встановило: навіть у випадку, якщо жінці повідомлять, що народження дитини призведе до смерті жінки, переривання вагітності й тоді заборонене, бо вважатиметься кримінальним злочином [8].

Рис. 1. Картосхема законності та доступності абортів у світі [8]

Право перервати вагітність за бажанням жінки гарантовано в 71 % розвинених країн і в 16 % країн, що розвиваються. У Великобританії, Індії, Ісландії, Люксембурзі, Фінляндії, Японії аборти дозволені тільки за медичними й соціально-економічними показниками, а також у випадках зґвалтування. Окремі країни – як-от Ізраїль, Південна Корея, Нова Зеландія та Польща – законодавчо дозволяють аборт тільки за певних умов (при аномаліях розвитку плода, якщо вагітність наступила в результаті зґвалтування, інцесту, якщо є медичні показання для переривання вагітності).

У Польщі, де аборт дозволений, якщо вагітність загрожує життю та здоров'ю жінки, або стала результатом зґвалтування, кілька останніх років тривають бурхливі дискусії у суспільстві щодо законопроекту про повну заборону переривання вагітності. Це викликає масові протести проти заборони абортів, адже вже близько 15 % усіх абортів, які робляться поляками, виконуються за межами держави [5]. Хоч у Польщі аборт може проводитися за медичними або соціальними показаннями (у 1993 р. було прийнято відповідний закон), легальний аборт майже недоступний. Навіть, якщо мешканка Польщі має законну підставу для переривання вагітності, реалізувати своє право їй непросто, лікарі часто відмовляються робити аборт. За даними феміністських правозахисних організацій, у Польщі близько 200 легальних абортів на рік, а нелегальних – 40–50 тисяч [1]. Покарання за нелегальний аборт – від двох до п'яти років в'язниці. Одні вирішують проблему за допомогою голландських кораблів-абортаріїв, які прибувають періодично до узбережжя Польщі та зупиняються в нейтральних водах. Інші їдуть у приватні клініки Німеччини, треті мандрують до українського Львова або до російського Калінінграда. В Україні, як і в Росії, аборт дозволений та може бути здійснений за законним запитом упродовж перших дванадцяти тижнів вагітності навіть не за медичними показаннями.

Наявність обмежень у доступності до послуг із переривання вагітності сформувало своєрідну географію туристичних потоків абортного туризму. Продемонструємо їх на прикладі Європи.

Рух за право на аборти та використання контрацепції розпочалися у Європі з Франції, у якій до початку 1980-х років планування сім'ї й аборти були заборонені. У католицькій релігії аборт – непростимий гріх. Тому право на аборти у Франції виборювали у процесі дискусій між громадськими рухами та офіційним Ватиканом. Резонансною подією, для прикладу, був у 1971 р. Міжнародний марш у Парижі щодо скасування законів проти абортів. Нині у Франції аборт є законним протягом перших 12 тижнів вагітності, може бути здійснений у приватній чи державній клініці. Хоча для цієї процедури жінки ще донедавна, трапляється, подорожували до Німеччини, оскільки у Франції існувала обов'язкова умова: тиждень на роздуми після звернення до лікаря із запитом на виконання абарту. У Німеччині ж аборт є законним за вимогою протягом першого триместру. І для абортів за запитом надаються обов'язкові поради, після чого пацієнтка повинна зачекати лише три дні до проведення маніпуляцій. Із 2015 р. у Франції законодавство щодо переривання вагітності стало ще більш ліберальним – зняли обов'язковий період на очікування, який існував до того.

У Швеції без пояснення причин можна зробити аборт до 18 тижнів, а визначити стать майбутньої дитини можна з одинадцятого тижня вагітності. Якщо є серйозні причини для переривання вагітності, то аборт зроблять до 22 тижнів. А у випадках серйозної хвороби, тілесних дефектів, загрози для життя жінки обмеження на терміни переривання вагітності взагалі відсутні (щоправда, з дозволу Національної ради здоров'я та благополуччя).

Водночас, у Данії та Норвегії закон дозволяє переривати вагітність до дванадцятого тижня, а у другому триместрі вагітності – лише у випадку виключних ризиків, тому на пізніших термінах жінки цих країн мандрують до сусідньої Швеції.

Щоб зробити аборт у Великобританії, потрібен підпис двох лікарів: сімейного лікаря та гінеколога. Прийом у гінеколога коштує 200 фунтів, якщо немає страховки – більше 1 тисячі фунтів [1]. Тому британки їдуть до Нідерландів, де це дешевше й потребує менше формальностей.

Жінки, які живуть у Нідерландах, не повинні нічого платити за аборт. Якщо пацієнтка не голландка, але живе там, вона може подати докази резиденції (рахунок на мобільний телефон, банківський рахунок, договір про оренду). Іноземцям послуга коштуватиме приблизно 400 євро. Великобританія й Нідерланди – чи не найпопулярніші країни для абортного туризму у жінок з країн ЄС, оскільки переривання вагітності тут дозволене найдовше, аж до 24-го тижня вагітності [1; 8].

Таким чином, не ставлячи перед собою за мету дискутувати про етичні аспекти переривання вагітності та вплив цього явища на суспільне здоров'я, констатуємо сам факт наявності на сьогодні абортного туризму, спеціалізації окремих країн на наданні таких специфічних послуг, складання усталеної мережі туристичних потоків, формування певної медико-туристичної інфраструктури, яка обслуговує ці туристичні потоки. Ігнорувати існування цілого сегменту туристичного ринку не можна. Оскільки він виявився доволі стабільним, цілорічним, затребуваним, а з огляду на обмеження доступності до медичних послуг у деяких європейських країнах – ще й перспективним для України. Цей вид туризму здатний акумулювати економічний ефект. Хоча щодо соціального ефекту від абортного туризму для України, як держави, що декларує наміри активно інтегруватися у міжнародні структури й прагне до розвитку свого позитивного іміджу – існують певні застереження, які потребують подальших розгорнутих досліджень із метою оцінки соціальних ризиків розвитку різних видів медичного туризму в Україні.

Джерела та література

1. Абортный туризм [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://doctorpiter.ru/articles/350/>

2. Гунченко О. О. Географія медичного туризму в країнах Європи / О. О. Гунченко // Географія та туризм. – 2014. – № 30. – С. 110–121.
3. Романів О. Я. Географія медичного туризму Європи / О. Я. Романів. // Часопис соціально-економічної географії. – 2010. – № 8 (1). – С. 79–84.
4. Сакевич Виктория. От аборта к контрацепции / Виктория Сакевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.demoscope.ru/weekly/2016/0687/tema02.php>
5. «Чорний протест»: у Польщі національний страйк проти заборони абортів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2016/10/3/7055348/>
6. Cosburn Helen K. Health Tourism – A Continuum of Care. / Helen K. Cosburn // Medical Tourism Magazine. – Jul 15, 2009 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.healthtourismmagazine.com/article>
7. Horowitz M. Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace / M. Horowitz, J. Rosensweig, C. Jones // MedGenMed. – 2007. – № 9(4) : 33 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298/>
8. Women on Waves [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.womenonwaves.org/en/map/country>.

УДК 379.85:641.568(491.1)

А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
І. В. Агапова – студентка 6 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ В ІСЛАНДІЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Охарактеризовано стан і перспективи розвитку гастрономічного туризму в Ісландії. Досліджено особливості розвитку та специфіки кулінарії Ісландії. Визначено особливості гастрономічної інфраструктури та класифікації закладів харчування в країні. Узагальнено основні тенденції та перспективи розвитку гастрономічного туризму в Ісландії.

Ключові слова: гастрономічний туризм, страва, кулінарія, заклади харчування, Ісландія.

Morenchuk A. A., Aghapova I. V. State and Prospects of Development Gastronomic Tourism in Iceland. The prospects for the development of gastronomic tourism and its state in Iceland. The peculiarities of development and specificity of Icelandic cooking are explored. The features of gastronomic infrastructure and classification of nutrition establishments in the country are determined. The main tendencies and prospects of development of gastronomic tourism in Iceland are generalized.

Key words: gastronomic tourism, dish, gastronomy, nutrition establishments, Iceland.

Актуальність теми. Гастрономічний туризм – це подорож із дегустацією оригінальних, вишуканих страв і напоїв як вид тематичного відпочинку для справжніх естетів. Можливість розпізнати щонайтонші особливості їжі, споглядати унікальний інтер'єр та атмосферу кожного закладу, сервірування столу, оформлення страв і обслуговування – це справжній відпочинок для гурманів [2]. Із кожним роком кулінарні подорожі стають усе більш популярними. Не виключенням є те, що для сучасного вибагливого туриста, підібрати своєрідний тур стає дедалі важче. Тому, країни, де ще тільки починають розвивати такі напрями в туризмі, наприклад, в Ісландії, становлять велику цінність, як для розробників турів, так і для самих туристів-гурманів.

Так, в Ісландії приготування їжі зведене в культ, а страви або продукти є своєрідними символами країни. Коріння кулінарних традицій Ісландії лежать ще в середньовіччі. Продукти, з яких готуються страви ісландської кухні, відрізняються великою екологічною чистотою. Серед них особливе місце займають страви з риби та баранини, що представляють велику туристичну цінність та привабливість. Саме таку країну, як Ісландія, буде цікаво відвідати сучасному туристу, вирушаючи в гастрономічний тур. Адже гастрономічний туризм – це не просто можливість спробувати рідкісну екзотичну страву або багато видів одного продукту, а прагнення відчувати країну через призму її національної кухні, зрозуміти традиції і культуру приготування їжі.

Мета публікації – охарактеризувати стан і перспективи розвитку гастрономічного туризму в Ісландії.

Для досягнення мети вирішувалися такі **завдання**:

- дослідити особливості розвитку та специфіки кулінарії Ісландії;
- визначити особливості гастрономічної інфраструктури та класифікації закладів харчування в країні;
- охарактеризувати перспективи розвитку гастрономічного туризму в Ісландії.

Виклад основного матеріалу. Гастрономічний туризм – це подорожі в різні місця світу для ознайомлення з місцевими кулінарними традиціями й особливостями національної або регіональної кухні. Головна мета відпочиваючих, які вибирають гастрономічний туризм, полягає в дегустації унікальних продуктів і страв, властивих виключно для певної місцевості [2]. Так, гастрономічний туризм набув певної популярності у тих, хто може це собі дозволити й готовий ризикнути.

Рецепти національних страв Ісландії не змінювалися протягом багатьох століть, починаючи з часів середньовіччя, й відрізняються самобутністю та незвичайним смаком. Через свої природно-кліматичні особливості, віддаленість від материків, ця кухня не зазнала значного впливу інших кулінарних культур. Острів омивається водами Атлантичного океану, що зумовлювало значні обсяги вилову риби, а рослинність території сприяла розвитку вівчарства. Сурові кліматичні умови спонукали до приготування калорійних та ситних страв, що, у свою чергу, вплинуло на кулінарні особливості країни.

Місцеву кухню важко назвати відомою й популярною. Ніде в світі не існує мережі ісландських кафе та ресторанів. Але, саме цей факт ще більше привертає до Ісландії туристів-гурманів та підвищує її туристичний потенціал. Тільки, перебуваючи на території країни, можна покуштувати справжні шедеври ісландської кухні [4].

Національна кухня Ісландії має спільне коріння зі скандинавськими та балтійськими кулінарними традиціями. Географічне положення Ісландії визначило наявність у складі більшості страв морепродуктів і риби. Це морські гребінці, креветки, сьомга, акуляче м'ясо, тріска, палтус та багато інших. Візитною карткою ісландської кухні є страви з риби та морепродуктів.

Дуже часто на стіл подається маринований лосось із додаванням кропу під назвою «гравлакс». Не солений, помірно прокопчений, порізаний на тонкі шматочки лосось зазвичай подається на стіл як закуска. Страву притрушують подрібненою петрушкою, степір'ям цибулі або руколи. Через невелику концентрацію солі

слов'янським туристам смак спочатку може видатися дивним, але згодом рецептори адаптуються і турист може отримати від їжі ні з чим не порівняне задоволення. Маринований оселедець зі спеціями, не менш популярний. Тут він називається «сілд» [1].

Також через географічне положення приємною особливістю є те, що поблизу Ісландії водяться унікальні лобстери, які через низьку температуру води не виростають до грандіозних розмірів. Найпопулярнішою стравою є запечені хвости лобстерів. В одній порції подають мінімум п'ять хвостів. Не менш популярним є крем-суп із лобстерів. Ця страва, як правило, подається як апетайзер.

Як закуски часто пропонуються найрізноманітніші варіанти рибних бутербродів або «хардфіскур», що представляє собою просто смажену або сушену рибу. Зазвичай, це пікша або тріска, яку подають із маслом [3].

В Ісландії один із найбільш поширених методів консервації продуктів – це соління. «Сальтфіскур» – солена риба. Риба повністю покривається сіллю, яка потім висушує її м'ясо. Перед тим як готувати таку рибу, треба дати їй полежати у воді кілька годин (або кілька днів, залежно від розміру риби). Традиційно таку рибу просто варять і подають із картоплею і хлібом. Зараз ісландці все більше віддають перевагу солоній рибі в іспанському або італійському стилях, наприклад, із томатами та оливками.

Місцевою екзотикою вважається «хаукарль» – або ж риба «з душком». Страва являє собою м'ясо акули, якому, перш ніж подавати на стіл, дають відлежатися в піску півроку. Простіше кажучи, «хаукарль» – тухле м'ясо випатраної та знеголовленої гренландської полярної (*Somniosus microcephalus*) або гігантської (*Cetorhinus maximus*) акули. У свіжому вигляді м'ясо цих акул отруйне – в ньому знаходиться величезна концентрація аміаку, так як у цього виду акул немає сечовивідних шляхів. Саме тому «хаукарль» дуже довго готується, щоб вивести отруйну сечовину. Підготовлену рибу кладуть у викопану в піску неглибоку яму таким чином, щоб черево покоїлося на невеличкому горбочку. Після цього акулу вкривають піском та гравієм, а зверху кладуть гніт із каміння, завдяки чому рідини з тіла акули витискаються назовні, процес триває 6–12 тижнів, залежно від пори року. Після цього м'ясо ріжуть на стрічки й підвішують для сушіння на свіжому повітрі ще на 3–4 місяці. Загалом риба тухне близько півроку. Під час сушіння на поверхні утворюється коричнева кірка, яку видаляють перед розрізанням м'яса на кубики для споживання. Існує два види «хаукарля»: «жорсткий хаукарль» і «м'який хаукарль». Обидва різновиди мають досить специфічний смак, але високо цінуються гурманами з усього світу й дуже популярні серед місцевого населення. Приблизно так само готують і ската, правда, на сонці. У людей, незвичних до вживання цієї страви, через високий вміст аміаку, часто спершу виникає блювальний рефлекс. Зазвичай його вживають із місцевим алкогольним напоєм «брєнівіном». Споживання «хаукарля» вважають ознакою особистої витривалості та сили [1].

В Ісландії можна спробувати й інші неймовірні страви з риби – наприклад, тріскові щічки, або «геллур» – язички тріски. Ісландська економіка взагалі значною мірою існує за рахунок тріски, але самі ісландці цю рибу – не рахуючи, звичайно, її щічок та язиків – практично не їдять. В Ісландії стверджують, що ця риба огидна на вигляд. Замість тріски жителі острова надають перевагу пікші, вважаючи, що ця риба красивіша.

«Кайстур хвалюр» – китове м'ясо, вимочене в сироватці, з якого зазвичай готують битки. В Ісландії надають перевагу малому полосатику (різновид кита, який не перебуває під загрозою вимирання). З м'яса кита роблять стейки, шашлики або їдять його сирим із васабі та соєвим соусом. За смаком нагадує поєднання тунця й яловичини.

Серед м'ясних страв переважає баранина. Страви з баранини також досить незвичайні, а рецепти дуже давні. Часто цілу голову вівці варять або маринують,

розпилюючи її навпіл. Ця страва називається – «свид». Цілу баранячу голову попередньо очищають від шерсті та мізків, варять й іноді витримують в молочній кислоті. Їдять у цій страві абсолютно все, навіть очі. Найсмачнішими частинами вважається щоки й язик.

«Хрутспунгур» – яєчники молодого барана. Така страва є делікатесом в Ісландії. Однак зараз вона втрачає свою популярність і готується рідко, а подекуди лише у свята. Яєчники спочатку маринуються, а потім пресуються й заливаються желатином. Нагадує за смаком український холодник зі свинячого язика.

В Ісландії туристи можуть спробувати «блейк» – м'ясний шашлик, що обсмажується до майже обвугленого стану, копчене ягня «хангікьот», або страву з рубаних овочів і ліверу – «слатур». «Хангікьот», копчене м'ясо ягняти, вважається святковою стравою. Назва перекладається як «підвішене м'ясо». Його коптять на березових дровах. Потім варять і подають у гарячому або холодному вигляді з горошком, картопляним пюре й білим соусом, аналогом бешамелю [3].

Серед страв із птиці гастрономічну особливість має «лунд» – м'ясо птаха тупика. Мешкає він на східному узбережжі Атлантичного океану й на півночі Африки, тому страви з нього є рідкісними й цінуються в гастрономії. Ісландці, зазвичай, м'ясо цього птаха відварюють у молочному соусі або коптять. Грудинки птиці смажать, запікають і подають із різноманітними ягідними сиропами. Страви з цієї птиці є найбільш популярними на Вестманських островах, де знаходяться цілі колонії тупиків [4].

До м'ясних страв подається дуже тонкий хліб – «лауфабраус». Цікавий місцевий спосіб випікання хліба, завдяки якому останній отримав назву «вулканічного». Тісто в залізному контейнері заривають у землю й залишають на день там, де вулкани прогривають верхні шари ґрунту, завдяки чому, хліб випікається сам. Вулканічний ісландський житній хліб дуже популярний у країні. Він темного кольору й має солодкий присмак. Їдять його з маслом і рибою або м'ясом.

Останнім часом ісландці стали все частіше успішно вирощувати в геотермальних теплицях овочі. Загальна назва для місцевих вирощених делікатесів – «торраматур». Свіжі овочі та фрукти привозять до Ісландії цілий рік, але моркву, картоплю й цвітну капусту вирощують самостійно. Так, через своєрідні рельєфно-ґрунтові особливості острова вирощування певних культур, донедавна, було нерентабельним. Проте системи гейзерного геотермального-тепличного вирощування ламають природні стереотипи. Вони дають змогу вирощувати будь-які овочі та фрукти, що, у свою чергу, вирізняються своєю екологічністю й унікальністю. Також вони дають змогу додатково привабити туристів і розробити нові тури гастрономічного спрямування [6].

Серед перших страв, найвідомішим національним супом є традиційна ісландська юшка – «скир», що являє собою щось проміжне між йогуртом і сиром. Це молочний продукт із низьким вмістом жиру. За смаковими якостями схожий на йогурт. Вживається в якості сніданку, перекусу, напою, соусу. На його основі роблять багато десертів. «Кьотсупа» – традиційний м'ясний суп з ягняти, картоплі, моркви, цибулі та брукви. Вважається однією з найсмачніших перших страв. Рибна юшка з камбали – калорійний запашний суп, який зазвичай їдять у холодну пору року.

Солодоців в ісландській кухні мало та й випічка не дуже поширена. Проте невеликий асортимент, що є в наявності, високо оцінюється досвідченими гурманами. Відомим є «клейнюр» – м'який «хмиз», за смаком схожий на просмажені пончики [3].

Дуже часто ісландці готують солодкі млинці та десерти з ягід: киселі, варення, джеми і т. д. Безліч кондитерських пропонують широкий асортимент булочок і тістечок, що мають форму доісторичних амонітів, – ряду викопних морських головоногих молюсків. Такі «амоніти» представляють собою величезні плюшки, политі цукровим сиропом або прикрашені глазур'ю рожевого або коричневого кольору.

Як сказав Річард Сейл, – «Кажуть, що Бог дарував ісландцям невинно прекрасну країну. Але за цей подарунок ісландці заплатили Богу данину високими цінами на алкоголь» [4]. Дійсно, цінова політика на алкогольну продукцію в Ісландії дещо завищена, особливо порівняно з середньостатистичними європейськими цінами. Пиво в Ісландії коштує досить дорого й є не дуже популярним серед місцевого населення, що не можна сказати про різноманіття елів та спиртних настоянок. В Ісландії повсюдно можна купити вишукані вина європейського виробництва, проте серед місцевого населення вони мало популярні. Для нащадків вікінгів більш важливим є градус алкогольного напою, а ніж його смакові властивості. Тому, в Ісландії витримане італійське вино коштує дешевше від низькопробного джину [5].

Місцевим унікальним алкоголем є «бреннівін», що представляє собою «гібрид» горілки та віскі. «Бреннівін» – перекладається як «палене вино». Готується з картоплі та насіння тмину. Самі ісландці називають його не інакше як «чорна смерть». У ісландському сленгу випивання називається «вибиванням сльози», тому що після склянки горілки на очі у туриста неодмінно навернуться сльози. Найбільше про його смакові якості розповість той факт, що його аромат нейтралізує смак «хаукарля» – протухлого акулячого м'яса, й тому їх часто подають разом. Відрізняється він міцним смаком і досить високим градусом (від 37,5 %). Відноситься до різновиду шнапсу, тому технологія його приготування така ж, як картопляного самогону, в який додали насіння кмину для аромату. Процес бродіння мимовільний, а сусло зазвичай ферментує протягом двох–трьох місяців. Потім готова брага піддається подвійній перегонці в традиційних мідних кубах. Відмінною особливістю виробництва напою є подвійна дистиляція та відсутність штучних домішок.

Проте слід наголосити, що популярним «бреннівін» став під час святкування свята Торраблота. Назва свята походить від назви четвертого місяця зими за ісландським календарем – Торрі (до сих пір в Ісландії прийнято виділяти тільки дві пори року: літо й зиму). Святий Торлак Торгаллі – патрон Ісландії, дотримувався суворого релігійного життя, відмовився від одруження (інші ісландські священики були одружені), боровся з симонією – купівлею й продажем священного сану. Також йому приписують здійснення багатьох чудес. Вперше згадка про свято зустрічаються в рукописах XIII ст., тому Торраблот вважається найдавнішою, що бере початок від язичницької епохи, традицією. Однак відновили святкування ісландські студенти лише в першій половині XIX ст., а широко відзначати його почали лише в 1960-х роках. Ще в цей день, 23-го грудня, в Ісландії, випадає останній день приготування до Різдва. Традиційною стравою в це свято вважається солоний скат. Скат зазвичай подається з відвареною розім'ятою картоплею й супроводжується склянкою бреннівіна [5].

Зараз найчастіше «бреннівін» подають сильно охолодженим у шотах або ж у склянках, наповнених льодом. Спроби зробити «бреннівін» популярним компонентом у коктейлях переважно закінчувалися гастрономічною катастрофою. Однак, усе ж ісландцям вдалося створити більш-менш прийнятний напій, авторство якого приписують бармену із закладу «Sirkus». Коктейль називається «Нохіто» (його альтернативне вимовою No-Heat-O), й складається він із: одна частина «бреннівіна», 1,5 частини «Martini Bianco», 0,5 частини темного рому, лимон і лайм, трохи м'ятного лікеру «Bols Peppermint» і три частини імбирного елю. Ще один оригінальний коктейль із «бреннівіном» називається «Mountain King» і для його приготування знадобляться дві частини бреннівіну, чотири частини «Mysa» (молочна ісландська сироватка) й «Mountain Dew». Коктейль «Poisonous Dog»: півпінти «бреннівіну» змішують із половиною пінти оранж-соди.

Аналогів такого алкогольного напою немає ніде в світі, його можна або привезти з Ісландії (купити можна в мережі винних магазинів «Vinbud») які сувенір, або шукати

в місцевих інтернет-магазинах, що створює гастрономічну привабливість для туристів.

Особливу цікавість у дегустуванні напоїв для гостей Ісландії складає знаменитий крижаний бар «Kaffi Reykjavík», де цілий рік підтримують спеціальну температуру -5° за Цельсієм [5].

До 1989 р. в Ісландії пиво взагалі було заборонено протягом 75 років. Перше свято в березні – Національний день пива – річниця відміни заборони на алкоголь. І святкування у цей день досягає грандіозних масштабів. У лютому відбувається кулінарний фестиваль «Food and Fun», який надає гостям можливість поласувати смачними кулінарними шедеврами.

За продаж алкогольних напоїв у країні відповідальна мережа «Vinbudin». В Ісландії держава є монополістом із продажу алкоголю. Більше того, ціна напою залежить від його міцності. Тому все пиво приблизно коштує однаково трохи більше 5 євро за пляшку 0,33 л, далі йдуть вина й потім вже міцний алкоголь.

Серед безалкогольних напоїв ісландці надають перевагу каві. Приємною цікавинкою для туриста є те, що оплачується в кав'ярні лише перша чашка, решта видається безкоштовно. Кавових плантацій в Ісландії немає, але це не заважає ісландцям гаряче любити цей напій. Тут варять його по-особливому – з кмином. Любов до напою настільки велика, що ісландці навіть влаштували свято на його честь. 27 січня – «День сонячної кави» («Solarkaffi»).

В ісландських кафе подають каву від просто придатної до вживання до смертельно небезпечної консистенції. Ісландці звикли до всяких її різновидів, але ось туриста, особливо зі слабким шлунком, пара чашок ісландської кави запросто може звалити з ніг. Багато літніх ісландців не додають у каву цукор, але коли її п'ють, то тримають у роті шматок колотого цукру – так званий «sykormoli». Хоча молодь давно перейняла західний звичай класти цукор у каву, слово sykormoli продовжує існувати в ісландській мові. «Sykormolarnir» – «Цукрова скала» – так називається одна з найпопулярніших у країні рок-груп.

Ісландія приваблива для гастрономічних туристів ще й високим рівнем обслуговування: навіть у звичайній кав'ярні до туриста будуть звертатися, як у найдорожчому ресторані, проте на чай давати не прийнято [3].

В Ісландії представлено понад 500 закладів харчування. Найбільше їх у Рейк'явіку (276) та Акурейрі (32), інші розміщуються рівномірно по території країни. Спеціальної категоризації ресторани Ісландії не мають. Їх класифікують лише за видами надання послуг (бар, кафе, клуб, ресторан та ін.) [4]. Найвідомішим, за відгуками туристів, рестораном є «Apotek Bar Grill». Розміщений у самому центрі міста заклад займає одну з найкрасивіших будівель столиці та повністю імітує обстановку «Cafe Rosenberg», яке знаходилося тут в XIX ст.

Рекомендовані ресторани, що поєднують традиційну ісландську кухню з європейським меню, – це «Apótekið», «La Primavera», «Siggi Hall at Odinsveum», «Tapas Barinn», «Argentina Steakhouse». Вегетаріанські страви готують в «Á næstu grösum». Рахунок у ресторані середнього рівня становить 30–50 EUR, хоча є ресторани, які пропонують більш високу цінову політику. Обід у кафе і закусточних, де люблять харчуватись і самі ісландці, становитиме 15–20 EUR. Варто відзначити, що більшість ісландських ресторанів невеликі за розмірами й можуть прийняти в себе невелику кількість відвідувачів [6].

Ісландія радує своїх гостей ресторанами й кафе, що спеціалізуються на різних кулінарних напрямках ісландської кухні. У Рейк'явіку знаменитим є ресторан «Forrettabarinn». Його меню радує гостей серцем ягняти з беконом та іншими неймовірними ісландськими делікатесами. Крім того, тут можна покуштувати фірмового копченого лосося. В «3 Frakka» гостям рекомендують спробувати рибну юшку й відбивні з акулячого м'яса, а в Хусавіку – в «Restaurant Salka» рекомендується скуштувати копчених тупиків і суп із морепродуктів. Заклад «The

Pearl» спеціалізується на ісландських стравах, але при бажанні тут можна замовити страви міжнародної кухні з меню а-ля карт. Він вважається одним із найбільш фешенебельних місць ісландської столиці. Розміщений на вершині гігантської цистерни з гарячою водою, побудованої для постачання міських комунікацій водою з гейзерів. Ресторан обертається на 360 градусів й охоплює неймовірні краєвиди, що надає трапезі особливої пікантності. Незважаючи на високі ціни, відвідування ресторанів – улюблене проведення часу ісландців.

Із традиційними ісландськими стравами європейським гостям варто знайомитися обережно й без надмірного ентузіазму, адже деякі своєрідні страви можуть легко пошкодити незвичний до екзотики шлунок. Проте голодним в Ісландії не залишиться ніхто – ця країна вже точно зуміє здивувати навіть найвибагливішого гурмана.

Висновки. Ісландія поки що є маловідвідуваною країною Північноєвропейського туристичного району, особливо з погляду гастрономічного туризму. Проте на сучасному стані вона характеризується хорошим розвитком цієї інфраструктури, зростаючим туристичним потенціалом та має значні перспективи розвитку гастрономічного туризму. Кухня в Ісландії особлива та екологічна, ґрунтується на рибі та баранині. Дуже багато овочів завозиться на острів, що підвищує їх собівартість. Однак є досвід вирощування в геотермальних теплицях. Є хліб, що випікається в вулканічних печах природним способом. Все це підвищує інтерес серед туристів. Ісландія – країна не тільки приголомшливих природних красот, а й унікальних кулінарних традицій. Гастрономія Ісландії – вибір справжнього вікінга: вона аскетична, ситна й, у дечому, одноманітна. Але при цьому її можна назвати однією з найекзотичніших і найоригінальніших у світі.

Джерела та література

1. «Черная смерть»: гид по бервину, национальному напитку Исландии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.furfur.me/furfur/culture/culture/163103-brennivin>
2. Исландская гастрономия: какие блюда стоит отведать в Исландии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://trippoint.ru/2014/01/15/%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%D0%B3%D0%B0%D1%81%D1%82>
3. Ісландська національна кухня не для слабаків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zdorfaq.ru/kulinarija/17001-islandska-nacionalna-kuhnja-ne-dlja-slabakiv.html>
4. Мальська М. П. Туристичне країнознавство. Європа : навч. посіб. / М. П. Мальська, М. З. Гамкало, О. Ю. Бордун. – К. : Центр учб. літ-ри, 2009. – 224 с.
5. Сейл Р. Эти странные исландцы / Р. Сейл ; пер. с англ. Н. Будур. – М. : Эгмонт Россия ЛТД, 2004. – 96 с.
6. Icelandic Tourist Board [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.ferdamalastofa.is/en/research-and-statistics/tourism-in-iceland-in-figures>.

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНОЗНАВЧОГО ВИВЧЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ, ЕТНОПОЛІТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ СВІТУ

УДК 911.3:314.18(438)

В. Й. Лажнік – кандидат географічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В ПРИРОДНОМУ РУСІ НАСЕЛЕННЯ ПОЛЬЩІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто регіональні відмінності сучасної демографічної ситуації в регіонах Польщі. Проаналізовано темпи росту чисельності населення, показники народжуваності, смертності та природного приросту (зменшення) населення за останні роки у воєводствах Польщі. Виявлено значні геопросторові відмінності за показниками природного відтворення населення на регіональному й повітовому рівнях.

Ключові слова: воєводство, народжуваність населення, смертність населення, природний приріст, повіт, Польща.

Lazhnik V. Y. Regional Differences in the Natural Population Movement in Poland. The regional differences of the current demographic situation in the regions of Poland are considered. The population growth rates, fertility rates, mortality and natural increase (decrease) in population in recent years in the voivodeships of Poland have been analyzed. Significant geospatial differences are revealed on the indicators of natural reproduction of the population at the regional and powiat levels.

Key words: voivodeship, population birth rate, mortality rate, natural growth, powiat, Poland.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна демографічна ситуація в багатьох країнах Центрально-Східної Європи характеризується помітним зменшенням чисельності й рівня народжуваності населення, значним міграційним його відтоком, що зумовлює посилення депопуляційних процесів і процесу старіння націй. Серед країн регіону особливо виділяється Польща, де демографічна ситуація є складною через зниження рівня народжуваності та природного приросту населення й посилення деструктивних демографічних і міграційних процесів, проте є дещо кращою, ніж у інших країнах регіону (країни Балтії, Україна, Болгарія та ін.). Питання сучасного демографічного розвитку Польщі та її регіонів детально аналізуються польськими вченими [2; 3 та ін.], проте в Україні демографічна ситуація в Польщі та її регіонах висвітлюється в наукових публікаціях недостатньо. Тому виявлення особливостей сучасного демографічного розвитку регіонів Польщі є актуальним науковим питанням у контексті посилення демографічної кризи в Україні та її регіонах, що й зумовило вибір теми цього дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати регіональні особливості сучасної демографічної ситуації в Республіці Польща. **Основні завдання** публікації: розглянути особливості сучасних демографічних процесів і демографічної ситуації в регіонах Польщі, виявити характерні риси природного відтворення населення регіонів Польщі на сучасному етапі її розвитку, з'ясувати роль демографічних процесів у динаміці чисельності населення країни та виявити регіональні відмінності їхнього прояву тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Динаміка загальної чисельності населення Польщі за післявоєнний період характеризується значними коливаннями через нестабільні темпи природного й механічного руху населення. Після Другої світової війни чисельність населення постійно збільшувалась, особливо в 1950–1960-х рр. Однак, темпи щорічного приросту населення почали знижуватися ще в 1980-х рр. у період економічної кризи та в 1990-ті роки й на сьогодні мають незначну величину. Практично з 1993 р. чисельність населення країни залишалася майже однаковою, проте внаслідок деякого зростання рівня народжуваності й зменшення еміграційного відтоку населення з 2008 р. почало незначно збільшуватися й на кінець 2011 р. досягло **38 538 тис. осіб**, що є **демографічним історичним максимумом** для Польщі за всі роки її існування [1, с. 155]. У наступні роки темпи росту чисельності населення були нестабільними з тенденцією до зменшення загальної чисельності населення через зниження рівня народжуваності й велике негативне міграційне сальдо. У 2016 та 2017 рр. загальна чисельність населення в країні зменшилася через від'ємний природний приріст, хоча темпи зменшення значно уповільнилися через переважання імміграційного притоку населення над еміграцією. На кінець 2017 р. загальна чисельність населення Польщі становила 38 433,6 тис. осіб (табл. 1). Незначне збільшення чисельності населення на кінець 2017 р. на 0,6 тис. осіб проти 2016 р. свідчить про загрозливу демографічну ситуацію в Польщі, адже природний приріст населення був практично нульовим (-0,9 тис. осіб) й тільки перевищення імміграції над еміграцією (1,4 тис. осіб) забезпечило фактично незначне збільшення чисельності населення у 2017 р. (на 0,1 тис. осіб [7, с. 11]. У першій половині 2018 р. демографічна ситуація в країні ще більше загострилася, оскільки чисельність населення на 30.06.2018 р. становила 38 413,1 тис. осіб [6].

Аналіз загальних темпів росту населення Польщі за останні 30 років показує, що тренд сучасних демографічних процесів вказує на наростання демографічної кризи в країні та наявність значних регіональних диспропорцій у темпах росту населення та його відтворення. Постійне зменшення чисельності населення протягом останнього десятиріччя характерне для Лодзького, Опольського, Люблінського, Сілезького та Підляського воєводств, а з 2010 р. до них долучилися ще й Свентокшиське та Західнопоморське воєводства. Так, у 2017 р. тільки в Поморському, Мазовецькому, Малопольському, Великопольському та Підкарпатському воєводствах річний приріст населення загалом був незначним, хоча й позитивним, тоді як в 11 інших воєводствах він був від'ємним (табл. 1) Найвищі середньорічні темпи росту населення були зафіксовані у Поморському воєводстві (0,37 % у 2017 р.), тоді як у Свентокшиському воєводстві відбулося зменшення чисельності населення й середньорічні темпи зменшення становили -0,41 % у 2017 р. У Мазовецькому воєводстві чисельність населення в абсолютних розмірах протягом 2017 р. збільшилася на 18,7 тис. осіб, а в Малопольському – на 9,1 тис. осіб. Причому, у випадку Мазовецького воєводства збільшення чисельності населення було забезпечене за рахунок передусім високого міграційного сальдо, тоді як у Поморському воєводстві високими були показники природного й механічного приросту населення. В інших трьох воєводствах (Малопольському, Великопольському й Підкарпатському) головну роль відіграв природний приріст

населення. Водночас, у Сілезькому й Лодзькому воєводствах відбулося значне зменшення чисельності населення, відповідно, на 11,0 і 9,1 тис. осіб [7, с. 22].

Таблиця 1

**Основні показники демографічної ситуації
у воєводствах Республіки Польща у 2017 р.***

Воєводство	Чисельність населення на 31.12. 2017 р., тис. осіб	Середньорічні темпи росту (зменшення) населення, %	Коефіцієнт народжуваності населення, ‰	Коефіцієнт смертності населення, ‰	Коефіцієнт природного приросту населення, ‰	Смертність немовлят на 1000 живонароджених, осіб	Сальдо внутрішніх і зовнішніх міграцій, осіб на 1000 жителів
Вармінсько-Мазурське	1433,9	-0,17	10,1	10,1	0,1	4,2	-1,9
Великопольське	3489,2	0,22	11,6	9,5	2,1	3,9	0,3
Західнопоморське	1705,5	-0,15	9,5	10,4	-0,9	4,5	-0,6
Куявсько-Поморське	2082,9	-0,05	10,0	10,2	-0,2	5,1	-0,6
Люблінське	2126,3	-0,33	9,8	11,0	-1,2	4,6	-2,2
Любуське	1016,8	-0,05	10,1	10,2	0,0	4,7	-0,9
Лодзьське	2476,3	-0,36	9,6	12,6	-3,0	4,6	-0,7
Мазовецьке	5384,6	0,35	11,5	10,7	0,9	3,4	2,5
Малопольське	3391,4	0,27	11,3	9,4	1,9	3,7	1,2
Нижньосілезьке	2902,5	-0,04	9,8	11,0	-1,3	4,3	1,0
Опольське	990,1	-0,30	9,2	11,0	-1,8	3,4	-1,2
Підкарпатське	2129,1	0,07	10,3	9,1	1,2	3,3	-0,8
Підляське	1184,5	-0,18	10,2	10,6	-0,4	4,7	-1,4
Поморське	2324,3	0,37	11,8	9,3	2,5	3,8	1,5
Свентокшиське	1247,7	-0,41	9,0	11,5	-2,7	2,8	-1,8
Сілезьке	4548,2	-0,24	9,9	11,3	-1,4	4,0	-0,9
Польща	38 433,6	0,001	10,5	10,5	-0,0	4,0	0,0

* Складено за даними Головного статистичного управління Республіки Польща.

Слід зауважити, що збільшення кількості населення властиве для територій, злокалізованих навколо великих багатофункціональних міських агломерацій, таких як Варшавська, Гдансько-Гдинська (Трьохміста), Познанська, Краківська, а також Бидгоцько-Трорунська, Вроцлавська, й меншою мірою для повітів, розміщених навколо Щеціна, Ольштина, Білостока, Любліна, Жешува, Лодзі й Зельної Гури. Це свідчить про поглиблення процесів дезурбанізації, що передусім пов'язано з процесами т. зв. «розлиття міст» і субурбанізації, адже оточуючі міста сільські території через це стають міськими зурбанізованими просторами, проте залишаються й надалі селами в адміністративному сенсі.

На рівні повітів у 203 повітах із 314 у 2017 р., порівняно з 2016 р., відбулося зменшення чисельності населення, тоді як в 110 вона зросла, а в одному залишилася без змін. Найбільше зменшення чисельності населення відбулося в Клодзькому повіті Нижньосілезького воєводства (на 987 осіб) та Островецькому повіті Свентокшиського воєводства (на 873 особи). Найбільший приріст населення зафіксовано, як й у 2016 р., у Познанському повіті Великопольського воєводства (на 8060 осіб у 2017 р.), Вроцлавському повіті Нижньосілезького воєводства (на 3918 осіб) та Воломінському повіті Мазовецького воєводства (на 3412 осіб) [6].

На локальному просторовому рівні у 2017 р. зафіксована втрата населення, порівняно з 2016 р. Зменшення кількості населення відбулося в 1497 гмінах Польщі з 2478 одиниць, що становить 60,4 % від усієї кількості польських гмін. Кількість мешканців не змінилася лише в 26 гмінах. Найбільших втрат зазнали міські гміни на правах повітів, створені на базі великих міст (Лодзь, Сосновець, Катовіце, Ченстохова та ін.). Найбільший приріст населення був у міських гмінах на правах повіту (Варшава, Краків, Жешув) та в гміні Жуково Картуського повіту Поморського воєводства (збільшення населення на 1655 осіб). Збільшення чисельності населення на понад 1,1 тис. осіб відбулося у трьох гмінах Великопольського воєводства (гміни Доплево, Коморнікі та Курнік). Також значне збільшення населення зафіксовано у гмінах Длугуленка Нижньосілезького воєводства, П'ясечно Мазовецького воєводства та сільській гміні Пруц Гданьські Поморського воєводства [6, с. 10].

Така динаміка змін чисельності населення на регіональному, повітовому й локальному рівнях свідчить про наявність значних демографічних проблем із природним відтворенням та механічним рухом населення та про посилення тенденції до нестачі трудових ресурсів в окремих із них.

У Польщі помітні також значні геопросторові диспропорції в динаміці міського й сільського населення. Так, у 2017 р. спостерігалось загальне річне зменшення чисельності населення у містах на 20,2 тис. осіб, тоді як у сільській місцевості чисельність населення збільшилася на 20,8 тис. осіб. Тільки в 264 польських містах із 930 у 2017 р. відбулося збільшення чисельності населення. Найбільше нараховується міст, у яких приріст населення був від 1 до 99 осіб. Чисельність мешканців не змінилася відносно 2016 р. тільки в 21 місті. Зменшення кількості населення у 2017 р. зафіксовано загалом у 648 містах (227 міських гмін і 421 місто у змішаних повітах). Вісім міських гмін мали зменшення кількості населення понад 1 тис. осіб. Серед міст, у яких збільшилося населення, виділяються Варшава (збільшення на 10 368 осіб), Краків (на 2028 осіб), Жешув (на 1641 особу) й Отмихув (понад 1600 осіб). Серед міст, у яких у 2017 р. зменшилося значно населення (від 1000 до 6081 жителів), перебувають Лодзь (-6081 житель), Сосновець, Катовіце, Ченстохова (по понад -1800 осіб), Битом, Забже, Познань і Бидгощ [6, с. 11].

Збільшення чисельності сільського населення зафіксовано у Поморському (на 10,6 тис. осіб), Малопольському (на 8,7 тис. осіб), Великопольському (на 7,8 тис. осіб), Мазовецькому (на 4,7 тис.), Нижньосілезькому (на 4,6 тис.), а також у Куявсько-Поморському, Підкарпатському, Сілезькому та Любуському воєводствах [7]. Водночас, в Опольському й Люблінському воєводствах сільське населення зменшилося, відповідно, на -10,6 тис. і -5,9 тис. осіб, переважно через відтік сільського населення у міста. Така тенденція у змінах чисельності міського й сільського населення стала чітко проявлятися в останньому десятилітті й свідчить про збільшення привабливості польської сільської місцевості для постійного проживання населення.

В Польщі спостерігаються також значні регіональні відмінності у відтворенні населення, особливо пов'язані зі зниженням рівня народжуваності населення. Народжуваність населення була найвищою в Польщі в 1950–1960-ті рр., досягнувши свого піку в 1951 р, коли загальний коефіцієнт народжуваності становив 31,0 ‰ [1]. У наступні роки він постійно зменшувався, досягнувши у 2003 р. свого мінімального рівня за післявоєнні роки (9,2 ‰). Надалі він був нестабільним, коливаючись від 9,6 ‰ у 2015 р. до 11,0 ‰ – у 2009 р. У 2017 р. він становив 10,5 ‰ [4], оскільки протягом року народилося 402 тис. живих дітей, що на 19,7 більше, ніж у 2016 р. Проте сучасний рівень народжуваності не забезпечує повного відтворення населення й має тенденцію до подальшого зниження. За даними Головного статистичного управління Польщі, у першій половині 2018 р. загальний коефіцієнт народжуваності населення знизився до 10,1 ‰, що зумовило й загальне зменшення чисельності населення в країні.

У Польщі помітними є значні регіональні відмінності в рівнях народжуваності населення. Так, у 2017 р. найвищі відносні показники народжуваності населення зафіксовані в Поморському (11,8 ‰), Великопольському (10,6 ‰), Мазовецькому та Малопольському воєводствах. Водночас, найнижчий рівень народжуваності населення характерний для Свентокшиського (8,7 ‰), Опольського, Західнопоморського та Лодзького воєводств (табл. 1). У сільській місцевості рівень народжуваності населення є помітно вищим (10,8 ‰ у 2017 р.), ніж у містах (10,2 ‰) [5, с. 104].

Сумарний коефіцієнт народжуваності дітей аналогічно мав таку ж саму динаміку протягом останніх двох десятиліть (мінімум – 1,22 дитини в 2003 р.). У 2017 р. він становив 1,45 на одну жінку продуктивного віку (15–49 років), що є одним із найгірших показників серед країн Європи. У містах цей коефіцієнт у 2017 р. становив 1,42, тоді як у селах він є вищим (1,49). Тільки в чотирьох воєводствах цей показник є вищим за загальнопольський. У Поморському воєводстві він становив 1,62 у 2017 р., тоді як у Великопольському, Мазовецькому й Малопольському він був дещо меншим (відповідно, 1,58, 1,57 й 1,49). Найменше його значення зафіксоване у Свентокшиському (1,26) й Опольському (1,29) воєводствах [7, с. 13]. Отже, сумарний коефіцієнт народжуваності населення має таку саму просторову диференціацію, як і загальний коефіцієнт народжуваності. У 2017 р. спостерігалася така сама геопросторова закономірність як і в минулі роки, про що свідчать середньорічні показники коефіцієнта жіночої фертильності протягом 2000–2017 рр. Так, у Поморському воєводстві середньорічний показник цього коефіцієнта протягом вказаного періоду становив 1,43, у Великопольському – 1,39, Мазовецькому – 1,37 й Малопольському та Вармінсько-Мазурському – 1,35. Найменший середньорічний показник коефіцієнта жіночої фертильності за 18-річний період характерний для Опольського (1,11), Сілезького (1,24) й Свентокшиського (1,244) воєводств [7, с. 56].

Рівень смертності населення Польщі був найвищим на початку 1950-х рр. (12,4 ‰ у 1951 р.), що було зумовлено наслідками Другої світової війни. Надалі коефіцієнт смертності населення помітно зменшувався (табл. 1), досягнувши мінімального значення в 1966 рр. (7,3 ‰). Надалі він дещо зріс і в наступні десятиріччя залишався на рівні 9–10 ‰. У 2017 р. він збільшився до 10,5 ‰ за рахунок втрат серед осіб старшої вікової групи населення]. Рівень смертності сільських жителів Польщі значно нижчий (10,2 ‰ у 2017 р.), ніж у жителів міст (10,7 ‰) [7, с. 98]. Серед померлих у 2017 р. 52 % становили чоловіки. Медіанний вік їх був 71 рік. Водночас, смертність польських жінок є меншою, а медіанний вік померлих більшим (82 роки).

Середньорічні втрати населення в 2000–2017 рр. становили майже 380 тис. осіб, а зростання втрат у деяких роках пов'язані зі статево-віковою структурою населення, поширеністю серцево-судинних й онкологічних захворювань (близько 70 % усіх смертей) та, на думку деяких польських учених, із кліматичними змінами (наприклад, суворими зимами в 1999, 2012, 2013 і 2017 рр.).

В Польщі помітні чіткі регіональні відмінності в рівнях смертності населення, зумовлені статево-віковою структурою населення та поширеністю різних хвороб, особливо серцево-судинного та онкологічного характеру. Найгірші відносні показники рівня смертності населення у 2017 р. зафіксовані в Лодзькому (12,7 ‰), Свентокшиському (11,5 ‰), Сілезькому (11,3 ‰), Нижньосілезькому, Люблінському й Опольському (по 11,0 ‰) воєводствах (табл. 1). Найкращі відносні показники рівня смертності населення властиві для Підкарпатського (9,1 ‰), Поморського (9,3 ‰), Малопольського (9,4 ‰) та Великопольського (9,5 ‰) воєводств [7, с. 98]. Така регіональна диференціація за цим показником подібна до регіональної диференціації за показником рівня народжуваності населення.

Для природного приросту населення Польщі характерна така ж динаміка, як і для народжуваності населення. Найвищий рівень природного приросту населення в Польщі був на початку 1950-х рр. у період демографічного буму (19,5 ‰ у 1953 та

1955 рр.). У наступні роки він зменшувався й досягнув свого мінімуму на початку 2000-х рр., коли було зафіксовано від'ємні його показники протягом 2002–2006 рр. У наступні роки почала проявлятися позитивна тенденція у природному прирості населення, проте в 2013 р. знову було зафіксовано від'ємне значення коефіцієнта природного приросту населення (-0,5 ‰), хоча в наступні роки його значення стало наближатися до нульового значення й у 2017 р. коефіцієнт природного приросту населення становив фактично 0,0 ‰ (табл. 1). Природний приріст населення в останні роки забезпечується насамперед за рахунок сільських жителів, тоді як у містах наступив сталий спад рівня природного приросту населення. Проте й природний приріст сільського населення з року в рік зменшується, але залишається додатнім. Так. У 2017 р. у сільській місцевості природний приріст населення був більш високим і позитивним (+0,7 ‰), тоді як у містах він був негативним і становив -0,5 ‰ [7]. Проте в першій половині 2018 р. демографічна ситуація погіршилася, оскільки навіть у сільській місцевості коефіцієнт природного приросту населення став негативним (-0,4 ‰). У містах він став ще більш негативним (-1,6 ‰) [4, с. 8].

У Польщі помітна значна геопросторова регіональна диференціація за показниками природного приросту населення. У 2017 р. позитивний природний приріст населення зафіксовано у шести воєводствах – Поморському (2,5 ‰), Великопольському, Малопольському, Мазовецькому, Підкарпатському й Вармінсько-Мазурському (табл. 1). У Любуському воєводстві природний приріст населення у 2017 р. становив 0,0 ‰. Найнижчий рівень природного приросту населення у 2017 р. зафіксовано в Лодзькому воєводстві (-3,0 ‰), а також у Свентокшиському (-2,7 ‰) й Опольському (-1,8 ‰) воєводствах (табл. 1). Тільки в містах шести воєводств у 2017 р. зафіксовано додатній природний приріст населення (найбільший у Підляському воєводстві – 1,7 ‰), тоді як в інших воєводствах у містах коефіцієнт природного руху населення був від'ємним (найгірший – -3,6 ‰ у Лодзьському воєводстві). Найвищий рівень природного приросту сільського населення зафіксовано у селах Поморського (5,6 ‰), Великопольського (3,4 ‰) та Малопольського воєводств (2,6 ‰). Від'ємний показник коефіцієнта природного руху населення характерний для Підляського (-3,7 ‰), Свентокшиського, Люблінського, Лодзьського та Опольського воєводств [7].

На повітовому рівні природний рух населення має також значну геопросторову диференціацію. Найнижчі рівні природного приросту населення характерні для більшості повітів Опольського, Свентокшиського, Лодзького, Люблінського, Сілезького, Вармінсько-Мазурського, Західнопоморського та Підляського воєводств, а також частково для Нижньосілезького воєводства. Так, у першому півріччі 2018 р. за даними Головного управління статистики Польщі, найгірші показники коефіцієнта природного приросту (зменшення) населення 2018 р. зафіксовані у Гайнівському (Хайнувському) (-12,9 ‰), Більському (-8,3 ‰), Граєвському (-8,3 ‰), Сім'ятицькому (-8,1 ‰) й Сокольському (-7,4 ‰) повітах Підляського воєводства, а також в Опатувському (-8,7 ‰) й Скаржиському (-7,0 ‰) повітах Свентокшиського воєводства [4]. Природне зменшення населення характерне також для більшості міських повітів. Так, протягом першого півріччя найгірші показники коефіцієнта природного зменшення населення були в міських повітах Єлень-Ґура (-7,1 ‰), Валбжих (-7,1 ‰), Лодзь (-6,3 ‰), Хожув (-5,9), Ченстохова (-5,9 ‰), Сопот (-5,7 ‰), Пекари-Шльонські (-5,5 ‰), Свіноуйсьце (-5,2 ‰) та Сосновець (-5,0 ‰) [4].

Водночас, найвищі позитивні показники коефіцієнта природного приросту населення у першому півріччі 2018 р. були зафіксовані в Картуському (8,9 ‰) й Гданському сільському (6,6 ‰) повіті Поморського воєводства, Новосондецькому (5,3 ‰) та Лімановському (5,1 ‰) повітах Малопольського воєводства, Вроцлавському сільському повіті (4,9 ‰) Нижньосілезького воєводства та Познанському сільському повіті (4,8 ‰) Великопольського воєводства [4].

Наявність значних просторових відмінностей у природному русі населення Польщі на регіональному, повітовому й локальному рівнях зумовлена статеві-віковою структурою населення, відмінностями у рівнях народжуваності й смертності населення у воєводствах та повітах, соціально-економічними умовами життя населення, а також сімейно-шлюбними відносинами.

Висновки. Аналіз сучасної демографічної ситуації в регіонах Польщі показує, що в Польщі спостерігаються великі просторові відмінності у процесах природного відтворення населення з наявністю значних контрастів між показниками народжуваності й смертності в сільській і міській місцевостях, домінуванням негативної тенденції до погіршення значень показників природного руху населення й зменшення чисельності населення. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом впливу міграційних процесів на демографічну ситуацію в регіонах Польщі.

Джерела та література

1. Лажнік В. Й. Геодемографічні й етнополітичні процеси в країнах регіону (Центрально-Східна Європа) : навч. посібник / В. Й. Лажнік. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 416 с.
2. Balicki Janusz. Uwarunkowania i skutki kryzysu demograficznego w Polsce / Janusz Balicki // Teologia i moralność. – 2010. – Т. 7. – С. 17–32.
3. Gwiazda Adam. Problemy demograficzne Polski / Adam Gwiazda // Świat Idei i Polityki. – 2015/16. – Т. 14. – С. 372–390.
4. Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2018 r. Stan w dniu 30 VI. – Warszawa : Główny Urząd Statystyczny, 2018. – 18 s.
5. Mały Rocznik Statystyczny Polski. 2018. – Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2018. – 539 s.
6. Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2018 roku. – Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2018. – 16 s.
7. Sytuacja demograficzna Polski do 2017 r. Urodzenia i dzietność. – Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2018. – 100 s.

УДК 911.3:314.18(66)

Т. Я. Карасійчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ АФРИКИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **І. П. Мандрик** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено сучасну демографічну ситуацію в країнах Західної Африки. Виявлено проблеми демографічного розвитку в країнах Західної Африки. Проаналізовано демографічні показники в країнах регіону.

Ключові слова: демографічна ситуація, демографічні проблеми, населення, Західна Африка.

Karasiichuk T. Ya. The Current Demographic Situation in the West Africa Countries.

The present demographic situation in the countries of West Africa is investigated. The problems of

demographic development in the countries of West Africa are revealed. The demographic indicators in the countries of the region are analyzed.

Key words: demographic situation, demographic problems, population, West Africa.

Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держав, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держав, як фактор і водночас як результат їх функціонування.

Метою дослідження є аналіз демографічних показників у країнах Західної Африки та визначення проблем демографічного розвитку в них.

Результати дослідження. Аналіз сучасного стану демографічної ситуації в країнах Західної Африки засвідчує наявність низки проблем демографічного розвитку, найактуальнішою з яких є стримування приросту населення в країнах регіону. Західна Африка виділяється нині високими темпами динаміки росту населення. Якщо в середині 2005 р. загальна чисельність населення в Західній Африці становила 285,6 млн осіб, то в 2010 р. вона зросла до 307,7 млн осіб. За даними Бюро переписів США і Міжнародної бази даних, на середину 2018 р. загальна чисельність населення країн регіону зросла до 381,9 млн осіб. Якщо в 2000–2005 рр. щорічно населення в регіоні збільшувалося на 5,2–5,4 млн осіб, то у 2010–2012 рр. цей показник становив 7,0–7,2 млн осіб. Хоча середньорічні темпи загального росту чисельності населення в регіоні мали загальну тенденцію до спадання, все ж таки Західна Африка за останні 20 років мала досить високі темпи зростання населення. Якщо в 2000–2005 рр. вони становили 2,66 %, то в 2005–2010 рр. зросли до 2,76 %, а на середину 2018 р. вони впали до 2,69 % [6].

Незважаючи на падіння показників темпів загального росту населення, Західна Африка за цим показником випереджає всі інші регіони Африки й світу, окрім Центральної Африки. За даними ООН, у 2015–2018 рр. у світі середньорічні темпи росту населення становили 1,09 %, в Африці – 2,52 %, а в Західній Африці – 2,69 %. Падіння темпів загального росту населення було зумовлено зменшенням темпів природного приросту населення з 2,72 % у 2015 р. до 2,69 % у середині 2018 р. і зростанням міграційного відтоку населення з країн регіону. Якщо в 2008–2009 рр. щорічно спостерігався міграційний притік населення в країни регіону в межах 92–136 тис. осіб, то надалі ця тенденція змінилася на протилежну й протягом наступних років спостерігалось зростання міграційного відтоку населення з 184 тис. осіб у 2010 р. до 188 тис. осіб у 2018 р.

Сьогодні вчені прогнозують подальше збільшення кількості населення у цьому регіоні. За їхніми підрахунками, загальна кількість населення в Західній Африці в 2025 р. становитиме 457,7 млн осіб, а у 2050 р. досягне позначки у 809,7 млн осіб. Регіональним лідером залишиться Нігерія з чисельністю населення 195,8 млн осіб. Щодо прогнозів на 2050 р., то з передбачуваних 809,7 млн осіб на континенті 410,6 млн осіб припадатиме лише на Нігерію.

За кількістю населення країни Західної Африки помітно відрізняються між собою. До найбільше заселених належать Нігерія, Гана, Кот-д'Івуар та Нігер. За оцінками Бюро переписів США, на середину 2018 р. у Нігерії, яка займає 7 місце у світі за чисельністю населення, проживає 195,8 млн жителів (2,57 % населення Землі), а у Гані яка займає 49 місце у світі, проживає 29,4 млн жителів (0,39 % населення Землі). Найменше жителів налічується на островах Святої Єлени, Вознесіння і Тристан-да-Кунья [3].

Найвищі щорічні темпи загального росту населення за останнє десятиріччя у окремих країнах регіону протягом 2008–2018 рр. коливалися в межах від 0,62 % у 2018 р. на острові Святої Єлени до 3,33 % в Малі у 2010 р. Помітною для всіх країн регіону є загальна тенденція падіння середньорічних темпів росту населення, проте в деяких країнах із початку XXI ст. спостерігалось чергування підйомів і спадів темпів

зростання населення з деяким збільшенням їх в останні два роки (Кабо-Верде, острів Святої Єлени, Малі, Гвінея). За даними Бюро переписів США, у 2017–2018 рр. найбільше зростає кількість населення у Малі (3,04 % у 2017 р. і 3,05 % на середину 2018 р.), а найменше на острові Святої Єлени – 0,35 і 0,62 % та в Кабо-Верде, відповідно, 1,27 і 1,27 % [2].

Високі темпи загального росту чисельності населення в регіоні зумовлені високим рівнем народжуваності й природного приросту та зниженням показників смертності. Середньорічний коефіцієнт народжуваності у розрахунку на 1000 жителів зменшився з 39,4 ‰ у 2000–2008 рр. до 37,1 ‰ у 2010–2018 рр., проте регіон нині займає друге місце у світі за рівнем народжуваності населення у світі. За даними Відділу народонаселення ООН, найнижчі темпи падіння середнього рівня коефіцієнта народжуваності населення (на 3–4 ‰) протягом 2015–2018 рр. спостерігалися в Мавританії й у Кабо-Верде, тоді як у Малі вони зменшилися на 9 ‰ (з 48,9 ‰ у 2015 р. до 39,9 ‰ у 2018 р.), у Гвінеї – на 8 ‰ (41,8 і 33,8 ‰) у Нігері – на 7 ‰ (з 51,1 до 44,1 ‰).

Для Західної Африки характерною особливістю є істотний розрив між окремими країнами за показниками рівня народжуваності населення. Найвищі значення коефіцієнта народжуваності населення характерні для Нігеру, Буркіна-Фасо та Ліберії, в яких він у 2018 р. становив, відповідно, 44,1 ‰, 44,0 ‰, та 42,2 ‰. Проте у Кабо-Верде цей показник найнижчий серед країн регіону (24,2 ‰) [5].

Країни Західної Африки виділяються також високим сумарним коефіцієнтом народжуваності населення, який розраховується як середнє число народжених дітей на одну жінку (коефіцієнт жіночої фертильності). Цей демографічний показник у регіоні має тенденцію до зменшення. Так, протягом 2000–2005 рр. у країнах регіону він становив 6,6 дитини на одну жінку. У наступні роки Західна Африка залишалася лідером за цим показником. У 2017 р. сумарний коефіцієнт народжуваності у Західній Африці зменшився до 4,9 дитини на одну жінку.

Найвище значення цього показника в 2017 р. було зафіксовано в західноафриканській країні Нігер – 7,2 дитини. Серед країн регіону лідерами за сумарним коефіцієнтом народжуваності, окрім Нігеру, є Малі (6,1 дитини), Нігерія (5,5 дитини) й Гамбія (5,4 дитини). Найменше значення цього показника зафіксовано у Кабо-Верде (2,3 дитини) та Гані (4 дитини). Високий рівень народжуваності у Західній Африці пов'язаний із традиціями багатодітності, раннім вступом дівчат у шлюб, високим рівнем дитячої смертності, віросповіданням тощо.

Низький рівень медичного обслуговування, поширеність різноманітних хвороб і важкі соціально-економічні умови проживання призводять до високого рівня смертності місцевого населення. Основними причинами смертності населення в країнах Західної Африки є малярія, діарейні захворювання, інфекції нижніх дихальних шляхів, отруєння, насилля та ВІЛ/СНІД. Високою є також материнська смертність під час пологів. До країн з найвищим коефіцієнтом смертності у 2018 р. належать Ліберія (23,1 ‰), Кот-д'Івуар (18,4 ‰), Малі (16,9 ‰). Найнижчий рівень смертності населення серед країн регіону у 2018 р. був у Кабо-Верде (6,6 ‰) та Сьєрра-Леоне (11,6 ‰). У 2018 р. середнє значення коефіцієнта смертності населення в регіоні скоротилося й становило 14,0 ‰ [7].

Аналіз динаміки коефіцієнта дитячої смертності в країнах регіону за останні роки показує позитивну тенденцію до деякого її зменшення. У 2017 р. найвищий показник дитячої смертності був у Нігерії (105 285 смертей), Нігері (25 854 смертей), Буркіна-Фасо (13 741 смертей) та Малі (12 825 смертей). Помітних успіхів у зниженні рівня дитячої смертності досягли Кабо-Верде (23 смерті), Габон (658 смертей) та Гамбія (777 смертей).

Оскільки показники народжуваності перевищують показники смертності, природний приріст населення Західної Африки є позитивним. У регіоні спостерігається високий річний природний приріст населення – у середньому 2,69 %

(2018 р.). Протягом останніх десяти років середній річний природний приріст населення країн Західної Африки майже не змінювався, коливаючись у межах від 2,67 % до 2,69 %. Проте в регіоні помітні просторові диспропорції у розподілі цього показника: найвищий природний приріст населення у 2017 р. мали Нігерія та Нігер (відповідно 190,8 млн осіб і 21,4 млн осіб). Найнижчий природний приріст населення зафіксований у Кабо-Верде (18,3 ‰) та Гані (20,8 ‰) [4]. Найвищі темпи природного приросту населення спостерігаються в містах і розвинутих районах регіону. Аналіз індикаторів народжуваності, смертності та природного приросту населення показує, що для країн регіону притаманний другий тип відтворення населення, який характеризується дуже високим коефіцієнтом народжуваності, зниженням показників смертності та відповідно високими темпами приросту населення.

Значний вплив на процеси відтворення населення має його статеві-віковий склад, який показує співвідношення між особами певних вікових груп за статтю. У цьому регіоні Африки частка дітей до 15 років переважає у віковій структурі населення (41 %), порівняно з особами похилого віку (понад 65 років), яких лише 3 %. Західна Африка за рахунок найвищих показників народжуваності та природного приросту населення є регіоном світу з найвищою часткою осіб молодого віку у загальній чисельності населення. У Малі відсоток осіб молодше 15 років у 2017 р. становив 47 %, у Буркіна-Фасо – 44 %, Гамбії – 44 %, Нігерії – 44 %, тоді як у Кабо-Верде значно менше (30 %) [8]. Демографічна «молодість» країн Західної Африки зумовлена, насамперед, порівняно високим рівнем народжуваності й коротким періодом тривалості життя населення.

Низька частка осіб старших за 65 років (3–4 %) у загальній чисельності населення країн регіону зумовлена насамперед низькими показниками тривалості життя й соціальними умовами проживання, хворобами, які притаманні для цього регіону. Така вікова структура населення істотно відрізняється від європейської. У регіоні існує значне демографічне навантаження на працездатне населення. Це негативно впливає на демографічний потенціал особливо сільської місцевості через низький рівень урбанізованості країн, оскільки обмежує можливості природного приросту їх жителів, призводить до депопуляції сільських населених пунктів і, врешті-решт, до їх «старіння», а, отже, й до загальної деградації великої кількості сіл. У статевій структурі населення країн регіону різкі коливання у співвідношенні чоловіків і жінок не характерні, й їх кількість приблизно однакова, 50,7 % і 49,3 % відповідно. У середньому, у старшому віці чоловіків стає менше, бо серед них вища смертність і менша тривалість життя.

Мінімальний шлюбний вік у всіх країнах регіону не регулюється законом та існує практика одруження дівчат у ранньому віці. Так, частка жінок віком до 19 років у шлюбній структурі населення становить 30 %, у віці 20–29 років – 45 % і старше 30 років – 25 %.

Важливим агрегованим показником демографічного розвитку країн, який відображає соціальні зрушення в суспільстві, слугує індикатор середньої очікуваної тривалості життя населення. У країнах регіону в останні десятиріччя цей показник дещо зріс і розрив між країнами регіону й найбільш розвинутими країнами світу зменшився як абсолютно, так і відносно. Найнижчий рівень очікуваної тривалості життя населення характерний для Нігерії, Кот-д'Івуару, Гвінеї-Біссау та Малі (53–58 років), тоді як у Сенегалі, Габоні й Кабо-Верде (66–73 років). Негативний вплив на цей демографічний показник здійснюють такі фактори, як поширення різноманітних хвороб, особливо СНІДу, війни й збройні конфлікти, голод й епідемії, а також бідність і зuboжіння населення в багатьох країнах [1].

Висновки. Дослідження сучасної демографічної ситуації в країнах Західної Африки показує наявність певних тенденцій та особливостей у розвитку демографічних процесів. За останні роки проявляється позитивна динаміка соціально-демографічних і структурних індикаторів демографічного розвитку країн,

проте держави регіону залишаються в групі країн світу, де ще повною або майже повною мірою проявляється пік демографічного вибуху. Спостерігається значна диференціація країн за соціально-демографічними показниками відтворення населення. Характерною особливістю демографічного розвитку є те, що Західна Африка нині виділяється як регіон світу з високим рівнем народжуваності й природного приросту населення з тенденцією до зменшення рівня його смертності та значною часткою молодого населення. Демографічна ситуація в регіоні залишається складною, що потребує від країн вироблення чіткої й ефективної демографічної політики, спрямованої на стримування високих темпів росту рівня народжуваності й чисельності населення.

Джерела та література

1. Абрамова И. О. Новая роль Африки в мировых демографических процессах / И. О. Абрамова // Азия и Африка сегодня. – 2009. – № 1. – С. 28–34.
2. Демографический еженедельник Демоскоп Weekly [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.demoscope.ru/>
3. Капица С. П. Рост населения Земли и будущее цивилизации / С. П. Капица // Общественные науки и современность. – 2003. – № 3. – С. 132–148.
4. Список стран по естественному приросту населения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
5. Список стран по уровню рождаемости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
6. 2018 World population. Data Sheet / Population Reference Bureau [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pdfpedia.com/download/213/2010-world-population-data-sheet-pdf.html>
7. United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division World Mortality 2017 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/mortality/world-mortality-cdrom-2017.shtml>
8. Worldometers [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.worldometers.info/world-population/western-africa-population/>.

УДК 910.112(477.82-37Ратне)

Л. О. Маковецька – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Р. М. Геналюк – студент 4 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В РАТНІВСЬКОМУ РАЙОНІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано аналітико-статистичну інформацію показників демографічного розвитку. Виявлено тенденції та проблеми формування трудових ресурсів, рівня зайнятості та безробіття.

Ключові слова: населення, природний приріст, трудові ресурси, безробіття, зайнятість.

Makovetska L. O., Genaliuk R. M. Modern Demographic Situation in the Ratnivsky District of the Volyn Region. The analytical and statistical information of indicators of demographic development is analyzed. The tendencies and problems of formation of labor resources, level of the employment and the unemployment are revealed.

Key words: population, natural growth, labor resources, unemployment, employment.

Специфічною особливістю населення та трудових ресурсів є подвійний характер його впливу – як основного виробника, так й основного споживача кінцевої продукції господарського комплексу.

В Ратнівському районі станом на 01.01.2018 р. проживало 52,2 тис. осіб, що становить 5,1 % від усього населення Волинської області. Посідаючи 5-е місце в області, район поступається Камінь-Каширському (64,2 тис. осіб), Ківерцівському (63,9 тис. осіб), Луцькому (64,8 тис. осіб) та Маневицькому (54,3 тис. осіб) районам за цим показником. Проте чисельність населення його значно більша, ніж у сусідніх районах – у Любешівському (35,8 тис. осіб) та Старовижівському (30,2 тис. осіб) районах [2; 3; 7].

Сільського населення (37,8 тис. осіб) у районі майже втричі більше (72,4 %), ніж міського – 14, 4 тис. осіб (27,6 % від загального показника). Динаміка чисельності населення за останніх 10 років характеризується незначними коливаннями (рис. 1, табл. 1). Більшість населення району проживає у селах та на хуторах. Міське населення зосереджено у двох селищах міського типу – Ратне та Заболоття.

Населення у районі розміщено нерівномірно (рис. 1): більше на півдні й у центрі району, та поступово зменшуючи щільність на північ. Найменше проживаючих у прикордонних територіях – у Млинівській і Височненській сільських радах. Це пояснюється тяжінням жителів і трудових ресурсів до великих сіл і до смт Ратне, наявністю міжнародної автомагістралі та у протилежному випадку значною лісистістю та заболоченістю території. Якщо не враховувати Ратнівську (9843 особи) та Заболоттівську (4299) селищні ради, то найчисельнішою є Гірниківська (4263 особи) та Жиричівська (2292 особи) сільські ради, які розміщені в 9–10 км від смт Ратне (рис. 1). Найменше людей проживає у Височненській сільській раді (763 особи).

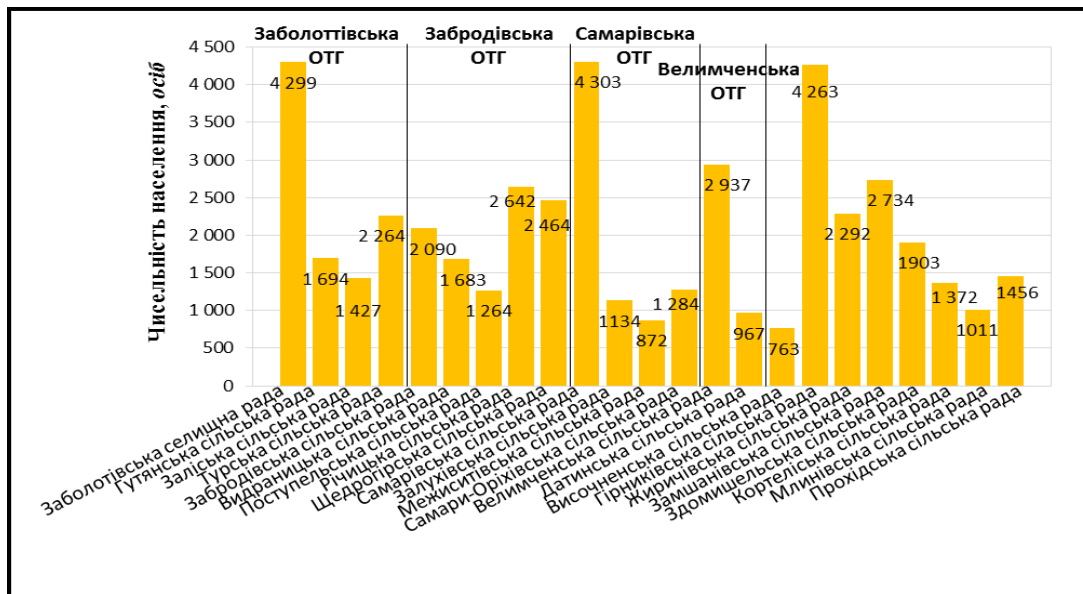
Таблиця 1

**Основні демографічні показники
Ратнівського району Волинської області [5; 7]**

Показник	Роки					
	2005	2007	2009	2012	2015	2017
Населення всього, тис. осіб	52,5	52,1	52,0	51,6	51,8	52,2
Міське населення, тис. осіб	13,1	13,1	13,2	13,5	13,9	14,4
Сільське населення, тис. осіб	39,4	39,0	38,8	38,1	37,9	37,8
Народжені, осіб	715	699	731	808	836	669
Померлі, осіб	639	685	707	702	705	680
Природний приріст населення, осіб	76	14	24	106	131	-11
Прибулі, осіб	715	557	572	670	724	379
Вибулі, осіб	777	695	764	754	753	394
Механічний приріст, осіб	-62	-138	-192	-84	-29	-15

Середня щільність населення Ратнівського району складає 36,3 осіб/км², тоді коли в середньому у Волинській області – 51,6 осіб/км².

Природний приріст населення від'ємний і у 2017 р. складав -11 осіб (у Волинській області – -1674 особи). Слід зазначити, що негативна тенденція скорочення природного приросту населення спостерігається майже у всіх адміністративних районах області, за винятком Камінь-Каширського (+155 осіб), Ківерцівського (+11 осіб) та Луцького (+146 осіб) районів [7].

Рис. 1. Чисельність населення сільських та селищних рад Ратнівського району в 2017 р. [5; 6]

Кількість живонароджених становила 669 осіб, а кількість померлих 680 осіб. Коефіцієнт природного приросту становить -0,2 осіб на 1000 осіб наявного населення, що вказує на негативну тенденцію формування трудоворесурсного потенціалу [5; 7].

У районі, як і в області, народжується більше хлопчиків, ніж дівчаток. У 2017 р. кількість живонароджених становила 669 осіб, із них 349 хлопчиків та 320 дівчаток, тобто на 100 дівчаток припадає 109 хлопчиків. Порівняно з іншими районами, то в Камінь-Каширському районі народилося 897 осіб, Любешівському – 449 осіб, Старовижівському – 309 осіб, Шацькому – 163 особи [7].

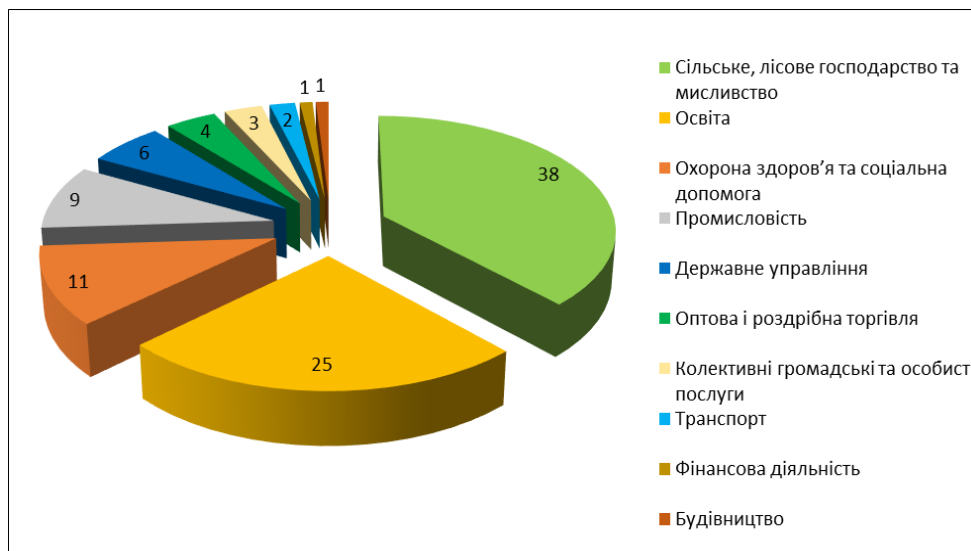
Перевага чоловічого населення над жіночим спостерігається до 29 років життя, після 30 років жіноче населення переважає над чоловічим. У 2017 р. чисельність чоловічого населення становила 25 245 осіб, а жінок – 26 962 особи, а це означає що на 1000 жінок припадає 936 чоловіків. Цей показник вищий, ніж у середньому по області (на 1000 жінок припадає 894 чоловіків) [7].

У розподілі за віковими групами, у районі показники значно відрізняються від обласних. Більша кількість населення (на 1.01.2018 р.) віком до 14 років – 11 744 особи (22,5 %), тоді коли в середньому по області на один адміністративний район – 12 832 особи. Населення віком від 65 років формують 12,4 % від загальної чисельності (6469 осіб), а по області – 8400 осіб. Найбільшу групу становить працездатне населення віком від 14 до 65 років – 33 994 особи (65,1 % від загальної чисельності населення), хоча у середньому по області – 43 501 особа на один адміністративний район.

З роками кількість працездатного населення району буде зростати, що якісно вплине на формування трудоворесурсного потенціалу території.

У Волинській області за останній рік характерна позитивна тенденція зростання чисельності зайнятих. У всіх сферах економічної діяльності Ратнівщини станом на 1.07.2018 р. було зайнято 6,2 тис. осіб (рис. 2). Менша кількість працюючих лише у 10 адміністративних районах, зокрема у Маневіцькому (5,5 тис. осіб), Любешівському (4,9 тис. осіб), Рожищенському (4,7 тис. осіб), Горохівському (4,6 тис. осіб), Любомльському (4,6 тис. осіб), Турійському (4,0 тис. осіб), Володимир-Волинському (3,7 тис. осіб), Старовижівському (2,3 тис. осіб), Локачинському (2,2 тис. осіб) та Шацькому (1,8 тис. осіб) [7].

Рис. 2. Частка населення зайнята в усіх сферах економічної діяльності в 2017 р., % [3; 7]

Галузево-функціональна спеціалізація господарства району має аграрний напрям, що у поєднанні з лісовиробничим комплексом визначили структуру зайнятих. Так, майже третина від загальної чисельності працюючих задіяна у сільському та лісовому господарствах. У Ратнівському районі поступово посилює свої позиції невиробнича сфера, в результаті частка осіб, яка працює у системі освіти становить близько 25 % із загальної чисельності зайнятих, 11 % населення займається питаннями соціального захисту та охорони здоров'я. На частку промисловості припадає близько 9 % офіційно зайнятого населення. Значна кількість населення працює в державному управлінні району – 6 %. У решті сферах економічної діяльності зайнята незначна кількість населення.

У 2017 р. статус офіційних безробітних набуло 333 громадян, що на 17 осіб більше, ніж у 2013 р. (316 осіб) та на 157 осіб менше, ніж у 2015 р. (90 осіб). Цей показник менший, ніж у Горохівському (545 осіб), Ківерцівському (495 осіб), Любомльському (350 осіб) і Турійському (418 осіб) районах та в області (511 осіб). За рівнем безробіття Ратнівський район займає 10 місце в області [7].

На обліку в центрі зайнятості за освітнім рівнем, у відсотковому співвідношенні від загальної кількості, перебувають особи: з повною вищою освітою – 3,9 %; із базовою та неповною вищою освітою – 10,3 %; із професійно-технічною освітою – 21,6 %; із повною загальною середньою освітою – 44,1%; із базовою загальною середньою та початковою освітою – 20,1 %.

Одним із напрямів реалізації політики зайнятості, поряд із працевлаштуванням на постійній основі, є організація тимчасових оплачуваних громадських робіт, допомоги одиноким, інвалідам, малозабезпеченим людям, благоустрій територій сіл, роботи за угодами в лісовому господарстві, а також організація сільських безробітних на ремонт дитячих садків, шкіл, клубів тощо.

Допомога у розвитку підприємництва – один із головних пріоритетів діяльності районної служби зайнятості. Адже малий і середній бізнес – це не лише форма самозайнятості, але й у майбутньому можливість забезпечити роботою інших людей. Служба зайнятості не тільки виплачує допомогу по безробіттю для зайняття підприємницькою діяльністю, а й вчить основ підприємницької діяльності.

Важливим і на разі проблемним напрямом роботи щодо підвищення конкурентоспроможності безробітних на ринку праці, є професійна підготовка та перепідготовка населення. Сьогодні дуже варто акцентувати увагу на якісний професійний рівень пропонованої робочої сили. Саме з такою ціллю районною

службою зайнятості розроблено «барометри професій», практикується публікування резюме безробітних у районній газеті, розширюється мережа навчання безпосередньо на виробництві.

Майже 9 % безробітних, які направлені на професійне навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації, зайняли посади службовців, 71 % – робітничі місця, які не потребують спеціальної підготовки.

Створення нових робочих місць – найвідповідальніше завдання у 2018 р., тому, що символізує синхронність дій із Президентом, Урядом України у вирішенні найбільшої соціальної проблеми – забезпечення роботою.

Впродовж 2017 р. в районі було укладено 270 шлюбів, що на 13,2 % менше, ніж рік тому [7].

Механічний приріст, починаючи з 2003 й до 2017 р., був від'ємним. У 2017 р. прибуло до району на постійне місце проживання 379 осіб, а вибуло 394 особи, а це скорочення міграційного приросту (-15 осіб, або -0,2 осіб на 1000 осіб населення) [7].

Щодо національного складу, то на території Ратнівського району переважають українці. Частки російського та білоруського населення становить 0,5 % та 0,4 % від загальної кількості відповідно.

Населення району відвідує шість різних релігійних конфесій: УПЦ Московського патріархату (37,5 тис. осіб), УПЦ Київського патріархату (2,5 тис. осіб), Адвентисти сьомого дня (68 осіб), ЄХ / в дусі апостола (400), Євангельські християни-баптисти (535 осіб), Українська Церква Християн Віри Євангельської (287 осіб) [4].

Висновки. На підставі проведених досліджень можна стверджувати, що Ратнівський район має значний трудовресурсний потенціал, який на сьогодні не використовується ефективно. В економічній діяльності задіяно лише 9 % населення. Наслідком низької оплати праці у районі та досить складної економіко-соціальної ситуації є те, що жителі надають перевагу у працевлаштуванні за межами району, або їдуть працювати за кордон.

Джерела та література

1. Андріюк Р. Комплексна оцінка території (КОТ) як метод дослідження адміністративного району / Р. Андріюк // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень / М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; Наук. тов-во студентів і аспірантів ; [оргком. конф. : І. Я. Коцан та ін.]. – Луцьк, 2012. – Т. 3. – С. 42–43.
2. Офіційний сайт Волинської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voladm.gov.ua>
3. Офіційний сайт Ратнівської районної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ratadmin.gov.ua/>
4. Паспорт Ратнівського району Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ratadmin.gov.ua/pasport-raionu/pasport-raionu>
5. Ратнівський район // Волинська обласна рада : сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу : volynrada.gov.ua/map/ratnivskii-raion
6. Селищні та сільські ради Ратнівського району [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ratadmin.gov.ua/selyshchni-silski-rady>
7. Статистичний щорічник Волинь 2017 / Голов. упр. статистики у Волин. обл. ; [за ред. В. Ю. Науменка]. – Луцьк : Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2018. – 457 с.
8. Слащук А. Ринок праці та проблема безробіття у Волинській області / А. Слащук, З. Поп'юк // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2013. – № 6. – С. 112–117.

Ю. І. Гірак – студентка 5-го курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПОШИРЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ В ІСПАНІЇ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУім. Лесі Українки

У поданих матеріалах висвітлено проблему сепаратизму в Іспанії. Досліджено регіони поширення та прояви цього явища. Проаналізовано його визначальні риси.

Ключові слова: Іспанія, сепаратизм, націоналізм.

Hirak Y. I., Kotsan N. N. The Spread of Separatism in Spain. In the given materials highlight the problem of separatism in Spain. Areas of distribution and manifestations of this phenomenon are investigated. Its defining features are analyzed.

Key words: Spain, separatism, nationalism.

Актуальність. Протягом останніх десяти років відбулися серйозні зміни у розумінні поняття сепаратизму. На зміну думки про зв'язок цього поняття з розвитком народного суверенітету прийшло розуміння руйнуючої сили сепаратизму. Зростання проявів цього явища характерне для багатьох країн і для Іспанії, зокрема.

Мета дослідження полягає у вивченні проявів та поширення сепаратистських рухів в Іспанії, дослідженні його визначальних рис.

Результати дослідження. Іспанія — багатокультурна країна в регіонах якої впливові сили претендують на автономію чи суверенний статус своїх територій. Це обумовлено історією країни, яка створювалася з великої кількості незалежних князівств та королівств. Їх об'єднанню сприяли глобалізація, телебачення, яке створює масову свідомість та рекламує лише одну мову, франкістський режим, що створював єдину іспанську націю. Проте ці ж фактори грають і протилежну роль в усвідомленні регіонами їх самобутності та прагненні до суверенності [2].

Найбільш сильні рухи, які у ХХ ст. набули форми сепаратистських, націоналістських та регіоналістських, були, окрім Країни Басків і Каталонії, в регіонах Андалусія та Галісія.

Автономне утворення Андалусія зі столицею Севілья знаходиться на півдні країни. Його населення вважає себе особливими андалусійськими іспанцями з власним говором та етнічним походженням. Андалусійців в Іспанії проживає близько 15 мільйонів, що становить третину населення країни, із них в Андалусії проживає трохи більше половини. Цей регіон є найбільш заселеним та найбіднішим в Іспанії. Відповідно, відбувається постійний відтік населення в більш розвинені регіони, переважно в Каталонію, Країну Басків та Мадрид, жителям яких це зовсім не подобається.

Андалусійський націоналізм проявився відносно недавно – після періоду франкістського правління. Проте коріння його сягає часів першої Іспанської Республіки, коли була розроблена перша конституція Андалусії (1873 р.) як автономної республіки у складі Іспанії.

Сучасний андалусійський націоналізм посилюється після створення партії ASA (Соціалістичний альянс Андалусії) в 1971 р. За правом на отримання часткового самоуправління, наданим конституцією 1978 р., андалусійцям не вдалося стати визнаним окремим народом. Отримання автономії на рівні Басконії та Каталонії не заспокоїло населення, а у 2006 р. парламент Іспанії відхилив пропозицію парламенту провінції про статус андалусійців як нації. Така невизначеність зберігається й на сьогодні [2].

Націоналізм у Галісії, яка розміщена на північному заході країни, появився в 1916 р. після створення групи любителів галісійської мови. Ця група була орієнтована на середній клас та інтелігенцію. Досить швидко створилися партії націоналістів та республіканців. У часи республіки та громадянської війни в Галісії існувала автономія, яка була ліквідована франкістами. Багато прихильників галісіонізму було страчено. Супротивом режиму Франко виступали видавництво, що розвивало галісійську культуру та мову, та таємні організації, що підтримували марксизм. Після падіння режиму генерала Франко галісіонізм значною мірою укріпився. Сучасні вимоги галісіоністів різняться між собою ступенем помірності: найактивніші – вимагають повної незалежності, інші – збільшення автономії у складі Іспанського Королівства [2].

Націоналізм та регіоналізм присутні також і в сусідній Астурії, які є найбільш стійко організованими в країні після каталонського. Unida Nazionalista Asturiana – союз лівих і «зелених» партій Астурії, був створений у 2007 р. з ціллю отримати максимальну кількість місць на муніципальних виборах. Об'єднання підтримувало астурійську мову, культуру та національну ідентифікацію, вимагало проведення заходів із боротьби з економічною кризою. Остаточною вимогою було отримання повномасштабної автономії та визнання астурійської мови та нації.

Валенсіонізм зародився у 1902 р. після промови Фаусті Барбера, в якій проголошувалося про необхідність національної ідентифікації валенсійського народу, розвиток мови та визначення кордонів «Валенсійської землі». Але цей рух ніяк себе не проявив у час диктатури Примо де Рівера та у час громадянської війни [2].

У 1962 р. Хоан Фустер у своєму есе висловив думку про єдність каталонського та валенсійського народів. Із того часу валенсійці та каталонці відкидають усі варіанти об'єднання. Перше протистояння валенсійців із каталонцями відбулося 1977 р. та підготовлено Статут про автономію, який було заблоковано. На сьогодні валенсійські націоналісти та регіоналісти не можуть домовитися між собою з приводу каталонської єдності, але висувують вимоги про ще більшу автономію, а іноді й про незалежність [2].

Іще одним великим націоналістичним рухом є канарський сепаратизм. Ці віддалені острови, що є основним місцем відпочинку для європейців, вперше вимагали автономії при республіці в 1933 р. Але сам сепаратистський рух зародився ще раніше, його «батьком» вважається Секундіно Дельгадо, а перша Національна партія створена ще в 1925 р. за кордоном – на Кубі. В 1954 р. створено організацію MPAIAC – Рух за самовизначення та незалежність Канарського архіпелагу, яка створила семизірковий прапор, що використовується націоналістами й сьогодні. У 1980 р. було сформовано уряд островів, проте вони не мають повної автономії. А основною ціллю сепаратистів є досягнення саме автономії та визнання за народом гуанчі права називатися національністю Канарських островів.

Найслабше сепаратизм проявляється в таких регіонах Іспанії, як Окситанія та Арагон. На території Окситанії, яка включає також частину території Франції, існує рух за об'єднання історичної області в рамках єдиної держави, який діє переважно на культурному рівні та займається популяризацією окситанської мови. В Арагоні лише невелика частина населення хоче домогтися відокремлення [3; 5].

Найбільш розвиненими автономними областями Іспанії є Країна Басків та Каталонія, які висувують вимоги політичного, культурного та мовного характеру.

Сепаратизм в Країні Басків представлений терористичною організацією ЕТА, яка створена в 1959 р. та заявляла про себе як про соціалістичний рух басків за національне звільнення. Ця організація вела боротьбу за створення незалежної держави басків із семи населених ними провінцій (чотирьох в Іспанії та трьох у Франції). Основна частина дій ЕТА припала на часи демократії. Саме в цей час Країні Басків було надано стільки прав та свобод, які вона ніколи не мала в своїй історії. Вона має власний парламент, поліцію, радіо, телеканали, двомовну систему освіти, свою податкову систему. Баски отримали більше прав, ніж всі інші автономні області Іспанії. Але бойовики не склали зброї й протягом десятиліть проливалася кров: понад 800 вбитих, 2000 поранених та десятки викрадених. 20 жовтня 2011 р. ЕТА заявила про остаточне припинення збройної боротьби. Принципове зрушення позиції бойовиків спричинене достатньою мірою ефективними діями іспанських та французьких спецслужб, які заарештували частину терористів, включаючи очільників, і конфіскували декілька арсеналів зі зброєю. Змінилося й відношення до ЕТА в Іспанії, в країні Басків, зокрема, із героїв вони перетворилися на злочинців та вбивць [6]. 16 квітня 2018 р. ЕТА проголосила про повне розформування всіх своїх структур та про припинення будь-якої політичної активності. Причиною стала неспроможність організації вирішити політичний конфлікт у Країні Басків, який і залишився надалі, не зникнувши разом із розпадом ЕТА [1].

Каталонці завжди вимагали визнання своєї відмінності від решти Іспанії. Націоналізм каталонців посилюється також тим, що їх регіон віддає в державний бюджет значну частину зароблених коштів, забезпечуючи цим чверть усього бюджету Іспанії. Каталонія у 1979 р. отримала широкий об'єм повноважень у питаннях місцевого самоврядування, громадської безпеки, транспорту, зв'язку, загальної освіти, культури, мови, охорони навколишнього середовища. 18 червня 2006 р. було прийнято новий статут Каталонії, який ще більше розширював її права, але радикальні націоналісти не вдовольнилися та прагнули до отримання регіоном суверенітету [6]. У 2010 р. Верховний суд Іспанії визнав новий статут незаконним, що загостило конфлікт між владою Іспанії та Каталонії.

1 жовтня 2017 р. в Каталонії відбувся референдум про відокремлення від Іспанії, за що проголосувало 90 % учасників, хоча явка склала лише 42,3 %. Конституційний суд Іспанії визнав цей референдум незаконним. Поліція Іспанії намагалася не допустити проведення референдуму, а також завадити його проведенню. Все це супроводжувалося сутичками поліції та національної гвардії з населенням [4].

Висновки. Поширення сепаратизму в Іспанії перебуває на досить високому рівні, що становить цілком серйозну загрозу цілісності країни. Національні рухи перебувають на різних стадіях розвитку. Найбільших результатів у прагненні максимальної автономії та навіть незалежності досягли Каталонія та Басконія, мовні та культурні права яких перебувають майже на рівні незалежних держав.

Джерела та література

1. Баскські сепаратисти ЕТА оголосили про саморозпуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43982333>
2. Европейский сепаратизм: Испания – первый кандидат в Европе на распад по «лоскутному сценарию» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kontinent.org/article.php?aid=4c8e9ab20251d>
3. Коваль Т. Б. Современная Испания: в лабиринте идентичностей / Т. Б. Коваль // Культурная сложность современных наций. – М. : Полит. энциклопедия, 2016. – С. 57–71.
4. Лидер Каталонии: мы завоевали право на независимость [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.bbc.com/russian/news-41463055>
5. Попов Ф. А. География сепаратизма в современном мире / Ф. А. Попов. – М. : Новый Хронограф, 2012. – 672 с.
6. Региональный и этнический сепаратизм в Испании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gumilev-center.ru/regionalnyjj-i-ehnticheskijj-separatizm-v-ispanii/>.

В. М. Ріпа – студент 3 курсу географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
І. М. Філоненко – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ІСЛАМСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ В ЄМЕНІ

Роботу виконано за співпраці кафедри країнознавства і туризму КНУ ім. Тараса Шевченка та кафедри географії НДУ ім. Миколи Гоголя

Розглянуто історичні особливості розвитку сепаратизму в Ємені. Визначені та охарактеризовані основні причини цього явища в країні. Зроблено огляд заходів, які застосовують для вирішення проблеми.

Ключові слова: Ємен, сепаратизм, причини сепаратизму, центри впливу в Ємені.

Ripa V. M., Filonenko I. M. Islamic Separatism in Yemen. We considered historical features of the development of Islamic separatism in Yemen. The main causes of this phenomenon in the country are determined and characterized. An overview of the steps that are used to solve the problem is made.

Key words: Yemen, separatism, causes of separatism, centers of influence in Yemen.

Актуальність теми. Сепаратизм сьогодні є проблемою для багатьох країн Азії. Його осередки є в усіх регіонах цієї частини світу. Активні прояви сепаратизму характерні й для деяких країн Південно-Західної Азії, зокрема Ємену. Маючи потужні нафтові ресурси Республіка Ємен є найбіднішою країною Аравійського півострова й однією з «гарячих точок арабського світу» [6].

Метою цього дослідження є опрацювання й систематизація підходів щодо вивчення сепаратизму в Ємені.

Завдання дослідження: охарактеризувати причини, інтенсивність, особливості прояву та наслідки ісламського сепаратизму в Ємені.

Виклад основного матеріалу. Однією з причин загострення напруження в Ємені та додатковою проблемою для внутрішньої безпеки країни є сепаратизм. У Ємені він зумовлений, переважно, релігійними причинами, зокрема тривалим конфліктом та постійною ворожнечею між представниками двох течій в ісламі – суннітами та шиїтами, а також протистоянням у самому суннітському середовищі. Підігриваються сепаратистські настрої й впливом зовнішніх чинників – із боку Об'єднаних Арабських Еміратів, Саудівської Аравії та Ірану, а дослідник О. Мішин називає конфлікт у Ємені «багаторівневим» [6].

Стосовно релігійних причин варто зауважити, що державною релігією Ємену є іслам, тут його сповідує 99 % населення, але 58 % мусульманського населення країни є суннітами й компактно заселяють південні райони країни та прибережну частину, а 40 % вважають себе шиїтами й мешкають, переважно, в північних районах, а також у провінціях Саада та Сана, де є більшістю населення. Після розпаду Османської імперії на північних територіях виникла незалежна країна Ємен, а південні території ще до 1967 р. управлялися Великобританією, й лише в 1970 р. Південний Ємен став незалежним і підтримував прорадянську орієнтацію, що й зумовило ще більші «відмінності між двома державами єдиного народу» [6].

Країни постійно ворогували, однак у травні 1990 р. Північний та Південний Ємен об'єдналися в єдину державу Ємен, але попри це, непорозуміння залишилися, особливо в питаннях поділу влади. Багатий на нафту Південь вважав, що його несправедливо обділяли, адже з прибутків від продажу «чорного золота» цьому регіону залишалось лише 20 %, а 80 % забирав центральний уряд, який знаходився в Сані. Тут уже вступив у силу економічний чинник, зумовивши війну (1994 р.) між двома частинами Ємену (армії Півночі та Півдня тоді ще залишалися функціонувати як самостійні військові утворення), а згодом і проголошення лідерами Півдня Демократичної Республіки Ємен. Однак сили центральної влади придушили дії південних сепаратистів і ті визнали свою поразку. З метою запобігання таким проявам сепаратизму тодішній президент Алі Абдулла Салех запровадив жорсткий авторитарний режим, що давало змогу певною мірою контролювати ситуацію.

Однак на початку нинішнього XXI століття єменський сепаратизм набув нових обертів: проіранські хусити (назва від лідера повстанців Хусейна Бадредін Аль-Хусі) Півночі організували повстання прихильників воєнізованого угруповання «Ансар Аллах» (у 2004 р.), вимагаючи, за [4], «автономії регіону, широких прав та запровадження теологічного політичного ладу». Союзником та спонсором хуситів був Іран. На південних територіях у цей час (2007 рік) виник рух Аль-Хіракаль-Джунубіон, який мав на меті відновити Південний Ємен [6].

Серія революцій і протестів проти урядів та їх режимів під назвою «Арабська весна», яка, починаючи з 2010 р. охопила практично всі арабські країни, а в 2011 р. торкнулася й Ємену, внаслідок чого було повалено режим тодішнього президента Салеха, але це призвело до нових протистоянь, адже Салех виконував роль так званого арбітра, який трохи тримав ситуацію під контролем, регулюючи домовленості між вождями племен та лідерами регіонів [6].

Із зовнішніх впливів в Ємені, як уже зазначалося, простежується вплив Ісламської Республіки Іран, Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів. Так в Ірані 90–95 % населення – це мусульмани-шиїти, тому він і підтримує шиїтів Ємену [6], адже «ніколи не цурається допомогти шиїтським повстанцям у країнах Близького Сходу» [4]. Однак дослідник Д. Хьюз зауважує, що хоча Іран і звинувачують у військовій, фінансовій та політичній підтримці шиїтів, чітких доказів стосовно його військової та фінансової підтримки Ємену нема [7].

Основна причина посиленого інтересу з боку двох останніх країн до економічно відсталого Ємену, на думку більшості експертів, дуже проста – великі поклади нафти, особливо на півдні країни. Відтак, уряди Саудівської Аравії та ОАЕ прагнуть контролювати ці ресурси, щоб у випадку підтвердження їх потужності «взяти під контроль енергетичне майбутнє світу» (достовірно розвідані запаси нафти складають близько 0,5 млрд тонн, але останнім часом з'явилась інформація про виявлення великих запасів на кордоні з Саудівською Аравією) [7]. Крім того, Саудівська Аравія хоче реалізувати проект прокладання 950 кілометрового каналу між Перською затокою та Аравійським морем (так званий «канал Сальмана») й так вирішити проблему залежності від стратегічно важливої Ормузької протоки, на яку припадає основна частина експорту нафти й газу, зокрема, до 35 % світового експорту нафти морським шляхом [7].

Північне узбережжя цієї протоки контролює Іран, який неодноразово погрожує блокадою й, як наслідок, позбавленням експортерів нафти можливості вивозити вуглеводневу сировину. Однак через встановлення в Південному Ємені контролю еміратів у січні 2018 р., Саудівська Аравія має певні труднощі щодо втілення цього проекту. Водночас, ОАЕ розробили свій альтернативний проект будівництва каналів, що з'єднуюватимуть затоки Перську та Османську та з допомогою яких транспортування нафти можна здійснювати поза Ормузькою протокою. Так чи інакше, але обом зовнішнім гравцям – ОАЕ й Саудівській Аравії, для здійснення своїх планів треба контролювати Ємен. Відповідно всередині Ємену є сили, які ці впливи

підтримують, зокрема: Північ більше схиляється в бік впливу Саудівської Аравії, Південь – у бік впливу ОАЕ. Підрозділи Нацгвардії, які підтримують президента та його прихильність до Саудівської Аравії, воюють із сепаратистами Південного Ємену – силами створеної на початку 2018 р. Перехідної ради (ПРПЄ – Перехідна рада Південного Ємену), які борються за зменшення впливу Саудівської Аравії й більше схиляються в бік підтримки ОАЕ та ведуть боротьбу за відокремлення Південного регіону від Ємену. У результаті січневого збройного повстання 30 січня 2018 р. сили сепаратистів захопили місто Аден [6]. Прогнозують, що протистояння між цими країнами зростатиме й надалі, викликаючи чергові прояви конфліктів та дестабілізацію. Тому сподіватися на швидке врегулювання складної ситуації, яка склалася в Ємені, не доводиться.

Таким чином, у сучасному Ємені за [6], сформувалося три основних конкуруючих центри впливу: проіранські хусити на Півночі, які заявляють про боротьбу за надання автономного статусу провінції Саада, в якій більшістю населення є шиїти, а також хочуть відновити існуючу до 1962 р. на Півночі країни незалежну державу Зейдитський Імамат; південні сили та арабська коаліція, які після захоплення хуситами Сани, не визнали їх влади, відмовились їм підпорядковуватися, натомість піднімаючи стяги Південного Ємену; третій центр впливу – радикальні угруповання та терористичні організації південної частини Ємену типу «Ісламська держава», «Аль-Каїда на Арабському півострові», «Ансар-аш-шарів», які проводять терористичну діяльність та заважають внутрішнім політичним домовленостям.

Проблеми внутрішньої безпеки, зумовлені громадянською війною та сутичками між шиїтами та сунітами на півночі й сепаратизмом у південному регіоні Ємену, посилені бідністю, величезним тиском на природні ресурси, проблемами з водою, можуть стати загальнорегіональними й перекинутися на сусідні країни Азії, викликавши «ефект доміно» [7]. Тому саме провідні держави регіону, завдяки їх географічному положенню, на думку Д. Хьюза, мусять втрутитися, щоб допомогти Ємену та зменшити загальне напруження, адже не дуже приємно мати в сусідах країну-розсадник терористичних угруповань типу Аль-Каїди та ін. Проблемні райони Ємену Д. Хьюз назвав «трампліном для нападів у самому Ємені, на Аравійському півострові, Африканському Розі й навіть у США» [7]. Ускладнює існуючі проблеми й піратство у водах, що омивають береги Ємену, створюючи загрозу функціонування важливих судноплавних шляхів Баб-ель-Мандебської протоки. Також через Ємен відбувається транзит наркотиків та контрабандної зброї з східноафриканських країн до країн Перської затоки.

Висновки. Серед причин сепаратистських рухів у Ємені провідну роль відіграють соціокультурні, зокрема релігійні, що посилюються впливом політичних та історичних чинників. Активні прояви сепаратизму в Ємені та тероризм є як внутрішньодержавною проблемою, так і загальнорегіональною, оскільки можуть викликати дестабілізацію та зростання напруженості в сусідніх країнах. Тому врегулювання ситуації в Ємені є важливим завданням, яке необхідно вирішити задля безпеки в регіоні.

Джерела та література

1. В Йемене начались многотысячные протесты с требованием отставки Президента. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.rbc.ua/rus/news/v-yemene-nachalis-mnogotysyachnye-protesty-s-trebovaniem-2701201115800>
2. Голова МЗС Ірану заявив, що країна навряд чи вдасться до блокування Ормузької протоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.korrespondent.net/world/1369945-golova-mzs-iranu-zayaviv-shcho-krayina-navryad-chi-vdastya-do-blokuvannya-ormuzskoyi-protoki>
3. Закіянов Денис. Війна всередині війни: В Ємені сепаратисти захопили Аден / Денис Закіянов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mind.ua/publications/20181147-vijna-vseredini-vijni-v-emeni-separatisti-zahopili-aden>

4. Йемен: тисячі манифестантів в Сане вимагають звільнення президента [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.euronews.com/2011/01/27/growing-anti-regime-protests-spread-to-yemen>
5. Литвиненко Дмитро. В Ємені сепаратисти захопили урядовий квартал в Адені / Дмитро Литвиненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/posts/v-yemeni-separatysty-zakhopyly-uriadovyi-kvartal-v-adeni>
6. Мішин Олександр. Небачена нафта та «Мегаканал Сальмана»: Чому Ємен роздирає війна / Олександр Мішин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/blogi/themes/politics/nebachena-nafta-ta-megakanal-salmana-chomu-yemen-rozdiraye-viyna-1099280.html>
7. Хьюз Д. Проблеми Ємену – це проблеми регіону / Д. Хьюз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/docu/review/2010/Yemen/Yemen_region_problems/UK/index.htm
8. Yemen conflict: Iran urges aid effort as Saudi air strikes end [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-32408312>.

УДК 327.56(6):325.1(4)

А. Р. Терещенко – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

КОНФЛІКТИ НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ ЯК ОСНОВНА ПРИЧИНА ПОЯВИ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **І. В. Бутирська** –
доктор політичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються основні африканські держави-донори нелегальних мігрантів. Аналізується причини виїзду людей з держав Африки. Визначаються маршрути, якими рухаються основні потоки нелегальних мігрантів.

Ключові слова: маршрути пересування нелегальних мігрантів, політичні фактори, держава-донор.

Tereshchenko A. R. Conflicts on the African Continental as a Basis of the Application of Illegal Migrants in the Countries of Europe. In the paper the main illegal migrants donor countries. On analyzing the reason of quitting African countries. On determining the routes the main flows of illegal migrants go by.

Key words: routes of illegal migrants` movements, political factors, donor country.

Актуальність теми дослідження. Європейський Союз зіткнувся з небаченою до цього часу кількістю нелегальних мігрантів із країн Близького Сходу й Африки. Незлагоджена політика країн ЄС породила тенденції, що загрожують безпеці кожної країни-члена та об'єднанню загалом. Єдино дієві заходи щодо контролю та запобігання нелегальної міграції проводяться одноосібно прикордонними країнами ЄС. Тому окреслення шляхів, якими прибувають мігранти є необхідним для визначення країн, які найбільше страждають від напливу іноземців.

Мета дослідження: охарактеризувати африканські країни, народи яких представляють найбільшу частку нелегальних мігрантів у Європі та визначити основні шляхи їх пересування.

Завдання цієї публікації: розкрити поняття «нелегальна міграція»; окреслити основні «гарячі точки» Африканського континенту; проаналізувати політичні фактори, що спричиняють потік мігрантів до Європи; охарактеризувати маршрути, якими мігранти дістаються Європи.

Виклад основного матеріалу. Нелегальна міграція – це соціально-правове явище, що передбачає нелегальне перетинання державного кордону поза контрольовано-пропускними пунктами або з використанням фальшивих документів, віз; самостійне або з допомогою третіх осіб проживання на території країни без належного дозволу компетентних державних органів із метою поліпшити власне становище чи становище своєї родини, а також для захисту своїх політичних або релігійних переконань.

Міграційні потоки існували й раніше, проте саме після 2011 р. вони переросли для Європи в кризу. Основними об'єктивними факторами є збільшення кількості та інтенсивності міжнародних збройних конфліктів та примарні перспективи їх вирішення, громадянські війни на Африканському континенті, історичне підґрунтя міграції до Європи як місця, де є можливість жити благополучно, відсутність кордонів та меж усередині Європейського Союзу.

На думку експертів, найбільший вплив на створення кризового явища міграційних процесів справила група політичних факторів, серед яких збройні конфлікти та громадянські війни. Основними воєнними конфліктами, які мають вплив на ситуацію в Європі, є війна у Сирії («війна проти тероризму»), що почалася у 2011 р., військовий конфлікт на сході України, від 2015 р., війна в Афганістані, воєнізовані сутички в Судані, воєнний конфлікт в Ємені з 2014 р. конфлікт у Лівані, конфлікт у дельті Нігеру [5].

Африканський континент є донором більш як 30 % нелегальних мігрантів, що перебувають на території сучасної Європи. Найбільшою проблемою сучасної Африки є чисельні громадянські війни. Причиною цього насамперед називають європейську колонізацію: в межах континенту проживає понад 130 народів, компактне розселення яких абсолютно не враховувалося під час переділу європейськими державами цих земель. Після отримання незалежності політична нестабільність вилилась у близько 180 державних переворотів, 35 великомасштабних воєн із 10 млн загиблих. До влади, як правило, прийшли корумповані військові генерали чи диктатори, які доводили економіку до краху [1]. Тому основними африканськими країнами-донорами нелегальних мігрантів є ті, в яких є збройні конфлікти, громадянські війни чи політичні переслідування [3].

Конфлікт у Лівії почався з сумнозвісної «арабської весни», коли в 2011 р. протестувальників проти режиму М. Каддафі підтримали США та НАТО, завдавши авіаударів по столиці. В 2014 р. розгорілася громадянська війна, яка досі розділяє країну на три воюючі сторони: обраний народом парламент, уряд, сформований за підтримки ООН та Європи, й лівійська національна армія, що воює з бойовиками «Ісламської Держави» та іншими радикальними угрупованнями.

Військовий конфлікт на Синайському півострові між урядом Єгипту та ісламістами почався після повалення місцевого диктатора Мубарака й військового перевороту 2011 р. На цій території з'явилося декілька десятків озброєних угруповань ісламських радикалів: «Вілаєт Сінай», «Аль-Каїда», ХАМАС та «Братимусульмани», які періодично організують теракти

В Сомалі вже понад 20 років панує анархія, яку не може зупинити ані уряд, ані миротворці ООН, ані військове втручання, адже на території країни активно діє радикальна ісламістська група «Аш-Шабааб», а прибережні території заробляють піратством.

Радикальні ісламісти тероризують й Нігерію: бойовики «Боко Харам» контролюють близько 20 % території на півночі країни. Держава намагається боротися з ними, приймаючи військову допомогу сусідніх Камеруну, Чаду та Нігеру. Окрім джихадистів, існує конфліктна зона в дельті Нігеру. Над цим нафтоносним регіоном одночасно намагаються встановити контроль урядові війська Нігерії разом із найманцями нафтових компаній з одної сторони та етнічні угруповання огоні, іґбо та іджо – з іншої.

Одною з найгарячіших точок Африки є Південний Судан – наймолодша з визнаних світовою спільнотою держава. Громадянська війна тут почалася на другий рік після отримання незалежності, в 2013 р. й продовжується досі. Не запобігає цьому й присутність 12-тисячного миротворчого контингенту. Де-юре конфлікт відбувається між урядовими військами та повстанцями, але де-факто – між представниками домінуючої народності дінка та племені нуер.

Неспокійно й у сусідньому Судані. На заході країни ще з 2003 р. триває міжетнічний конфлікт, що вилився в озброєне протистояння між центральним урядом, неформальними проурядовими арабськими озброєними загонами «Джанжавид» і місцевими повстанськими угрупованнями.

Збройний конфлікт у Малі між урядовими військами, туарегами – місцевою домінуючою народністю, різними угрупованнями сепаратистів і радикальними ісламістами розгорівся на початку 2012 р. Приводом став військовий переворот, у результаті якого було повалено діючого на той момент главу держави. Для підтримання порядку в країні було розміщено миротворців ООН і французький контингент, але, незважаючи на це, в Малі постійно відбуваються теракти та захоплення заручників.

У східних провінціях Демократичної Республіки Конго ситуація залишається напруженою. На території країни діють різні ісламістські та християнські угруповання, озброєнні формування місцевих племен та банди з сусідніх держав. Усіх їх приваблюють багаті запаси корисних копалин: золото, алмази, мідь, олово, тантал, вольфрам, більше половини світових розвіданих запасів урану.

У Центральноафриканській Республіці в 2013 р. мусульманські повстанці повалили християнського президента, після чого в країні почалися міжрелігійні сутички. Тому з 2014 р. тут знаходиться миротворча місія ООН [3].

Шукаючи кращого й спокійного життя, люди намагаються будь-якою ціною дістатися Європи, яка в їх уявленні є багатою й щедрою до всіх, хто просить допомоги. Тому вони наважуються на довгу й небезпечну дорогу, яка пролягає чотирма шляхами [2]:

– Західно-Африканський, який проходить між Мавританією, Сенегалом, Марокко та Канарськими островами, які належать Іспанії. Цей потік біженців був одним із найбільш завантажених протягом початкового періоду міграційної кризи, адже Канарські острови найближча територія ЄС до Африки;

– Західно-Середземноморський потік має 2 шляхи: перший пролягає між узбережжям Марокко, Алжиру та Іспанії через протоку Гібралтар або Середземне море; другий – це іспанські міста-анклави в Марокко: Суета та Мелілья, що знаходяться на мисах;

– Центрально-середземноморський шлях веде з узбережжя Лівії через море до італійських островів Лампедуза й Сицилія та Мальти;

– Балканський маршрут веде з Греції та Болгарії через Македонію та Сербію до Угорщини або Хорватії з можливим продовженням до Німеччини [4].

Усі ці шляхи пролягають через море, тому найактивніше використовуються під час літніх місяців за сприятливої погоди. Перевага їх для мігрантів полягає у їх близькому розташуванні до багатших та відкритих країн Європи. Основний недолік – небезпека, адже саме на морських маршрутах гине найбільша кількість людей.

Перевантажені легкі човни, надувні та дерев'яні плавальні засоби є непристосованими для довгих відстаней та бурхливих морських вод.

Висновки. Отже, третина нелегальних мігрантів на території Європейського Союзу є вихідцями з африканських країн-донорів – держав, де точаться збройні конфлікти, громадянські війни та здійснюються терористичні акти. Намагаючись дістатися мирного й благополучного європейського узбережжя, втікачі наважуються на пересування одним із чотирьох небезпечних маршрутів: Західно-Африканським, Західно-Середземноморським, Центрально-Середземноморським або Балканським.

Джерела та література

1. Гайдук Н. І. Захист кордонів Європейського Союзу від нелегальної міграції та шляхи його вдосконалення / Н. І. Гайдук // Міжнар. наук. журн. «Інтернаука». – 2018. – № 9 (3). – С. 18–21.
2. Пак Н. А. Нелегальна міграція та контроль кордонів у Європейському Союзі / Н. А. Пак // Міжнародні відносини. Серія : Політичні науки. – 2017. – № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/3087/2771
3. Толстов С. Африканський напрям у політиці Європейського Союзу / С. Толстов // Європейські історичні студії. – 2017. – № 7. – С. 17–44.
4. Толстов С. Середземноморський штурм: міграційна криза в Європейському Союзі / С. Толстов, М. Оврамець // Зовнішні справи. – 2015. – № 9. – С. 6–11.
5. Ярмак В. Х. Генезис нелегальної міграції та її суспільна небезпека / В. Х. Ярмак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 1. – С. 118–122.

УДК 911.3:343.979(477.81)

В. А. Бакалейко – студентка 4 курсу географічного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Я. С. Сосницька – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЗЛОЧИННІСТЬ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СХУ ім. Лесі Українки

Розкрито сучасний стан та тенденції розвитку злочинності як соціального явища у Рівненській області. Проаналізовано видову структуру злочинів та чинники, що її зумовили. Визначено регіональні відмінності злочинності у межах регіону дослідження.

Ключові слова: злочинність, злочин, регіон.

Bakaleiko V. A., Sosnitska Ya. S. Criminality in the Rivne Area: Publicly-Geographical Aspects. The modern state and progress of criminality trends are exposed in the article, as the social phenomenon in the Rivne area. The specific structure of crimes and factors are analyzed that she was stipulated. The regional differences of criminality are certain within the limits of region of research.

Key words: criminality, crime, region.

Постановка проблеми. Україна має найвищий рівень злочинності серед країн Європи. У 2015 р. за рівнем злочинності Україна зайняла п'яте місце, а вже з 2016 р. – перше. У 2017 р. індекс злочинності зріс до 51,27, тобто збільшився на 2,65, порівняно з 2016 р. [1]. Аналізуючи динаміку виявлених злочинів, можна побачити, що в Рівненській області немає загальної тенденції до збільшення чи до зменшення кількості злочинів, тому зменшення кількості злочинів у 2017 р. не означає, що така тенденція буде у 2018 р., а навпаки є припущення, що злочинність зросте. Задля запобігання її збільшення існує потреба у вивченні особливостей її структури та територіальної диференціації.

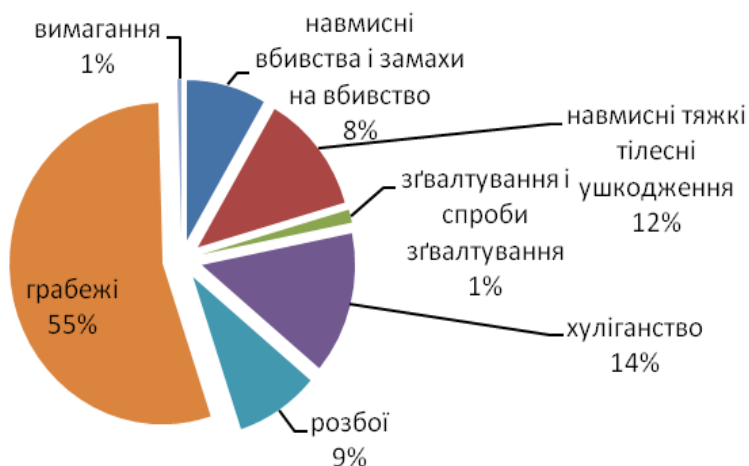
Метою роботи є дослідження особливостей структури та територіальної диференціації злочинності у Рівненській області.

Результати досліджень. Сукупність злочинів, здійснюваних у певному суспільстві та у певний період часу, позначається поняттям «злочинність». Злочинність – це не просто сума злочинів, а й масове явище, що має закономірності свого існування та розвитку, причини й умови сприятливі їм. Це явище соціальне, тому, що корениться в суспільних відносинах, відображає особливості соціального життя, виступає як крайнє вираження протиріч та недоліків розвитку суспільства. Воно викликає важкі наслідки для суспільства та його членів, як одне з інших негативних явищ суспільного розвитку [2].

Основними чинниками, які впливають на показники злочинності є: економічні (валовий регіональний продукт на одну особу, грн; частка регіону у валовому регіональному продукті України, %; доходи населення на одну особу, грн; витрати населення на одну особу, грн; середньомісячна заробітна плата, грн), соціальні (рівень зареєстрованого безробіття, %; частка населення із доходами на місяць нижчими за прожитковий мінімум, %; заборгованість із виплат на одного працюючого, грн; продаж алкоголю на одну особу, л; кількість хворих на розлади психіки у результаті вживання наркотичних речовин, випадків на 100 тис. осіб; кількість хворих на розлади психіки у результаті вживання алкогольних напоїв, випадків на 100 тис. осіб), демографічно-розселенські – (частка міського населення, %; кількість міст; щільність населення; частка населення пенсійного віку, частка населення до працездатного віку, коефіцієнт міграційного приросту чи скорочення).

У Рівненській області протягом останніх років зростає частка тяжких та особливо тяжких злочинів, а саме навмисних вбивств та замахів на вбивство. У 2016–2017 рр. зросла кількість навмисних вбивств та замахів на вбивство.

У структурі злочинів Рівненської області переважають грабежі 55 % (248 злочинів), а найменшу частку становлять вимагання – 1 % та зґвалтування – 1 % (рис. 1).

Рис. 1. Структура злочинів Рівненської області у 2017 р. [3]

Спостерігається тенденція щодо зростання злочинності протягом 2013–2017 рр. Це пов'язано зі зростанням кількості безробіття та падінням рівня життя населення. Більшість злочинів (77,8 %) учиняється в містах та селищах міського типу. На мешканців сіл та селищ припадає не більше 19,5 % усіх зареєстрованих злочинів. 2,7 % злочинів учиняється поза межами населених пунктів. Сума злочинів в області становить 11 413, із них, скоєних у містах – 5334 злочини на 342,5 тис. мешканців, а в районах – 6079 злочини на 818,1 тис. осіб. Найбільше злочинів серед міст скоєно у м. Рівне – 4453, а найменше у м. Острог – 140. За кількістю виявлених злочинів по районах області у 2017 р. лідирують: Рівненський (889), Сарненський (768), Костопільський (573) та Здолбунівський (556) райони. Найменша кількість злочинів зареєстрована у Зарічнянському районі (101) та Демидівському – 119 [3].

У Рівненській області переважають засуджені у віці 30 і старше (51,6 %), на когорті 18–24 роки припадає 28,2 % і незначна частка належить особам у віці 14–17 років (5,9 %). Із загальної кількості засуджених 69,4 % становлять особи працездатного віку, які не працювали й не навчалися, враховуючи тих, які мають статус безробітного, а 26,2 % – це особи, які мають незняту й непогашену судимість, раніше судимі та судимість, яких знята або погашена.

У Рівненській області спостерігається негативна тенденція щодо злочинності серед неповнолітніх. Найгіршою ситуація є у містах та селищах міського типу, де показники цього виду злочинності є у двічі більшими за середньообласний показник.

Кількість злочинів, скоєних неповнолітніми та за їх участю, склала 345 злочинів. (3,5 % у загальній кількості злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ), серед яких кожний другий – тяжкий (50,4 %). Кожні два з 3-ох злочинів – крадіжка (66,6 %). Кількість грабежів зменшилась на 36,4 % і склала 9 % від загальної кількості злочинів, скоєних неповнолітніми. Кількість умисних вбивств та замахів на вбивство зменшилась на 24 % і склала 6 злочинів [3].

За мірою покарання засуджених в області розподіл у 2017 р. був такий: звільнено від покарань – 49,3 %, покарано штрафами – 26,6 %, позбавлено волі на певний строк – 13,1 %, довічне позбавлення волі в області відсутнє.

Аналізуючи наукові результати з цієї проблематики, можна виокремити такі завдання з боротьби зі злочинністю та мінімізації її поширення на сучасному етапі розвитку України й, у тому числі Рівненської області: потрібно збільшити частку соціально-активного населення та повноцінно використовувати його трудовий потенціал; необхідно розвивати соціальну сферу, через удосконалення соціальної інфраструктури з метою кращої доступності до послуг різних соціальних верств населення; у зв'язку з необхідністю зменшення частки безробітних, необхідно здійснювати професійну переорієнтацію населення, забезпечити його повну чи часткову зайнятість у сучасних умовах переорієнтації економіки держави чи її регіонів; необхідно враховувати соціальні аспекти у виробництві товарів та надання послуг масового споживання й зробити їх більш доступними для населення з низькою платоспроможністю; потрібно сформувати соціальний тип поведінки в нових економічних відносинах.

Висновки. У структурі злочинів на території Рівненської області переважають грабежі, хуліганство та розбої, тобто злочини невеликої та середньої тяжкості. Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення злочинів тяжкої та особливо тяжкої тяжкості. На одного жителя сіл та селища міського типу області припадає 7 злочинів, а на жителів міст – 15. Причиною скоєння злочинів є незаконне видобування бурштину на півночі області, низький рівень життя та великий рівень безробіття, адже у районах та містах із найбільшою кількістю злочинів найбільша кількість безробітних та недостатня забезпеченість робочими місцями. Рівненська область не належить до найбільш злочинних регіонів України, але щоб надалі цього не сталося потрібно проводити масу запобіжних заходів, а саме проводити профілактичні заходи для молодого покоління, збільшити кількість робочих місць.

Джерела та література

1. Україна на першому місці в Європі за рівнем злочинності [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://prostir.co.ua/ukrayina-na-pershomu-mistsi-v-yevropi-za-rivnem-zlochynnosti-21846/>
2. Михайлов О. Є. Кримінологія : навч. посіб. / О. Є. Михайлов, А. В. Горбань, В. В. Міщук. – К. : Знання, 2012. – 565 с. – (Вища освіта XXI століття).
3. Статистичний щорічник Рівненської області за 2017 рік / за ред. Мороз Ю. В. – Рівне : Голов. упр. статистики у Рівненській області, 2018. – 436 с.

ІСТОРИЧНЕ РЕГІОНОЗНАВСТВО ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

УДК 341.238(73+510)

Ю. І. Шукалович – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ІСТОРИЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Аналізуються історичні фактори формування американо-китайських відносин як головних системоутворюючих елементів сучасної системи міжнародних відносин. Викладається короткий екскурс в історію відносин США та КНР. З'ясовуються особливості відносин у різних сферах. Коротко описуються відносини за президентства Барака Обами.

Ключові слова: зовнішня політика, двосторонні відносини, США, Китай.

Shukalovych Yu. I. Historical Factors in the formation of US-Chinese Relations. The historical factors of the formation of US-Chinese relations as the main system-forming elements of the modern system of international relations are analyzed. A brief excursion into the history of relations is outlined. The features of relations in different spheres are clarified. A brief description of the relations between the countries in the presidency of Barack Obama is described.

Key words: foreign policy, bilateral relations, USA, China.

Актуальність теми. Нинішні відносини США і КНР все більше сприймаються як такі, які мають найпотужніший вплив на динаміку міжнародних відносин. Це стосується практично всіх вимірів цих відносин – геостратегічного, військово-силового, політичного, економічного, культурно-цивілізаційного, ресурсно-екологічного тощо. Тому вивчення їх історичного «підґрунтя» є важливим аспектом розуміння сьогодення.

Мета публікації – дослідити історичні фактори формування американо-китайських відносин.

Виклад основного матеріалу. Американо-китайські відносини формувалися протягом декількох століть. Перші американські місіонери, які прибули в Китай, висадилися в Гуанчжоу в лютому 1830 р. На кораблі були два протестантських міністри, надіслані Американською радою уповноважених з іноземних представництв. До приїзду один із міністрів вивчав китайську культуру та історію. Першим медичним місіонером був доктор Петер Паркер, який прибув ще в 1834 р. у Гуанчжоу.

Китайські мандрівники прибули до США приблизно тоді ж, коли американці прибули до Китаю. Китайська культура та історія вперше потрапили до США у

1839 р., коли торговець із Філадельфії, який 12 років вів торгівлю з Китаєм, придбав величезну колекцію мистецтва, артефактів, ботанічних зразків тощо.

Першим із договорів був Вансіанський, підписаний у 1844 р. між США та Китаєм, що ознаменував початок офіційних відносин між двома країнами. Цей договір надав статус найбільшого сприяння США в Китаї та надав американцям різні привілеї у цій країні. Нові угоди, підписані в 1858 р., відкрили більше портів для зовнішньої торгівлі та врегулювання й збільшили торговельні пільги для іноземців. Суд Кінг також дозволив створити постійні дипломатичні представництва в Пекіні [3].

Протягом 60-річного періоду американці забороняли імміграцію для китайців, але після допомоги США Китаю в японсько-китайській війні відносини стали покращуватись і Китай та США офіційно підписали договір, який закінчив протистояння з питань імміграції. Китайцям було дозволено емігрувати до США, але квота все ще була дуже низькою.

Монументальним поворотом у відносинах між США та Китаєм був візит президента Р. М. Ніксона до Китаю у 1972 р., який завершив 25-річний період розмежування між двома народами. Поїздка мала подвійну мету – поліпшити відносини та відкрити діалог між США та Китаєм, а також отримати більший вплив на Радянський Союз. Наприкінці візиту уряд США та КНР опублікували Шанхайське комюніке, в якому обидві країни погодилися, що найкращим інтересом для всіх буде прагнення до нормалізації дипломатичних відносин.

У 1970-х і 1980-х рр. Китай приєднався до низки міжнародних організацій, включаючи МВФ, Світовий банк та Азіатський банк розвитку, розширивши тим самим міжнародне співробітництво.

Побоювання США щодо потенційного економічного дисбалансу зросли, коли економіка Китаю почала зростати. У жовтні 2000 р. Президент Б. Клінтон підписав указ про надання Пекіну постійних нормальних торговельних відносин із США. У вересні 2001 р. Китай, нарешті, вступив до Світової організації торгівлі (СОТ) після того, як погодився дотримуватися низки торговельних стандартів. У 2006 р. Китай став другим за величиною торговельним партнером США після Канади. У вересні 2008 р. Китай перевершив Японію, ставши найбільшим боржником США. Станом на липень 2013 р. у Китаї було зафіксовано 1,3 трлн дол. США. У 2010 р. Китай став другою за величиною економікою світу після США, й, як очікується, до 2027 р. він перевищить США [4].

У 2011 р. держсекретар Хілларі Клінтон оголосила про «стрижень» США від Близького Сходу до Азії. Це стосується уваги США до військових, політичних та економічних питань в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Китай піднявся, щоб стати потужною нацією, яка показує світові увагу, й, що ще важливіше, ніж будь-коли раніше, для встановлення регулярного діалогу. У червні 2013 р. на саміті «Sunnylands» відбулася зустріч Президента Сі Цзіньпіна та Президента Барака Обама [1]. Зустріч між ними у статусі перших осіб відбулася вперше. Сі Цзіньпін, спілкуючись у маєтку Саннілендс із журналістами, сказав, що вони з Б. Обамою мають намір «прокласти маршрут у майбутнє китайсько-американських відносин і накидати ескіз цих відносин» [2].

Зі зростаючою силою та впливом Китаю на міжнародне співтовариство відносини між США та Китаєм стали більш важливими, ніж будь-коли, у забезпеченні процвітання та безпеки обох країн.

Якщо розглядати детальніше відносини між США та КНР за президентства Барака Обама, то їх можна поділити на два рівні: відносини у період першого терміну й відносини у другий період.

Прихід до влади адміністрації Б. Обама припав на час світової фінансово-економічної кризи та рецесії світової економіки. Під такі умови була організована зовнішня політика країни, у тому числі й на китайському напрямку, де було закладено непоганий початок.

У лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон зробила свій перший закордонний візит до країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, таким чином відвідавши й Пекін. Візит до Китаю держсекретаря США ознаменував початок китайської політики Вашингтона для нової адміністрації. В результаті візиту сторони домовилися розширити стратегічний економічний діалог, включивши в нього й проблеми безпеки. Крім того, було оголошено про плани почати дискусії щодо глобального потепління. А незадовго до візиту держсекретаря США в КНР обидві сторони заявили про відновлення консультацій між міністерствами оборони, які були припинені Пекіном у 2008 р. [2; 3].

У квітні 2009 р. між президентами Б. Обамою та Ху Цзіньтао досягнуто домовленість про розширення економічних переговорів на рівні кабінетів США та Китаю до рівня «Американсько-китайського стратегічного й економічного діалогу», що охоплює широке коло двосторонніх, регіональних і глобальних питань поточного та довготривалого стратегічного інтересу.

У листопаді 2009 р. відбувся візит президента Б. Обама до Китаю, де наголошувалося, що США не мають наміру стримувати піднесення Китаю й вітають його як сильного, процвітаючого й успішного члена спільноти націй. Проте з кінця 2009 р. почалося помітне погіршення американсько-китайських відносин, що було оцінено експертами як початок «другої холодної війни».

Вирішальний вплив на американсько-китайські відносини мали успадковані з попереднього періоду проблеми фінансового й торговельного характеру, пов'язані з існуванням значного торговельного дефіциту США в торгівлі з КНР, що загострилися в умовах глибокого спаду американської економіки під впливом глобальної кризи. Значною мірою охолодженню відносин сприяли заходи Вашингтону, спрямовані на повернення лідерства США в Південно-Східній Азії (ПСА й більш широкому Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), втраченого внаслідок Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. й глобальної війни з тероризмом за адміністрації Дж. Буша [1; 4].

29 січня 2010 р. Б. Обама озвучив плани продажу Тайваню чергової партії озброєнь, що призвело до очікуваного охолодження відносин між Пекіном і Вашингтоном. Загалом, за 2009–2012 рр. тайванська проблема, головним чином, фігурувала в контексті американських продажів озброєнь Тайбею.

Сигналом до поступового покращення двосторонніх відносин став успішний візит до США президента КНР Ху Цзіньтао в січні 2011 р. У травні 2011 р. США відвідав начальник генерального штабу НВАК генерал Чен Бінгде, що стало важливим кроком для відновлення військових зв'язків між двома країнами. В червні 2011 р. відбулися перші американсько-китайські консультації зі справ Азійсько-Тихоокеанського регіону тощо. За таких обставин у травні–червні 2011 р. Вашингтон уник критики Китаю за чергові інциденти в Південно-Китайському морі, заявивши, що США не підтримують жодну сторону. На щорічній конференції з безпеки в Сінгапурі (червень 2011 р.) секретар оборони США Р. Гейтс відзначав, що військові відносини між двома країнами після регресу останніх років перебувають на «позитивній траєкторії».

У квітні 2013 р. досягнуто консенсусу між новим Головою КНР Сі Цзіньпіном і президентом США Бараком Обамою щодо встановлення відносин нового типу (пошуку шляхів побудови взаємин нового типу) між двома державами.

В останній стратегічній доповіді стосовно відносин США і КНР за вересень 2013 р. виражалася стурбованість – «хоча США й Китаю немає необхідності повторювати історію конфліктів між великими державами, але міркування про неминучість такого конфлікту набувають популярності по обидва боки Тихого океану».

У 2014 р. США і КНР прийняли «Кодекс поведінки» у разі незапланованих зустрічей бойових кораблів обох держав. Разом із тим, застереження щодо встановлення стратегічного балансу або регіонального кондомініуму США та Китаю

за наявності між ними системних протиріч, хоча й містять раціональне зерно, але на сучасному етапі їх взаємозв'язків виглядають передчасними [2].

Висновки. Отже, багато хто дивиться на відносини США з Китаєм як взаємовигідні, а інші відчують, що відносини погіршуються з посиленням конкуренції та взаємозалежності. Всі ці «коливання» мали місце й в історії американо-китайських відносин. Певний час США намагалися стримувати зростаючого гіганта, обмежуючи в міграції, торгівлі та міжнародній допомозі. Проте з часом прийшло розуміння, що краще співпрацювати, ніж ворогувати. США певною мірою відкрили свої кордони для мігрантів, встановили квоти на продаж і з кожним роком усе більше відкривалися для Китаю. За президентства Барака Обами американсько-китайські відносини теж «коливалися»: від стабільності до стану початку «холодної війни».

Джерела та література

1. Американо-китайські відносини за президентства Барака Обами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Американсько-китайські_відносини_за_президентства_Барака_Обами
2. U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uscipf.org/v3/wp-content/uploads/2014/08/backgrounder-on-US-China-relations.pdf>
3. U.S. Relations with China [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cfr.org/timeline/us-relations-china>
4. China – U.S. relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/China-United_States_relations.

УДК 327.56(61)

М. Ю. Русінов – студент 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

КОНФЛІКТИ У ПІВНІЧНІЙ АФРИЦІ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено основні передумови та чинники виникнення сучасних конфліктів на півночі Африканського континенту. Висвітлено перебіг конфліктів в окремих країнах Північної Африки. Вказано шляхи вирішення цих конфліктів.

Ключові слова: зовнішня політика, конфлікт, війна, Північна Африка.

Rusinov M. Yu. North African Conflicts: Reasons and the Ways of Settlement. The article investigates the main preconditions and factors of the emergence of modern conflicts in the North African continent. There are studied particular conflicts in certain countries of North Africa. There are noted some ways to resolve these conflicts.

Key words: foreignpolicy, conflict, war, Africa.

Актуальність теми. Сьогодні міжнародні відносини характеризуються надзвичайною різноманітністю та складністю. Перед людством стоїть безліч поки ще

невирішених проблем. Однією з таких проблем, як видається, є різного роду територіальні суперечки, які найчастіше виливаються в запеклі збройні конфлікти, несучи за собою десятки та сотні тисяч людських життів. Африканський континент у цьому відношенні не виключення. З 1970 р. в Африці велося понад 30 воєн, велика більшість яких певною мірою були міждержавними. Тільки в 1996 р. у різного роду збройні конфлікти були втягнуті 14 з 53 країн Африки, на частку яких припало більше половини всіх загиблих у світі під час воєн, а в результаті з'явилося понад 8 млн біженців та переміщених осіб. Не виключенням є й Північна Африка. Виходячи зі значної кількості невирішених територіальних проблем у цьому регіоні, аналіз та вивчення історії походження цих суперечок та шляхи їх вирішення зумовлює актуальність обраної теми.

Мета публікації – дослідити передумови виникнення конфліктів у Північній Африці, сучасний стан та можливі шляхи їх врегулювання.

Виклад основного матеріалу. Проблеми макрорегіону Північна Африка почалися у 2011–2012 рр. унаслідок виникнення явища «Арабської весни», яке взяло свій початок саме на півночі Африканського континенту, окрема в Тунісі внаслідок трагічного самоспалення двадцятишестирічного продавця фруктів Мохамеда Буазізі на знак протесту проти диктатури тогочасного лідера Зін аль-Абідінбен Алі. Після цього інциденту, внаслідок неконтрольованих масових демонстрацій, Бен Алі був змушений просити притулку у Саудівської Аравії. Ці події згодом отримали назву «жасминової революції» [1].

Події у Тунісі спричинили так званий «ефект доміно», який розлетівся по всьому регіону. Значні протести перемістилися у сусідні держави, такі як Алжир (завершення 19-річного надзвичайного стану), Судан (обіцянка військового злочинця-президента Башира не балотуватися на наступний термін у 2015 р.), Єгипет (повалення режиму Хосні Мубарака), Лівія (повалення режиму полковника Муаммара Каддафі), Марокко (політичні поступки короля Мухаммеда VI, припинення корупції, повага до громадянських прав).

Причини масових безладів, які в кінці-кінців привели до відставки та ув'язнення Хосні Мубарака – стандартні для Близькосхідного регіону. В Єгипті довгі роки панувало безробіття, стабільно зростали ціни на продукти, тоді як зарплати не збільшувалися впродовж десятиліть. Молодих єгиптян, які й стали рушійною силою виступів, дратувала неможливість влаштувати своє життя. В молоді просто не було перспективи [5].

Формальною причиною для виступів стала революція в Тунісі. Єгиптяни вийшли на вулиці, вимагаючи змін у політичному, економічному та соціальному житті країни. Х. Мубарак, на відміну від своїх інших колег-президентів у регіоні, не став довго думати, й одразу ж кинув проти демонстрацій правоохоронців.

Єгипетська революція, попри свою короткотривалість, була найбільш видовищною з-поміж тих, що прокотилися регіоном. Упродовж кількох тижнів Каїр та інші великі єгипетські міста перетворилися на місце бойових дій. Повсталий народ невтомно зводив барикади та вступав у сутички з правоохоронцями. В поліцію летіло каміння, коктейлі Молотова, палиці, пляшки та усякий непотріб. Правоохоронці відповідали сльозогінним газом, палицями, спочатку гумовими кулями, а потім і справжніми набоями. На вулицях палали шини та купи сміття. Символом опору стала каїрська площа Тахрір. Саме у цьому місці мітингувальники облаштували велетенський табір, і саме тут відбувалися найбільш криваві сутички між правоохоронцями та повсталим народом.

Влада намагалася боротися з повстанцями не лише традиційними засобами, а й блокуванням доступу до соцмереж. Саме через них повсталі координували свої дії. Коли це не допомогло, в Єгипті взагалі відключили інтернет, а у великих містах зник телефонний зв'язок. Але народ не зупинявся.

11 лютого 2011 р. стало доленосним для всього Єгипту. Президент Хосні Мубарак оголосив, що йде у відставку. Ера нового фараона, який керував країною довгі 30 років, закінчилася. Однак, за своєю суттю, обезголовлений народний протест взяло під своє крило фундаментальна ісламістська організація «Брати-мусульмани», які й поставили свого власного лідера на чолі держави Єгипет.

Буквально через півтора роки площа Тахрір у Каїрі була знову заповнена й так президента держави було скинуто вдруге. Наразі президентом Єгипта є Абдель Фаттах Ас-Сісі, який у 2018 р. був обраний на другий строк.

Значне місце у політичному стані цього регіону займає перша громадянська війна у Лівії. Вже екс-лідер Лівійської Джамахірії, який із 1969 р. керував своєю країною, Муаммар Каддафі був відповідальний за велику кількість терористичних актів по всьому світу (терористичний акт на дискотеці у Берліні 1986 р.; збитий американський пасажирський літак 1988 р.).

У 2003 р. Лівія визнала, що її офіційні особи несуть відповідальність за ці терористичні акти, й Тріполі виплатив компенсації родичам загиблих. Санкції ООН були скасовані. Західні лідери, такі як британський прем'єр Тоні Блер чи німецький канцлер Гергард Шредер, не гребували отримувати зиск від нафтових багатств Лівії [2].

Не відомо, як довго ще проіснував би такий статус-кво, якби взимку 2011 р. у країнах арабського світу не розпочалися масові заворушення проти правлячих режимів. Це призвело до зміни влади в Тунісі та Єгипті. Заворушення не обійшли стороною й Лівію. Через два дні у другому за величиною місті Лівії – Бенгазі – відбулися зіткнення демонстрантів із співробітниками органів правопорядку. Уже 26 лютого Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію про введення міжнародних санкцій проти керівництва Лівії. Лівійська опозиція повідомила про формування тимчасового органу влади – перехідної національної ради (ПНР) та підготовку до виборів глави держави. ПНР очолив колишній міністр юстиції Лівії Мустафа Абдель Джаліль (Mustafa Abdel-Jalil).

5 березня ПНР проголосила себе єдиним легітимним органом, після чого в Лівії почалися зіткнення між повстанцями й вірними Каддафі військами. 17 березня Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію, що передбачала введення безпольотної зони над Лівією, після чого почалася військова операція проти режиму Каддафі за участю збройних сил низки держав: Великобританії, Франції, США, Канади, Бельгії, Італії, Іспанії, Данії. 31 березня керівництво кампанією в Лівії повністю перейшло до представників командування НАТО.

З моменту смерті Каддафі та дезінтеграції його армії й падіння уряду та парламенту Лівія перестала існувати. Різні угруповання почали боротьбу за владу. Країни, які грубо втрутилися в ситуацію (США, Британія, Франція та ін.), не подумали про те, чим заповнити вакуум влади й як допомогти країні організувати перехідний період, і самоусунулися. Водночас, закачка регіону зброєю тривала. Все це призвело до нового вибуху – війни між колишніми союзниками, між різними кланами та племенами за вплив та владу [3].

Також вагоме значення у регіоні надається невеликій країні Західна Сахара. Дослідження конфлікту в Західній Сахарі є необхідним з погляду вивчення проблеми збереження миру на Землі, а також дослідження на прикладі Західної Сахари причин, структури та шляхів розв'язання міжнародних конфліктів. До того ж, Західна Сахара є однією з небагатьох територій, що досі залишається територією з невизначеним статусом.

Основними факторами впливу на розвиток конфлікту в Західній Сахарі є географічне положення території (Західна Сахара має вигідне географічне положення, оскільки вона витягнута вздовж Атлантичного узбережжя і має декілька важливих портів, що з давніх часів були торговельними центрами, крім того, через Західну Сахару проходили караванні маршрути – основні торговельні шляхи регіону),

природно-ресурсний потенціал (найбільше у світі родовище високоякісних фосфоритів Бу-Краа (відкрите в 1963 р., близько 1/4 світових запасів), нафта, залізна та марганцева руда, мідь, ртуть, уран, кухонна й калійна солі, значні рибні ресурси), населення (різноманітний етнічний склад (2 етнічних групи: араби й бербері, а також велика кількість дрібних племен)), низький рівень життя населення, історичні особливості (іспанська колонізація, територіальні зазіхання з боку Марокко, Мавританії та Алжиру, постійні збройні зіткнення між окремими племенами) [4].

Каменем спотикання в проблемі Західної Сахари залишається принципово різний підхід сторін до статусу спірної території – якщо ПОЛІСАРІО твердо виступає за незалежність САДР й відділення Західної Сахари від Марокко, то влада королівства розглядає цю територію як частину свого суверенітету й можливі поступки не йдуть далі надання їй статусу автономії.

Окрім безпосередніх учасників конфлікту в ньому беруть участь інші держави. США та Франція підтримують бік Марокко. Вони зацікавлені в тому, щоб одержати доступ до акваторії Західної Сахари (вже укладений так званий «розвідувальний контракт» між двома крупними нафтовими компаніями Франції (TOTAL) та США (KerrMcGee). Підтримка цих держав проявляється, зокрема, у поставках зброї до Марокко.

У період із 1976 р. до 1989 р. США надали Марокко військову допомогу на суму 859 млн дол. Поставлялися, зокрема, винищувачі F-5E/F, військово-транспортні літаки З-130, розвідувальні літаки OV-10A, літаки-заправники KC-130H. Королівство одержало 108 танків М60А3, більше 180 танків М48А5, ПТРК та інші види озброєння. Чисельність збройних формувань ПОЛІСАРІО становить, за оцінками закордонних експертів, 6–7 тис. чоловік. Вони мають приблизно 150 танків Т-55 і Т-62, БМП-1, знаряддя польової артилерії калібру 122 мм, ПТРК «Малютка», ПЗРК та інші види озброєння, надані їм Лівією, Алжиром, КНДР й колишньою СФРЮ. За оцінками іноземних фахівців, за 15 років збройної боротьби кожна зі сторін втратила вбитими не менш 3000 військовослужбовців, число жертв серед мирного населення становить, за різними оцінками, від 6 до 12 тис. осіб. Основні втрати припадають на перші п'ять років збройного протистояння.

Сусідні держави також зацікавлені в тому, щоб одержати контроль над Західною Сахарою. Марокко намагається зробити цю територію автономією у своєму складі, щоб отримати доступ до зручних портів Західної Сахари та родовища фосфоритів Бу-Краа. Алжир підтримує Фронт ПОЛІСАРІО і незалежність Західної Сахари з метою в майбутньому одержати доступ до Атлантичного узбережжя, а також через те, що він із давніх часів виступав проти Марокко. Мавританія також пред'являла свої територіальні претензії на Західну Сахару, але через свою слабкість поступилася Марокко й вийшла з конфлікту.

Представники ООН неодноразово намагалися домогтися мирного розв'язання конфлікту в Західній Сахарі. Однак, незважаючи на всі зусилля ООН, досягти успіхів в урегулюванні цієї проблеми так і не вдалося.

Запропонований ООН референдум як спосіб розв'язання складного конфлікту з багатоміліонною історією виявився неефективним, зокрема через те, що населення Західної Сахари (кочові племена берберів та арабів) стоїть на низькому ступені розвитку, що не дає змоги, з одного боку, організувати й коректно провести референдум, важко навіть визначити точну чисельність населення, а, з іншого боку, населення, що звикло віками воювати із сусідніми племенами, не може мирно розв'язати конфлікт, який неспроможні вирішити суспільства з більш усталеними демократичними традиціями (Ірландія, Іспанія тощо). При цьому Марокко не створює умов для проведення такого референдуму.

Процес врегулювання є складним і тривалим і полягає в досягненні компромісу між сторонами. Поки що єдине, що можна зробити, – це не допускати загострення конфлікту й переходу до збройних методів боротьби. Можливо, варто було б надати

населенню можливість отримати правову грамотність, забезпечити підвищення освіченості населення цієї невеликої держави.

Висновки. Отже, на регіон Північної Африки на сучасному етапі значним чином вплинуло явище «Арабської весни», яке розпочалось у 2011–2012 рр. Воно спричинило значну хвилю протестів і навіть громадянських воєн у регіоні. Загалом, окрім Лівії, де триває друга громадянська війна, на сьогодні всі держави є відносно політично й економічно стабільними.

Джерела та література

1. Інтеграційні процеси в арабських країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://stud.com.ua/8031/ekonomika/integratsiyini_protsezi_arabskih_krayinah
2. Політизація етнічного фактору в країнах Магрибу у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1603/1/Ямпольська%20Л.%20М.%20Політизація%20етнічного%20фактору%20в%20країнах%20Магрибу%20.pdf>
3. Революція та громадянська війна в Лівії як чинник впливу Франції в Північній Африці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2784>
4. Auvinen Juha. Political Conflict in Less Developed Countries 1981–89 / Juha Auvinen // Journal of Peace Research. – 1997. – № 34 (2). – P. 177–195.
5. Mararo Bucyalimwe. Land, Power, and Ethnic Conflict in Masisi (Congo-Kinshasa), 1940s–1994 / Bucyalimwe Mararo // The International Journal of African Historical Studies, Boston University African Studies Center. – 1997. – P. 1–3.

UDK 94(569.4).05:327

О. О. Bespalikova – 4th year student of the Faculty of International Relations of Lesya Ukrainka Eastern European National University

PALESTINIAN PROBLEM IN THE 2nd HALF OF THE XX CENTURY

*The work was done at the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Scientific supervisor: **E. V. Vozniuk** – Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University*

The article analyzes the causes of Palestinian problem and describes its formation and development in the 2nd half of the XX century. Possible solutions to the Palestinian problem at different stages of its escalation are considered.

Key words: Palestine, Israel, international relation, XX century.

Беспалікова О. О. Палестинська проблема у 2-й половині ХХ століття. Проаналізовано основні причини Палестинської проблеми, а також описано її виникнення й розвиток у другій половині ХХ століття. Розглянуто можливі спроби вирішення Палестинської проблеми на різних етапах її ескалації.

Ключові слова: Палестина, Ізраїль, міжнародні відносини, ХХ ст.

The Palestinian question, that is, the problem of the existence and coexistence of Jewish and Arab states on the territory of Palestine, is at the center of the long Arab-Israeli confrontation.

At the beginning of the twentieth century Zionist movement intensified. Zionism is a political movement whose purpose is the unification and revival of the Jewish people in its historical homeland – in Israel (Eretz-Israel), as well as the ideological concept on which this movement is based [4]. The Zionist movement has set itself the goal of solving the «Jewish problem», considering it as a problem of a national minority, a helpless people whose fate is pogroms and persecution, which does not have its own home, which is everywhere subject to discrimination, indicating its strangeness. Zionism sought to resolve this problem by returning Jews to the «historic home» of Israel, while synthesizing both the idea of liberation and unity, since the goal was to liberate Jews from their oppressive power and to restore the unity of Jews through the collection of Jewish diasporas from all over the world to their homeland.

The formation of a «new Jew», capable of not only developing its country but also protecting it, according to the researchers of Zionism, served as one of the main priorities for the founders of the Israeli state [4]. The active immigration of Jews, the purchase of land and the displacement of Muslims from the labor market has caused dissatisfaction among the Arabs [3]. The Balfour Declaration, which effectively proclaimed Britain's support for the creation of a Jewish national cell in Palestine, further aggravated the Muslims and pushed them into hostile action. Thus, in the 1920s, a series of bloody riots took place, which further aggravated Arab-Jewish relations. For the analysis of these events, investigative commissions were set up that decided on the need to limit Jewish immigration to stabilize the situation in Palestine.

In 1930, on the basis of the conclusions of the investigation commissions, Minister of the Rights of the British Colonies W. Passfield proposed a document outlining his intentions regarding the settlement of the Arab-Jewish confrontation in Palestine [1]. This document, which received the informal title «White Book of Passfield», was largely similar to the Churchill White Paper of 1922, but it caused a more ambiguous reaction in the circles of the British ruling elite. Passfield's White Paper reverberated on the policy of the British mandate, pointing out the weaknesses of the basic principles of the Balfour Declaration. The document was supported by the conservative circles of the British authorities, but because of criticism of the liberals and Jewish leaders of Eretz-Israel, the main document for further government policy was not adopted [1].

Since the 1930s, in Europe the Nazi movement has intensified, which has led thousands of Jews to seek salvation in Palestine. In connection with the active purchase by the Jews of the Arab lands and the increase in unemployment, the Arab population of Palestine raised the uprising [5]. For a detailed investigation of the circumstances of the riots, the Royal Commission of W. Pil was established. The Commission came to the conclusion that the mandate became ineffective and should be abolished. The division was defined as the only solution to the Arab-Jewish «deadlock». Ten directions were proposed for the commission to achieve normal relations between the parties: agreements between the Arab and Jewish states and the new government; mandate for holy places; boundaries; intergovernmental grants; British subsidies; tariffs and ports; nationality; Public Service; industrial actions; exchange of land and population.

The option of the division of Palestine was as follows: the Jewish state would include Galilee, the Israel Valley, Beit Shean, the coastal valley from Mount Carmel to the settlement of Beaver Tuvier [3]. The Arab state was supposed to be part of the Transjordan, to which the west side of the Jordan River, the southern coastal plain, the Gaza Strip and a large part of the Negev desert would have entered. Under the governmental mandate, there was a narrow corridor that began in Jaffa, which included Jerusalem, Lod and the nearest airport. In addition, such mixed cities as Safat, Tver, Haifa and others should remain under British control [4].

In 1939, the British government convened a London conference to plan the future management of Palestine and end its mandate. In the period from February 7 to March 17, Colonial Secretary Malcolm McDonald held a series of separate meetings with Arab and Jewish delegations, as the first refused to sit in a single room with Jews. When McDonald first announced the conference, he made it clear that if the deal is not reached, the government will impose its own decision. The Arab delegation put forward a number of requirements, among which were independence, the absence of a Jewish national cell in Palestine, the replacement of the mandate, the end of Jewish immigration [1]. In response, the Zionists announced the following points:

1. The Jewish nation will not be considered a minority in the country.
2. The mandate continues to operate.
3. Immigration will continue in line with the economic potential of the country.
4. Investment must be provided for the development of Palestine.

The negotiations ended in five days without results, but the British announced their proposals, which were subsequently published in the White Paper in 1939.

After the failure of the London Conference in 1939, the British government issued a White Paper [6]. The document consisted of three sections, each of which was devoted to a separate issue of the Palestinian Authority. It contained a proposal for the establishment of a Jewish cell in independent Palestine, limited Jewish immigration and the purchase of land from the Arabs. Proposals were rejected by both Arabs and Jews, however, despite this, the White Paper was still adopted. Zionist organization «Irgun» began fighting against the British mandate, but the beginning of World War II suspended it. After the end of the conflict, despite the well-known fact of the Holocaust, Britain renewed restrictions on immigration, which later, under pressure from the US, somewhat weakened. But nevertheless, in 1947 the UN decision was adopted by the division of Palestine into two independent states and the termination of the English mandate.

On November 29, 1947, the General Assembly of the United Nations adopted resolution No 181 recommending the division of Palestine into two states: Arabic and Jewish. About 54 % of the territories had to go to the Jews, 45 % to the Arabs, while Jerusalem (1 % of the territories) was declared a territory under international control [2].

The Jews declared the founding of the state of Israel on May 14, 1948. This step was a response to the Arab population of Palestine, which turned into an armed Arab-Israeli conflict. As a result of the first clashes, Israel captured 77 % of the territory of Palestine. In 1964, the Palestine Liberation Organization was founded to fight the Zionists, but further military actions also did not give the Arabs the desired result, and problems in the Arab world have pushed for a peace process to solve the problem.

Findings. After the conclusion of several agreements, the situation has somewhat stabilized, however, the dissatisfaction of certain parts of the population of Palestine and the problems that may arise after the proclamation of its independence become an obstacle to the final resolution of the problem.

Thus, after the intensification of the Zionist movement in early XX century and, as a result, after a significant increase of the number of the Jewish population in Palestine, the formation of the Palestinian problem began. During the century, Palestinian territory was subjected to bloody clashes between Arab and Jewish population. The international community was involved in solving this problem, but neither the normative documents nor the proclamation of the state of Israel failed to put an end to the Palestinian question.

References

1. Белая книга [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eleven.co.il/zionism/from-balfour-declaration-to-state/10476/>
2. Виникнення палестинської проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bookster.com.ua/vynyknennya-palestynskoyi-problemy/>

3. Митчелл Бард. Период британского мандата / Бард Митчелл // Мифы и факты. Путеводитель по арабо-израильскому конфликту. Myths and facts. A Guide to the Arab-Israeli conflict / пер. А. Курицкого. – М. : Еврейское слово, 2007. – 478 с.
4. Очерки недавней истории сионистского вопроса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.alekstarn.com/ocherk.html>
5. Политико-экономическая ситуация в Палестине в период британского мандата и предпосылки возникновения арабо-израильского конфликта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/politiko-ekonomicheskaya-situatsiya-v-palestine-v-period-britanskogo-mandata-i-predposylki-vozniknoveniya-arabo-izrailetskogo-konflikta>
6. British White Paper of 1939 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/brwh1939.asp.

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

УДК 332.142(4)

Н. П. Манзій – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПОСИЛЕННЯ РЕГІОНАЛІЗМУ В ЄВРОПІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано поняття регіоналізації та її характерні відмінності від регіоналізму. Висвітлено причини посилення процесів регіоналізації в Європі. Охарактеризовано проблеми й перспективи розвитку прикордонних територій у їхній тісній співпраці.

Ключові слова: регіоналізація, регіоналізм, Європа, інтеграція, регіон.

Manzij N. P., Kotsan N. N. The Strengthening of Regionalism in Europe. The article analyzes the concept of regionalization and its characteristic differences from regionalism. The reasons for strengthening regionalization processes in Europe are highlighted. The problems and prospects of development of the border territories in their close cooperation are described.

Key words: regionalization, regionalism, Europe, integration, region.

Однією із найхарактерніших рис сучасної Європи є досить швидкий розвиток міжнародного співробітництва регіонів. Співпраця між ними вносить свій важливий внесок у зміцнення демократичної та політичної стабільності у державах-членах Європейського Союзу, в їх економічний, екологічний, культурний та соціальний розвиток. Існують значні досягнення такого співробітництва, особливо у сфері соціальної згуртованості, навколишнього середовища, культури і освіти.

Розвиток процесів європейської інтеграції обумовлює посилення процесів регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць у національній та європейській економіці.

Варто зазначити, що із поняттям регіоналізація тісно пов'язане поняття регіоналізм. Термін «регіоналізм» відноситься до практики перерозподілу певних владних повноважень центрального уряду з метою надання територіальним інституціям проміжного статусу між центральним та місцевим рівнями, а «регіоналізація», у свою чергу, відноситься до процесу, за допомогою якого центральні політичні та адміністративні інституції відповідають на регіональні вимоги.

Я. Г. Машбіц зазначає, що регіоналізм – як факт існування в країні районів зі значними природними, господарськими, соціальними та етнокультурними розбіжностями. Але найважливішим у регіоналізмі є те, що населення того, чи іншого району усвідомлює, що він – їхня батьківщина. При цьому мешканці того чи іншого

району тісними узами економічного й, насамперед, духовного та культурного чина нерозривно пов'язані з ним [1, с. 27].

Г. П. Щедрова характеризує регіоналізм, як «урахування національних, економічних, етнополітичних та інших особливостей, притаманних певному регіонові тієї чи іншої країни, політику спрямовану на об'єднання груп певного регіону, залежних одна від одної в економічному, політичному та воєнному аспектах» [6, с. 159].

З іншого боку, тлумачний словник сучасної української мови визначає регіоналізм, як «підхід до розгляду й вирішення яких-небудь проблем із позиції інтересів регіону» та регіоналізацію, як «здійснення політики регіоналізму» [2].

Слід зауважити, що регіоналізм – це явище, яке розкриває наявність відповідних адміністративно-територіальних структур із їх особливими етнічними, політичними, соціальними, економічними та іншими відмінностями, що можуть відстоювати та захищати регіональні інтереси у владних інституціях держави.

Отже, регіоналізація часто розуміється як процес послідовних змін у територіальному поділі країни та його законодавчому закріпленні, для якого характерними ознаками виступають деконцентрація, розподіл повноважень усередині єдиної політичної системи та децентралізація.

В країнах, де існують повноправні регіони, регіоналізація є процесом, що розкриває прояви такого складного явища, як регіоналізм. Регіоналізація, як процес становлення та розвитку територіального утворення, об'єднує у своїй цілісності національні, культурні, економічні, політичні явища з власною специфічною забарвленістю, а також систему відносин, котрі здійснюються між людьми, соціальними групами, політичними утвореннями та владними структурами.

Розвиток регіональних процесів у Європі призвів до розробки так званої концепції «Європи регіонів», яка визначала місце регіонів у Європі та відображала посилення впливу субнаціональних територіальних спільнот на процес формування та реалізації спільної соціально-економічної політики в ЄС.

Досліджуючи фактори впливу на процеси регіоналізації Європи, представники скандинавської школи світових досліджень Х. Виберг та О. Вевер виділяють чотири основні: зміни в системі європейської безпеки, подальша інтеграція ЄС, об'єднання Німеччини та суперництво між різними регіонами за ресурси та вплив [5, с. 77].

Процес європейської інтеграції приводить, з одного боку, до уніфікації, а, з іншого, – до поляризації європейського простору. Спершу це втілюється в єдиній регіональній політиці Європейського Союзу та рекомендаціях Ради Європи, відображених у конвенціях «Європейська хартія регіонального просторового планування», «Базові принципи стійкого просторового розвитку європейського континенту», «Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів», що спрямовані на послідовну реалізацію концепцій «Європа без кордонів» та «Європа регіонів».

З іншого боку, не всі регіони виграють від такої політики, так як триває постійне збільшення розбіжностей у рівнях розвитку регіонів, обумовлених, зокрема, поетапним розширенням ЄС. Задля запобігання цьому регіональна політика ЄС спрямована на створення відповідних умов для регіонів, що пришвидшуватимуть мобілізацію внутрішніх можливостей щодо покращення ефективності використання власного потенціалу територій та інших місцевих ініціатив, серед яких вагому роль відіграє міжрегіональне та транскордонне співробітництво [4].

Якщо говорити про прикордонні регіони Європи, то вони вже давно налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання та ін. Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки, самобутності вираження та індивідуальності кожної із національностей, значною мірою, дає змогу успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово залагоджувати негативні прояви

периферійності у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення та держав загалом.

На сучасному етапі розвитку транскордонних регіонів виникає безліч спільних проблем в екологічній, транспортній, економічній, культурно-освітній, соціальній та інших сферах, для вирішення яких необхідно об'єднувати зусилля країн-учасниць. Основною є потреба навчитися працювати разом в єдиній системі, тобто співпрацювати [3].

Отже, можна припустити, що посилення регіоналізму в Європі та розробка регіональної політики ЄС, що активно запроваджується, є прагненням знайти рівновагу між загальноєвропейським та особистим виміром ціннісних орієнтирів кожної держави. Сучасні тенденції світового розвитку, такі як глобалізація та інтеграція, зміни в геополітичному просторі, надали нових імпульсів процесу регіоналізації. Поглиблення цих процесів, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва сприяло посиленню ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях. Створення Комітету регіонів як дорадчого органу на рівні ЄС, прийняття Європарламентом Хартії регіоналізму та Європейської хартії місцевого самоврядування є проявом того, що регіональні структури починають відігравати все більшу роль у формуванні та реалізації спільної європейської політики.

Джерела та література

1. Вавринюк А. А. Перспективи транскордонної співпраці Польщі та України у межах євро регіону «Буг» / А. А. Вавринюк // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2006. – № 3. – С. 190–193.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1020 с.
3. Луцишин П. В. Європейське транскордонне співробітництво: сутність і структура / П. В. Луцишин, Н. П. Луцишин // Укр. геогр. журн. – 1998. – № 2. – С. 41–45.
4. Мікула Н. Євро регіони : досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН Ураїни, 2003. – 222 с.
5. Сергунин А. А. Регионализация России: роль международных факторов / А. А. Сергунин // Полис. – 1999. – № 3. – С. 76–88.
6. Щедрова Г. П. Особливості формування регіональної політики на сучасному етапі / Г. П. Щедрова // Регіональна політика в Україні: стан та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Харків, 2000. – С. 159-160.

УДК 341.221

О. М. Ярошевич – студент 6 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто сучасні особливості визначення й функціонування прикордонних територій. Висвітлено основні характеристики міжрегіонального співробітництва. Охарактеризовано розвиток транскордонних проектів та регіонів для покращення економічного, культурного та

соціального рівня населення. Наголошено на посилені ролі міжнародного співробітництва прикордонних територій.

Ключові слова: прикордонні території, транскордонне співробітництво, міжрегіональна співпраця, кордон.

Yaroshevych O. M., Kotsan R. I. The Features of Modern Border Territories. The article considers modern features of definition and functioning of border territories. The main characteristics of interregional cooperation are highlighted. The development of cross-border projects and regions has been characterized for improvement of the economic, cultural and social level of the population. The intensified roles of the international cooperation of the border areas are emphasized.

Key words: border territories, cross-border cooperation, interregional cooperation, border.

Прикордонна територія – це територія, для якої визначальним є наявність державного кордону. Вона характеризується широкими можливостями міжрегіонального та транскордонного співробітництва із сусідніми регіонами та державами. Дослідження прикордонних територій можна проводити на різних рівнях. Так, виокремлюють такі підходи щодо функціонування прикордонних територій, як режимний й адміністративно-територіальний.

Режимний підхід визначається режимом проживання й розміщенням продуктивних сил та регулюються законодавством щодо функціонування прикордонної служби. Виділяють 5-ти, 15-ти та 30-ти кілометрову зону. Наприклад, Угода про малий прикордонний рух передбачає безвізовий простір між Україною та Європейським Союзом проживаючих мешканців 50-ти кілометрової зони [2].

Адміністративно-територіальний підхід передбачає розподіл території України на селищні, районні та обласні адміністративно-територіальні одиниці: АР Крим, області, міста Київ, Севастополь, міста із спеціальним статусом, райони, селища, об'єднанні територіальні громади.

Поняття «прикордонна територія» означає, що територія, перебуває під впливом державного кордону. Основними функціями кордону є бар'єрна, фільтруюча, контактна:

– бар'єрна функція – це різні обмеження, які мають за мету перешкоджати ввезенню в країну або регіон «небажаного» за рахунок превентивних заходів;

– фільтруюча функція – запобігання й упередження негативних наслідків міграційних процесів, екологічних катастроф і надзвичайних ситуацій; необхідність функціонування митних структур і транспортних систем (транзит) на прикордонній території; санітарно-епідеміологічна, військова й економічна безпека прикордонної території;

– контактна функція – необхідність створення відповідних умов для стабільного функціонування соціальної, комунальної, торговельної, транспортної, банківсько-фінансової інфраструктур із метою стійкого соціально-економічного розвитку прикордоння.

Відповідно до функцій кордону, прикордонні території також набувають специфічних фундаментальних рис в інтеграційному процесі – бар'єрність та контактність, завдяки яким вони забезпечують їх взаємну адаптацію. Під впливом інтеграційних процесів бар'єрні функції кордонів переносяться на зовнішні кордони інтеграційних утворень. Внутрішні кордони стають прозорими, що дає змогу вільного спілкування як прикордонних, так і загальнодержавних спільнот. У відносинах скасовуються прикордонні бар'єри для руху товарів, капіталу, робочої сили, уніфікується нормативно-правова база господарської діяльності.

Завдяки підвищенню ролі прикордонних територій на світовій арені збільшуються повноваження місцевих влад, розширюється їх компетенція у співробітництві з органами влади відповідних територій сусідніх країн. Співробітництво прикордонних територій дає змогу вирішити конкретні економічні та

соціальні питання безпосередньо для прикордонних областей, зокрема поступово долати нижчий рівень економічного розвитку цих периферійних територій.

Питання розвитку прикордонних територій актуалізувалися лише з початку 1990-х рр. після здобуття незалежності України. Простори держави отримали статус прикордонних, сформувавши так звану зону «нового прикордоння». Дев'ять областей України опинилися в положенні справжнього прикордоння, так як багато років, за головними характеристиками, вони були лише формальними [4, с. 37].

Прикордонні території – це місцевості країни, що прилягають до державних кордонів, виконують особливі прикордонні функції й володіють специфічними рисами. Основним фактором, що зумовлює специфіку прикордоння, є його географічне положення [4, с. 38].

Прикордонне співробітництво – співпраця між прикордонними територіями двох або більше держав, яка здійснюється на основі заключених угод та домовленостей. У кінці ХХ ст. прикордонне співробітництво стало інтенсивнішим, набуваючи нових форм та ознак. Воно почало переростати в якісно нову форму – транскордонне співробітництво [6, с.106]

Специфіка прикордонних зв'язків полягає в їх регіональності, прихильності до конкретного соціально-економічного простору уздовж державного кордону. Це проявляється через вирішувані в рамках прикордонної співпраці завдання. З одного боку, проблеми мають специфічний просторовий характер – територіальний масштаб їх невеликий і обмежується прикордонною зоною, з іншого – вони мають транснаціональний характер і вимагають участі в їх рішенні декількох країн.

Територіальний аспект стратегії розвитку прикордонної співпраці полягає в двох моментах:

- у посиленні точок, що знаходяться на нижньому і середньому рівнях;
- у створенні обмеженого числа точок росту верхнього ієрархічного рівня як засоби концентрації зусиль і ресурсів на організацію співпраці.

У першому варіанті акцент робитиметься на розвитку прикордонної співпраці та вирішенні його проблем на локальному рівні. При цьому максимально ефективно повинні використовуватися місцеві ресурси. Цей варіант можна назвати моделлю децентралізованої концентрації прикордонної співпраці.

У другому варіанті у фокусі стратегії лежить верхній рівень і проблеми регіональної прикордонної співпраці, національна стратегія його здійснення. Цей варіант можна назвати моделлю централізованої концентрації прикордонної співпраці. Таким чином, модель прикордонної співпраці може передбачати три територіальні рівні його здійснення:

– локальний, передбачаючий співпрацю прикордонних населених пунктів, що перебувають у безпосередній близькості від державного кордону. Важливими додатковими чинниками є етнічні зв'язки й господарські контакти на рівні взаємообміну товарами, послугами для задоволення повсякденних потреб місцевих жителів. Така кооперація передбачає розвиток комунікацій, інфраструктури, безвізовий або в спрощений режим перетину кордону;

– сублокальний – включає контакти на рівні адміністративно-територіальних одиниць середнього рівня. Контакти можуть бути реалізовані через проведення спільних культурних і ділових зустрічей, ярмарків, виставок, фестивалів і т. д. Може бути бажаним співпраця в екстремальних ситуаціях;

– надлокальний – припускає залучення до співпраці великих прикордонних адміністративних регіонів, наприклад областей або воєводств. На цьому рівні, окрім вищеназваних форм співпраці, складаються найбільш сприятливі умови для довготривалої кооперації між підприємствами, організаціями й підприємцями, реалізації спільних екологічних, культурних й освітніх програм, дослідницьких проєктів, обміну інформацією [3, с. 61].

У загальному виді всі адміністративно-територіальні осередки можна підрозділити на чотири класи:

- території, які мають високий соціально-економічний потенціал і високий потенціал економіко-географічного положення;
- території, які мають високий соціально-економічний потенціал і малий потенціал економіко-географічного положення;
- території, які мають малий соціально-економічний потенціал і високий потенціал економіко-географічного положення;
- території, які мають малий соціально-економічний потенціал і малий потенціал економіко-географічного положення [3, с. 62].

Найбільш перспективними для розвитку прикордонної співпраці є території, що відносяться до першого класу. Для них характерне найбільш оптимальне поєднання чинників прикордонної співпраці. Що стосується двох наступних класів, то недолік соціально-економічного потенціалу може бути компенсованим високим показником потенціалу місця, який може істотно підвищити загальний потенціал прикордонної співпраці.

Міжрегіональне співробітництво – це будь-які зв'язки, установлені між регіонами, що належать до різних держав [1, с. 6]. Міжрегіональне співробітництво прикордонних територій можна визначити як використання переваг сусідства для вирішення проблем повсякденного життя й перспективного соціально-економічного розвитку. Співробітництво прикордонних територій – специфічна підсистема міжнародних економічних відносин, що виступає конгломератом окремих форм інтернаціональної взаємодії, які виділяються на основі локального підходу до їх здійснення, наявності низки спільних елементів управління на місцевому рівні та загальних цільових функцій [5].

Необхідно зазначити, що сучасний підхід до транскордонного співробітництва бере початок з поняття більш вузького – прикордонного співробітництва. Найбільш характерною рисою різного роду ініціатив у сфері прикордонного співробітництва є прагнення до налагодження тісної взаємодії між органами влади прикордонних територій, що перебувають під різною юрисдикцією, навколо рівноцінно важливих питань (навколишнє середовище, культурне й економічне співробітництво, технічне забезпечення, проблеми міграції тощо).

Наявність цих спільних проблем свідчить про існування взаємозалежності по обидва боки кордону, що проявляється у географічній близькості, спільній екології, спільних проблемах у сфері містобудування й економіки. У більш широкому розумінні до цього поняття слід включити велике різноманіття спільних ініціатив і проектів, які можуть стосуватися як прикордонних зон, що існують вже століттями, так і кордонів, які виникли нещодавно. Слід також долучати до цього поняття проблеми як окремих долин із населенням у кілька тисяч жителів, так і багатомільйонних прикордонних міських агломерацій; передбачати реалізацію проектів розвитку дорожньої та залізничної інфраструктури та встановлювати добросусідські відносини, що можуть перерости у багаторівневу взаємодію.

Отже, рамки та можливості прикордонного співробітництва неоднакові для всіх долучених до нього сторін. Сучасна концепція політики регіонального розвитку ґрунтується на розумінні того, що вона здебільшого має орієнтуватися не стільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, скільки на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу й ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Це набуває особливої актуальності, коли йдеться про прикордонні регіони, які є досить віддаленими від великих адміністративних, фінансових, ділових, наукових, культурних центрів своїх держав.

Таким чином, місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу прикордонних регіонів і територій, а також до оптимального поєднання

можливостей та ресурсів прикордонних регіонів і територій двох або більше держав, що межують, із метою розв'язання спільних проблем та вирішення завдань просторового розвитку в межах транскордонних регіонів.

Джерела та література

1. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Л. : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
2. Мілашовська О. І. Прикордонний регіон як об'єкт дослідження регіональної економіки / М. І. Мілашовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economu.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=173>
3. Ничипорук С. В. Выбор стратегии развития приграничного сотрудничества административного региона: некоторые географические аспекты / С. В. Ничипорук / Європейська та євроатлантична інтеграція і транскордонне співробітництво : Тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих науковців, Луцьк, 15–16 травня 2008 р. : в 2-х т. / за ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 2. – С. 60–62.
4. Пилипенко І. О. Стратегії прикордонної політики України в контексті зміни геополітичного положення її регіонів / І. О. Пилипенко // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участь в інтеграційних процесах : матеріали VI Міжнарод. наук. практ. конф. студ., асп. і молод. науковців, Луцьк, 15–16 жовтня 2009 р. / за ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 37–39.
5. Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://194.44.187.13/2006/ekon_konf2.pdf
6. Терещенко Т. В. Концептуальні підходи до забезпечення розвитку транскордонного співробітництва в Україні / Т. В. Терещенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 4. – С. 105–111.

УДК 327.2(569.1)

Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
О. Р. Гіль – студент 6 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ НЕПРЯМИХ УЧАСНИКІВ СИРІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано сирійський конфлікт із позицій інтересів його непрямих учасників. Досліджено національні інтереси регіональних гравців (Туреччини, Ірану, Саудівської Аравії, Ізраїлю і Катару) у сирійському конфлікті. Розкрито роль Сполучених Штатів Америки, Росії, Європейського Союзу у врегулюванні конфлікту.

Ключові слова: Близький Схід, Сирія, США, Саудівська Аравія, конфлікт, міжнародна безпека.

Romnyuk N. I., Gil O. R. Geopolitical Interests of Non-Prominent Members of the Syrian Conflict. The Syrian conflict is analyzed from the standpoint of the interests of its indirect

participants. The national interests of regional players (Turkey, Iran, Saudi Arabia, Israel and Qatar) in the Syrian conflict are investigated. The role of the United States of America, Russia, and the European Union in resolving the conflict is revealed.

Key words: Middle East, Syria, USA, Saudi Arabia, conflict, international security.

Конфлікт у Сирії розпочався з невдоволення населення режимом Башара Асада. Проте з часом він переріс у громадянську війну, яка триває й до сьогодні. Учасниками конфлікту у 2012 р. були влада й опозиція, а згодом до них приєдналися й інші учасники, у тому числі й із-за меж Сирії, тому конфлікт переріс із внутрішнього у регіональний. Події останнього часу свідчать про те, що цей конфлікт має й міжнародне значення, оскільки впливає на безпеку не лише Сирії чи Близькосхідного регіону, а й міжнародну. Дослідження інтересів непрямих учасників сирійського конфлікту є досить актуальним, оскільки допоможе визначити подальші наслідки цього конфлікту та можливі шляхи його врегулювання.

Конфлікт у Сирії розпочався у березні 2011 р. з демонстрації людей, які вимагали відставки Президента країни Башара Асада [2]. Сирія була однією з арабських країн Близького та Середнього Сходу, які охопила хвиля протестів і соціальних переворотів («Весна народів»). Причини цих протестів пов'язані з невдоволенням правлінням авторитарного режиму Б. Асада, низьким рівнем економічного розвитку та життя населення, міжрелігійними та міжетнічними протиріччями. Б. Асад належить до релігійної групи алавітів (9 % населення країни), представники якої повсюдно займали посади у різних гілках влади й дискримінували представників іншої релігійної групи – суннітів (80 % населення країни) [5]. У 2012 р. ці повстання, придушені владою країни за допомогою сили, переросли у громадянську війну, яка триває й сьогодні.

Особливість конфлікту в Сирії в тому, що тут зіткнулися інтереси багатьох учасників. Безпосередніми учасниками сирійського конфлікту є: сунніти та шиїти, влада й поміркована опозиція, сирійські курди, а також ісламські радикальні організації. Крім безпосередніх учасників участь у конфлікті беруть регіональні й глобальні гравці – Сполучені Штати Америки, Росія, Європейський Союз, Туреччина, Іран, Саудівська Аравія, Ізраїль і Катар. Хтось підтримує Башара аль-Асада, а хтось – помірковану опозицію. Хоча всі учасники конфлікту (прямі й непрямі) виходять із власних інтересів.

Серед регіональних учасників конфлікту треба виділити Туреччину, Іран, Саудівську Аравію, Катар та Ізраїль. *Шиїтський Іран* має за мету зберегти режим Башара Асада й залишити в союзниках Сирію, оскільки ця країна забезпечить йому прямий зв'язок з іншим союзником у регіоні – ліванською «Хезболлою». Тоді Іран безперешкодно зможе постачати зброю в Ліван. Іран звинувачують у фінансуванні та військовій підготовці бойовиків із мусульман-шиїтів, які будуть виступати на боці сирійської армії [2].

З втратою позицій у Сирії Іран втратить позиції в регіоні: програє регіональне лідерство Саудівській Аравії, яка за підтримки США зможе це лідерство завоювати. Для посилення своїх позицій у сирійському конфлікті Іран в союзники взяв собі Росію, яка також підтримує режим Асада й має свої інтереси в регіоні.

Саудівська Аравія підтримує суннітську помірковану опозицію й виступає проти режиму Асада. Її турбує можливість посилення позиції Ірану як у Сирії, так і в регіоні, тому Саудівська Аравія готова озброювати й фінансувати опозицію Сирії та здійснювати повітряні авіаудари по об'єктах сирійської влади. Хоча Саудівська Аравія змушена рахуватися з позицією США в регіоні. Тому активно підтримує повстанців в Сирії лише тоді, коли їм загрожує поразка.

Туреччина активно підтримує помірковану опозицію, але швидше для того, щоб за їх допомогою стримувати сирійських курдів. Туреччина не хоче допустити домінування Тегерану в регіоні, а в Сирії хоче встановити поміркований ісламістський

режим. Для Туреччини досить обтяжливими є сирійські біженці, тому на кордоні з Сирією та Іраком вона побудувала модульну бетонну стіну протяжністю 330 км [3]. Враховуючи, що протяжність турецько-сирійського кордону становить понад 800 км, то побудована стіна не закрийє його повністю, але частково забезпечить безпеку для Туреччини. У 2016 р. Туреччина розпочала операцію «Щит Євфрату» на півночі Сирії. Основні бої точилися за міста Ель-Баб, Дабік та низку інших на північ від Алеппо. Турецькі військові, танки й літаки підтримували бійців «Вільної сирійської армії», які в прикордонному з Туреччиною регіоні Сирії протистояли спочатку бойовикам угруповання «Ісламська держава», а пізніше – сирійським курдам [4].

Інтереси *Катару* у сирійському конфлікті пов'язані з використанням території Сирії для транзиту газу до Європи. Тут пересікаються інтереси Катару та Ірану, які хочуть будувати газопроводи для експорту енергетичних ресурсів зі спільного родовища Південний Парс. Асад віддав перевагу іранському проекту, тому Тегеран підтримує владу, а Катар став на бік опозиції, яка може підтримати його енергетичний проект. Реалізація цього проекту для Катару досить важлива, оскільки Катар зможе відкрити для себе об'ємний енергетичний ринок Європи.

Іранське військове зміцнення в Сирії турбує серйозно *Ізраїль*. Він категорично проти введення іранських військ і зброї в Сирію. Але воєнні операції в Сирії Ізраїль проводить, передусім, проти «Хезболли», яку теж підтримує Іран.

Сполучені Штати Америки непокоїть посилення позицій Ірану в регіоні й, особливо, можливість відновлення іранської ядерної програми. Іран, який не готовий поступитися своїм впливом у Сирії змушує США певним чином зволікати з підтримкою сирійських повстанців. Експерти вважають, що опозиція тричі мала шанс захопити в полон Асада, але не зробила цього через заборону США. Зброю американці опозиції теж дають не в повному обсязі, мотивуючи це рішення тим, що вона може потрапити до рук ісламістів. Офіційна позиція США – боротьба з «Ісламською державою» та іншими радикальними ісламістськими організаціями.

Інтерес *Росії* пов'язані з її бажанням утримати цей регіон під своїм контролем. Москва теж не зацікавлена у прокладанні газопроводу через територію Сирії до Європи. «Газпрому» не потрібні конкуренти у Європі. Для Росії участь у цьому конфлікті це також можливість показати США й країнам Європи, що без неї ситуацію в регіоні владнати не вдасться. Сирійський конфлікт є важливим фактором впливу на російсько-американські відносини та відносин Росії з країнами Європи. Через сирійський конфлікт Росія може змусити США й ЄС говорити про ті питання, які цікавлять Росію. Наприклад, зміна існуючого міжнародного порядку. Офіційна позиція Росії – надання допомоги сирійському уряду в боротьбі з терористичними організаціями.

Участь Європейського Союзу у сирійському конфлікті пов'язана з міграційною кризою й навалюю сирійських біженців у Європі. Європейські країни ввійшли до створеної США коаліції проти «Ісламської держави» (надали свої літаки). Вони засуджують режим Башара Асада, який своїми діями неодноразово порушував права людей у країні. Але ЄС не готовий воювати в Сирії, а виступає за дипломатичне вирішення конфлікту. Не виключено, що ЄС піде на послаблення санкцій щодо Росії через можливість урегулювання сирійського конфлікту.

У березні 2017 р. Європейська комісія й верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Федеріка Могеріні ухвалили спільну заяву про проект довгострокової стратегії Євросоюзу щодо врегулювання конфлікту Сирії. Позиція ЄС спрямована на підтримку політичної опозиції в Сирії (відповідно до резолюції 2254 Ради Безпеки ООН), просування демократії, прав людини, підтримку організацій громадянського суспільства в країні. Як довгострокову мету ЄС називає повернення до Сирії біженців після того, як у країні буде розпочато політичний перехідний процес і будуть створені умови для їх безпечного проживання [1].

Отже, громадянська війна в Сирії наразі є найнебезпечнішим осередком збройного протистояння на Близькому Сході. Сирійський конфлікт є не лише

внутрішнім конфліктом й елементом «арабської весни», а й фактично визначає рівень протиборства провідних регіональних і глобальних гравців, кожен із яких має свої інтереси на Близькому Сході. Від ефективності врегулювання сирійського конфлікту може залежати ступінь геополітичної рівноваги не лише на Близькому Сході, а й у світі загалом.

Джерела та література

1. Єврокомісія ухвалила проект стратегії Євросоюзу щодо врегулювання конфлікту в Сирії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1651373-yevrokomisiya-ukhvalila-proekt-strategiyi-yevrosoyuzu-schodo-vregulyuvannya-konfliktu-siryi>
2. Кравченко В. Що важливо знати про конфлікт у Сирії / В. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/international/scho-vazhlivo-znati-pro-konflikt-u-siryi-_html
3. Туреччина побудувала бетонну стіну на кордоні з Сирією та Іраком [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/news/2017/01/15/7132469/>
4. «Щит Євфрату»: Туреччина завершила воєнну операцію в Сирії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.5.ua/svit/shchyt-yevfratu-turechchyna-zavershyla-voienno-operatsiiu-v-syrii-141944.html>
5. Barrett R. Foreign Fighters in Syria and Iraq / R. Barrett [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soufangroup.com/foreign-fighters-in-syria/>.

УДК 327.2(510:265.72)

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
О. Л. Мельник – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЕКСПАНСІЯ КИТАЮ У ПІВДЕННО-КИТАЙСЬКОМУ МОРІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СХУ ім. Лесі Українки

Розглянуто національні інтереси Китаю у Південно-Китайському морі. З'ясовано, що для їх відстоювання КНР здійснює територіальну та військову експансію спірних територій в акваторії моря шляхом побудови штучних островів та їх мілітаризації.

Ключові слова: Південно-Китайське море, спірні території, конфлікт, штучні острови, мілітаризація.

Kulyk S. M., Melnyk O. L. Expansion of China in the South China Sea. The national interests of China in the South China Sea are considered. It is found out that for their advocacy, the PRC carries out territorial and military expansion of the disputed territories in its water area, by constructing artificial islands and their militarization.

Key words: South China Sea, controversial territories, conflict, artificial islands, militarization.

Актуальність теми дослідження. Для Китаю, що залежить від постачань сировини ззовні й експорту своїх товарів, принципово важливо, контролювати Південно-Китайське море. Тому він прагне закріпити свою економічну експансію

силовими методами у його акваторії. Це викликає занепокоєння й протидію країн регіону та США.

Мета дослідження – з'ясувати особливості відстоювання КНР своїх національних інтересів у акваторії Південно-Китайського моря шляхом створення штучних островів та їх милітаризації.

Виклад основного матеріалу. Китай намагається заявити про свої права на володіння усім Південно-Китайським морем, яке вважає своїми винятковими водами. У міжнародних відносинах проблема державної приналежності шельфових просторів у цьому морі – архіпелагу Спратлі й Парасельських островів (китайська назва – Нанша та Сіша Цюньдао, відповідно) остаточно не вирішена. Приналежність Парасельських островів оскаржують Китай і В'єтнам, претензії на «співволодіння» зони архіпелагу Спратлі пред'являють, окрім них, Філіппіни, Малайзія, Індонезія, Бруней, а також Тайвань. Жодна з країн, які мають вихід в акваторію Південно-Китайського моря не контролює повністю острови Спратлі. Із 50 відносно великих островів архіпелагу 29 контролює В'єтнам, 5 – Малайзія, 8 – Філіппіни, 7 – КНР й один – Тайвань [4].

У липні 2016 р. третейський суд у Гаазі відхилив територіальні претензії КНР у Південно-Китайському морі. Статус усіх ділянок суші, про які йшлося у позові Філіппін, було визнано як скеля або коса, а не острів. Це означає, що вони не мають 200 миль виключної економічної зони, як це стверджує Китай. Щодо цього рішення міжнародного суду керівництво КНР дотримується принципу чотирьох «ні»: не погоджуватися, не брати участі, не визнавати, не виконувати [1]. Китай заявляє про власні історичні права, деякі з яких сягають часів династії Мін. Національні інтереси КНР щодо акваторії Південно-Китайського моря подані в таблиці 1.

Очевидною є перевага гео економічних і воєнно-стратегічних інтересів Піднебесної. Щоб закріпити своє право на спірні території у Південно-Китайському морі, Китай споруджує штучні острови. Із 2013 р. декілька з них було насипано навколо малоприсадатних для життя островів Спратлі. Так, на рифі Гавен, розташованому на північній стороні архіпелагу, виникло 115 тис. м² нової території, а протягом 2015 р. КНР створила 800 га нової суші, заявивши: «Нанша – наша національна земля, священна та непорушна» [2]. Штучні острови створюють шляхом викопування величезної кількості ґрунту, потім його осадження (намівання) на підводні гірські породи або коралові рифи. Гігантські плаваючі землевичерпувальні платформи функціонують безперервно протягом доби, пересипаючи ґрунт із дна моря на надводну частину штучного острова. Для цих потреб Китай побудував надпотужне днопоглиблювальне судно призначене для драгування ґрунтів, здатне копати зі швидкістю 6000 м³ за годину. Вважаємо, що назва цього корабля – «Тянь Кун Хао», що у перекладі з китайської мови означає «чарівний творець островів», має виражений політичний контекст.

Китай витрачає величезні гроші для облаштування на «твердій землі» архіпелагу Спратлі військової інфраструктури. Так, на початку 2016 р. на о. Вуді з'явилися винищувачі-перехоплювачі та комплекси ППО дальньої дії, на рифі Квартерон було розміщено великий високочастотний радар, здатний виявляти літаки «стелс» на відстані до 3 тис. км. Із літа 2014 р. Китай вів насипні роботи на рифі Вогняний хрест й на рифі Мисчіф, що розташований на відстані 200 км від філіппінського острова Палаван, і на якому КНР поселила рибалок. На першому з них у травні 2018 р. здійснили посадку кілька бомбардувальників різних типів, у тому числі з ядерним боєзарядом Н-6К. Тоді ж на цих рифах та рифі Субі розмістили ракетні комплекси. За рахунок розширення надводної частини Південного рифу Джонсона (риф Чигуа) Китай спорудив злітно-посадкову смугу [3]. У підсумку, на кінець 2016 р., Китай розмістив системи протиракетної та протиповітряної оборони на всіх семи штучних островах архіпелагу Спратлі. Також Пекін активно розбудовує військові об'єкти на двох Парасельських островах, на які претендує В'єтнам.

**Національні інтереси КНР
у Південно-Китайському морі***

Інтереси	Трактування
Запаси корисних копалин	<p>Південно-Китайське море забезпечує 12 % загальносвітового вилову риби. Риболовля й аквакультура становить 3 % ВВП країни (279 млрд дол. США), у ній зайняті 9 млн осіб. На деяких спірних островах вже заселені моряки й побудовані маяки.</p> <p>У Південно-Китайському морі зосереджено значні поклади нафти та газу, розробка яких гарантує прибутки й енергетичну незалежність. Згідно з оцінками Адміністрації з енергетичної інформації США, запаси становлять 11 млрд барелів нафти й 190 трлн м³ природного газу, за даними Геологічної служби США – 22 млрд барелів нафти й 290 трлн м³ природного газу, китайської компанії «Chinese National Offshore Oil Company» (CNOOC) – 125 млрд і 500 трлн м³, відповідно.</p>
Контроль над глобальними торговельно-транспортними потоками	<p>Контроль над всією акваторією Південно-Китайського моря дасть змогу контролювати судноплавні маршрути між Індійським і Тихим океанами – Малаккською протокою, мінімальна ширина якої становить 2,5 км. Щорічно через неї транспортують товарів і сировини на 5,3 трлн дол. США – це 25 % світової торгівлі та 60 % – зовнішньої торгівлі КНР. 80 % імпортованих КНР енергоносіїв проходить через Південно-Китайське море.</p>
Військово-стратегічне положення	<p>Створення буферу безпеки КНР – нового дальнього кордону морської оборони, що гарантує зменшення ризиків, які надходили з Тихого океану. Відстань від архіпелагу Спратлі до китайських берегів становить 1,2 тис. км. У випадку війни військову присутність на цих островах можна використати для того, щоб перекрити всі морські проходи в Південно-Китайське море.</p> <p>Розвиток стратегії ядерних сил, військово-морського та військово-повітряного флоту КНР. На о. Хайнань споруджено військово-морську базу, на якій базуються підводні човни, що відіграють важливу роль у забезпеченні ядерного стримування.</p>
Внутрішньо-політичні фактори	<p>Жорстка позиція щодо Південно-Китайського моря – це особистий курс Сі Цзіньпіна. Вона сприяла посиленню його авторитету як «великого збирача китайських земель».</p> <p>Підтримка Сі Цзіньпіном Народно-визвольної армії Китаю (воєнний бюджет КНР у 2015 р. становив 215 млрд дол. США) перетворює її на одну з опор його правління.</p>

* Складено за: [1, 5, 6].

Таким чином, за короткі терміни Китай побудував ланцюг «непотоплюваних авіаносців» по периметру акваторії Південно-Китайського моря, сім із яких вже практично готові. Сьогодні відомо про 27 китайських форпостів у цьому морі. У зв'язку з цим, командувач Тихоокеанським флотом США Г. Гарріс звинуватив уряд КНР у «безпрецедентному акті захоплення території» й назвав цей проект «Великою Піщаною стіною».

Повзуча військова експансія Китаю на спірні території викликає занепокоєння США, які наполягають на тому, що води Південно-Китайського моря – міжнародні й категорично не сприймають введення будь-яких обмежень на свободу судноплавства. Однак цей термін у двох країнах розуміють по-різному: Китай поширює його лише на цивільні судна, а США – ще й на військові об'єкти. Тому військово-політичні союзники США в Тихоокеанському регіоні – Філіппіни, Південна Корея та Японія, посилили спільне патрулювання спірних вод. США мають намір

регулярно відправляти кораблі на патрулювання у водах поблизу штучних островів КНР у Південно-Китайському морі.

Влада Китаю заявила, що територіальні суперечки в Південно-Китайському морі вирішуватимуть шляхом переговорів, і звинуватили США у втручанні у справи Азії. Через ці розбіжності в регіоні посилюється військова присутність Китаю та США, а їх взаємна провокаційна поведінка може перерости у військовий конфлікт. Пекін налаштований обороняти свої штучні острови в разі збройного конфлікту у цьому морі. Тому планує надалі мілітаризувати штучні острови, а саме: організувати постійне патрулювання моря, завершити створення ланцюга військових баз по периметру Південно-Китайського моря й ввести над його акваторією зону ідентифікації повітряних суден (ЗІПС ПВО). Це означає встановлення фактичного суверенітету над цими територіями.

Висновки. Зайнявши крихітні острови у спірних районах Південно-Китайського моря, й таким чином розширюючи свою територію, КНР активно створює т. зв. факти на воді. Наполягаючи на тому, що ці території належать йому, Китай активно розвиває на них потужну військову інфраструктуру. Це провокує нагнітання напруги в регіоні й загрожує свободі навігації й свідчить про те, що Пекін серйозно налаштований обороняти свої штучні острови на випадок збройного конфлікту в акваторії моря. Натомість, у мілітаризації Південно-Китайського моря Китай звинувачує США та їх союзників.

Джерела та література

1. Габуев А. После судного дня: как будет развиваться конфликт в Южно-Китайском море / А. Габуев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://carnegie.ru/commentary/64182>

2. Гомон Д. Війна за море. Як Китай та США опинилися на межі небезпечного конфлікту / Д. Гомон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://espresso.tv/article/2016/08/10/viyna_za_more_yak_peekin_ta_vashyngton_opunylysya_na_mezhi_nebezpechnogo_konfliktu

3. Еббигхаузен Р. Спор Китая и Филиппин по территориям в Южно-Китайском море: вопросы и ответы / Р. Еббигхаузен, М. Филимонов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.dw.com/ru/%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80->

4. Коваль О. Рішення арбітражу по Південно-Китайському морю змусили Пекін нервувати / О. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tianxia.link/uk/article/5522-rishiennia-arbitrazhu-po-pivdiенno-kitais-komu-moriu-zmusili-peekin-niervuvati>

5. Навіщо Китаю спірні території? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.finance.ua/ua/news/-/339326/navishho-kytauu-spirni-terytoriyi>

6. Яковина І. У Південно-Китайському морі зіткнулися інтереси наддержав США та КНР / І. Яковина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nv.ua/ukr/publications/u-pivdenno-kitajskomu-mori-zitknulisja-interesi-nadderzhav-ssha-i-кnr-66082.html>

РІШЕННЯ АКТАУСЬКОГО САМІТУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КАСПІЮ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **І. П. Мандрик** – кандидат
географічних наук, доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються геополітичний та гео економічний аспекти вирішення проблеми правового статусу Каспію. Аналізується правова база статусу Каспію в історичній ретроспективі. Пропонується механізм розподілу акваторії та природних ресурсів між країнами Каспійського регіону. Аналізуються перспективи енергетичних проектів у цьому регіоні.

Ключові слова: Каспій, геополітика, гео економіка, правовий статус.

Kucher M. G. Ecision of the Aktau Summit to Determine the Legal Status of the Caspian Sea. The geopolitical and geoeconomic aspects of the solution of the Caspian legal status problem are considered. The legal status of the status of the Caspian region in the historical retrospective is analyzed. The mechanism of distribution of water area and natural resources between the countries of the Caspian region is proposed. The prospects of energy projects in the given region are analyzed.

Key words: Caspian Sea, geopolitics, geoeconomics, legal status.

Актуальність теми зумовлена тим, що визначення правового статусу Каспію дасть змогу країнам Каспійського регіону безперешкодно реалізувати проекти, пов'язані з постачанням енергетичних продуктів, у яких зацікавлена Україна.

Мета публікації – охарактеризувати стан та перспективи вирішення правового статусу Каспію.

Виклад основного матеріалу. Проблема правового врегулювання приналежності акваторії Каспійського моря-озера виникла одразу після розпаду СРСР. Завдання полягало в тому, щоб визначити, яким чином здійснити демаркацію кордону між Іраном та новоутвореними країнами Каспійського регіону: Казахстаном, Росією, Азербайджаном, Туркменістаном. Невизначеність правового статусу Каспію створювала економічні, енергетичні, політичні, військові, екологічні та геополітичні ризики, які могли викликати напруженість у регіоні в будь-який час. Кілька разів відносини між країнами басейну загострювалися через невизначеність правового статусу Каспію [6].

Передували Актауському самітові чотири саміти, пов'язані з питанням Каспію: Ашхабадський у 2002 р., Тегеранський у 2007 р., Бакинський у 2010 р. й Астраханський у 2014 р. [3].

Суперечності виникли щодо надрокористування між Туркменістаном та Азербайджаном, а також Азербайджаном й Іраном. Так, Туркменістан вимагав від Азербайджану призупинити роботи на нафтових родовищах «Азері», «Чираг» і «Гюнешлі» на дні Каспію. Туркменістан претендував на два родовища – «Чираг» й «Азері», – стверджуючи, що вони розміщені в її секторі. Подібні претензії до Азербайджану пред'являє й Іран. У липні 2001 р. іранський військовий корабель

навіть вторгся в територіальні води Азербайджану й змусив азербайджанське судно «Геофізик-3», яке займалося обстеженням родовища нафти «Алов» для British Petroleum, вийти з цього району. Вирішити питання розподілу Каспію ускладнювалося певною дискримінацією азербайджансько етносу в Ірані, що могло б викликати військові дії з обох сторін [6].

Росія, Казахстан й Азербайджан висували єдину пропозицію – розділити дно по серединній лінії, а водну поверхню моря залишити спільною. Позиція Туркменістану зараз наблизилася до російської. Крім цього, Ашхабад пропонував виділити у центрі Каспію 20-мильну зону для вільного судноплавства [5].

Таким чином. чотири пострадянських держави наполягали на тому, що Каспій є саме морем. Іран же наполягав на рівних 20-відсоткових частках кожної зі сторін, вважаючи, що правовий статус спірного простору визначається на основі того, що Каспій є озером [6].

Якщо Каспій визнати морем, то відповідно до протяжності узбережжя кожної держави частка Казахстану складе 28 %, Росії – 18–19 %, Туркменістану – 19 %, Азербайджану – 21 % й Ірану, по лінії Хусейнкалі–Астара лише 11,4–13 %. Іран вважав, що частка цієї країни становить 50 % Каспію, так як колишні радянські республіки взяли на себе права та обов'язки радянської держави, а значить повинні ділити між собою половину [7].

16-го жовтня 2007 р. у Тегерані пройшов другий Каспійський саміт, у результаті чого підписали декларацію, де визначили спільні підходи до вироблення Конвенції про правовий статус Каспію. Також сторони підписали Договір про співробітництво в сфері безпеки в Каспійському морі. Цей договір передбачав співробітництво в таких сферах, як: боротьба тероризмом; боротьба з організованою злочинністю; боротьба з незаконним обігом зброї будь-яких видів і боєприпасів, вибухових і отруйних речовин, військової техніки; боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин; боротьба з відмиванням доходів, у тому числі грошових коштів, отриманих злочинним шляхом; боротьба з контрабандою; забезпечення безпеки морського судноплавства й боротьба з піратством; боротьба з торгівлею людьми та незаконною міграцією; боротьба з незаконним видобутком біологічних ресурсів (браконьєрством); забезпечення безпеки мореплавання [2].

9 й 10 червня 2009 р. в Баку пройшов третій Каспійський саміт «Ейр Карго», присвячений міжнародним авіаперевезенням. У саміті взяли участь представники 50-ти країн світу. Темою обговорення стали питання впливу економічної кризи, ефективного використання пального, технології повітряних суден. Також без уваги не залишилися й питання нових тенденцій авіаперевезень країн СНД і Центральної Азії, потреба в авіаперевезеннях та інші питання. У своєму виступі директор Державної Адміністрації цивільної авіації Азербайджану Аріф Мамедов зазначив, що Президент Азербайджанської Республіки пан Ільхам Алієв надає особливого значення регіональному співробітництву. Незважаючи на світову економічну кризу, що вибухнула через деякий час після другого саміту, цивільна авіація Азербайджану, у тому числі перевезення вантажів, нарощує свій потенціал. До того ж, створення вільної економічної зони дасть змогу збільшити транзитні перевезення вантажного терміналу. За словами А. Мамедова, в найближчому майбутньому планується розширити географію польотів до Північної Америки, а також поліпшити їх якість [1].

На четвертому саміті в Астрахані за підсумками зустрічі Іран, Росія й Казахстан, підписали Угоду про співпрацю в галузі гідрометеорології Каспійського моря, Угоду про співробітництво у сфері попередження й ліквідації надзвичайних ситуацій у Каспійському морі, Угоду про збереження та раціональне використання водних біологічних ресурсів Каспійського моря [3].

12 серпня 2018 р. на Актауському саміті президенти Росії, Ірану, Казахстану, Азербайджану й Туркменістану підписали вісім документів: «Конвенцію про правовий статус Каспійського моря», «Протокол П'ятого Каспійського Саміту», «Протокол про

співробітництво в боротьбі з тероризмом у Каспійському морі» й ще п'ять документів. У цих документах були висвітлені такі питання, як співпраця в боротьбі з організованою злочинністю, економічне та комерційне співробітництво, співпраця в галузі транспорту та туризму, вирішення конфліктів, співробітництво прикордонних структур [6].

На саміті Каспій було визнано морем і шельф був розподілений відповідно до міжнародного морського права, тобто відповідно до протяжності узбережжя кожної з держав. Конвенцією визначаються й регулюються права та зобов'язання сторін підписання договору, тобто – Росії, Ірану, Казахстану, Туркменістану й Азербайджану щодо використання Каспійського моря, включаючи його води, дно, надра, природні ресурси й повітряний простір над морем [6]. Акваторія Каспійського моря розмежовується на внутрішні води, територіальні води, рибальські зони та загальний водний простір.

Суверенітет кожної сторони поширюється за межі її сухопутної території й внутрішніх вод на територіальні води, тобто на 12 морських миль, так само як на його дно та надра, а також на повітряний простір над ним. Кожна сторона договору встановлює рибальську зону шириною 10 морських миль, прилеглу до територіальних вод [6].

Сторони можуть прокласти підводні магістральні трубопроводи по дну Каспійського моря за умови відповідності їх проектів екологічним вимогам і стандартам, закріпленим у міжнародних договорах, учасницями яких вони є, включаючи Рамкову конвенцію із захисту морського середовища Каспійського моря. Визначення траси для прокладання підводних кабелів і трубопроводів здійснюється за погодженням зі стороною, через сектор дна якої повинен бути прокладений підводний кабель або трубопровід [6].

Висновки. Отже, саме тепер виникають об'єктивні передумови для інтенсифікації співробітництва всіх напрямів між Україною та країнами Каспію. Раніше обговорювані потенційні проекти між Україною та Казахстаном, такі як транзит нафти через територію України маршрутом Баку–Супса–Одеса–Полоцьк–Гданськ можливо реалізувати завдяки Конвенції про правовий статус Каспійського моря. Також згідно цієї конвенції можливо реалізувати поставку азербайджанської нафти на територію ЄС нафтопроводом Одеса–Броди–Полоцьк. Оскільки держави Каспію визначили 10-мильну риболовецьку зону, можлива альтернатива постачання в Україну морепродуктів із Каспійського моря. Також можливі транспортування продукції територіальними водами та водами спільного користування країн Каспію та країн Закавказзя від країн Далекого Сходу та імпорт української продукції.

Джерела та література

1. В Баку прошел третий Каспийский саммит [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.caa.gov.az>
2. Второй Каспийский саммит: Каспий сдвинут с мертвой точки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ogni.kz>
3. Главы МИД Казахстана и Туркменистана обсудили предстоящий Каспийский саммит [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trend.az/casia/kazakhstan/2935547.html>
4. Конвенция о правовом статусе Каспия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kremlin.ru/supplement/5328>
5. Первый Каспийский саммит – Ашхабад 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ogni.kz>
6. Правовой статус Каспия: исторические и геополитические особенности Актауского саммита [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://newtimes.az/ru/relations/conflicts/5728/>
7. Саммит в Ашхабаде [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://lenta.ru/articles/2002/04/23/caspian/>

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КРАЇН І РЕГІОНІВ ЯК КОМПОНЕНТИ РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

УДК 339.54(510+73)

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
А. Ю. Гонга – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ТОРГОВЕЛЬНІ СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ США І КНР НА ПОЛЯХ САМІТУ АТЕС 2018 РОКУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто хід роботи двадцять шостого саміту АТЕС, який відбувся у Папуа-Нова Гвінея в листопаді 2018 р. З'ясовано, що різне бачення КНР та США розвитку торговельної та транспортної інфраструктури світової економіки, торговельна війна між ними, завадили прийняти спільну підсумкову декларацію саміту цієї організації.

Ключові слова: ініціатива «Один пояс – один шлях», концепція «Індо-Тихоокеанський регіон», торговельна війна, спільна декларація.

Kulyk S. M., Gonta A. Yu. Trade Disputes Between the United States and China in the Fields of the APEC Summit in 2018. The work of the twenty-sixth APEC summit held in Papua New Guinea in November 2018 was considered. It was discovered that the different vision of the PRC and the USA for the development of trade and transport infrastructure of the world economy, the trade war between them, prevented the adoption of a common declaration of this summit organization.

Key words: initiative «One belt – one way», concept «Indo-Pacific region», trade war, common declaration.

Актуальність теми дослідження. Китай та США виявляють посилену зацікавленість до країн, які входять до Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва. У ньому зосереджено 60 % світової економіки

Мета дослідження – з'ясувати суть концепцій КНР та США щодо подальшого розвитку країн Азійсько-Тихоокеанського регіону та вплив торговельної війни між ними на функціонування цього інтеграційного об'єднання.

Виклад основного матеріалу. 26-й саміт АТЕС відбувся в столиці Папуа-Нова Гвінея Порт-Морсбі 17 та 18 листопада 2018 р. У ньому брали участь глави держав й урядів Росії, Австралії, Брунею, В'єтнаму, Індонезії, Канади, Китаю, Республіки Корея, Малайзії, Мексики, Нової Зеландії, Папуа-Нової Гвінеї, Перу, Сінгапуру, Таїланду, Філіппін, Чілі та Японії, а також голова виконавчої влади Спеціального адміністративного району Гонконг (КНР) та представник керівництва Китайського Тайбея (Тайваню) [3]. США представляв віце-президент Майк Пенс.

Саме віце-президент США М. Пенс та голова КНР Сі Цзіньпін представили дуже різні підходи до розвитку торговельної та транспортної інфраструктури світової економіки, коли виступали перед регіональними лідерами на саміті. М. Пенс заявив журналістам, що розбіжності у Китаю виникли не тільки з США, а й з іншими країнами АТЕС, і назвав відсутність консенсусу «безпрецедентним».

Сі Цзіньпін конкретизував на саміті свою ініціативу «Один пояс – один шлях», покликану зміцнити мережу сухопутних і морських зв'язків із Південно-Східною та Центральною Азією, Близьким Сходом, Європою й Африкою. Назва «Один пояс – один шлях» поєднала у собі два ключові елементи. «Один пояс» – походить від «Економічного поясу Шовкового шляху», який зосереджено в напрямку прадавнього шляху через Центральну Азію. Друга частина назви – «Один шлях» походить від «Морської Шовкової дороги», що пов'язує узбережжя Південного Китаю зі Східною Африкою та Середземним морем.

За словами китайського лідера, за цією ініціативою немає ніякого геополітичного порядку. Ініціатива була запроваджена у 2013 р. Її мета – створити торгіву та транспортну інфраструктуру, яка б поєднала Азію з Європою (основна увага – це ринки Західної Європи) та Африкою, за допомогою таких проектів як залізничне сполучення Східний Китай – Роттердам (протяжність 10 тис. км) [6]. Маршрут поїзда з Ченду в Роттердам, транзитний час якого у дорозі становить 15 днів, проходить територією Казахстану та Росії (через Москву). Ченду пов'язаний залізницею із містами Шанхай, Нінбо, Ухань, Іу, Сямень, Шеньчжень, Наньнін і Куньмін у Китаї, а також із В'єтнамом і Південною Кореєю. Перший поїзд за цим маршрутом був відправлений у червні 2015 р. [7]. Поїзд перевіз 49 найменувань товарів, вироблених у КНР, серед них електроніка й автозапчастини з північно-східних і північних провінцій країни, вартістю у три мільйони доларів США. Також було перевезено товари з Республіки Корея, Японії та з європейських країн – Німеччини, Польщі, Франції, Іспанії, Італії. Станом на кінець 2017 р. цим маршрутом було перевезено 30,938 тисяч контейнерів із продукцією на суму приблизно 804 млн дол. США.

На протипагу Китаю, США висунули іншу концепцію – «Індо-Тихоокеанський регіон». Ця стратегія дасть змогу взаємопроникненню сфер впливу Китаю та Індії й збільшить морські торговельні потоки за рахунок Індійського й Тихого океанів, особливо постачання енергоносіїв, між Східною та Південною Азією, й Близьким Сходом. США потрібен Індійсько-Тихоокеанський регіон насамперед для того, щоб збалансувати посилення КНР у Східній Азії, адже вона є природною віссю Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Розширення геополітичної карти за межі східноазіатського узбережжя та зміщення її в сторону Індійського океану дасть змогу ввести нових гравців, які будуть «розмивати» вплив Китаю. Індо-Тихоокеанський регіон співпадає із зоною відповідальності Тихоокеанського командування США. Тому останні активно просувають ідею створення блоку чотирьох – США, Японії, Австралії й Індії, який буде протистояти зростанню китайського впливу [1].

На тлі торгової війни між США та Китаєм їх лідери не змогли домовитися про формулювання підсумкової заяви саміту. Представники двох країн неодноразово виступали із взаємною критикою. У своїй програмній промові на діловому саміті АТЕС голова КНР Сі Цзіньпін засудив політику протекціонізму США, попередивши про її зростаючі тенденції й унілатералізм. Він закликав до рішучих зусиль щодо збереження багатосторонньої торговельної системи, в основі якої лежить СОТ. Водночас віце-президент США М. Пенс заявив, що США не змінить свого курсу щодо КНР доти, поки вона не змінить свого ставлення до торгівлі.

Відомо, що після встановлених 6 липня 2018 р. взаємних підвищених митних зборів між країнами розпочалася торгова війна. Тарифна політика Д. Трампа стала серією протекціоністських економічних заходів, здійснених його адміністрацією у зовнішній торгівлі, починаючи з 2017 р. Це призвело до економічного протистояння США зі своїми основними економічними партнерами – КНР та ЄС. Заходи також були

спрямовані на захист американських виробників від конкуренції з імпортними товарами.

На саміті АТЕС представники Пекіна нагадали про те, що адміністрація Д. Трамп ввела додаткові тарифи на китайські товари за «несправедливу торговельну практику Китаю», загальним обсягом 250 млрд дол. США щороку. У відповідь уряд Китаю запровадив аналогічні мита на більшість товарів, які американські виробники продають до Китаю, ставка яких до кінця 2018 р. становитиме 10 %, а з 2019 р. – зросте до 25 %. Зокрема, це мита на імпорт сталі (25 %), алюмінію (10 %), які США ввели для всіх країн, окрім Канади та Мексики, й решту товарів, зокрема сумки, рис, текстиль тощо [5].

Раніше Китай погрожував відреагувати на будь-які нові тарифи, які запровадять США, адже зростання ВВП Китаю під тиском торгової війни зі США сповільнилося до 6,5 %. Нові ставки мита, введені США, підштовхнули лідерів Китаю та Росії до тіснішої двосторонньої співпраці, зокрема з метою протидії торговельній політиці Д. Трампа. У США повідомили, що наполягатимуть на підписанні багаторічних угод про постачання американських товарів на китайський ринок. Президент США заявив, що використовує політику запровадження мит, лише для того, щоб «полегшити ведення переговорів» із торговельних питань.

Торговельні та економічні розбіжності між Китаєм та США створили загрозу системі вільної торгівлі. Китай перемагає США, бо останні відчувають величезний дефіцит у двосторонній торгівлі. Експорт китайських товарів до США перевищує експорт американських товарів до КНР на 347 млрд дол. США щороку. Купівля китайських товарів означає занепад власне американської промисловості. Ще одна причина в тому, що за останні роки чимало американських підприємств переїхали до Китаю. Тому «китайські» товари, які надходять до США та збільшують дефіцит, можуть насправді бути продукцією американських фірм, а прибуток йде до них [2]. Як наслідок, розпочата Д. Трампом торговельна війна може викликати зростання рівня бідності у світі.

Через розбіжності між Пекіном і Вашингтоном, голова КНР Сі Цзіньпін виступив для громадськості Азії, Європи та Африки, яка висловила занепокоєння з приводу геополітичних намірів Пекіна щодо ініціативи «Один пояс – один шлях» та масштабних програм «Економічного поясу Шовкового шляху» й «Морського Шовкового шляху XXI століття», щодо розвитку інфраструктури транспортних сполучень, які реалізує Китай у багатьох країнах регіону. Проект «Економічного поясу Шовкового шляху» – це створення трьох трансєвразійських економічних коридорів: північного (Китай – Центральна Азія – Росія – Європа), центрального (Китай – Центральна й Передня Азія – Перська затока та Середземне море) й південного (Китай – Південно-Східна Азія – Південна Азія – Індійський океан). Він заснований у 2015 р. лідерами РФ та КНР з метою будівництва нових євразійських залізничних магістралей і модернізації старих. «Морський Шовковий шлях XXI століття» передбачає створення Китаєм двох морських маршрутів: один – із Китаю через Південно-Китайське море в Південно-Тихоокеанському регіоні; інший маршрут – об'єднання приморських районів Китаю та Європи через Південно-Китайське море та Індійський океан [6].

М. Пенс розкритикував китайський проект «Один пояс – один шлях», який раніше високо оцінив президент Росії. В. Путін вважає цей проект КНР своєчасним і таким, який вносить стабільність в економіку світу, на відміну від внутрішньополітичної боротьби в США, «брексіт» та інші питання, що її розхитують. Китай та країни АСЕАН, такі як Австралія, Колумбія, Таїланд дотримуються позиції розвитку світової економіки, орієнтуючись на відкритість, розвиток «вільної та відкритої» торгівлі до 2020 р., «інклюзивного зростання через цифрове майбутнє» (Всесвітній Банк визначає інклюзивне зростання як високий і стійкий ріст економіки, де важливою умовою є скорочення бідності) [4].

Висновки. Саміт АТЕС пройшов на тлі безпрецедентних торговельних воєн та дезінтеграції між КНР та США. Інші учасники саміту сподівались, що зуміють домовитися про призупинення взаємних атак. Але вперше в історії проведення цього форуму не було досягнуто домовленості щодо прийняття спільної підсумкової декларації в повному обсязі. В урізаному вигляді без спірних моментів її зачитав як свою особисту заяву голова саміту – прем'єр-міністр Папуа-Нової Гвінеї П. О'Ніл.

Джерела та література

1. Валдай: Международный дискуссионный клуб: Пояс, путь и открытость: стратегия Индо-Тихоокеанского региона с позиции Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/poyas-put-i-otkrytost/>
2. Громадське: Торговельні війни Трампа: вплив на Україну та світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/posts/torhovelni-viiny-trampa-vplyv-na-ukrainu-ta-svit>
3. ЕСПРЕСО: Вперше в історії саміт АТЕС завершився без жодної офіційної угоди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://espresso.tv/news/2018/11/19/vpershe_za_30_rokiv_isnuvannya_samit_ates_zavershyvsya_bez_zhodnoyi_oficiynoyi_ugody
4. Ритм Евразии: Саммит АТЭС: лидерство Китая и интересы России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ritmeurasia.org/news--2016-11-29--sammit-ates-liderstvo-kitaja-i-interesy-rossii-27112>
5. ТСН: Переговори щодо мит між США і Китаєм завершилися безрезультатно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/svit/peregovori-schodo-mit-mizh-ssha-i-kitayem-zavershilisya-bezrezultatno-1150335.html>
6. Хвиля: Китайський проект «Один пояс, один шлях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hvylya.net/analytics/economics/kitayskiy-proekt-odin-poyas-odin-shlyah-ta-yogomozhливosti-dlya-ukrayini.html>
7. Центр транспортных стратегий: Китайский оператор CDiRS запустил регулярный контейнерный поезд в Роттердам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://cfts.org.ua/news/2016/09/29/kitayskiy_operator_cdirs_zapustil_regulyarnyy_konteynernyy_poezd_v_rotterdam_36715.

UDK 339.92:061.1BRICS

V. M. Domaretska – 4th year student of the Faculty of International Relations of Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF CURRENT BRICS ACTIVITY

*The work was done at the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University
Scientific supervisor: **E. V. Vozniuk** – Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University*

Factors that can determine the long-term evolution and the prospects of group development are indicated. An analysis of resource capabilities and the internal socio-economic and political situation in each of the member-countries has been conducted. A prospective analysis of the general tendencies of the development of the world economy and international relations is

mentioned. Two basic scenarios for the development of the international system are proposed. The correlation between the quality of the coinciding and the mismatch of the interests of the members of the association is indicated. The general strategic objectives of the group of states are highlighted.

Key words: BRICS, problems, prospects, international relations, economic development, strategies.

Домарецька В. М. Проблеми та перспективи сучасної діяльності БРІКС. Висвітлено фактори, що можуть визначити довгострокову еволюцію та перспективи групового розвитку. Проведено аналіз ресурсних можливостей і внутрішньої соціально-економічної та політичної ситуації в кожній із країн-членів. Зазначено перспективний аналіз загальних тенденцій розвитку світової економіки та міжнародних відносин. Запропоновано два базових сценарії розвитку міжнародної системи. Показано співвідношення між якістю збігу та невідповідністю інтересів членів асоціації. Висвітлено загальні стратегічні цілі групи держав.

Ключові слова: БРІКС, проблеми, перспективи, міжнародні відносини, економічний розвиток, стратегії.

There are many approaches to considering BRICS development prospects. Experts from different countries of the world evaluate the ability of member-countries to work together in different ways. Opinions about the future functional content of the association are also different. A detailed study of the prospects for group development involves identifying key factors as a long-term impact on its evolution. V. B. Lukov believes that «the future of any international institute – its very existence, place and functions in the international system – depends mainly on three factors: the degree of interest of the participants in the continuation of the work of this structure, their resource capabilities and peculiarities of the development of that the sphere of international life in which it is called to act» [5].

Taking into account the specificity of BRICS, the following differentiation of factors is proposed, which can largely determine the long-term evolution and development prospects of the group:

- 1) resource capabilities and the internal socio-economic and political situation in each of the member countries;
- 2) general trends in the development of the world economy and international relations;
- 3) the ratio of the quality of the coinciding and inappropriate interests of the members of the association;
- 4) the degree of interest of participants in the continuation of work.

BRICS countries are extremely rich in natural resources. However, the structure of stocks and resource availability of the countries of the group differ (in the presence of insignificant coincidences).

All these states are characterized by a very substantial accumulated socio-economic potential. Important intellectual developments on this issue are given in the collective monograph «Integrated System Analysis, Mathematical Modeling and Forecasting Development of BRICS Countries: Preliminary Results» [4]. The publication offers abstract scenarios for long-term economic development of BRICS countries. Analysis of the developed scenarios and comparison of the possibility of their implementation does not provide a high probability of the formation of extremely negative trends in the socio-economic development of member states [1]. All these countries are characterized by radical transformations of national innovation systems in recent decades (in Russia and China, these changes have been caused by market reforms, in Brazil and India – by globalization processes, in South Africa – by the rejection of apartheid politics).

In 2020, the consolidated number of BRICS citizens with an annual income of 6 to 30 thousand dollars will be about 1.5 billion people. The growth of exports and imports of goods between the five states by 2030 is projected. There is an opportunity to strengthen

the process of internationalization of the corporations of the countries of the association in future [2]. There are good reasons to believe that the participants will maintain the existing stability of democratic institutions, the predictability of changing political forces and the steady dynamism of political systems (in the presence of differences between member states and the existence of individual problems of political and democratic development).

Consequently, the analysis of the first factor (resource capabilities and the internal social, economic and political situation in each of the member countries) suggests that serious risks for maintaining the potential of work in BRICS format are not expected in the future [3].

The second factor involves a perspective analysis of general tendencies in the development of the world economy and international relations. In 2016, the growth rate of developed economies will stabilize on average 2,2 %. Developing economies will demonstrate an average GDP growth rate of 5,7 %. In the current century there is a high probability of materialization of the following international processes:

1) stabilization of the population, as a result of which some deceleration of economic growth and the transition from extensive to intensive development;

2) the continuation of displacement of centers of concentration of economic power from the West to the East. There is a high level of probability of strengthening of oriental civilizations;

3) strengthening the role of developing countries in the institutions of global regulation.

In «Russia and the world» a forecast on the development of the international relations system by 2020 is given. There are risks of falling controllability in international processes. It is noted that international processes are increasingly determined by the chaotic interaction of players [6].

Two basic scenarios for the development of the international system are proposed. According to the first scenario, the weakening of US leadership will not be accompanied by an increase in the global regulatory role of developing countries. This scenario involves the formation of a vacuum of leadership and manageability, increasing trends in the chaos of international relations, the possible formation of new global challenges and threats, strengthening the old [8].

The second scenario involves the restoration of American leadership and the continuation of the strengthening of the developing world. In this design, the functioning of the international system will be a competitive relationship between the geopolitical West and the East. As the authors point out, the probability of the second scenario increases, the first falls [9]. By the end of 2020, the possibility of materialization of the third (basic) scenario, which involves the formation of a group of western and eastern leaders-leaders for the purpose of group (coalition) regulation by international processes, is being materialized [7].

Consequently, the analysis of the second factor gives a basic idea of the absence of serious obstacles to the sustainable development of the BRICS group in the future.

The analysis of the third factor – the ratio of the quality of the coincides and the discrepancy of the interests of the members of the association allows us to formulate the thesis of the superiority of the quality of the coinciding interests over the quality of the differences between the BRICS member-countries [10].

Findings. The general strategic objectives of the group of states are the need to reform the existing international system, especially in the field of world finance. However, there are some strategic differences between members of the multilateral (United Nations Security Council Reform) and bilateral (Beijing-Delhi axis). At the same time, the potential of harmonizing incoherent interests is emphasized. As a rule, the interests of the BRICS countries do not intersect – they are in different geopolitical and geo-economic contexts. These provisions point to the positive character of the prospects for the development of BRICS.

The unity of the strategic international interests of the BRICS countries determines the high degree of interest of the participants in continuing the work of the format. Each

individual BRICS government acquires additional mechanisms of influence while being in this group. Outside, any of the five countries will lose their effect and the opportunity to put collective pressure on the West on specific political projects. It is reasonable to put forward the hypothesis that in the absence of the BRICS factor, the reform of the management system of the IMF and the WB from 2010 with a high degree of probability would not have been or would have been much less significant practical value.

References

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска / З. Бжезинский. – М. : Междунар. отношения, 1998. – 128 с.
2. Воронина М. В. Инвестиционная привлекательность России для Китая / М. В. Воронина. – М. : Дашков и К., 2010. – 114 с.
3. Галенович Ю. М. Возможные направления российско-китайского глобального партнерства. Российско-китайские отношения, состояние, перспективы / Ю. М. Галенович. – М. : Гельбрас, 2005. – 300 с.
4. Коньков Н. БРИКС – дело благородное / Н. Коньков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zavtra.ru/content/view/briks-delo-blagorodnoe/>
5. Лузянин С. Кто и куда ведет БРИКС? / С. Лузянин // Российские вести. – 2010. – № 14. – С. 8.
6. Сенокосов А. Г. БРИКС – новый формат интеграции стран-лидеров развивающегося мира / А. Г. Сенокосов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : brik-novyy-format-integratsii-stran-liderov-razvivayuschegosya-mira-1.pdf
7. Bergsten C. Fred China and Economic Integration in East Asia : Implications for the United States / C. Bergsten // Policy Briefs in International Economics. – 2007. – March. – P. 1–10.
8. Branson William H. Monetary and Exchange Rate / William H. Branson, Conor N. Healy // JETRO Economic Cooperation Committee. – 2007. – March 6th. – 47 p.
9. Nguyen Phuong Binh. Mapping the Second Decade of East Asian Community Building / Binh Nguyen Phuong // IIR. 2008.
10. Duus Peter. The Greater East Asian Co-Prosperity Sphere Dream and Reality / Peter Duus // Journal of Northeast Asian History. – 2008. – Vol. 5, № 1. – P. 145–154.

УДК 341.232(73+519.3)

М. І. Михальчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ США Й КНДР

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. І. Романюк** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано особливості сучасного політичного діалогу між США та КНДР. Визначено причини, що призвели до ворожих відносин між державами. Дано оцінку результатів саміту між президентом США Дональдом Трампом та лідером КНДР Кім Чен Ином, який відбувся у 2018 р.

Ключові слова: США, КНДР, саміт, денуклеаризація, безпека, співробітництво.

Mikhailchuk M. I. Features of the Current Political Dialogue Between the United States and the DPRK. The peculiarities of the current political dialogue between the USA and the DPRK are analyzed. The reasons that led to hostile relations between the states are determined. An assessment of the outcome of the summit between US President Donald Trump and DPRK leader Kim Jong Yin, held in 2018, is given.

Key words: US, DPRK, summit, denuclearization, security, cooperation.

За всю історію існування КНДР відносини між нею та США були неймовірно напружені. Та й не могло бути інакше, оскільки країна виникла під час холодної війни між Сполученими Штатами Америки та Радянським Союзом, та й ще й доєдналася до так званого соціалістичного блоку, будуючи в Північній Кореї власний вид комунізму – за ідеологією Чучхе. Північна Корея протягом останніх десятиліть перебуває в міжнародній ізоляції через порушення прав людини, а також спроби стати ядерною державою, порушуючи міжнародне право. США хочуть, щоб КНДР відмовилася від своєї ядерної зброї й не створювала загрозу міжнародній безпеці.

З середини 2017 р. відносини між президентом США Дональдом Трампом та лідером КНДР Кім Чен Ином різко загострилися, що спровокувало навіть розмови про можливість ядерної війни. Ще у січні 2018 р., незадовго до Олімпійських ігор у Пхьончхані, Трамп у телефонній розмові із президентом Південної Кореї наполягав на продовженні політики «максимального тиску» щодо КНДР, спрямованої передусім на згортання ядерної програми останньої. Тоді не йшлося про візит Трампа на Корейський півострів взагалі. Американську делегацію на Олімпіаді очолив віце-президент Майкл Пенс із дружиною. Однак навесні 2018 р. намітилося деяке потепління у відносинах між країнами. Тоді ж заговорили про можливість саміту між США та Північною Кореєю за участю лідерів країн [1].

Нинішній крок у сторону «потепління» став можливим передусім завдяки зусиллям південного демократичного побратима КНДР – Республіки Корея та Китаю. 5 березня 2018 р. президент Південної Кореї Мун Чже Ін відправив команду спеціальних посланців до КНДР, у тому числі главу розвідки Південної Кореї Чжун Юй-юна, щоб просунути вперед переговори між Вашингтоном та Пхеньяном у питанні позбавлення півострова від ядерної зброї. Після двох днів зустрічей із високопоставленими чиновниками КНДР, південнокорейська делегація полетіла до США, щоб пояснити Вашингтону результати цих переговорів.

Ця місія стала першою за 10 років у форматі переговорів на високому рівні й була головним результатом так званого «олімпійського перемир'я», яке дві держави неофіційно уклали на час проведення зимової Олімпіади в Пхьончхані. Головним досягненням місії можна назвати проведення саміту двох корейських держав. Попередні два саміти Південної Кореї й КНДР відбулися в 2000 і 2007 рр., однак суттєвих зрушень у сторону потепління між ними відносин не мали.

Саме за результатами останніх переговорів між двома Кореями з'явилася інформація щодо згоди КНДР ввести мораторій на ядерні та ракетні випробування, за умови, якщо США сядуть за стіл переговорів. Голова розвідки Південної Кореї повідомив, що Північна Корея заявила про готовність провести «сердечні» переговори зі США з питань, пов'язаних із потенційною денуклеаризацією КНДР й нормалізацією відносин між Пхеньяном і Вашингтоном. Зрештою, на початку травня 2018 р. місцем саміту було визначено Сінгапур.

Цьому передувала історична зустріч лідерів Північної та Південної Кореї, які ще з середини минулого століття перебувають у стані конфлікту, після чого лідер КНДР заявив про згортання своєї ядерної програми. Втім 24 травня 2018 р. Дональд Трамп заявив, що його зустріч із лідером Північної Кореї Кім Чен Ином, запланована на 12 червня 2018 р., не відбудеться. При цьому він звинуватив північнокорейський режим у «ворожнечі». КНДР назвала рішення про скасування саміту «вкрай прикритим», утім заявила про готовність до подальших переговорів із США. Наступного

дня після скасування саміту Трамп заявив, що він все ж таки може відбутися 12 червня, як початково планувалося. Наприкінці травня 2018 р. делегації КНДР та США прибули до Сінгапуру для підготовки саміту.

У Сінгапурі, 12 червня 2018 р., відбулася історична зустріч президента Сполучених Штатів Америки Дональда Трампа та лідера Північної Кореї Кім Чен Ина. Вони зустрілися в готелі «Capella» на острові Сентоса. Це перша в історії зустріч чинного президента США з лідером Північної Кореї. Основна тема саміту – ядерне роззброєння КНДР та зменшення напруги у відносинах між державами. Перед його початком Кім Чен Ин і Дональд Трамп обмінялися історичним рукоштованням на тлі прапорів США й КНДР.

Саміт проходив у кілька етапів. Спочатку відбулися закриті переговори між Трампом та Кім Чен Ином, на яких були присутні лише перекладачі. Після зустрічі «тет-а-тет» розпочалися двосторонні переговори, на яких у складі делегації США були присутні державний секретар Майк Помпео, глава апарату Білого дому Джон Келлі та радник Трампа з національної безпеки Джон Болтон. Після цього відбувся робочий обід [2].

За результатами зустрічі президента США Дональда Трампа й лідера КНДР Кім Чен Ина було підписано спільну заяву, у якій домовилися на зустрічні кроки принаймні по чотирьох пунктах:

- 1) Сполучені Штати й КНДР зобов'язуються встановити нові відносини між собою, ґрунтуючись на прагненні народів двох країн до миру й процвітання;
- 2) обидві країн об'єднують свої зусилля в побудові міцного й стабільного мирного режиму на Корейському півострові;
- 3) підтверджуючи Паньминьчжонську декларацію від 27 квітня 2018 р., КНДР зобов'язується працювати в напрямі повної денуклеаризації Корейського півострова;
- 4) Сполучені Штати й КНДР зобов'язуються знайти та повернути останки військовополонених і зниклих безвісті в боях, включаючи негайну репатріацію вже ідентифікованих останків [4].

У самому документі дуже розпливчати формулювання та ніякої конкретики. Жодного слова про дату виконання угоди чи послідовність дій. Утім, окремим пунктом йдеться про встановлення миру на Корейському півострові, оскільки офіційно КНДР та Республіка Корея перебувають у стані війни майже 70 років. У Південній Кореї вже привітали нові домовленості.

США та КНДР висловили намір встановити нові двосторонні відносини, побудувати міцний мир у КНДР, провести повну денуклеаризацію Корейського півострова, а також домовилися щодо продовження переговорного процесу між двома країнами. Президент США зобов'язався надати КНДР гарантії безпеки, а лідер КНДР підтвердив свою тверду й непохитну прихильність повної денуклеаризації Корейського півострова.

Головною поступкою зі сторони США стала відмова від військових навчань із Південною Кореєю. Їх проводили регулярно на суші та на морі, щоб показати Пхеньяну військову силу. Втім, США не поспішають забирати своїх солдатів (32 тис. військових) із Корейського півострова. Крім того, президент США заявив, що американські санкції проти Північної Кореї залишаються в силі. За його словами, їх буде скасовано лише після того, «коли ядерна зброя перестане бути проблемою» [5].

КНДР на односторонні вимоги не погоджується й вимагає від США згорнути ядерну парасольку над Південною Кореєю та Японією. Однак, лідер КНДР на саміті заявив, що попри всі перешкоди, готовий до співпраці.

Усвідомлюючи, що саміт між США і КНДР – перший в історії – був епохальною подією величезного значення, спрямованим на подолання десятиліть напруженості й ворожості між двома країнами та відкриття нового майбутнього, Президент Трамп і Голова Кім Чен Ин зобов'язуються в повному обсязі й у найкоротші терміни реалізувати положення цієї спільної заяви. Також було домовлено, що в найкоротші

терміни будуть проведені наступні переговори, які будуть очолювати Державний секретар США Майк Помпео й відповідна посадова особа КНДР високого рівня, з метою імплементації підсумків саміту між США та КНДР.

Цей саміт дав змогу Трампу показати себе (передусім в очах свого власного народу) як визначного міжнародного діяча, який, нарешті, зміг досягти миру у цьому, здавалося б, вічному конфлікті. Кім Чен Ин також може почуватися переможцем, оскільки його фактично як рівного зустрів сам президент США. Режим Кіма в жодному разі не повинен закінчити так, як Саддам Хусейн чи Каддафі, тому він ризикнув і зробив ставку на політику залякування. Водночас Кім зміг віртуозно заручитися підтримкою з боку Китаю та Росії. Ці дві захисні сили також незримо сиділи за столом перемовин на саміті в Сінгапурі – як, власне, й Японія, яка не хоче втрачати свій вплив у регіоні через США.

Аналітики наразі розійшлися у прогнозах щодо наслідків перемовин: одні вважають їх пропагандистською перемогою північнокорейського лідера, інші – реальним кроком до деескалації та миру на Корейському півострові.

Президент України П. Порошенко привітав результати зустрічі президента США з Кім Чен Ином. Водночас висловив сподівання, що безпекові гарантії з боку США у зв'язку з денуклеаризацією півострова врахують недоліки Будапештського меморандуму з Україною

Високий представник Європейського Союзу з питань зовнішньої політики й політики безпеки Федеріка Могеріні повідомила, що в ЄС впевнені, що документ, підписаний лідерами США й КНДР, свідчить про досяжність денуклеаризації на Корейському півострові. За її словами, спільна заява дає чіткий сигнал про досяжність відповідної мети. Могеріні також підкреслила, що ЄС є рішучим прихильником міжнародного режиму ядерного роззброєння, тому готовий підтримувати наступні переговори та інші кроки, спрямовані на забезпечення довгострокового миру на Корейському півострові, вільного від ядерної зброї [3].

Отже, особливістю сучасного політичного діалогу між Сполученими Штатами Америки й Корейською Народно-Демократичною Республікою є активізація контактів на найвищому рівні, що може призвести до покращення відносин між ними та сприятиме забезпеченню безпеки не лише на Далекому Сході, а й у світі загалом. Лідери обох держав зобов'язалися співпрацювати задля зміцненні миру, процвітання й безпеки на Корейському півострові й в усьому світі. Наразі успіх переговорів полягає хоча б в тому, що вони відбулися. А подальші результати залежать лише від доброї волі Пхеньяну, який має знищити ядерну зброю, й політики США щодо цієї країни.

Джерела та література

1. Американо-північнокорейські відносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2792.htm>

2. Історичний саміт США та КНДР: відбудеться чи ні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44263438>

3. Саміт між США та КНДР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/keywords/istorichnisamit-ssha-kndr>

4. Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong Un of the Democratic People's Republic of Korea at the Singapore Summit [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/joint-statement-president-donald-j-trump-united-states-america-chairman-kim-jong-un-democratic-peoples-republic-korea-singapore-summit/>

5. WTAS: Support For President Donald J. Trump's Summit With North Korea [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/wtas-support-president-donald-j-trumps-summit-north-korea/>.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА МОЛДОВИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **О. Б. Пікулик** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено проблеми та перспективи сучасних міждержавних відносин України та Молдови. Виявлено, що на шляху становлення повноцінних перспективних відносин України та Молдови першочерговим завданням стоїть врегулювання суперечливих питань.

Ключові слова: міждержавні відносини, українсько-молдовський кордон, проблеми та перспективи, Придністров'я, економічне співробітництво.

Horbach A. Yu. Problems and Perspectives of the Modern Interstate Relations of Ukraine and Moldova. The problems and perspectives of modern interstate relations of Ukraine and Moldova are researched. It is indicated that on the way of formation of full-fledged, perspective relations between Ukraine and Moldova, the priority task is to resolve controversial issues.

Key words: interstate relations, Ukrainian-Moldovan border, problems and perspectives, Transnistria, economic cooperation.

Актуальність теми дослідження. Для вдалих міждержавних відносин будь-які держави, у тому числі Україна й Молдова, повинні вирішити всі проблеми, що існують між ними на шляху до реалізації завдань стратегічної співпраці та спільних інтересів. Врегулювання всіх суперечливих питань у міждержавних відносинах дає змогу використовувати чималу частину потенціалу партнерства та співпраці.

Метою наукового дослідження є вивчення основних проблем і перспектив міждержавних відносин України та Молдови. Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких завдань:

- виокремити характерні риси співпраці між країнами-сусідами;
- висвітлити сучасні проблемні питання у двохсторонніх відносинах України та Молдови у сфері економіки, політики й безпеки;
- з'ясувати перспективи й особливості подальших міждержавних українсько-молдовських відносин.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відносини між державами створюють певну систему. Система міждержавних відносин – це та сфера або те середовище, де формується й збільшується їхня взаємозалежність, реалізується зовнішньополітичні дії. Взаємозалежність держав вже відповідно формує становлення повноцінних, перспективних відносин і систему рівноваги сил і союзів [6, с. 6].

Україна й Молдова встановили дипломатичні відносини 10 березня 1992 р. Посольство України в Республіці Молдова у березні 1993 р. та Посольство Республіки Молдова в Україні у липні 1993 р. розпочали свою роботу. Це поклало початок налагодженню тісних контактів, розвитку добросусідських зв'язків,

взаємодопомоги та партнерства. Базовий Договір про добросусідство, дружбу та співробітництво був підписаний 23 жовтня 1992 р. Президентми обох держав і ратифікований Верховною Радою України 1 листопада 1996 р. та Парламентом Республіки Молдова – 3 грудня 1996 р. [6, с. 492].

Договірно-правова база українсько-молдовських відносин нині нараховує понад 129 чинних договорів та угод. Проте на фоні загальних позитивних тенденцій у відносинах між Україною та Молдовою мають місце й окремі проблемні моменти, врегулювання більшості яких відбувається на взаємовигідній основі та відповідає рівню стратегічного партнерства [1, с. 229].

Міжурядова українсько-молдовська змішана комісія з питань торговельно-економічного співробітництва є основним інструментом на шляху налагодження економічної співпраці між країнами. Разом із іншими партнерами по ГУАМ (Азербайджан та Грузія) Україна та Молдова досягли домовленостей про створення зони вільної торгівлі між державами-членами ГУАМ, що посилює торгово-економічну співпрацю та транспортну спроможність ГУАМ. Також обидві країни користуються перевагами, які вони отримали у рамках поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС. Тим не менш, необхідно зазначити, що у 2016 р. економічні відносини країн стали досить напруженими, особливо коли було підвищено імпорتنі мита на м'ясо птиці, сосиски, молоко, масло вершкове, твердий сир, морозиво та цемент із 0 % до 10–15 %, а також було введено квоти на молочні та м'ясні продукти, намагаючись захистити молдовського національного виробника. Уряд України сприйняв це як дискримінаційну дію, що порушує правила СОТ. Це призвело до зменшення обсягів експорту до Молдови. Крім цього, залишаються недосконалими, а інколи й проблематичними відносини у сфері енергетичної співпраці двох країн, попри всі амбітні, багатообіцяючі плани. Одним із прикладів таких непорозумінь може слугувати невдала спроба Молдови зменшити свою залежність від постачання електричної енергії з Росії [4].

Крім напруги в економічних відносинах і непорозуміння у питаннях енергетики, між двома країнами існує й низка інших проблем, таких як: проблеми навколишнього середовища (особливо погіршення екологічної ситуації у басейні річки Дністер), питання національних меншин (особливо проблеми з якими зіштовхуються українці, що проживають на обох берегах Дністра, проте, передусім, питання освіти), транскордонна співпраця, управління кордонами та вирішення Придністровського конфлікту, політичні розбіжності. Ці дві держави не використовують чималу частину потенціалу партнерства та поки залишаються «далекими сусідами» (через повну відсутність прямого авіасполучення та неймовірно довгий час, необхідний для подорожі потягом між двома столицями – 15–17 годин при відстані 450 км).

Складним питанням для пострадянських країн, у тому числі й для України та Молдови, є питання демаркації та делімітації державного кордону. Сепаратистський Придністровський регіон розміщений уздовж більшої частини українсько-молдовського кордону, а саме 452 км із загального спільного кордону довжиною 1222 км є не лише найбільш проблемною ділянкою, а й цей спільний кордон і наявність потенційної «гарячої точки» між державами особливо став потенційною загрозою для України під час російської інтервенції на сході України у 2014 р. [1, с. 229].

Перспективним є налагодження контактів між українцями Правобережної Молдови та Придністровського регіону. Щоправда, перешкодою може стати те, що руйнується консолідованість молдовських українців лівого й правого берегів Дністра. Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї налаштовує перших щодо Молдови й Румунії, так як Тирасполь здійснює політику сепаратизму. Перспективою вирішення цієї проблеми є підтримка проектів для об'єднання українців Молдови й проти русифікації національних меншин Молдови. Також перспективною є просвітницька

робота з забезпечення прав та задоволення потреб етнічних спільнот молдован в Україні, українців у Молдові [2, с. 173].

Україна має статус гаранта Придністровського врегулювання, а у 2006 р. стала учасницею формату переговорів 5+2, який включає в себе Республіку Молдова, Придністров'я, Росію, Україну, ОБСЄ, а також ЄС та США в ролі спостерігачів [4].

Україна підписала денонсацію угоди про транзит російських «миротворчих» військ до Придністров'я й угоду про посилення прикордонної співпраці у 2015 р., що стало серйозним кроком до вирішення придністровського конфлікту [1, с. 230].

Проте на українсько-молдовському кордоні регулярно здійснюються правопорушення. Молдавському металургійному заводу (займається переробкою металобрухту, котрий постачають із України) потрібна сировина, яку доставляють до місця призначення легальними, або ж нелегальними способами. Як не дивно, але металобрухт є одним із основних об'єктів контрабандних перевезень через українсько-придністровський кордон. Євросоюз навіть організував спеціальну місію моніторингу українсько-молдавського кордону (European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (EUBAM) задля боротьби з цією проблемою [3, с. 35].

За даними Державної прикордонної служби України, найбільш частими з них є контрабанда спирту, вина та цигарок, що нелегально ввозяться з Молдови; трафік нелегалів; наркотрафік (здебільшого психотропних речовин); організація саморобних трубопроводів, що ведуть із Молдови до України та, зазвичай, використовуються для «перекачки» спирту [1, с. 230].

Організація масштабної контрабанди, зручний плацдарм для торгівлі людьми, наркотиками, зброєю – означає, що існування Придністров'я в його нинішньому статусі є надзвичайно зручним для фінансово-політичних кіл, особливо як джерело неконтрольованого збагачення. У цьому зацікавленими є місцеві еліти, які мають безпосередній вплив на ситуацію в прикордонних населених пунктах; функціонери митних та правоохоронних органів та інші. Тобто ситуація навколо Придністров'я – це злиття бізнесу, влади та криміналу [3, с. 39].

Лише досягнення між Києвом Кишиневом дипломатичного компромісу стосовно завершення демаркаційного процесу, укладення відповідних нормативно-правових угод і здійснення заходів із протидії контрабанді, подвоєння політичної уваги до питань технічного оснащення кордону, ведення моніторингу дотримання режиму митного та прикордонного контролю може допомогти швидше вирішити цей конфлікт [3, с. 106].

Щодо перспектив співпраці двох держав, варто зазначити, що Молдова й Україна отримують значні вигоди від молдовсько-української Програми територіального співробітництва Східного партнерства. У лютому 2017 р. Програма забезпечила фінансування 16 проєктів, щодо: покращення умов життя місцевих громад, вирішення спільних транскордонних викликів, освіти, культури та спорту. ЄС за програмою «Молдова – Україна» надав 3,3 млн євро. Крім того, у жовтні 2017 р. прем'єр-міністри України та Молдови погодилися знайти необхідні кошти на демаркацію кордону між Україною та Республікою Молдова та підтримали продовження діяльності Комісії з демаркації державного кордону [4].

Також, 14 листопада 2018 р. у м. Кишинів проведено черговий раунд українсько-молдовських переговорів із проблематики взаємного визнання прав власності. Під час переговорів сторони обговорили питання оформлення прав власності України на частину водозливної греблі Дністровської ГЕС-2, а також прав власності Республіки Молдова на об'єкти, розміщені в Україні [5].

До першочергових перспектив розвитку сучасних міждержавних відносин України й Молдови також зараз належать початок будівництва нового мосту через Дністер і подальша реалізація проєкту об'єднання енергосистем двох країн з європейською ENTSO-E, підтримка діалогу у рамках Міжурядової українсько-молдовської комісії з питань торгово-економічного співробітництва.

Висновки. Таким чином, існує багато перспектив налагодженню тісних контактів, розвитку добросусідських зв'язків, стратегічного партнерства та взаємодопомоги України й Молдови, але національним урядам потрібно зробити ще багато чого для зміцнення взаємодії та співпраці. Передусім, слід скоординувати свої зусилля на вирішення усіх проблем їхніх сучасних міждержавних відносин, забезпечити взаємну зацікавленість у важливих питаннях двосторонніх відносин і усвідомити, що тривале зволікання розв'язання технічних питань лише грає на зниження міжнародного авторитету як України, так і Молдови. По-друге, попри усі успішні встановлені дипломатичні зв'язки, Україна й Молдова залишаються країнами з «дефіцитом реалізації» спільних інтересів. Тому усвідомлення спорідненості інтересів могло б сприяти налагодженню відносин добросусідства між Україною та Молдовою й їх спільній інтеграції в європейський простір.

Джерела та література

1. Гладченко І. А. Україна та Молдова врегулювання суперечливих питань як запорука становлення повноцінних відносин / І. А. Гладченко // Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / Ін-т всевіт. історії НАН України ; [ред.кол. : Бульвінський А. Г., Рудняков П. М., Стельмах В. О.]. – Київ, 2016. – 303 с.
2. Коцур В. В. Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї в контексті українсько- молдовських міждержавних відносин : моногр. / В. В. Коцур – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2013. – 272 с.
3. Придністровська проблема: погляд з України [за заг. ред. С. Герасимчука] – К. : Істина, 2009. – 272 с.
4. Україна та Молдова: нові виклики та можливості у двосторонніх відносинах / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prismua.org/team/sergiy-gerasymchuk/>
5. Українсько-молдовські переговори щодо взаємного визнання прав власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/68558-ukrajinsyko-moldovsyki-peregovori-shhodo-vzajemnogo-viznannya-prav-vlasnosti>
6. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / Л. Д. Чекаленко. – К. : Либідь, 2006. – 712 с.

УДК 341.232(477+569.4)

Е. С. Янюк – студентка 2 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій факультету міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано особливості українсько-ізраїльського культурно-гуманітарного співробітництва. Визначено основні фактори, які сприяють співпраці у цій сфері. Визначено роль громадських організацій у цьому співробітництві.

Ключові слова: Україна, Ізраїль, співробітництво, діаспора, культура, гуманітарна допомога.

Yanyuk E. S. Features of Ukrainian-Israeli Cultural-Humanitarian Cooperation. The features of Ukrainian-Israeli cultural-humanitarian cooperation are analyzed. The main factors contributing to cooperation in this field are determined. The role of civic organizations in this cooperation is defined.

Key words: Ukraine. Israel, cooperation, diaspora, culture, humanitarian aid.

Важливою передумовою розвитку культурно-гуманітарного співробітництва між Україною та Ізраїлем є велика українська діаспора в Ізраїлі, яка нараховує приблизно 500 тис. осіб. Суттєву роль у цьому процесі відіграє також те, що в Україні нараховується більше, ніж 100-тисячна єврейська громада [1].

Важливу роль у забезпеченні культурно-гуманітарного співробітництва відіграють громадські організації, які діють як на території України, так й Ізраїлю. У 1979 р. євреї – вихідці з України створили Товариство єврейсько-українських зв'язків, а в 1992 р. – Асоціацію українських студій, куди ввійшли близько 300 учених, які цікавляться українською тематикою. У 1994 р. в Єрусалимі було відкрито першу Українську бібліотеку ім. Блумфільда (співзасновники – Бібліотека ім. Вернадського НАН України та Інститут історії, філософії і регіональних студій Єврейського університету).

Серед тих, хто переїхав до Ізраїлю – приблизно 35 тис. етнічних українців, котрі є членами змішаних сімей. Саме вони проявляють підвищений інтерес до української культур та мови. У Хайфі 2001 р. створено Об'єднання українців в Ізраїлі, єдиний на сьогодні офіційно зареєстрований осередок українців на Близькому Сході. Товариство налагоджує контакти з українськими організаціями Канади, США, Польщі й інших країн із великою українською діаспорою [2].

З метою забезпечення культурних та духовних потреб української громади, Посольство України приділяє значну увагу підтримці діяльності Товариства «Українці в Ізраїлі», Всеізраїльського об'єднання вихідців з України, Товариства дружби та співробітництва між єврейським та українським народами, а також Спілки українських письменників Ізраїлю [3]. Існування цих організацій сприяє культурно-гуманітарним зв'язкам між двома державами, збереженню та поширенню української культури й мови на території Держави Ізраїль.

Із 30 жовтня 2012 р. у м. Бат-Ям діє Український Культурний Центр (УКЦ) у Державі Ізраїль. Робота Центру покликана розширити культурну присутність України в Ізраїлі та активізувати українське культурне життя в країні. УКЦ займається організацією та проведенням різного роду творчих, мистецьких, освітніх заходів. До роботи Центру залучені організації вихідців з України, творча інтелігенція, митці [3]. Щотижня у Центрі проходять творчі вечори, де приймають участь талановиті співаки, музиканти, відбуваються виставки картин та фотографій.

У Ізраїлі періодично перебувають із гастрольями творчі групи та виконавці. Наприклад, протягом останніх років в Ізраїлі гастролювали Державний ансамбль танцю ім. Павла Вірського, Державна чоловіча капела ім. М. Ревуцького, двічі – переможці Міжнародного конкурсу молодих майстрів-піаністів ім. Володимира Горовиця, тричі – співак, народний артист України О. Василенко, українські естрадні колективи та ін.

Влаштовано низку фото- та художніх виставок, зокрема українського народного прикладного мистецтва, заслуженого діяча мистецтв України О. Поступного. Організовано обмін ученими, журналістами, спортсменами, виступи музикантів (понад 150 українських фахівців підвищили кваліфікацію в Ізраїлі на кошти приймаючої сторони за ізраїльською програмою міжнародного трансферу знань і технологій). Із великим успіхом у шести найбільших ізраїльських містах гастролював Український національний академічний театр російської драми ім. Лесі Українки. Продовжуються творчі обміни між драматичними колективами двох країн, зокрема Київським театром російської драми та Халіфським драматичним театром [2].

У 1996 р. ізраїльські фірми та громадські організації надали гуманітарну допомогу Київській обласній дитячій лікарні у м. Боярка на загальну суму 100 тис. дол. США. У грудні 1998 р. була ініційована ізраїльська гуманітарна допомога (головно медикаментами та медикаментозними засобами) для жителів Закарпаття, котрі постраждали від повені. Наприкінці травня 1999 р. гуманітарна допомога з Ізраїлю почала надходити потерпілим в аварії шахтарям Донецька. Навесні 2001 р. 4 тонни гуманітарної допомоги знову надійшли мешканцям Закарпаття, що постраждали від повені [2]. Упродовж 1999–2001 рр. в Ізраїлі оздоровилося декілька сотень українських дітей із малозабезпечених сімей і дітей-сиріт.

Із початком збройного конфлікту на Сході України багато українців мігрували до Ізраїлю, особливо зі східних регіонів. Ізраїльський «Фонд дружби», який багато років діє й в Україні, регулярно відправляє гуманітарну допомогу єврейській громаді в нашій державі та влаштував тимчасовий табір для євреїв-переселенців у Житомирі. У 2016 р. Україна надала гуманітарну допомогу Ізраїлю через масштабні пожежі в ізраїльському місті Хайфа [8].

Однією з форм українсько-ізраїльського культурно-гуманітарного співробітництва є співпраця між містами-побратимами. Під час міжнародної конференції, яка відбулася 12 березня 2008 р., «Міста-побратими та муніципальні організації», у м. Єрусалимі була підписана Угода про співробітництво між Асоціацією міст України (АМУ) та Союзу місцевих властей Ізраїлю, якою передбачається, у т. ч. й налагодження побратимських відносин між містами двох країн [3].

Прикладом такої успішної співпраці є міста-побратими як Одеса та Хайфа. Угода про встановлення побратимських та партнерських відносин між ними була підписана 13 вересня 1992 р. Між двома містами постійно відбувається взаємний обмін вчительськими та дитячими колективами з метою ознайомлення з культурою та традиціями своїх народів [3].

Зв'язки між Харковом та Рішон ле-Ціоном були встановлені у 2006 р. Протокол намірів про співпрацю між цими містами був підписаний 23 серпня 2007 р. під час візиту до України делегації Рішонського муніципалітету [2]. З того часу співпраця розвивається в таких галузях, як охорона здоров'я, економіка, транспорт і культура.

Слід зазначити, що документ про поріднення, дружбу, співробітництво між містами Київ та Єрусалим був підписаний у 2000 р. За результатами робочого візиту до Ізраїлю представників Київської міської державної адміністрації у березні 2007 р., співпраця між муніципалітетами двох міст відбувається у таких сферах, як освіта та наука, культура й мистецтво, спорт. Зокрема, постійно відбуваються обміни студентами й учнями з метою спільної участі в проектах, олімпіадах, тематичних програмах, спортивних змаганнях та екскурсіях [4].

У рамках співпраці Факультету режисури та шоу-бізнесу КНУКіМ й Академії театрального мистецтва та кіно (м. Тель-Авів) вже 2 роки поспіль відбувається обмін досвідом між талановитою молоддю України та Ізраїлю. У 2016 р. з ініціативи декана Факультету режисури та шоу-бізнесу, заслуженого діяча мистецтв України Ірини Іващенко ізраїльська делегація відвідала КНУКіМ. Закордонні митці були приємно вражені гостинним прийомом і високим рівнем професійної підготовки студентів театральних спеціальностей факультету – акторів театру та кіно, режисерів драматичного театру й режисерів естради та масових свят [5].

Важливим поштовхом у зміцненні відносин між Ізраїлем та Україною слід вважати 2015 р., коли Ізраїль розпочав надавати субсидії на навчання студентів-репатріантів. Підтримкою такої категорії молоді займається Міністерство алії й абсорбції. Відомство відповідає за допомогу репатріантам та їхню абсорбцію на всіх етапах – від організаційних моментів до повної інтеграції в усі сфери життя

суспільства, зокрема надає фінансову підтримку студентам. Так, за даними Управління у справах студентів Міністерства алії й абсорбції, у 2014 р підтримку відомства отримали 5953 студенти-репатріанти, а заявки на навчання в університетах і коледжах Ізраїлю знову вже подали 1200 осіб [6].

Між Україною та Ізраїлем з кожним роком активізуються туристичні відносини. Наприклад, з України до Ізраїлю в 2017 р. прибуло 146 тис. туристів. На території Ізраїлю діє низка проектів, які дають змогу українцям відвідати Ізраїль. Одним із таких проектів є «Тагліт». Це інноваційний партнерський проект Ізраїлю, в який входять філантропи, єврейські громади та благодійні фонди. «Тагліт» перекладається як «відкриття» – пізнання досі невідомого. І саме у цьому полягає мета поїздки – пізнання Ізраїлю, його унікальних людей, власної приналежності до єврейських цінностей та традицій і можливих шляхів до того, як самому стати частиною глобальної єврейської громади. Більше 600 тисяч людей з усіх куточків світу, у тому числі й з України, відвідали країну в рамках програми «Тагліт» [7].

Для Ізраїлю значний інтерес в Україні становлять місця, де народилися й проживали видатні єврейські культурні діячі. Щороку тисячі туристів з Ізраїлю прагнуть відвідати могили цадиків Нахмана в м. Умані, Шнауера Залмана у м. Гадяч, рабина Шапіро Рабіновича в м. Мукачево.

Отже, активне культурно-гуманітарне співробітництво України та Держави Ізраїль розпочалося ще з середини 90-х років ХХ ст. Ця сфера співробітництва постійно активізується, що зумовлено підвищеною увагою до культури й традицій нашого народу з боку великої української діаспори в Ізраїлі та ізраїльської в Україні. Сучасний період взаємовідносин між двома країнами характеризується інтенсифікацією міжрегіонального співробітництва, якому сприяє як взаємна зацікавленість двох держав, так і широкі можливості.

Джерела та література

1. Україна та Ізраїль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://israel.mfa.gov.ua/ua/ukraine-il/culture>
2. Розвиток українсько-ізраїльських узаємин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/1372110555653/politologiya/rozvitok_ukrayinsko-izrayilskih_uzayemin
3. Аналіз співпраці України та Держави Ізраїль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://otherreferats.allbest.ru/international/00399200_1.html
4. Українсько-ізраїльське співробітництво на муніципальному рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://israel.mfa.gov.ua/ua/ukraine-il/regions>
5. Україна – Ізраїль: творчий обмін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knukim.edu.ua/ukrayini-izrayil-tvorchiy-obmin/>
6. Ізраїль надає субсидії на навчання студентів-репатріантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pedpresa.ua/139209-izrayil-nadaye-subsydiy-na-navchannya-studentiv-repatriantiv.html>
7. Міжнародні Освітні Програми та навчання за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unistudy.org.ua/taglit/>
8. Україна надасть Ізраїлю гуманітарну допомогу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/news/ukrajina-nadast-izrajilyu-gumanitarnu-dopomogu--384607.html>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Є. В. Вознюк** – кандидат
політичних наук, доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано основні документи, що регулюють міждержавні російсько-американські відносини. Охарактеризовано ряд міжурядових угод, що регламентують відносини в окремих сферах співробітництва. Наголошено на ролі спільних документів, які задають основні параметри і напрямки співпраці, серед яких різного роду Меморандуми.

Ключові слова: договір, угода, меморандум, російсько-американська співпраця, нормативно-правова база.

Tserkovna M.-M. O. The Normative-Legal Base of Russian-American Cooperation. The main documents regulating interstate Russian-American relations are analyzed. A number of intergovernmental agreements regulating relations in certain spheres of cooperation are characterized. The role of joint documents, which specify the main parameters and areas of cooperation, is emphasized, among which there are various types of Memoranda.

Key words: treaty, agreement, memorandum, Russian-American cooperation, normative-legal base.

Останнє десятиріччя ХХ ст. ознаменувалося катастрофою СРСР, що створило сприятливі обставини для США. Адже це сприймалося американською стороною як своєрідна ідеологічна перемога в «холодній війні», де американці бачили перемогу демократичних принципів. США були впевнені, що вони на вірному шляху просування зовнішньополітичного курсу як носія певної системи цінностей, що, як сказав відомий американський політик Генрі Кіссінджер, «породило бажання переробити світ за американським зразком і подобою».

З приходом до влади в США адміністрації Дж. Буша старшого в 1989 р. була сформована «доктрина Джорджа Буша-старшого», суть якої полягала в тому, що США практично відмовлялися від «стримування» щодо країн Східного блоку. Радянський струмінь (пізніше напрямок щодо Росії і країн СНД) стає пріоритетним для всього зовнішньополітичного курсу Джорджа Буша-старшого. «Доктрині Буша» передувала «концепція нового політичного мислення», яка була висловлена М. Горбачовим на сесії Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку в 1988 р. Основними положеннями концепції «нового політичного мислення» стало проголошення роззброєння, прийняття загальнолюдських цінностей як пріоритетних перед інтересами окремих держав, а також відмова від тези ведення класової боротьби за відстоювання класових цінностей.

Із розпадом Радянського Союзу, правонаступництво якого було визнано за Росією, президентом якої став Б. М. Єльцин, нове керівництво держави сподівалося на встановлення рівноправних партнерських відносин зі Сполученими Штатами Америки, про що наголосили під час саміту Генеральної Асамблеї ООН 31 січня 1992 р. [2].

Період 1991–1993 рр. ознаменувався тим, що Сполучені Штати Америки й Росія спробували ліквідувати глибоку ідеологічну, економічну, політичну прірву, що виникла між ними ще в період «холодної війни». Декларація «Про засади нових взаємин» була підписана президентами Дж. Бушем і Б. Єльциним на зустрічі в Кемп-Девіді 1 лютого 1992 р., де сторони оголосили, що не розглядають один одного як потенційних супротивників. Через кілька місяців відбувся візит президента РФ в США. 16–18 червня під час цієї зустрічі було підписано такі документи щодо подальшої співпраці, як Хартія російсько-американського партнерства й дружби [7]; Рамкова угода між Україною та Російською Федерацією й США про подальші скорочення СНО; Меморандум про співпрацю Росії й США по глобальній системі захисту світової спільноти [8]; Угода про співробітництво в дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях; Угода між РФ і США щодо безпечних і надійних перевезень, зберігання й знищення зброї та запобігання розповсюдженню зброї [15]; Договір між Російською Федерацією й Сполученими Штатами Америки про заохочення та взаємний захист капіталовкладень [10]; Договір між Російською Федерацією й Сполученими Штатами Америки про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухиленню від оподаткування стосовно податків на доходи й капітал [10].

Основоположним документом, що регулює торгово-економічні відносини Росії та США, є міждержавна Угода про торговельні відносини між СРСР і США, підписана 1 червня 1990 р. та введена в дію стосовно Росії в 1992 р.

Крім того, між Росією й США діє низка міждержавних угод, що регламентують відносини в окремих сферах співробітництва, у тому числі договори про науково-технічне співробітництво в галузі палива та енергії (червень 1992 р.); про використання високозбагаченого урану, вилученого з ядерної зброї (лютий 1993 р.); про повітряне сполучення (січень 1994 р. зі змінами й доповненнями від квітня 1999 р.); по морському транспорту (червень 2001 р.); про експорт вогнепальної зброї й боєприпасів із Росії в США (1996 р.); про науково-технічне співробітництво (грудень 2005 р.); кілька угод про співпрацю в дослідженні й використанні космічного простору в мирних цілях [5].

Також президенти підписали спільні заяви про співпрацю у сфері конверсії, про нерозповсюдження ядерної зброї на Корейському півострові, про знищення хімічної зброї, з питань двосторонніх відносин, по Боснії та Герцеговині.

Важливою подією було підписання Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-II) Джорджем Бушем старшим і Борисом Єльциним у 1993 р. Згідно із цим договором, сторонам заборонялося використовувати балістичні ракети й до 2003 р. число ядерних боєголовок Росії та США мало скоротитися до 3500 одиниць [4]. При підписанні цього договору сторони виходили з того, що СНО-II вступить в силу, коли Україна, Казахстан і Білорусь ратифікують договір СНО-I від 1991 р. Конгрес США ратифікував договір у 1996 р., але Державна Дума РФ після декількох слухань щодо ратифікації договору так і не ратифікувала його. Це було пов'язано з тим, що великі кошти були б витрачені на реалізацію умов договору, а саме близько 5–6 трлн рублів у цінах 1995 р. Після того, як США вийшли з договору по ПРО від 1972 р., Росія вийшла з договору СНО-II.

Після Дж. Буша на пост президента США 20 січня 1993 р. був обраний Білл Клінтон, представник демократичної партії. Зустріч президентів РФ і США пройшла вже в квітні 1993 р. Вона відбулася у Ванкувері, під час якої була підписана Ванкуверська декларація, відповідно до котрої була створена американо-російська комісія з економічного та технологічного співробітництва двох країн [1].

У травні 1995 р. відбувся візит президента США Б. Клінтона в Росію. Були прийняті Спільні російсько-американські заяви про транспарентності й незворотності процесу скорочення ядерної зброї, щодо нерозповсюдження, по ПРО, з питань економічної реформи, торгівлі, інвестицій. Росія підтвердила домовленість про відмову укладати нові угоди з продажу звичайних озброєнь Ірану з передачею цього

питання для розгляду в російсько-американську Комісію з економічного та технологічного співробітництва. Двостороння взаємодія тривала й 23 жовтня 1995 р. в Нью-Йорку відбулася російсько-американська зустріч у верхах президентів РФ та США. Була досягнута домовленість про проведення спільної миротворчої операції в Боснії, в результаті якої 1340 російських солдатів були задіяні в Боснії і Герцеговині.

20–21 березня 1997 р. в м Гельсінкі пройшла зустріч президента США Б. Клінтона та президента Росії Б. Єльцина. За підсумками цієї зустрічі були прийняті такі двосторонні документи: Спільна російсько-американська заява з питань європейської безпеки [14]; Спільна заява про параметри майбутніх скорочень ядерних озброєнь [11]; Спільна заява щодо російсько-американської економічної ініціативи [6]; Спільна заява Президентів Росії й США щодо Договору щодо протиракетної оборони [13]; Спільна заява з хімічної зброї між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки [12].

26 вересня цього ж року підписання договорів із питань роззброєння відбулося в Нью-Йорку. Міністрами закордонних справ Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан й України та державним секретарем США Мадлен Олбрайт були підписані «Меморандум про правонаступництво щодо Договору щодо протиракетної оборони» [9].

Під час візиту президента США Б. Клінтона до Росії (1–3 вересня 1998 р.) президенти Російської Федерації й Сполучених Штатів Америки підписали документи: Спільна заява про спільні виклики безпеці на рубежі XXI століття; Спільна заява про ситуацію в Косово; Спільна заява про засади поводження та утилізації плутонію, заявленого як не є необхідним для цілей оборони; Спільна заява про Протокол до Конвенції про заборону біологічної зброї; Спільна заява про торговельне, інвестиційне та технологічне співробітництво й контакти по лінії неурядових організацій.

У листопаді 2006 р. в рамках російсько-американської зустрічі на вищому рівні на саміті Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва в Ханой було підписано протокол про завершення двосторонніх переговорів із США за умовами приєднання Росії до СОТ, а також шість міжурядових угод: про сільськогосподарські біотехнології, про торгівлю яловичиною, про інспекції підприємств, про торгівлю свининою, про захист прав інтелектуальної власності та про процедуру ліцензування імпорту товарів, що містять шифрувальні засоби. Одним із головних у прийнятій за підсумками російсько-американського саміту в Сочі в квітні 2008 р. Декларації про стратегічні рамки російсько-американських відносин став розділ «Стратегічне економічне співробітництво» [3].

Рішенням президентів Росії та США в липні 2009 р. була створена Російсько-американська Президентська комісія, в яку входить Робоча група (РГ) із розвитку ділових зв'язків і торгово-економічних відносин. Її співголовою з російської сторони за посадою є міністр економічного розвитку РФ, а співголовою з американської – міністр торгівлі США. Засідання РГ проводяться кілька разів на рік на рівні співголів або заступників співголів (координаторів). Поточна робота ведеться відповідно до Плану дій Робочої групи.

Прийняті в рамках цієї РГ спільні документи задають основні параметри й напрями співпраці, серед них Меморандум про структуру й порядок функціонування РГ, Меморандум між Мінекономрозвитку Росії й Адміністрацією малого бізнесу США про взаємодію у сфері малого та середнього підприємництва, Меморандум між Мінекономрозвитку Росії й Міністерством торгівлі США про наміри з питань сприяння інвестиціям США та Росії, Меморандум про взаєморозуміння з питань антимонопольного співробітництва між Федеральною Антимонопольною службою Росії, Мін'юстом США та Федеральною торговою комісією США, Меморандум між Урядом Російської Федерації й Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в галузі підготовки управлінських кадрів.

Разом із тим, незважаючи на розвиненість нормативно-правової бази, на порядку денному відносин Росія–США як і раніше актуальною залишається завдання подальшого розвитку й поглиблення торгово-економічних і ділових зв'язків з акцентом на підвищенні ефективності відповідних механізмів міжнародної співпраці.

Джерела та література

1. Ванкуверська декларація Російської Федерації і Сполучених Штатів Америки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sci-book.com/vneshnyaya-politika/vankuverskaya-deklaratsiya-37551.html>
2. Выступление президента РФ Б. Н. Ельцина на заседании Совета Безопасности ООН (31 января 1992 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/multimedia/classics_radio.shtml
3. Декларация о стратегических рамках российско-американских отношений : Принята в Сочи 6 апреля 2008 года по итогам российско-американских переговоров / Президент России : [архив] : офиц. интернет-сайт. 2008. 6 апреля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/04/163171.shtml>
4. ДОГОВОР между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о дальнейшем сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений (СНВ-2) [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm>
5. Экономические отношения России и США / Министерство иностранных дел РФ : офиц. интернет-сайт. 2011. 21 октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mid.ru/ns-rsam.nsf/0/1e4118a1cbaf4fa7c3256fb60030fbb4?OpenDocument>
6. Министерство иностранных дел Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/d1146d5ad187e341c32568890029bb54
7. Минэкономразвития России и Минторг США подписали Совместное заявление о Плана действий Рабочей группы по развитию деловых связей и торгово-экономическим отношениям Российско-Американской Президентской комиссии на 2013–2014 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/foreigneconomicactivity/cooperation/economicamerica/doc20130318_07
8. О планах создания глобальной системы защиты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://old.nasledie.ru/oboz/N13_94/13_04
9. Политика и безопасность современной России. 1991–2002 : Хрестоматия. – Т. II [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/984/46984/23302/page44>
10. Портал правовой поддержки предпринимательской деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.businesspravo.ru/Docum/>
11. Совместное заявление о параметрах будущих сокращений ядерных вооружений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/abrolaw/10262>
12. Совместное заявление по химическому оружию между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/abrolaw/10260>
13. Совместное заявление Президентов России и Соединенных Штатов Америки в отношении Договора по противоракетной обороне [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/abrolaw/10261>
14. Совместное российско-американское заявление по европейской безопасности (Подписано в г. Хельсинки 21.03.1997) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/abrolaw/10259>
15. Sci-Book.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sci-book.com/vneshnyaya-politika/hartiya-rossiysko-amerikanskogo-partnerstva-37546.html>

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Д. С. Королюк – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РОЛЬ ЯДЕРНОГО ЧИННИКА У ВІДНОСИНАХ ІНДІЇ ТА ПАКИСТАНУ У ХХІ СТОЛІТТІ

*Роботу виконано на кафедрі
міжнародних відносин і регіональних
студій СХУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано ядерний чинник в Індо-пакистанському конфлікті на сучасному етапі та можливі загрози для міжнародної спільноти. З'ясовано загальні аспекти використання ядерної зброї Індією та Пакистаном і можливі наслідки застосування ядерної зброї двома країнами, темпи нарощення військової могутності двома сторонами.

Ключові слова: конфлікт, індо-пакистанська війна, збройне протистояння, ядерний арсенал.

Kulyk S. M., Koroliuk D. S. The Role of the Nuclear Factor in India-Pakistan Relationship to the XXI st Century. The nuclear factor in the Indo-Pakistani conflict at the present stage and possible threats to the international community are analyzed. It also describes the general aspects of the use of nuclear weapons by India and Pakistan and the possible implications of the use of nuclear weapons by the two countries, it also indicates the pace of build-up of military power by two parties.

Key words: conflict, indo-pakistani conflict, armed confrontation, nuclear weapon.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин глобального значення набуває інтенсифікація збройних конфліктів та можливих ядерних небезпек. Приклад такого конфлікту на південноазіатському субконтиненті – це проблема Кашміру у відносинах між Пакистаном та Індією, яка істотно впливає на безпеку в регіоні.

Мета дослідження – аналіз ядерного чинника у протистоянні Індії та Пакистану.

Виклад основного матеріалу. Індо-пакистанський конфлікт із його піввіковою історією сьогодні не дуже цікавить провідні держави світу, а питання пошуку шляхів його розв'язання відсутні в порядку денному впливових міжнародних організацій. Про те, що Індія й Пакистан фактично перебувають у стані неоголошеної війни, світова громадськість згадує тоді, коли Делі й Ісламабад сповіщають про випробування нових озброєнь, або коли чергові спалахи насильства в Кашмірі супроводжуються повідомленнями про десятки загиблих мирних жителів.

Професор А. Шароградський вважає, що головний осередок напруженості у світі сьогодні – це кордон Індії з Пакистаном: «Все частіше висловлюють побоювання з приводу можливості початку повномасштабної війни між двома ядерними державами. Тому наслідки застосування ядерної зброї в ході можливих військових дій будуть катастрофічними, не тільки для обох країн, а й для їхніх сусідів» [3]. Професор Нанзанського університету Р. Лім, аналізуючи можливі наслідки ядерного конфлікту між Індією та Пакистаном, зазначає, що «особливо катастрофічними ці

наслідки були б для країн Східної Азії, які залишаються потенційно вразливою частиною світу з огляду на те, що тут схрестилися інтереси усіх великих держав» [7, с. 48]. На думку автора, ядерний конфлікт між Індією й Пакистаном намагаються спровокувати терористи мережі «Аль-Каїда», щоб відвернути увагу Пакистану від афганських подій і спільного з Афганістаном кордону, де американські підрозділи, що ведуть операції проти решток «Аль-Каїди», потребують безперервної співпраці з пакистанськими силами.

Проблема Кашміру – це територіальна суперечка щодо приналежності території колишнього князівства Джамму і Кашмір між Республікою Індія та Ісламською Республікою Пакистан. Кашмір – старовинне князівство в Гімалаях, тепер – спірна територія, розподіл якої після розпаду Британської імперії не був закріплений жодними офіційними угодами. Зараз Кашмір розділений на індійський штат Джамму і Кашмір (10 млн жителів), самопроголошену незвану державу Азад Кашмір (населення – 3,6 млн осіб) й так звані північні території (мільйон мешканців), що перебувають під контролем Пакистану, та невеликий район під юрисдикцією Китаю, населений декількома тисячами осіб [2].

Індія та Пакистан заявили про рішучість розвивати свої ядерні програми у травні 1968 р., коли здійснили свої ядерні випробування. Відтоді військове протистояння Делі й Ісламабада отримало ще один важливий складник – до гонки звичайних озброєнь додалось ядерне протистояння. Ядерний чинник у Південній Азії став реальністю, тому обидві держави враховують наявність ядерної зброї у своєму стратегічному плануванні.

Ядерна проблема обох держав вже вийшла із регіонального на глобальний рівень. Ніяких офіційних заяв щодо планів та остаточних розмірів ядерних арсеналів з обох сторін не озвучено. На думку експертів, на сучасному етапі Індія й Пакистан мають від 100 до 200 одиниць ядерної зброї. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (SIPRI), Пакистан дещо випереджає за кількістю ядерних боєголовок Індію. Проте ці дані можуть не збігатися з реальними запасами ядерної зброї [4].

Ядерну зброю Індія створила на потужній науковій базі, опанувавши ракетно-ядерні технології самостійно. В країні працюють енергетичні наукові центри, радіохімічні заводи, що можуть виробляти збройний плутоній, ядерні реактори [6]. Ядерний потенціал Пакистану розвивається завдяки технічній і фінансовій допомозі Китаю, Саудівської Аравії, Північної Кореї та низки західних країн. Точна інформація про ядерний потенціал Індії та Пакистану відсутня. Згідно з підрахунками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, станом на січень 2014 р. Індія володіла приблизно 90–110 ядерними боєголовками, а Пакистан – 100–120 [2].

Небезпека XXI ст. полягає в тому, що на відміну від офіційних країн-членів ядерного клубу, ці держави нарощують ядерний потенціал. Боротьба за лідерство у Південній Азії спонукає Делі та Ісламабад до нарощування збройних сил. Оскільки території цих держав суттєво відрізняються за площею, Індія має ширші можливості для розташування військових об'єктів, натомість Пакистан будує їх близько до індійського кордону.

Так, за даними SIPRI у 2018 р., Індія, як вважається, має на озброєнні від 120 до 130 ядерних боєголовок, кількість яких помітно відрізняється від даних 2014 р. Країна активно розвиває свій ядерний арсенал. Одними з останніх досягнень стали успішні випробування міжконтинентальних ракет «Агни-5» та «Агни-6», які здатні доставити боезаряд на відстань 5000–6000 км. Наприкінці 2016 р Індія прийняла на озброєння свою першу атомну субмарину «Аріхонт», яка була виготовлена військовими силами Індії на судноверфі портового міста Вішакхапатнам. Також вона планує до 2019 р. закупити у Франції 36 бойових літаків «Рафаль», здатних нести ядерну зброю. Сьогодні країна має декілька старих літаків для цієї мети – французький «Міраж», англо-французький СЕПЕКАТ «Ягуар» та російський Су-30. Таким чином, в індійській

базі ядерної зброї перебуває найбільше наземних балістичних ракет, дещо менше підводних балістичних ракет та літаків [5].

Досягненням Індії у ракетній галузі стало створення спільно з Росією крилатої ракети РJ-10 «Брахмос». Протягом 2001–2003 рр. було проведено п'ять її випробувань. Дальність польоту ракети – 280 км, бойова частина важить до 300 кг і призначена для використання наземними, повітряними та морськими носіями. Завдяки тактико-технічним даним «Брахмос» військові сили Індії отримали значні додаткові ударні можливості, яким поки що Пакистан не може нічого протиставити.

Останнє успішне випробування модернізованої версії балістичної ракети меншої дальності «Agni-I», здатної нести ядерний боєзаряд, в Індії провели 30 жовтня 2018 р. Пуск ракети був здійснений із мобільної пускової установки, розміщеної на полігоні на о. Абдул Калам у Бенгальській затоці біля узбережжя штату Одіша. Балістична ракета «Agni-I», вагою 12 т, має дальність дії від 700 до 900 км. Її можна оснащувати як ядерною, так і звичайною боєголовкою вагою приблизно до однієї тони. Індія проводить успішні ядерні випробування значно частіше, ніж країна-суперник.

Пакистан має на озброєнні від 130 до 140 ядерних боєголовок. Свою ядерну програму країна почала розвивати після того, як в 1974 р. Індія провела перше випробування ядерної зброї. Пакистан постійно розширює свій арсенал, володіючи ядерними ракетами короткої та середньої дальності. Є інформація, що він розробляє міжконтинентальну ракету «Таймур» із радіусом дії 7000 км, а також має намір збудувати власну атомну субмарину. Літаки «Міраж» та F-16, які є в Пакистану, за чутками були модифіковані для того, щоб нести ядерне озброєння [6]. Тобто, у ядерній системі Пакистану теж переважають наземні балістичні ракети.

Щодо застосування ядерної зброї обома сторонами, ще у серпні 1999 р. опубліковано проект національної ядерної доктрини Індії, що припускає застосування зброї масового знищення. Країна розгляне можливість застосування ядерної зброї, якщо відбудеться атака на неї ядерною або хімічною чи бактеріологічною зброєю. Згідно з доктриною, рішення про завдання ядерного удару приймає уряд Індії. Ядерне командування складатиметься з політичного комітету на чолі з прем'єр-міністром та виконавчого комітету й воно має прийняти рішення про завдання ядерного удару. У заяві також підтверджують зобов'язання Індії щодо незастосування ядерної зброї першою, а також проти країн, які не мають зброї масового знищення [1]. Саме у цьому документі вперше офіційно заявлено про намір створити «ядерну тріаду» на основі мінімального достатнього стримування.

Натомість, керівництво збройних сил Пакистану практично не має оформленої ядерної доктрини, а також чіткого розуміння про параметри майбутніх сил стримування. Можливо, таке враження склалося внаслідок нестачі інформації, яку надає пакистанське військове відомство. Однак це не дає підстав характеризувати пакистанську ядерну програму як слабозрозвинену, хоча створює певні проблеми з її прогнозуванням.

Відомо, що 30 травня 2018 р. Індія та Пакистан домовилися повною мірою зберігати режим припинення вогню згідно з угодою про перемир'я від 2003 р. Ініціатором переговорів виступила пакистанська сторона, яка домовилась з індійською про стримування у випадку виникнення спірних питань, безпеку ядерних об'єктів та мир на території.

Отже, зараз Індія та Пакистан стримують свої сили. Але якщо враховувати всі зазначені вище чинники, то обмін ядерними ударами із застосуванням кожною стороною хоча б двох десятків зарядів вагою 150–200 кілотонн спустошить території з населенням 200–300 млн осіб, цілковито зруйнує слабозрозвинену комунальну й транспортну інфраструктуру, викличе епідемії, проблеми з мільйонами біженців. Можливість Індії протидіяти наслідкам ядерних вибухів майже в 10–15 разів нижча, ніж у промислово розвинених країнах. Пакистанський показник приблизно на тому ж

рівні й навіть нижчий через менший економічний і демографічний потенціал країни [5].

Ситуація в Південній Азії у XXI ст. характеризується ще однією безпрецедентною у світовій історії особливістю. А саме: ні Індія, ні Пакистан, володіючи ядерною зброєю й ракетними засобами її доставки, не мають поки що розвиненої інфраструктури для її застосування – систем дальнього виявлення, спостереження, наведення ракет за допомогою супутників. Немає в Південній Азії також систем попередження про ракетно-ядерний напад. Починаючи з 2005 р., спостерігається суттєве потепління в індійсько-американських відносинах. Однією з головних причин на користь «підтягування» Індії до режиму нерозповсюдження ядерної зброї є те, що її територія ніколи не була джерелом витоків ядерних матеріалів. Для Пакистану така аргументація непереконлива. Його іміджу у сфері нерозповсюдження зашкодило виявлення так званої «мережі розповсюдження». В 2002–2003 рр. з'ясувалося, що протягом багатьох років Пакистан був джерелом масштабних контрабандних поставок ядерних товарів і технологій – не лише подвійного, а й прямого військового призначення [7, с. 152]. Наприклад, у 1980 рр. такі поставки здійснювалися до Ірану, Північної Кореї та Лівії.

Висновки. Застосування Індією чи Пакистаном навіть одного атомного боєзаряду спричинить гуманітарну катастрофу у Південній Азії. Економіка, наприклад, Індії навряд чи витримає наслідки вибуху на території країни декількох, не кажучи вже про 120 ядерних зарядів. Тоді Пакистан, маючи ядерну зброю навіть у найменшій кількості, «вирівнює» повоєнну різницю у «вазі» з Індією. Для Пакистану межа таких збитків буде істотно нижча через значно меншу територію й менший економічний потенціал країни.

Джерела та література

1. Горобець І. Індія та Пакистан на межі XXI ст.: компаративний аналіз особливостей сучасного внутрішньополітичного становища / І. Горобець // Людина і політика. – 2000. – № 5. – С. 15–18.
2. Індійсько-пакистанський конфлікт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/890314.html>
3. Скосырев В. Индия превращается в крупную военную державу / В. Скосырев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ng.ru/world/2013-04-10/8_india.html
4. Топычканов П. Бомба против бомбы / П. Топычканов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nvo.ng.ru/armament/2013-03-15/1_bomb.html
5. Nuclear forces // SIPRI. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sipri.org/research/armaments/nuclear-forces>
6. Rashid A. Beware Pakistan's small nuclear weapons / A. Rashid [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pakistantoday.com.pk/2013/10/23/comment/beware-pakistans-small-nuclear-weapons>
7. The Politics of Nuclear Weapons in South Asia / ed. by B. Chakma. – Farnham : Ashgate Publishing, 2011. – 278 p.

ПОЛІТИЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З КРАЇНАМИ АФРИКИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **І. П. Мандрик** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості та тенденції розвитку політичного співробітництва ЄС з країнами Африки. Акцентовано увагу на основних напрямках політичного партнерства. Виділено основні етапи співробітництва та їх інституційне забезпечення.

Ключові слова: політичне партнерство, саміт, Спільна Стратегія Африки та ЄС.

Talabishko A.V. Political Partnership of the European Union With Africa Countries. The peculiarities and tendencies of development of political cooperation of the EU with the countries of Africa are considered. The emphasis is on the main directions of political partnership. The main stages of cooperation and their institutional consolidation are highlighted.

Key words: political partnership, summit, Africa Joint Strategy and EU.

Актуальність теми дослідження. Початком партнерства між Африкою та Європейським Союзом (ЄС) є Спільна стратегія Африки та ЄС, яка була підписана в 2007 р. Саме вона поставила відносини між ЄС та Африкою на більш офіційну основу, відмовившись від моделі донорів на довгострокове співробітництво щодо спільно визначених, взаємних та взаємодоповнюючих інтересів. Тому дослідження політичного співробітництва між ЄС та країнами Африки є досить актуальним.

Метою публікації є дослідження співробітництва між ЄС й африканськими країнами в політичній сфері та його інституційного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. У світі, який постійно змінюється, одна справа незмінна: Африка й Європа залишаться найближчими сусідами один одного. 54 суверенні країни Африки та 28 держав-членів Європейського Союзу мають спільне сусідство, історію та майбутнє [1, с. 3].

Саме у цьому дусі африканські та європейські лідери, а також президенти континентальних інститутів об'єдналися на Лісабонському саміті в грудні 2007 р., щоб встановити свої відносини на новій основі та створити партнерство між Африкою й ЄС (JAES), засноване на сильному політичному співробітництві та тісному співробітництві у ключових сферах [2, с. 553].

Прийняття JAES у 2007 р. заклало основу для стратегічного партнерства на обох континентах, доповнюючи та додаючи значення існуючих рамок. У цьому документі розглянуті міжрегіональні відносини між ЄС та Африкою, починаючи з короткої історії відносин країн ЄС й Африки та огляду різних регіональних інтеграційних рамок в Африці. Це правові та інституційні рамки співробітництва ЄС з Африканським Союзом та різними регіональними економічними співтовариствами. Згодом розглядаються інструменти співпраці з акцентом на політичний діалог, торгівлю, інвестиції та фінансування.

Через десять років після прийняття Спільної стратегії Африки та ЄС (JAES) Міністерська конференція країн Африканського Союзу та ЄС у Римі в липні 2017 р. зробила крок уперед до партнерства між Африкою й ЄС. Відповідно до JAES було

запроваджено нову логіку відносин між ЄС та Африкою, де політичний діалог використовується як інструмент розвитку. Зустріч у Римі дала перелік конкретних та реалістичних результатів [3].

Метою цієї Спільної Стратегії є розбудова відносин між Африкою й ЄС до нового, стратегічного рівня зі зміцненням політичного партнерства. Співробітництво буде засноване на євроафриканському консенсусі щодо цінностей, загальних інтересів та спільних стратегічних цілей. Це партнерство має прагнути до подолання розколу між Африкою та Європою через зміцнення економіки, співпраці й сприяння сталому розвитку на обох континентах, безпеці, процвітання, солідарності та людській гідності. Ця Спільна Стратегія, яка забезпечить загальну довгострокову основу для відносин між ЄС та країнами Африки, буде здійснюватися за допомогою послідовних короткострокових планів дій та розширення політичного діалогу на всіх рівнях, що призведе до конкретних результатів у всіх сферах партнерства [4].

Це двостороннє партнерство та його подальший розвиток керуються фундаментальними принципами єдності Африки, взаємозалежністю між Африкою та Європою, спільною політичною відповідальністю, повагою до прав людини, демократичних принципів і верховенства права, а також права на розвиток. У світлі цього нового партнерства обидві сторони також зобов'язуються посилити узгодженість й ефективність діючих угод, політики та інструментів.

Партнерство також регулюється зміцненням політичного діалогу, координуванням і спільною відповідальністю у цьому двосторонньому співробітництві та глобальних питаннях, солідарністю та взаємною довірою, рівністю й справедливістю, загальною та людською безпекою, повагою до міжнародного права та угод, гендерною рівністю та недискримінацією й, що найважливіше, носить довгостроковий підхід [1, с. 20].

Для досягнення цих фундаментальних цілей країнам Африки й ЄС потрібно спільно вирішувати низку ключових політичних проблем, які є важливими для успіху нового партнерства, у тому числі:

- відійти від традиційних відносин і створити справжнє партнерство, яке характеризується рівністю та прагненням до спільних цілей;
- спиратися на позитивний політичний досвід та уроки, отримані в результаті минулих відносин;
- співпрацювати для поступової адаптації відповідної політики та законодавчої й фінансової діяльності, а також запроваджувати відповідні інструменти та механізми співробітництва до потреб і цілей партнерства;
- забезпечити двосторонні відносини, діалог та співпрацю між однією чи кількома європейськими й африканськими країнами, які сприяють досягненню поставлених цілей у цій Спільній Стратегії;
- інтегрувати в порядок денний загальні відповіді на глобальні виклики й зміцнювати політичний діалог і співпрацю в багатосторонньому контексті.

Партнерство Африка–ЄС зосереджується переважно на співпраці на політичному рівні й, зокрема, на взаєминах між Європейським та Африканським Союзом. Таким чином, воно доповнює існуючі рамкові угоди ЄС з країнами Африки, що розміщені в південній частині Сахари, та співробітництво ЄС на двосторонньому та регіональному рівнях.

Таким чином, Партнерство між Африкою й ЄС із його континентальним підходом є основним інструментом політичного діалогу та співпраці й доповнює існуючі відносини між країнами ЄС та африканськими країнами.

Стратегія Африки та ЄС доповнює існуючі механізми співпраці між Африкою на південь від Сахари та ЄС. Необхідно підкреслити, що цей рівень співробітництва між Африкою й ЄС переважає всі існуючі напрями співпраці на місцевому політичному та регіональному рівнях. Основні переваги такого співробітництва:

- партнерство в глобальному контексті шляхом спільного вирішення глобальних загальних проблем, таких як зміна клімату, захист навколишнього середовища або мир і безпека. Через спільні позиції Африка й Європа мають більше ваги на глобальних форумах;

– розширення співробітництва між Африкою та ЄС у перспективних сферах, що представляють загальний інтерес, таких як управління та права людини, торгівля й регіональна інтеграція, енергетика, кліматичні зміни, міграція, мобільність і зайнятість, наука, інформаційні та комунікаційні технології й космічні програми;

– партнерство забезпечує ефективну участь громадянського суспільства та приватного сектора й надає прямі вигоди африканським та європейським громадянам [2, с. 553].

Африка продовжує свою політичну інтеграцію на континентальному рівні. З часу заснування Організації Африканського Єдності (ОАЄ) 50 років тому, а тим більше з часу створення Африканського Союзу (АФ) у 2002 р., Африка побудувала континентальні інститути та встановила амбіційні ініціативи у багатьох ключових галузях, які важливі для розвитку Африканського континенту й становлять інтерес із боку ЄС. У цьому контексті розвиток відносин стало пріоритетом для обох сторін [3].

Висновки. Отже, підписання спільної Стратегії між Африкою й ЄС у 2007 р. заклало основу для стратегічного партнерства між двома континентами, яке в наступні роки значно розширилося.

Джерела та література

1. Подбиралин А. В. Соотношение факторов экономического развития стран с низким доходом (на примере африканских стран) / А. В. Подбиралин. – М., 2009. – 28 с.

2. Conrad Rein. The European Union and the African Union: A Strategic Partnership? / Rein Conrad // European Foreign Affairs Review. – 2015. – № 20. – Is. 4. – P. 553–571.

3. Euro-African Partnership for Migration and Development. Rabat Declaration [Electronic resource]. – Mode of access : [http://www.caritaseuropa.org/module/FileLib/060712Rabat Declaration.pdf](http://www.caritaseuropa.org/module/FileLib/060712Rabat%20Declaration.pdf)

4. The implementation of the joint Africa Europe strategy: Rebuilding confidence and commitments on 9th January 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/jaes_study_/jaes_study_en.pdf.

УДК 341.232(8-6+0.61ЄС)

Ю. С. Голотюк – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ: ПОЛІТИКО-РЕГІОНАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто тенденції розвитку політичного та регіонального співробітництва Європейського Союзу з країнами Латинської Америки. Акцентовано увагу на основних напрямках співробітництва (демократія та права людини, міжнародна безпека й боротьба проти тероризму, боротьба проти поширення наркотиків тощо). Виділено основні етапи співробітництва та їх інституційне забезпечення.

Ключові слова: політичне співробітництво, саміти ЄС–Латинська Америка, регіональне партнерство.

Holotiuk Yu. S. European Union and Latin America: Political-Regional Partnership. The development of political and regional cooperation between the European Union and Latin America are considered in the paper. The emphasis is made on the main areas of cooperation (democracy and human rights, international security and the fight against terrorism, the fight against the spread of drugs, etc.). The main stages of cooperation and their institutional background are highlighted.

Key words: political cooperation, EU-Latin America summits, regional partnership.

Актуальність теми дослідження. Початком стратегічного партнерства Європейського Союзу (ЄС) та країн Латинської Америки й Карибського басейну (ЄС–ЛАКБ) можна вважати першу зустріч на вищому рівні, яка пройшла в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) в 1999 р. Представники двох регіонів підтвердили, що є природними союзниками, яких пов'язують міцні історичні, культурні та економічні зв'язки [3, с. 53]. Тому дослідження співробітництва Європейського Союзу та країн Латинської Америки у політичній сфері є досить актуальним.

Метою публікації є дослідження політичного співробітництва між Європейським Союзом і країнами Латинської Америки. Згідно з поставленою метою вирішувалися такі **завдання**:

- розглянути тенденції розвитку політичного та регіонального співробітництва ЄС з країнами Латинської Америки;
- визначити основні напрями співробітництва ЄС–Латинська Америка;
- виділити основні етапи політичного співробітництва та їх інституційне забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Можна виділити кілька пріоритетних цілей і напрямів політичного співробітництва ЄС та Латинської Америки, які були сформульовані Єврокомісією в програмі співпраці з Латинською Америкою [1, с. 8]:

- надання інституційної допомоги, спрямованої на розвиток демократії в країнах Латинської Америки;
- боротьба з бідністю та соціальною нерівністю;
- створення економічної й фінансової основи для економічних реформ і підвищення конкурентоспроможності країн Латинської Америки.

ЄС підтримав серію політичних діалогів на такі теми, як консолідація демократії, процеси примирення конфліктуючих сторін у регіоні, боротьба проти наркотиків, регіональна інтеграція, розвиток економічних і комерційних зв'язків, питання безпеки [3, с. 21].

Формат політичного діалогу ЄС з Латинською Америкою формувався поступово протягом тривалого часу й включав на кожному етапі нові теми та напрями. Апогеєм політичного діалогу стали зустрічі на вищому рівні глав держав й урядів двох регіонів. Станом на вересень 2018 р. відбулося вісім зустрічей: Ріо-де-Жанейро (1999), Мадрид (2002), Гвадалахара (2004), Відень (2006), Ліма (2008), Мадрид (2010), Сантьяго-де-Чілі (2013), Брюссель (2015) [2, с. 67].

Слід зазначити, що політичний діалог отримав додатковий імпульс у період, коли Іспанія була головою ЄС (1-е півріччя 2002 р.). Іспанія не тільки висувала теми Латинської Америки як пріоритетні для ЄС, а й знову підтвердила свою роль як головного європейського учасника діалогу, своєрідного «каналу зв'язку між ЄС й Латинською Америкою». Головними пунктами порядку денного саміту в Мадриді стали такі питання:

- демократія й права людини;
- міжнародна безпека та боротьба проти тероризму;
- боротьба проти поширення наркотиків і пов'язаних із цим злочинів, включаючи торгівлю зброєю;
- світова економіка, фінансування розвитку, інформаційне співтовариство [4].

Широкий спектр важливих угод ЄС з країнами й групами країн регіону, у тому числі угоди про асоціацію з Чілі та Мексикою можна вважати результатом великої

роботи з підтримки політичного діалогу. Зустріч на вищому рівні в Сантьяго-де-Чілі у січні 2013 р. одночасно стала першою зустріччю на вищому рівні Європейського Союзу та співтовариства країн Латинської Америки й Карибського басейну (CELAC). Новий формат саміту дав змогу главі Держради Куби Раулю Кастро вперше брати участь у його роботі й разом із лідерами ЄС обговорювати всі питання двосторонніх відносин Латинської Америки й Європейського Союзу [2, с. 68]. Поза всякими сумнівами, участь кубинського лідера у цьому форматі сприяла налагодженню більш тісних відносин між Кубою й країнами ЄС, вирішенню політичних і торговельно-економічних проблем.

Поряд із діалогом на рівні ЄС – Латинська Америка, можна виділити декілька самостійних діалогів, які відрізняються тематикою та колом учасників усередині субрегіонального поділу країн Латинської Америки. Це, передусім, діалог Європейського Союзу з такими регіональними групами, як «Група Ріо», «Діалог Сан-Хосе», «Діалог із Андським співтовариством», «Угода по співпраці з МЕРКОСУР» [1, с. 18].

Хоча «Група Ріо» юридично не оформлена як міжнародна організація, вона перетворилася в найширший форум Європейського Союзу з Латинською Америкою. З тих пір були обговорені теми, що стосуються безпеки, освіти, навколишнього середовища, комерційних зв'язків, боротьби проти наркотиків тощо [1, с. 37]. На сьомій зустрічі міністрів (Сан-Паулу, 1994 р.) відбувся якісний прогрес у міжрегіональному діалозі, оскільки було прийнято заяву про асоціацію, яка визначила відносини між двома регіонами.

Необхідність посилити співпрацю в соціальній сфері та в галузі охорони навколишнього середовища була підкреслена на сьомій зустрічі (Нордвейк, 1997 р.). На восьмій зустрічі (Панама, 1998 р.) було знову наголошено на важливості підтримки освіти, розвитку людського потенціалу та боротьби проти наркотиків на основі солідарної відповідальності. На десятій зустрічі (Сантьяго-де-Чілі, 2001 р.) зачіпалася тема розвитку інформаційного суспільства та розвитку нових комп'ютерних технологій, стимулювання міжрегіональної співпраці у цій галузі [2, с. 57].

На XVII Конференції (Гватемала, 2001 р.) ЄС запропонував додати до головних цілей співробітництва:

- подолання уразливості до природних лих у Центральноамериканському регіоні (в рамках спеціального плану);
- зміцнення демократії та її інститутів;
- підвищення громадської безпеки в Гватемалі й Сальвадорі, професійного рівня персоналу для забезпечення безпеки громадян і захисту прав людини, відновлення довіри населення;
- підтримка ініціативи «Центральна Америка: територія вільна від малих озброєнь», відповідно до директив Організації Об'єднаних Націй [2, с. 60].

Політичний діалог між Андським співтовариством й ЄС набув формального характеру разом із підписанням Спільної заяви в червні 1996 р. у Римі. Одна з важливих тем цього діалогу – боротьба проти виробництва та розповсюдження наркотиків. Друга важлива тема – заохочення торгових зв'язків між двома регіонами [4, с. 37].

Прохання Колумбії включити Революційні збройні сили Колумбії (FARC) до списку терористичних організацій стала можливою в період головування Іспанії в ЄС. У червні 2002 р. міністри закордонних справ ЄС включили FARC до списку організацій, до яких можуть застосовуватися обмежувальні заходи з боку ЄС в рамках антитерористичної кампанії.

Рамкову угоду щодо співпраці між МЕРКОСУР і ЄС було підписано в грудні 1995 р. з метою створити «асоціацію політичного й економічного характеру». Угода відкрила додаткові можливості для розвитку зв'язків між Латинською Америкою й Європейським Союзом, створила додаткові умови для політичного діалогу на рівні президентів країн, міністрів, експертних груп, а також для обговорення питань торгівлі, науково-технічного та економічного співробітництва.

На зустрічі в Мадриді (17 травня 2002 р.) були поставлені нові завдання в загальних інтересах і відповідно до міжнародної ситуації, включаючи права людини, сталий розвиток, боротьбу з тероризмом й організованою злочинністю [3, с. 89].

Значною мірою зміцненню політичного діалогу Європейського Союзу з регіональними латиноамериканськими організаціями сприяє та обставина, що ЄС користується статусом постійного спостерігача при Організації Американських держав (ОЕА), Економічної Латиноамериканської Системи (SELA) та Латиноамериканської Асоціації Інтеграції (ALADI) [2, с. 33]. Політична взаємодія між континентами органічно доповнюється діалогом із громадянським суспільством у країнах Латинської Америки.

Висновки. Отже, співробітництво між ЄС та країнами Латинської Америки в політичній сфері стосується, передусім, питань надання інституційної допомоги, спрямованої на розвиток демократії в країнах Латинської Америки; боротьби з бідністю та соціальною нерівністю; створення економічної й фінансової основи для економічних реформ і підвищення конкурентоспроможності країн Латинської Америки. Політичний діалог із вищезазначених питань відбувається через зустрічі глав держав й урядів країн-членів ЄС і Латинської Америки, а також через співпрацю Європейського Союзу з такими групами держав, як «Група Ріо», «Діалог Сан-Хосе», «Діалог із Андським співтовариством», «Угода по співпраці з МЕРКОСУР».

Джерела та література

1. Стрелков А. А. Демократия или практический интерес: политика Европейского Союза в отношении стран АКТ / А. А. Стрелков // Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – № 6. – С. 57–72.
2. Сударев В. П. Левый поворот в Латинской Америке / В. П. Сударев. – М. : ИЛА РАН, 2015. – 216 с.
3. Черненко І. Ліворуч! Політичні тенденції Латинської Америки / І. Черненко // Політика і час. – 2007. – № 5. – С. 20–58.
4. Cervo Amado Luiz. Brazil's rise on the International scene: Brazil and the World / Amado Luiz Cervo // Revista Brasileira de Política Internacional. – 2016. – Vol. 53. – P. 12–89.

UDK 94(560)

O. A. Matiyuk – 4th-year Student of the International Relations Faculty of Lesya Ukrainka Eastern European National University;
E. V. Vozniuk – Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the International Relations and Regional Studies Department of Lesia Ukrainka Eastern European National University

THE KURDISH ISSUE WITHIN TURKEY'S POLICY

The work is done at the Department of International Relations and Regional Studies, Lesya Ukrainka Eastern European National University

The conceptual foundations of the Turkish government's policy regarding the Kurdish issue are defined. The external influence on the development of the problem is highlighted. The solutions to the problem are outlined.

Key words: Kurdish issue, Kurdish problem, Turkish government.

Матіюк О. А., Вознюк Є. В. Курдське питання у політиці Туреччини. Визначено концептуальні засади політики турецького уряду щодо курдського питання. Висвітлено зовнішній вплив на розвиток проблеми. Окреслено шляхи вирішення питання.

Ключові слова: курдське питання, курдська проблема, турецький уряд.

Relevance of the topic. The issue of the acquisition of national independence by the Kurdish people and their own statehood are becoming the most acute in the Middle East and this issue is one of the main factors of instability in this region. The Kurdish movement is also a serious destabilizing domestic political phenomenon for a number of countries, especially for Turkey.

The purpose of the study is a detailed and comprehensive analysis of the Kurdish issue in Turkey's policy. Within the framework of the goal, the following tasks were highlighted: to determine the conceptual basis of the policy of the Turkish government on this issue; to determine the external influence on the solution of the problem; to identify ways of solution the problem.

Presentation of the main material and the substantiation of the research results. In modern international relations, and especially at the turn of the XX–XXI centuries, in the conditions of great geopolitical changes, inter-ethnic or ethno-political conflict has become quite a traditional phenomenon in the political life of many countries. In recent years the problems of national relations, ethno-confessional conflicts and associated hotbeds of tension have attracted increased attention of the world community, including scientists, politicians, military political scientists, historians, and others. The Kurdish question is quite complex and very confusing in the modern system of international relations, which represents a whole complex of complicated tasks.

The great attention to this problem is explained by the fact that the Kurds are striving for national self-determination and it does not find the corresponding desire to solve the issue politically both among the leadership of the states that divided Kurdistan and the «big political players» of the world community, who continue to adhere to the policy of double standards regarding Kurdish question. This is the reason to speak of a problem that has no solution in the short and medium term. The development of events in and around the Turkish Kurdistan contributes to the further internationalization of the Kurdish issue; in the current world order in the world this important factor can play a crucial role in the search for a solution to the Kurdish national problem, which puts a topic of special urgency.

One of the main obstacles to a democratic solution of the Kurdish issue in the country is that the views of the majority of Turkish citizens are rather conservative on the prospects for liberalizing relations with the Kurds. Most Turks believe that PKK's imprisoned leader, Abdullah Ocalan, is a terrorist who deserves the death penalty. According to a survey of Turkish residents on one of the Internet sites in 2000, only 49 % of them consider the existence of a legitimate Kurdish opposition in the country, while 46 % of respondents opposed the existence of ethnic-based parties. The distrust of Kurdish nationalists is reflected in the sad experience of the nearly twenty-year war in the southeast with Kurdish rebels. Many Turkish citizens hold rather conservative view son inter-ethnic problems in the country, considering that recognition of the multi-ethnic character and the existence of Kurdish nationalism in the country is a sign of weakening Turkish national unity [3].

In general, Turkish nationalism is forced to undergo a transformation, correlating with the ideological and political views of Europe, where Turkey is striving with all its might to enter. Perhaps, the current leadership of the country is also aware of this, trying to form in the country an opinion about the need for democratic coexistence of various ethnic groups with their nationalistic views, as well as a more tolerant attitude to various political views and aspirations. Along with the abolition of the state of emergency in all regions of the southeast, since 2004, seminars and training programs have been held in the country for

state and judicial officials and internal security agencies on democratization and ensuring human rights in the country and in the southeast region [1].

In July 2003, in Ankara, even the first scientific symposium on the problem of the Kurds was held, where representatives of all political parties in the country were invited. True, not all were represented, but mostly the opposition. Nevertheless, this suggests that the problem of resolving this ethnic national problem has moved off dead center [4].

It should be noted that immediately after the Brussels 2004 conference, Turkey, which at that time had already lifted the ban on the use and teaching of the Kurdish language, as well as the Kurdish radio and television broadcasting, made further concessions. The main factor affecting the softening of the government's positions on the Kurdish issue was the position of European human rights organizations, which tightly linked Turkey's accession to the EU with the democratization of its position on the Kurdish issue [2].

In December 2004, well-known Kurdish human rights activist Leyla Zana, as well as former members and founders of the pro-Kurdish Democratic People's Party, such as Hatip Dicle, Ahmet Turk and other Kurdish activists convicted 10 years ago for propaganda of Kurdish nationalism, were released from prison in 2004 [4].

The main task for Turkey is to create an image of the democratic coexistence of parties of different views, including the nationalist sense. In August 2005, during a trip to Diyarbakir, Prime Minister Erdogan officially acknowledged the existence of the Kurdish issue in Turkey. It was a rather bold, but at the same time extremely important step. Prior to this, in Turkey, which for a long time pursued a chauvinistic policy towards nationalist-minded Kurds, recognized the fact of the existence of the Kurdish people in the country [7].

It should be understood that in the arsenal of the Turkish ruling circles, there are still political opportunities to solve a long and very dangerous problem, which for some time more and more ceases to be purely Turkish. Thus, a quick solution to the Kurdish problem can significantly affect the choice of ways to lay strategic pipelines; in the new century a large part of the world's population will be supplied with energy. Turkey has long dreamed of turning the country into a connecting element between Eastern and Western civilizations, the revival of the «silk or oil» route from Asia to Europe. On this occasion, we have to note that it is this factor that becomes decisive in solving the Kurdish problem, as well as its aggravation. The favorable economic-geographical and strategic position of Kurdistan is the basis on which the essence of politics lies, with echoes of the traditional policy of pan-Islamism and pan-Turkism playing a significant role [5; 6].

At the present stage, an important factor contributing to the possibility of solving the Kurdish problem is Turkey's aspiration to join the European Union. For a long time, this foreign policy vector of Turkey remains unfulfilled for a number of reasons, including the need for political democratization of the country: ensuring informational openness and freedom of speech, respect for human rights and the rights of national minorities.

Peaceful resolution of the Kurdish issue is possible in the near future. This can be positively affected by the fact that a significant part of the Kurdish population of Turkey does not require independence, but it seeks only recognition of the Kurdish identity, ensuring the rights of the Kurds and preventing persecution and forced assimilation of the Kurdish people. This position is expressed by the leaders of the PKK, stating that they seek only recognition of the existence of the Kurds, their cultural and political rights and the construction of a democratic state of law in Turkey.

Findings. So, among the large number of ethnic political conflicts, the Kurdish problem occupies a prominent place. The desire of the Kurdish people to become a full participant and subject of all major international processes in the Middle East region, as well as to play a role corresponding to their size and potential in the international arena, affects the global geopolitical interests of the major world powers and serves as a catalyst for tensions between countries that seek to divide the Kurdistan territory. Therefore, at the present stage, an important factor for its settlement is its internationalization and the

heightening interest of other states in it because of the possibility of a threat to international peace and security.

References

1. Аджиев А. Г. Процесс вступления Турции в ЕС и Копенгагенские критерии / А. Г. Аджиев // Современная Турция: проблемы и решения : сб. стат. – М., 2006. – С. 120–128.
2. Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Bjezinski.Velyka-shahivnytsia.pdf>
3. Вертяев К. В. Курдский вопрос в политике Турции (конец XX – начало XXI века) / К. В. Вертяев. – М. : Ин-т Ближнего Востока, 2007. – 252 с.
4. Гасратян М. А. Курдская проблема в Турции (1986–1995) / М. А. Гасратян. – М. : Ин-т востоковедения РАН, 2001. – 236 с.
5. Дибо Кава Юсеф. Курдский вопрос в международных отношениях на Ближнем и Среднем Востоке (1918–1990-е гг.) : дис. ... канд. истор. наук / Кава Юсеф Дибо. – Минск, 1999. – 113 с.
6. Егоров В. К. Курдский фактор во внешней политике Турции / В. К. Егоров // Курдский вопрос в Западной Азии в начале XXI столетия : сб. стат. – М. : Ин-т Ближнего Востока, 2006. – С. 208–219.
7. Захарова М. В. Курдская проблема в Турции / М. В. Захарова // Актуальные проблемы современности. – М., 2003. – № 3. – С. 63–86.

UDK 327(569.1)

N. I. Dzhygaliuk – 4th year student of the Faculty of International Relations of Lesya Ukrainka Eastern European National University

SYRIA'S FOREIGN RELATIONS WITH NEIGHBORING STATES

The work was done at the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University

Scientific supervisor: E. V. Vozniuk – Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University

The article analyzes the peculiarities of the formation and development of Syria's international relations with neighboring countries. The direct foreign interference in the intensification of the civil war in the country is emphasized. The main reasons for the development of conflict situations in which Syria has played a direct role are revealed.

Key words: international relations, Syria, neighboring countries, conflict, civil war, terrorism.

Джигалюк Н. І. Міжнародні відносини Сирії з сусідніми країнами. Проаналізовано характерні особливості становлення та розвитку міжнародних відносин Сирії із країнами-сусідами. Наголошено на прямому іноземному втручанні у розпалюванні громадянської війни в країні. Розкрито основні причини розвитку конфліктних ситуацій, у яких Сирія відіграла безпосередню роль.

Ключові слова: міжнародні відносини, Сирія, країни сусіди, конфлікт, громадянська війна, тероризм.

The analysis of Syria foreign relations formation starts with – it's a Mediterranean country, located in the heart of the Middle East, where the interests of East and West are met each other. Syria is located in the East Coast of the Mediterranean. It borders with Turkey in the north, Iraq in the east, Jordan, Israel and Palestine in the south. The western tip of the country is bordered by Lebanon and is washed by the Mediterranean Sea.

Syria's foreign relations with Turkey. Syria was under Ottoman rule from early 16th century until the end of WWI. In the interwar years Syria was under French administration, mandated by the League of Nations, which in 1938 allowed Turkey to annex the majority-Arab Alexandretta (Hatay) province, a painful loss Syria has always bitterly contested.

Relations remained tense after Syria had won independence in 1946, regardless of who sat in power in Damascus. Lately tensions were even stronger due to Turkey's membership in NATO, alliance with the US and military cooperation with Israel. Syria reacted with becoming the closest Arab ally of Soviet Union.

Besides, Syria has complained that Turkey's massive development program for the border region («Southeastern Anatolia Project»). Turkey built dams in the Euphrates-Tigris Basin, power plants and irrigation systems, which turned out for Syria in decreasing of precious water resources and problems for agriculture consequently [7].

Another issue was Syria's support for Kurdistan Workers Party (PKK). Syria's Hafez al-Assad (1970–2000) backed the PKK, a separatist movement fighting for independence of Kurdish regions from Turkish rule just to get one more leverage on Turkey [5]. The PKK issue brought the two countries to the brink of war in the 1990s, before Syria defused the tension in 1998 by kicking out Abdullah Ocalan, the PKK leader it had sheltered.

The outbreak of the anti-government uprising in Syria in 2011 put an abrupt end to a short-lived Ankara-Damascus friendship. Ankara hedged its bets on Syria's opposition, offering shelter to leaders of the Free Syrian Army who also were fighting with Kurds. Turkey's decision was partly dictated by its regional image, so carefully nurtured by Erdogan's government: a stable and democratic state, ruled by a moderate Islamist government that offers a model of a progressive political system for other Muslim countries [2].

So, Turkish-Syrian relations shifted back to the old patterns of confrontation. Ankara fears the chaos next door, but remains reluctant to send its troops into the most intractable crisis point to have emerged from the Arab Spring.

Syria–Iraq. The aftermath of the 1967 Arab-Israeli War is point of beginning of Iraq-Syria relations general history. The two separate Baath parties of Syria and Iraq were the product of a split within the socialist pan-Arabism movement (for creation of an unified Arab state).

Relations quickly deteriorated after Syria ceased battling the Israelis and instead accepted United Nations Resolution 338, which brought about a ceasefire and essentially ended the 6-Days war. The fact, that Syrian and Turkish dams reduced the flow of the Euphrates River into Iraq also had a negative impact.

After the Iran-Iraq War ended in August 1988 as a result of a UN Security Council ceasefire, Iraq focused its attentions on opposing Syria's continued troop presence in Lebanon. Baghdad sought to isolate Damascus at the 1989 Arab League Summit by calling for its withdrawal from Syria in favour of a combined Arab peace force. Besides, Iraq provided Lebanese militia with weapon to put the Syrian Army in Lebanon under pressure.

Annexation of Kuwait in 1990 by Iraq put pan-Arabism ideology under reconsideration by the Syrian side. That resulted in joining the US-led coalition and sending troops in favor of Kuwait. Only after ending of the Gulf War the bilateral relations started to improve gradually – negotiations took place about trading [1].

As the century came to an end, bilateral relations gradually improved. In October 2000, in a goodwill gesture, Syria sent its first plane to Iraq in almost 20 years. It brought doctors, nurses, officials and 10 tons of humanitarian and medical aid. Iraqi-Syrian ties

thawed so substantially that on March 2001 the US even expressed worries that Syria could undermine its efforts to isolate Saddam's regime and keep him weak militarily.

Less than a year after the September 11, 2001 terrorist attacks on the US, and the beginning of the subsequent American war in Afghanistan, President George W. Bush lumped Syria together with Iraq in his controversial «Axis of Evil» speech. Bashar al-Assad opposed the ensuing Iraq War. His regime felt threatened, given a lot of rhetoric coming from Washington that indicated that the same fate could soon have befallen his regime.

Upon the onset of the US invasion of Iraq in 2003, several jihadists in Syria crossed the border into Iraq to fight the Americans. By many accounts, the Syrian regime facilitated this, releasing many known jihadists from jails and sending them over the border.

Five years later, the US reduced the number of troops it had in Iraq from a peak of 180 000 in the 2007 surge period and in December 2011 officially withdrew every last remaining regular soldier from the country. By this point, Syria had descended into chaos as a result of Assad's brutal response to the uprising against him which began in March 2011, sparked by the region-wide Arab Spring.

The Islamic State group used the large parts of Syria it managed to seize in 2013 as a springboard to invade one-third of Iraq, infamously capturing the country's second city, Mosul, in June 2014 and declaring its self-styled caliphate.

Iraq, primarily with the help of the United States-led multinational coalition, managed to wrest control of Mosul back from Islamic State by July 2017. The Iraqi Air Force has also bombed IS targets in Syria, claiming each time it did so in full coordination with Damascus. Today, shortly after Assad made his recent comments about improving bilateral relations, Iraq is once again devoting resources to secure its border amid an uptick of IS attacks from Syria. The US-backed Syrian Democratic Forces (SDF), which currently controls large swathes of the Syrian border, has recently suffered heavy casualties and major setbacks in their efforts to rout well-entrenched IS forces from their remaining border redoubts.

Despite all this, Damascus is downplaying the seriousness of the security situation along the border. In October it spoke of «speeding up» the reopening of its border crossings with Iraq. For its part, Baghdad has reiterated its opposition to Syria being isolated and even says it will advocate for readmitting Syria into the Arab League.

Therefore, all of this indicates that relations between Iraq and the Syrian regime remain cordial, and may grow closer in the near future. However, if history is to serve as any indicator, relations between the two have long proven anything but predictable.

Syria–Jordan. Jordan and Syria gained independence in 1946. For most of their history, the relations between the two countries were difficult, both countries only cooperated occasionally and mainly in the context of a dispute with Israel, to which both were hostile. Although both countries fought against Israel in the First Israeli-Arab war, in Damascus the threat from Amman was considered more serious than the problem of the Jewish presence in Palestine. The king of Jordan, ruling since 1952, Hussein and the power elite around him were pro-Western, while in Syria in the same decade the influence of the left grew.

In the years of United Arab Republic (1958–1961), the Syrian security services tried to destabilize the situation in Jordan through acts of sabotage and assassinations. Further deterioration of mutual relations resulted in the takeover of power in Syria by the Baas party, proclaiming socialist and pan-Arab slogans, and then taking over the rule in Damascus through the radical wing of that party [3]. Nevertheless, in 1967 Jordan decided together with Egypt and Syria to take part in the next war with Israel, which ended with the defeat of the Arab coalition.

In the 1980s, Jordan assisted the Syrian Muslim Brothers, carrying out sabotage activities, and then also armed ones, against the authoritarian and secular governments of the Baath party with Hafiz al-Assad. In subsequent years, Jordan strengthened its cooperation with the United States, and in 1994 signed a peace treaty with Israel. Syria at

the same time was considered by the US as a state supporting terrorism; it remains unfriendly to foreign policy in foreign policy and receives Russian assistance.

Syria in the 1950s collaborated with revolutionary Egypt, and in 1956 established diplomatic relations with the Soviet Union and began to receive military assistance from it. In turn, the political elites of Jordan and King Hussein in the 1950s were sympathetic to Great Britain and the United States.

Both countries in 1991 took part in a peace conference in Madrid, which was also attended by an Israeli and Lebanese delegation; part of the Jordan delegation were representatives of Palestinian organizations. In subsequent years, Jordan strengthened its economic cooperation with Israel, while Syria continued to regard it as hostile.

To conclude, at the beginning of the 21st century, the Jordanian-Syrian relations, although not openly hostile, remained difficult due to the different geopolitical orientation of both countries. Jordan remained an ally of the United States, while Syria was among the states supporting terrorism. After the outbreak of the civil war in Syria, Jordan took a moderately favorable position to overthrow the rule of Bashar al-Assad and unofficially supported the opposition.

Syria–Israel. Since the very beginning of Israel's establishment as an independent state, the two countries had very strained relations. Syria still does not recognize Israel and its citizens' passports and have mutual restriction regarding entry of citizens. Syria took part in the Arab attack on Israel, although it was unprepared for it. The actual participation of Syria in the war ended in defeat, largely due to shortages in equipment and supplies.

Since the March 8, 1963, the Baath Party's Military Committee, conducted a coup d'état in Syria. The doctrine of the Baath party, proclaiming, among others Pan-arabian slogans favored Syria's continued taking of an unambiguously anti-Israeli position. In 1966 radicals held a second coup d'état in Syria. After this event, the fight against Israel was considered the most important task of Syrian foreign policy, and armed Palestinian formations began to receive assistance from Damascus on an unprecedented scale [6].

On June 5, 1967, the Israeli Air Force won a total victory over the surprised Syrian air forces. On 8 June, Syria accepted the ceasefire, responding to the call of the UN Security Council. Nevertheless, on 9 June, Israeli Defense Minister Mosze Dajan ordered the Golan Heights to be occupied. A poorly trained and organized Syrian army was defeated within two days. Syria's defeat led to a fierce struggle for power within the Baath party, which in 1970 ended with the banishment of the radical wing of the party and the takeover of it by the more moderate economic and social views of Hafiz al-Assad [5]. Al-Assad was as hostile to Israel as his party rivals, but he believed that his country did not have the potential to risk an open confrontation with him, also by supporting Palestinians. He announced that Syria had two separate foreign policy goals: to regain lands lost in 1967 and to defend the rights of Palestinian Arabs. In the first years after the war, Syria continued to declare that the creation of a Palestinian state is a key goal of its foreign policy.

Egypt's signing of a peace treaty with Israel in 1979 made Syria the most important Arab state that remained with Israel in an open conflict. At that time, it took steps to further expand the armed forces so that it could fight off Israel's attack and start its military operations by itself. On January 17, 1994, the Israeli government announced that the future of Golan Heights will be decided by a referendum. Israel did not intend to leave the occupied territories, which was a prerequisite for further talks for Syria.

In 2000 Syria declared its readiness to recognize the existence of Israel provided that the border between the two analogue countries was established as before June 6, 1967. The Prime Minister of Israel, however, did not agree that Syria would gain access to the Sea of Galilee.

The Syrian policy regarding Israel was quite controversial. On the one hand Syria supported Hezbollah and Hamas to have a leverage on Israel, but on the other hand Syria did not reject Israel as a state in the legal aspect.

Some Israeli politicians assumed that the fall of Syria would weaken Hezbollah and Iran, and ultimately allow Israel to maintain the Golan Heights. As the Syrian conflict broke down, it turned into a civil war, Israeli leaders increasingly criticized al-Assad. On July 26, 2011, Israeli President Shimon Peres called on Bashar al-Assad to resign.

Syria–Palestine. Given Syria's traditional role as a sponsor of Palestinian resistance movements and a home to hundreds of thousands of refugees, Palestinian leaders are understandably torn between loyalties to President Bashar al-Assad and his enemies. Palestinians have fought in Syria on behalf of both the regime and the rebels. The conflict has deepened ideological and political wedges between Palestinians and complicated their patchwork of international alliances.

Syria has been more than just a host to refugees – it has actively fomented Palestinian resistance to Israel. The Syrian government armed, financed, and protected various left-leaning Palestinian guerilla groups that were established in Yarmouk during the 1960s [4].

The Assad government was known for supplying of Islamist Palestinian movements with weapon, political and financial means to have support in resisting rebellions. But it did not work in the way it was planned, since Assad had an image of the dictator. Palestinians justified it mentioning about massacre of Palestinians in 1976 [6]. Both parties of the Syrian crisis used Palestinian question for accusation of each other in serving to interests of Israel and destabilization of general situation.

Syria–Lebanon. Being under rule of the Ottoman Empire, Lebanon enjoyed autonomy, while Syria was under direct control of Istanbul. Gaining of independence from French mandate was characterized by mutual efforts of both sides. But since gaining independence Lebanon accented on its sovereignty, but Syria indirectly denied the fact of split.

Lebanese authorities had to choose the vector of foreign policy. The views divided between following the West or close Syria and Egypt. This difficulty was the major reason of the Lebanese Civil War. In 1976 Syrian side even provided troops for Lebanon to fight Palestinian Liberation Organisation (PLO) that escalated the conflict significantly and led for remaining of Syrian troops in Lebanon until 1989 before the Taif Accord was signed concerning withdrawal of troops and transferring of the weapon to the Lebanese army.

During 2008–2009 Syria and Lebanon established diplomatic relations and opened embassies in Beirut and Damascus relatively.

So, when Syrian crisis began, the flow of Syrian refugees to Lebanon caused local strains along the border. Syrian government strived to stop this flow through installation of mines and claiming to search rebellions from Free Syria Army. But despite of Bashar government's efforts in 2018 the number of Syrian refugees in Lebanon came near 1 million if people.

Therefore, Syria has a long and very complicated history of foreign relations establishment. It has many conflict situations with all the neighboring countries, but nevertheless Syria tries to solve all the problems not only within the country, but to take an active part in the international arena. So, this country tries to be compatible actor and to find all the possible ways out of destabilization of general situation.

Джерела та література

1. A history of Iraq-Syria relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2018/11/8/a-history-of-iraq-syria-relations>
2. Erdogan – Assad: from Friendship to Enmity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bintel.com.ua/en/article/02-06-turkey-syria/>

3. Jordanian-Syrian Relations. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://countrystudies.us/jordan/18.htm>
4. Morality and hypocrisy over Palestine and Syria [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/10/morality-hypocrisy-palestine-syria-161010115744453.html>
5. Syria and Turkey: A Complex Relationship [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pbs.org/newshour/world/syria-and-turkey>
6. Syria's Civil War, Assad and the Palestinians [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://intpolicydigest.org/2014/04/03/syria-s-civil-war-assad-palestinians/>
7. Turkish-Syrian Relations: Overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.thoughtco.com/turkish-syrian-relations-overview-2353555>.

УДК 351.746 (477)

Л. А. Генсецька – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

«ІСЛАМСЬКА ДЕРЖАВА» ЯК ПОТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СХУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. І. Романюк** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій факультету міжнародних відносин СХУ ім. Лесі Українки*

Розглядається «Ісламська Держава» (ІД) як потенційна загроза національній безпеці України. Особлива увага приділяється аналізу намірів ІД щодо українських територій. Розкривається особливості участі України у боротьбі проти ІД як загрози безпеці.

Ключові слова: «Ісламська Держава», Україна, безпека, тероризм, загроза.

Gensetka L. A. «Islam State» as a Potential Threat to the National Security of Ukraine.

The «Islamic State» is considered as a potential threat to Ukraine's national security. Particular attention is paid to analyzing the intentions of the Islamic State on Ukrainian territories. The peculiarities of Ukraine's participation in the fight against the Islamic State as a threat to security are revealed.

Key words: «Islamic State», Ukraine, security, terrorism, threat.

«Ісламська Держава» (ІД) є однією із найбільших терористичних організацій, яка дестабілізує ситуацію, не тільки на Близькому та Середньому Сході, а й за його межами. За останні роки це утворення стало одним із основних факторів міжнародної політики, підштовхуючи навіть найзапекліших супротивників до співпраці. ІД залишається однією із потенційних загроз і для стабільності та безпеки в Україні, оскільки на території нашої країни неодноразово затримували членів і прихильників цієї організації.

Актуальність теми дослідження пов'язана із активізацією міжнародної боротьби проти організації «Ісламська держава», й участю у цій боротьбі України, оскільки наша держава є активним учасником коаліції країн у боротьбі з цією організацією.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому,

цілеспрямованому застосуванню насильства проти суспільств [4]. Загалом за рівнем тероризму, згідно з даними Global Terrorism Index 2017, Україна перебуває на 17-му місці у світі [8].

Передусім варто зауважити, що внутрішньополітична ситуація в Україні сприятлива для розвитку ісламського тероризму [9]. З початком агресії з боку Російської Федерації зросли ризики діяльності терористичних угруповань. За даними Державної міграційної служби, за 2017 р. виявлено 9678 нелегальних мігрантів. За дев'ять місяців 2018 р. 8589 осіб нелегально перетнули кордон України, а також 10 410 особам видано дозвіл на імміграцію [2]. Цифра, порівняно з західними державами, не велика, але багато з цих мігрантів сповідують іслам, і тому потенційно можуть бути завербовані як нові члени терористичної організації. Додає гостроти ситуації й той факт, що більшість з іммігрантів не може знайти роботу в Україні, а це означає, що для виживання вони легко можуть стати на злочинний шлях і співпрацювати зі всесвітньою терористичною організацією «Ісламська Держава».

«Ісламська держава» – це радикальна ісламістська організація, яка визнана ООН та багатьма країнами світу як терористична. Засновником організації був йорданський громадянин Абу Мусаб Аль-Заркаві [3]. У червні 2015 р. ІД оголосила територіальні претензії багатьом країнам світу. Серед цих країн є й Україна. ІД претендує на український Крим, на Південь і Схід України, а також на українське Поділля (зокрема на Кам'янець-Подільський) [1]. Ці претензії ІД обґрунтовує тим, що це території колишньої Османської імперії («Ісламська Держава» оголосила себе прямим її спадкоємцем). Також Ісламська Держава оголосила про створення Всесвітнього Халіфату, а це фактично територіальна претензія на весь світ [9].

У листопаді 2015 р. терористичне угруповання ІД оприлюднило відео, в якому серед своїх 60 країн-ворогів називає й Україну. «Ось ваша коаліція дияволів – і Іраном, Туреччиною та Росією, які приєдналися до боротьби. Бо невірні завжди об'єднуються, щоб приборкати правду», – сказав один із терористів на відео. Україна з 2014 р. є членом Глобальної коаліції по боротьбі з ІД. До цієї коаліції входять також провідні країни світу, такі як США, Австралія, Японія, а також міжнародні організації: НАТО, ЄС, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки [6].

Україна у боротьбі з ІД поки що не воює зі зброєю, а забезпечує лише політичну підтримку коаліції [1]. Якщо Україна буде надавати не тільки політичну підтримку, а й військову, то ситуація може загостритися не на користь нашої держави.

Про небезпеку для України з боку ІД свідчать дані, надані Службою безпеки Україні, в яких зазначено, що за 2015–2016 рр. на території України було виявлено 56 прихильників терористичних структур, 9 іноземних громадян було притягнуто до відповідальності як таких, що вчинили злочини на користь ІД. Ще 15 осіб перебувають під слідством за злочини в інтересах ІД. Всього 24 особи, пов'язані з ІД, були виявлені й затримані СБУ. Більш того, за офіційними даними ЦРУ за 2015 р., в лавах ІД у Сирії й Іраку воювало 52 громадяни України, які у випадку повернення на територію України можуть стати центром формування нових осередків організації на території нашої країни [9].

Нині Україна займається тим, що протидіє пересуванню добровольців ІД по території України. СБУ блокує транзитні шляхи й намагається виявляти таких бійців. Основні перевалочні пункти в Україні – це Одеса та Харків. Були випадки, коли їх затримували в Києві, в аеропортах «Бориспіль» і «Жуляни», а також знімали з літаків. 28 листопада 2017 р. співробітники прокуратури Київської області та СБУ затримали групу осіб, які налагодили канал нелегальної міграції завдяки виготовленню підроблених документів. За результатами проведення досудового розслідування встановлено, що до злочинної групи входять громадяни азійських країн, РФ й України, які сповідують радикальні ісламістські погляди та причетні до діяльності терористичного угруповання «Ісламська Держава» [7].

Протягом 2016–2017 рр. громадяни України неодноразово постраждали в ході терористичних актів, здійснених ІД у різних країнах світу. Наприклад, одна українка загинула й один громадянин України постраждав під час терористичного акту, вчиненого ІД в аеропорту турецького міста Ататюрк у 2016 р. У цьому ж році один громадянин України загинув і двоє громадян нашої держави були поранені під час терористичного акту, вчиненого ІД у Франції (Ніцца). 7 вересня 2017 р. Президент України Петро Порошенко назвав терористичне угруповання «Ісламська держава» загрозою Україні [8].

Враховуючи те, що реальною загрозою національній безпеці України сьогодні є російська агресія, то є певна ймовірність, що протидія терористичній організації ІД, яка є потенційною загрозою національній безпеці України, може перейти на другий план. Тому терористи ІД можуть переховуватися на території України, бо їм досить зручно, при потребі, добиратися до Європи. Також на території України можуть переховуватися до кількох сотень іноземців – учасників бойових дій у складі ІД в Сирії та Іраку, оскільки активна боротьба проти них у цих країнах, змусила їх перебазуватися в інші країни [5].

Важливим моментом у цій ситуації є й те, що інформаційна війна Росії проти України, яку вона веде в Європі, може створити імідж нашої держави як такої, яка несе значні загрози для європейського суспільства, оскільки є перевалочною базою для бойовиків ІД. Тому не виключено, що, не без допомоги Росії, на території України буде збільшуватися число ісламістів, які при певних умовах будуть учиняти терористичні акти, щоб зіпсувати наш імідж в Європі.

Отже, «Ісламська держава» є потенційною загрозою для національної безпеки України, тому вимагає відповідних дій силових структур і спецслужб для відвернення цієї загрози. Одним із важливих завдань на шляху протидії тероризму в Україні є протидія пересуванню добровольців й екс-бійців цієї терористичної організації по території України.

Джерела та література

1. «Ісламська Держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Державна міграційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dmsu.gov.ua>
3. Діяльність ісламської держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.lustrum.com.ua/islamic-state/
4. Закон «Про боротьбу з тероризмом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/ed20180729#n17>
5. Ісламська держава в 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2016-09-10/do-2025-goda-igil-hochet-zavoevat-kryim-i-zapadnuyu-ukrainu/7218>
6. Коаліція проти «Ісламська Держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://newsonline24.com.ua/igil-obyavil-ukrainu-vragom-smi/>
7. На шляху з «Ісламської Держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/posts/kolishni-boioviki-islamskoi-derzhavi-v-ukraini>
8. Тероризм в Україні: проблема чи примара? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dsaua.org/index.php>
9. Феномен терористичної організації «Ісламська держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi.

THE UKRAINIAN PEACEKEEPING FORCES IN CÔTE D'IVOIRE

The work was done at the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University
Scientific supervisor: E. V. Vozniuk – Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University

The main tasks of the Ukrainian contingent, national personnel are indicated. The number of staff of the UN Mission in Côte d'Ivoire is noted. The main events of the Mission with the participation of Ukrainian peacekeeping troops are highlighted. The main tasks of the Ukrainian contingent at the present time are determined.

Key worlds: Côte d'Ivoire, Laurent Gbagbo, peacekeepers, president, UN mission.

Дрозд Д. М. Українські миротворчі війська у Кот-д'Івуарі. Вказуються основні завдання українського контингенту, національного персоналу. Зазначається чисельність персоналу Місії ООН у Кот-д'Івуарі. Висвітлені головні події Місії за участі українських миротворчих військ. З'ясовані головні завдання українського контингенту на сучасному етапі.

Ключові слова: Кот-д'Івуар, Лоран Гбагбо, миротворці, місія ООН, президент.

The crisis in Côte d'Ivoire is the result of interethnic conflicts between the Bété representing the ethnic minority in the country and the group of Dyula, which is a part of the Mendean people (Mendi), representing the second largest ethnic cluster in the country. Most representatives of Bété preach Christianity, and Dyula is Islam. The southern part of the country, inhabited by the peoples of Bété and Baule, is the world's center for growing cocoa beans, while the Dyula is in the northern regions of the country, which were distanced from power by the colonial and post-colonial periods and denied access to financial flows from exports.

In 2000, the country's president became Laurent Gbagbo – a native of the south. On September 19, 2002, a civil war began in Côte d'Ivoire as a result of the uprising of the military, discharged from the army on suspicion of disloyalty to the authorities. Dyula moved to the side of the southern rebels, initially the party «Patriotic Movement of Côte d'Ivoire», and then «New Power». The rebels united several tribes and by 2007 they took control of about 60 % of the country's territory. Côte d'Ivoire was actually divided into the southern part under the control of the government headed by President L. Gbagbo and the northern, controlled by the rebel movement «New Forces».

The aim of the study is to analyze the participation and to determine the main tasks of Ukrainian peacekeeping forces in Côte d'Ivoire.

So, in order to stabilize the situation, in 2003, on the Ivorian territory, peacekeeping forces and the UN Mission-MINUCI were deployed, which were transformed into the UN Operation in Côte d'Ivoire, the UNOCI, in the following year. In addition, in Côte d'Ivoire (as a former French colony), France's military contingent (operational battalion group «Licorne») was deployed, which was responsible for the safety of French citizens. The operation headquarters are located in Abidjan. As of 2013, the UN Mission staff in Côte d'Ivoire was 12 407 (*table 1*). In addition, the Mission consists of 252 UN volunteers.

**The number of the UN Mission in Côte d'Ivoire as of 2013
(number of people)**

Military	9370
Military observers	187
Police	1475
International civilian personnel	418
Local civilian personnel	767
Volunteers	190

* Made by: author

On October 23, 2009, the President of Ukraine Viktor Yushchenko issued a decree No. 854/2009 «On sending a peacekeeping contingent for Ukraine's participation in providing operational support to the UN Mission in Côte d'Ivoire». According to the decree, 25 troops from the peacekeeping contingent operating in the UN Mission in Liberia for a term designated by the UN Security Council were sent, but then the decision was not adopted by the Parliament.

On November 4, 2010, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law «On Approval of the Decision of the President of Ukraine Concerning the Participation of the Peacekeeping contingent of Ukraine in providing operational support to the UN Mission in Côte d'Ivoire» and the Ukrainian contingent from Liberia was sent to the UN peacekeeping mission to Cote d'Ivoire. On November 26, a helicopter group of 25 people and two transport helicopters Mi-8-MT from the 56th separate helicopter detachment of the Armed Forces of Ukraine, forces of the UN Mission in Liberia, relocated to Côte d'Ivoire.

The following tasks of the Ukrainian contingent in Côte d'Ivoire were identified:

- transportation of personnel of the Mission and senior officials;
- transportation of cargoes, medical transportation, evacuation of the wounded;
- flights for observation;
- Airborne support for the movement of troops to the UN Mission.

The tasks of the national staff are as follows:

- implementation of planning and coordination of flights; - planning and coordination of aviation passenger and freight transportation;
- provision of assistance and coordination of air transportation activities by representatives of local authorities, UN agencies, the Armed Forces and non-governmental organizations;
- planning of the logistic support of the military component of the operation;
- monitoring and analysis of the state of implementation of the current logistic support of the components of the operation;
- fulfillment of other tasks according to occupied positions.

On November 28, 2010, in the presidential election in Côte d'Ivoire, according to the Central Election Commission, Alassan Ouattara, the representative of the Republican Party, won, but the Constitutional Council awarded Laurent Gbagbo the victory of the «Ivoire People's Front» party, after which in the country faced a political crisis that went into street battles between the supporters of L. Gbagbo and A. Ouattara.

In January 2011, Western countries imposed an embargo on the export of Ivorian coffee and cocoa beans. The US Treasury Department imposed sanctions on L. Gbagbo and froze its accounts on US markets, while the Central Bank of West African States blocked access to the deployment of Côte d'Ivoire's financial resources to the bank. The African Union has created the Council of International Mediators, consisting of the Presidents of Burkina Faso, Chad, Mauritania, South African Republic and Tanzania to facilitate the peaceful resolution of the conflict in Côte d'Ivoire. The UN Security Council decided to assist UN forces in Liberia.

January 8, 2011, the President of Ukraine said that Ukraine's support to the UN operation in Côte d'Ivoire is in line with the national interests of the country and contributes to the maintenance of international peace and security.

In January, subordinate UNOCI Support Forces consisting of three infantry companies from Pakistan, Bangladesh, Jordan, as well as helicopter units of the Armed Forces of Ukraine (60 militaries, two multipurpose Mi-8MTB helicopters, and three military helicopters Mi-24П from the 56th detachment of the Armed Forces of Ukraine in Liberia).

On February 4, 2011, the Verkhovna Rada of Ukraine, in response to a request by the UN Secretary-General, allowed for three months to send in Côte d'Ivoire 60 Ukrainian peacekeepers which were still part of the UN mission in Liberia. The same day, the Professional Committee of the Verkhovna Rada rejected the proposal of the President of Ukraine to send 3 MI-24 military helicopters. On March 2, 2011, Ukraine sent an additional aviation support group to Côte d'Ivoire consisting of two MI-24 helicopters and 30 military personnel from the 56th individual helicopter detachment of the Armed Forces of Ukraine, forces of the UN Mission in Liberia, their task was to identify patrolling and surveillance the state border, the coverage of important sites, aviation support for UN-led land units, and the support of troops, cargoes and columns of Operation UN Mission.

Despite the external pressure, L. Gbagbo did not intend to abandon the authorities, but also heightened the pressure on UNOCI peacekeepers and the «Licorne» operational group. Alassan Ouattara was blocked at one of Abidjan's hotels along with the protection of United Nations peacekeepers. March, 2 militants were abducted by two Ukrainians. On the same day, after talks between representatives of the UN operation in Côte d'Ivoire and the Chief of the Armed Forces of the country, they were released.

In April 2011 force Laurent Gbagbo stormed the UN mission headquarters in Abidjan. The command of the peacekeeping forces and the operational group of the French Armed Forces, «Licorne», decided to conduct a joint operation to eliminate the firing positions, heavy machinery and weapons of the former regime of the country. The Ukrainian helicopter unit was instructed to evacuate the staff of the headquarters of the UN peacekeeping mission from the city of Abidjan.

The Ukrainian Mi-24 helicopters and the French Gazelle performed the tasks of air support for the activities of the armed units of A. Ouattara and peacekeeping units. On April 4, French helicopters opened fire on military camps L. Gbagbo. On the night of April 5, two Ukrainian Mi-24 helicopters opened gunfire in the city of Abidjan. On April 6, supporters of Alassana Ouattara stormed the presidential palace, and L. Gbagbo himself was hiding in a bunker under the palace. On April 11, the French fired on the residence of Laurent Gbagbo, and then the Special Forces went on the offensive to the residence. The forces of L. Gbagbo were defeated, and he himself was captured. A. Ouattara was recognized by the international community as the president of Côte d'Ivoire.

May 23, 2011 Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to the Republic of Senegal (whose activities include the development of relations with Côte d'Ivoire) Andriy Zayats, who was present at the inauguration of President Alassan Ouattara on May 21, stated that our state is ready to take participation in the restoration of the country.

On 25 May 2011, another 70 Ukrainian peacekeepers were sent to Côte d'Ivoire. On December 19, 2011, the aviation group from the 56th separate detachment of the Armed Forces of Ukraine completed tasks in Côte d'Ivoire and returned to the Robertsfield airfield base in Liberia.

On January 10, 2013, the Verkhovna Rada of Ukraine upheld the proposal of the President of Ukraine to send 130 Ukrainian peacekeepers and three Mi-24 helicopters from Liberia to Côte d'Ivoire.

The active participation of Ukrainian peacekeepers was noted by the United Nations. In 2010-2011, the UN's special gratitude was given to three crews of «Ukrainian helicopters», which managed to deliver from the area of fighting to the hospital of the

72 wounded peacekeepers during an armed conflict. On June 17, 2014, 40 Ukrainian helicopters of the 56th separate helicopter detachment of the Ukrainian national contingent received the medals «For the Service of Peace».

As of 2015, the number of peacekeeping missions in Côte d'Ivoire was 40 people: 29 officers and 11 soldiers and sergeants. The main technical support includes 3 Mi-24 helicopters and 1 vehicle unit.

At the present stage, the main tasks of the Ukrainian contingent are as follows: ensuring immediate evacuation of the Mission personnel in case of aggravation of the situation; aviation support of the units of rapid reaction, transferring them to places of application; air reconnaissance; air patrol.

Related tasks were defined as follows:

- transportation of supervisors from international organizations;
- transportation of personnel, troops, cargoes;
- medical evacuation;
- search and rescue.

Findings. The activities of the Ukrainian contingent in Côte d'Ivoire are an important part of the UN Mission in this country. The Ukrainian military, within the UN Mission, managed to defeat illegally elected by Constitutional Council President Laurent Gbagbo and take him captive. At the same time, A. Ouattaru was recognized by the international community as president of Côte d'Ivoire. At the present stage, Ukrainian military patrols the airspace of all border areas and conflict zones, as well as accompany the movement of peacekeeping troops within the country. This ensures stability in a state in which, for a long time, there were contradictions between different ethnic and religious groups.

References

1. Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів : навч. посібник / В. С. Бруз. – К. : Либідь, 1995. – 111 с.
2. Винокуров О. В. Сучасні тенденції в організації миротворчої діяльності та участь у ній України / О. В. Винокуров // Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво. – Луцьк, 2006. – Т. 1. – С. 87–90.
3. Історія участі збройних сил України в операція з підтримання миру і безпеки / Міністерство оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/index.php?part=peacekeeping&lang=ua&sub>
4. Козинець І. П. Участь Збройних Сил України в міжнародній миротворчій діяльності (1992–2006 рр.) : дис. ... канд. істор. наук / І. П. Козинець. – К., 2008. – 266 с.
5. Статут ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.un.org/en/documents/charter/>
6. Указ Президента України «Про направлення миротворчого контингенту для участі України в наданні оперативної підтримки Місії ООН у Кот-д'Івуарі» від 06.12.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=854%2F2009>
7. Українські військові у міжнародних миротворчих операціях. Інфографіка / Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukraiinski_viyskovi_u_mignarodnih_mirotvorchih_operatsiyah_infografika_1844663
8. Bah Abu Bakarr. Democracy and civil war: Citizenship and peacemaking in Côte d'Ivoire / Abu Bakarr Bah // African Affairs. – 2010. – № 109 (437). – P. 597–615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://academic.oup.com/afraf/article-abstract/109/437/597/104153?redirectedFrom=fulltext>
9. Collier Paul. Meltdown in Côte d'Ivoire. Wars, Guns, and Votes: Democracy in Dangerous Places / Paul Collier. – New York : Harper Perennial, 2010. – P. 155–168.
10. Zounmenou David. Côte d'Ivoire's post-electoral conflict: what is at stake? / David Zounmenou // African Security Review. – 2011. – Vol. 20. – Is. 1. – P. 48–55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.css.ethz.ch/en/services.html>.

THE REBIRTH OF SILK ROAD

*The work was done at the International Relations
and Regional Studies Department of Lesya
Ukrainka Eastern European National University
Scientific supervisor: **E. V. Vozniuk** – Candidate of
Political Sciences, Associate Professor of the
International Relations and Regional Studies
Department of Lesya Ukrainka Eastern European
National University*

The features of the Great Silk Road revival project as an important channel of international cooperation are considered. The meetings that took place in the framework of the discussion of this issue, as well as the changes that the project will entail in the international arena are analysed. Five main objectives of the project and its benefits for the participating countries are identified.

Key words: Great Silk Road, project, cooperation, China, Asia, international relations.

Вєтров К. І. Відродження Шовкового шляху. Розглянуто особливості проекту відродження Великого Шовкового шляху як важливого каналу міжнародного співробітництва. Проаналізовано зустрічі, які відбувалися в рамках обговорення цього питання, а також зміни, які спричинить проект на міжнародній арені. Виокремлено п'ять основних цілей проекту та його переваги для країн-учасників.

Ключові слова: Великий Шовковий Шлях, проект, співпраця, Китай, Азія, міжнародні відносини.

Globalization, which has become one of the leading trends in world development at the turn of the XX–XXI centuries, has an ever-increasing influence on the socio-economic, military-political and other spheres of human life, including the character of international relations. The integration into the global economy, the search for own place in the international arena, the advocacy of national interests when incorporated into regional and world politics takes place under conditions of globalization, which has both positive and negative sides. By linking all the new countries, regions and whole continents to the unified networks, the global economy influences the nature, intensity, duration of bilateral and multilateral relations, forcing states to interact with countries that were not partners previously [3].

Today hundreds of routes are developed and operated on all continents. However, one of the most attractive and longest in the world, having a length of 12 800 km, is the Great Silk Road. This is a road that, for thousands of years, has linked the East and the West as a two-way river of civilization. Tourists joined the expeditions of merchants, missionaries and geographers of past centuries. Due to the organization of the Great Silk Road routes, most of humanity now has direct access to a global heritage that is not limited to geographical boundaries.

The trends of global development are in line with the Silk Road Rebirth project, which include creating new opportunities for the development of trade relations between Asia and Europe, combining the efforts of many countries that are at different levels of economic development and different in their political structure. In 1993, the General Assembly of the United Nations decided to revive the Great Silk Road as an important channel for international cooperation in the field of diplomacy, culture, science, trade, tourism. The most important components of the modern stage of development of the Great Silk Road were transport links and tourism [5].

The purpose of the meeting was to consider the possibility of integration into the world economy of the newly independent states – the countries of Central Asia and the Caucasus primarily the development of transport and communications systems. At the Brussels meeting the creation of TRACECA – transport corridor Europe-Caucasus-Asia was discussed. This meeting was the first practical step in the revival of the Great Silk Road.

In 1998, the UNESCO International Organization announced the launch of a ten-year project entitled «Integral study of the Silk Road – a path to dialogue». The project envisages a broad and comprehensive study of the history of civilizations, the establishment of close cultural contacts between East and West, and the improvement of relations between the numerous peoples inhabiting the Eurasian continent. The revival of the Great Silk Road is the restoration of the millennial dialogue of civilizations.

The project of the ancient transnational highway The Great Silk Road revival put forward by the international community in the early 90's of the XX century, has become a reflection of the many states and authoritative organizations desire to expand the zone of stability and confidence, to stimulate economic and political cooperation of young independent states among themselves and with the developed countries of Europe and Asia in Pacific region, an attempt to realize a promising idea of Eurasian transit.

China has also joined this project and has proposed to renew and develop the «Great Silk Road» and its main historical value, «peace and cooperation, openness and tolerance, mutual borrowing and exchange of experience, mutual benefit and overall benefits» [1].

In September and October 2013, Chinese President Xi Jinping, during his visit to the countries of Central and Southeast Asia, put forward the idea of implementing the «One Belt, One Way» project strategies for the development of international trade to encourage economic cooperation between countries located along the routes of the Economic Belt Silk Road and «Sea Silk Road XXI Century». The project was designed to improve the orderly flow of economic factors and efficient allocation of resources, as well as to further integrate the market and accelerate regional economic cooperation, which should benefit all participants. The result may also be the emergence of a large-scale free trade area from the north-western provinces of China, Central Asia, to Central and Eastern Europe. About 3 billion people live within the project, which gives grounds to talk about the mega potential market that can cover the project.

The project «One Belt and One Way» is an active search for a new model of international cooperation, which undoubtedly will serve as a positive impetus and energy for world development. It is also aimed at building and strengthening interconnections on the continents of Asia, Europe and Africa, the interconnected partnership between neighboring countries in the interests of creating a multi-vector, complex network of cooperation, comprehensive, self-sustaining, balanced and sustainable development [2].

The five main objectives of the project are:

- 1) strengthening of political coordination, namely improvement of intergovernmental cooperation, deepening the integration of interests, promoting political mutual trust, and achieving new consensus in cooperation;
- 2) intensification of a single road network construction;
- 3) trade development by eliminating trade barriers, reducing trade costs, increasing the speed and quality of economic operations in the region;
- 4) financial integration, an increase in foreign exchange flows through the transition to payments in national currencies;
- 5) strengthening the closeness between nations as well as cultural and scientific exchanges, strengthening cooperation in the media, tourism, education [5].

The project will enable countries located on the Silk Road to adjust their economic policies towards wider and deeper regional cooperation, as well as to form jointly a structure of open, tolerant, balanced and beneficial regional economic cooperation, as well as the construction of a single transport infrastructure from the Pacific to the Baltic Sea, deepening

trade relations with the elimination of barriers, free trade, accelerating the time of delivery of goods, increasing currency flows, wider practice of national currencies usage, human contacts promoting the creation of new algorithm of cooperation in the region [2].

In March 2015 the State Committee for Development and Reform of the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Commerce of China adopted the document «The Concept and Action Plan to promote the joint construction of the Silk Road Economic Belt and the Sea Silk Road of the 21st Century». It dealt with the project to combine Asia, Europe and Africa with five routes. The Silk Road Economic Zone will focus on the combining of:

- China with Europe through Central Asia and Russia;
- China with the Middle East through Central Asia;
- China and Southeast Asia, South Asia and the Indian Ocean.

The Sea Silk Road of the 21st Century uses the existing seaports of China to connect: China with Europe, via the South China Sea and the Indian Ocean; China with the southern Pacific Ocean through the South China Sea [4].

Findings. It can be said with certainty that this project enables all host countries to realize the benefits of their geographical location with maximum efficiency, build up a modern infrastructure there, modernize existing industrial potential, create new jobs and increase the living standards of the population. As long as all countries along the Belt and Road make concerted efforts to pursue common goal, there will be bright prospects for the Silk Road Economic Belt and the 21st-Century Maritime Silk Road, and the people of countries along the Belt and Road can all benefit from this Initiative.

References

1. Поровозник В. Проект «Один пояс-один шлях» можливості для України / В. Поровозник, В. Перебийніс // Міжнародний центр перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/files/china_project_s.pdf
2. Collin Baffa. Bangladesh-China-India-Myanmar Economic Corridor Builds Steam / Baffa Collin // Asia Briefing. Dezan Shira and Associates [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asiabriefing.com/news/2013/10/bangladesh-china-india-myanmar-economic-corridor-builds-steam/>
3. The Belt and Road Initiative // Hong Kong Trade Development Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/One-Belt-One-Road/The-Belt-and-Road-Initiative/obor/en/1/1X000000/1X0A36B7.htm>
4. Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road / National Development and Reform Commission (NDRC), People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html
5. Woetzel Jonathan. Bridging global infrastructure gaps / Jonathan Woetzel // McKinsey Global Institute, McKinsey & Company [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mckinsey.com/industries/capital-projects-and-infrastructure/our-insights/Bridging-global-infrastructure-gaps/-June-2016>.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДИПЛОМАТІЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій СХУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. І Романюк** – кандидат
географічних наук, доцент кафедри міжнародних
відносин і регіональних студій СХУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються особливості використання невербальної комунікації дипломатами у різних країнах світу. Порівнюються основні риси європейської та азійської невербальної комунікації у дипломатії.

Ключові слова: невербальна комунікація, дипломатія, національні особливості, взаємодія.

Royko O. O. National Features in Using non-Verbal Communication in Diplomacy.

Features of non-verbal communication using diplomats in different countries of the world are considered. The main features of European and Asian non-verbal communication in diplomacy are compared.

Key words: non-verbal communication, diplomacy, national characteristics, interaction.

Дипломатичний протокол та етикет має міжнародний характер. Встановлених правил та звичаїв дотримуються в усьому світі. Незважаючи на їх уніфікацію, кожна країна має свої особливості дипломатичного протоколу, які спричинені традиціями та культурою, тобто мають національну основу. Наприклад, у таких країнах, як Росія, країни Південного Середземномор'я (Іспанія, Греція, Італія, Франція), країни АТР (Японія, Китай, В'єтнам, Корея), Латинської Америки й Середнього Сходу, більшість інформації передається за допомогою невербальних засобів. На противагу їм англомовні регіони, Скандинавські країни та Німеччина основні відомості передають за допомогою слів. Угоди найчастіше є письмовими, а не усними, й вважаються остаточними та скріпленими законом [2, с. 122].

Новоприбулому дипломату необхідно враховувати ці відмінності, аби уникнути конфліктів та непорозумінь й ефективно виконувати свої посадові обов'язки. Тому краще ознайомитися з особливостями національного спілкування до візиту в певну країну, адже правила дипломатичної ввічливості ґрунтуються на всьому, що символізує державу.

Невербальна комунікація – це система знаків, що використовуються у процесі спілкування й відрізняються від мовних засобами та формою виявлення. Науковці погоджуються, що існують деякі особливості поведінки, що характерні для певних народів [4, с. 298]. До засобів невербальної комунікації належать: мова тіла (вираз обличчя, фігура); артефакти (прикраси, манера одягатися, зачіска, косметика); система запахів (природні, штучні); просодика (характеристика голосу, темп, тембр, висота, гучність, наголошування, акцент); екстра лінгвістика (використання пауз, покашлювання, сміху, позіхань, плачу); кінетика (міміка, жести, пантоміміка, постава, поза, хода); авербальні дії (дії з предметами, тілесні рухи – почісування, потирання рук).

Невербальна комунікація відбувається, зазвичай, неусвідомлено, мимовільно. Здебільшого люди контролюють своє мовлення, але на підставі аналізу їх міміки, жестів, інтонації можна оцінити правильність, щирість мовної інформації. Науковими дослідженнями доведено, що за рахунок невербальних засобів відбувається від 40 до 80 % комунікації. Один із найвідоміших фахівців із цих питань австралієць А. Піз стверджує, що за допомогою слів передається всього 7 % інформації, тоді як звуковими засобами – 38 %, а за допомогою міміки, жестів, поз – 55 % [3, с. 38].

Варто зазначити, що є низка жестів, значення котрих не залежить від типу культури та національності. Наприклад, посмішка, сердитий погляд, насуплені брови, хитання головою. Найчастіше дипломату необхідно враховувати особливості міжкультурної комунікації, аби уникнути непорозумінь та труднощів.

Навіть «сусіднім» народам іноді важко порозумітися. Німецький психолог Х. Гюнтер увів умовну класифікацію народів Європи, відповідно до якої існують такі підтипи, як нордійці, динарці, середземноморці та остійці [4, с. 300].

Народи Скандинавії, Англії, Бельгії, Голландії, північних частин Франції та Німеччини належать до нордійців. Відрізняються холодним темпераментом, впевненістю та силою волі. Мають велике почуття обов'язку перед собою, оточуючими та віддані батьківщині. Характерна повага до влади та вміння керувати співрозмовниками.

Серби, греки, австрійці та хорвати є динарцями, для яких характерний холеричний темперамент: нетерплячі та легко виходять з себе. Таким дипломатам часто не вистачає дисциплінованості, чіткості та розсудливості мислення, проте саме вони можуть стати хорошими друзями.

До середземноморського підтипу належать жителі Піренеїв, Корсики, Сардинії, Півдня Франції та іспаномовні народи Латинської Америки. Відрізняються неспокійним темпераментом та енергійністю. Мають мінливий настрій, проте є чутливими та мають хорошу інтуїцію.

Представників народів Східної Європи можна назвати остійцями. Такі люди підлаштовуються під оточення та женуться за модою. Не вміють володіти собою, схильні до одноманітності, у житті вони реалісти. Співрозмовникам варто бути обачними, оскільки під час суперечки вони можуть вдатися до лайки або діяти непередбачувано.

З жителями Азії потрібно бути ще більш обачними, адже їхні традиції та стиль життя кардинально відрізняються від європейських. Найяскравішими представниками та носіями цієї культури є японці та китайці. Варто зазначити, що японська дипломатія порівняно молода, проте відрізняється високим професіоналізмом та вмінням навчатися впродовж всього життя. Дипломат повинен знати англійську мову та мову країни перебування. Принцип «майхому сюгі» (родина для дипломата – МЗС) має бути основним для дипломатів. Особливо цінуються дипломатичні династії, які, на думку японців, сприяють професійному зростанню та відданості державі.

Відмінною рисою японської культури є те, що рукоштовкування відсутні під час зустрічі, адже їм не властиво торкатися до співрозмовника. Натомість, проявом поваги буде уклін: 15 поклонів достатньо для ввічливого вітання та прояву поваги [1, с. 217]. Традиційно японські дипломати не відповідають «ні». Іноді вони виголошують довгезелзну промову, складену з туманних фраз, надзвичайно ввічливих оборотів, пояснень, вибачень, суть якої зводиться до того ж вислову «ні». Японські дипломати пунктуальні, адже цінують власний час та час партнера. Якщо прийти вчасно не виходить із певних причин, то варто про це заздалегідь повідомити. В іншому випадку переговори не будуть ефективними.

Китай має свої особливості, про які дипломату не варто забувати. Китайці суворо обстоюють власні позиції та вміло використовують помилки, яких припустилися партнери. При зустрічі необхідно потиснути руки партнерам, першому

руку тиснуть найбільш високопоставленому представнику. Китайці дуже гостинна нація. Якщо вас запросили після переговорів до ресторану, то необхідно бути готовим до величезного різноманіття страв. Більше того, вам треба спробувати кожну страву, на знак поваги до господарів. На переговорах або в неофіційній обстановці гість говорить першим. До гостя виявляють глибоку повагу, тому можуть запитати про дітей, стан здоров'я або про особисте.

Отже, дипломатична діяльність вимагає знань міжкультурної комунікації, аби уникнути непорозумінь та конфліктів. Слід враховувати національні особливості партнерів, їх поведінку та психологію. Прийнятні та схвальні дії в одній країні можуть бути обурливими та образливими в іншій.

Джерела та література

1. Карпчук Н. П. Міжнародна інформація та суспільні комунікації / Н. П. Карпчук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 514 с.
2. Митко А. М. Засоби масової комунікації та імідж влади: регіональний аспект / А. М. Митко. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2010. – 244 с.
3. Піз А. Мова рухів тіла: як читати думки навколишніх по їхніх жестах / А. Піз. – К. : Ай-Кью, 2005. – 284 с.
4. Рой Є. Дипломатичний протокол, церемоніал і політес / Є. Рой. – К. : Логос, 2012. – 452 с.

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНЕ РЕГІОНОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

УДК 811.133.1'28(44)

О. П. Гуз – старший викладач кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РЕГІОНАЛЬНА ВАРІАТИВНІСТЬ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ НА ТЕРИТОРІЇ ФРАНЦІЇ

Роботу виконано на кафедрі романських мов та інтерлінгвістики СХУ ім. Лесі Українки

Розглянуто питання регіонального варіювання сучасної французької мови на території Франції. Зроблено аналіз таких понять як «регіолект», «регіоналізм», «регіональний варіант», «діалект». Охарактеризовано основні групи діалектів сучасної французької мови.

Ключові слова: регіоналізм, регіолект, діалект, регіональний варіант, французька мова.

Huz O. P. Regional Variability of French Language in the French Territory. The paper gives a comprehensive and clear idea of the regional variant of the modern French language in France. This analysis examines the definition of such terms as «region», «regionalism», «regional variant». The text gives basic dialect features of the modern French language.

Key words: regionalism, regional language, dialect, regional variant, French. regional language.

Проблема мовної ситуації у сучасній Франції є предметом гострих дебатів серед вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Існування й поступовий розвиток регіональних мов на території Французької Республіки, а саме їхній вплив на фонетичний та лексичний рівень загальнофранцузького варіанту мови представляє чималий інтерес для науковців. На часі залишаються дослідження етнокультурного, соціолінгвістичного й власне лінгвістичного аспектів французької мови. За словами В. Т. Клокова, з одного боку, на всіх територіях свого поширення французька мова представляє собою єдиний інструмент для спілкування, з іншого боку – систему соціально маркованих варіантів зі своїми особливостями [6, с. 3].

Попри те, що проблемам регіональної варіативності сучасної французької мови присвячена ціла низка наукових досліджень, статус французьких регіолектів й регіоналізмів чітко не визначений, що й пояснює **актуальність** нашої наукової розвідки.

Мета нашого наукового дослідження полягає в аналізі та характеристиці основних підходів щодо питання регіональних варіантів сучасної французької мови.

Ален Віо, професор, керівник наукових програм в університеті імені Мішеля Монтеня у м. Бордо, зазначає, що термін «регіональна мова» з'явився й почав офіційно вживатися у Франції в 60-і роки ХХ ст. [3]. У ті часи французькі лінгвісти намагалися виявити головні особливості формування мовних явищ французької

мови в певному регіоні французької держави, а також простежити за їхнім функціонуванням у різні часові відрізки. Поняття «регіональна мова» тісно пов'язане з поняттями «територіальний варіант», «регіональний варіант», «діалект», «говірка». На думку пана Віо, «говірка» несе в собі негативну конотацію й вживається у Франції з XVI ст. для позначення історичних відмінностей романських мов.

У французькій мові сьогодні прийнято говорити про зникнення діалектів як таких. Вивчення регіональних варіантів французької мови, навпаки, набуває великого значення. Ми поділяємо позицію Г. С. Бухонкіної, яка зазначає, що складність вивчення регіонального варіанту французької мови обумовлена двоїстістю його природи. З однієї сторони, він представляє собою результат варіювання всередині мовної системи, з іншої – він є наслідком діасистемного контакту між літературною мовою та міноритарною мовою або діалектною формою мови [2, с. 40]. У наукових розвідках сучасних лінгвістів зустрічаємо часто термін «регіолект» (*régiolecte* – термін романської школи діалектології), який трактують як сукупність мовних особливостей стосовно регіонально немаркованої норми, котрі спостерігаються в узусі географічно обмеженого континууму. Як зазначає В. Г. Гак, порівнюючи діалекти з регіолеками, стає очевидним те, що останні не мають системної організації, вони роз'єднані й часто характеризуються переривистим ареалом поширення, не обумовленим історичними межами. Діалект – це самостійне утворення з усіма атрибутами системної організації, це мова, зрозуміла особам, що проживають на певній території [4, с. 123]. Регіолект входить до складу загальнонаціональної французької мови, характеризується певними особливостями на рівні вимови, лексики, синтаксису, просодії й не утворює системи. М. О. Бородіна вважає, що регіолекти порушують послідовну діасистему мовних структур, створюють нестійкий зріз. Регіолект – це ланка у системі мовних станів, яка перебуває в безперервному русі на відміну від діалекту, котрий упродовж певного історичного періоду (наприклад, феодального) настільки стійкий, що прирівнюється до поняття «мова» [1, с. 34]. О. С. Герд трактує регіолект як особливу форму усного мовлення, в якій уже втрачено багато архаїчних рис діалекту й розвинулися нові особливості. Це така форма, яка, з одного боку, не досягнула ще статусу літературної мови, а, з іншого, через наявність численних ареально відмінних рис не співпадає повністю й з міським просторіччям. Регіолекти охоплюють ареал суміжних діалектів, куди входять міста та містечка й тим самим достатньо великі групи того чи іншого етносу. На зміну старим сільським діалектам приходять не стандартна літературна мова, а особливі нові форми розмовної мови. Діалекти не вмирають, а трансформуються в регіолекти [5, с. 23–24].

У французьких регіолеках ми стикаємося з регіоналізмами – лексичними одиницями, які є специфічними для регіону безпосереднього їхнього поширення. Свої перші імпульси теорії регіоналізму дістали в ході Французької революції. Вони постали у вигляді своєрідного, ще не до кінця усвідомленого протесту проти індустріального капіталізму та централізаторських тенденцій у політиці. Первинне теоретичне обґрунтування регіоналістські ідеї дістали у працях П.-Ж.Прудона. Саме йому чи не першому вдалося передбачити майбутню кризу національних держав. У визначенні М. А. Чернишевої регіоналізми трактуються як лексична одиниця регіонального варіанту мови, форма або значення якої не властиві для літературної мови й не зафіксовані останньою, яка характеризується уживанням на території одного великого регіону (одного або декількох департаментів, провінцій і таке інше). Поява регіоналізмів у французькій мові спричинена переходом лексики з діалектів та інших європейських мов у французькі регіолекти [7].

Боротьба франсійського варіанту, який слугував основою для формування літературної французької мови, з усіма іншими формами вульгарної латини стала основною причиною утворення регіональних варіантів французької мови. На думку німецького лінгвіста В. Мюллера, більшість регіональних варіантів французької мови

з'явилися лише завдяки експансії спільного (паризького) мовного варіанту в зоні розповсюдження діалектних форм, а також етнічних мов [8, с. 158].

Вивчаючи регіональні варіанти французької мови на одній лише території Франції, можна зауважити, наскільки численні його форми. Як відомо, французька мова входить до складу групи романських мов, проте вона включає в себе певні периферичні зони, що не мають жодного відношення до романської культури та латини. Йдеться мова про ельзаський та фламандський діалекти, які походять від франкського діалекту, котрий за своєю природою належить до германських мов. Не романською, а кельтською за своєю суттю є також бретонська мова, походження мови басків на разі залишається відкритим та актуальним питанням сучасної романістики.

У сучасній лінгвістиці традиційно виділяють три великі групи діалектів французької мови:

- *la langue d'oïl* (північна та центральна частина території);
- *la langue d'oc* (південна частина, включаючи середземноморське узбережжя);
- *le franco-provençal* (частина південно-східної території).

Такий поділ на діалекти пояснюється насамперед історичними причинами (самостійним розвитком територій за феодальним принципом). На території самої Франції діалекти історично поділяються на такі групи: північні – нормандський, пікардійський, валлонський; західні – анжуйський, менський, галло (діалект франкомовної Бретані); південно-західні – пуатевинський, сентонзький, ангулемський; центральні – туренський, орлеанський, берійський; південно-східні – бургундський, бургонь, діалект франш-конте; східні – лотарінгський, шампанський. Як ми вже вище зазначали територія поблизу Парижу відноситься до ареалу франсійського діалекту, який на сьогодні практично повністю зник з ужитку [8, с. 198].

Варто зауважити, що французькі діалекти характеризуються відносно невеликими розбіжностями, хоча деякі діалекти провансальської (окситанської) мови достатньо відрізняються один від одного й не завжди зрозумілі для носіїв інших діалектів (приміром, гасконський діалект). Окрім діалектів, на території країни розповсюджені й місцеві говірки, котрі обмежуються одним або декількома населеними пунктами.

Таким чином, проаналізувавши регіональні особливості французької мови, можемо виокремити основні тенденції утворення регіональних мов та діалектів на території Франції.

Джерела та література

1. Бородина М. А. Диалекты или региональные языки? (К проблеме языковой ситуации в современной Франции) / М. А. Бородина // Вопр. языкознания. – 1982. – № 5. – С. 29–38.
2. Бухонкина А. С. Лексический состав регионального варианта французского языка в Бретани: отличительные характеристики и способы формирования / А. С. Бухонкина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 4 (22) : в 2-х ч. – Ч. II. – С. 39–42.
3. Вио А. Региональный язык, говор и диалект во Франции: три связанных понятия / А. Вио [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.psystudy.ru/index.php/num/2009n6-8/247
4. Гак В. Г. Введение во французскую филологию / В. Г. Гак. – М. : Просвещение, 1986. – 183 с.
5. Герд А. С. Введение в этнолингвистику : курс лекций и хрестоматия / А. С. Герд. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 488 с.
6. Клоков В. Т. Французский язык в Бельгии : учеб. пособие для студентов вузов / В. Т. Клоков – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2007. – 348 с.
7. Чернышева М. А. Региональные варианты языка как источник формирования филологической компетенции (на материале французских выражений в Нормандии) / М. А. Чернышова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.genproedu.com/paper/2010-01/
8. Muller B. Le français d'aujourd'hui / B. Muller. – Paris : Klincksieck, 1985. – 302 p.

ЕКОЛОГІЧНЕ РЕГІОНОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ РЕГІОНОЗНАВЧОЇ НАУКИ

УДК 528.4:33:502.17(477-22)

В. Б. Красовський – студент 6 курсу
географічного факультету

Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки;

А. В. Уль – доктор технічних наук, доцент,
завідувач кафедри геодезії,
землевпорядкування та кадастру
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

АСПЕКТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ

*Роботу виконано на кафедрі геодезії,
землевпорядкування та кадастру
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються основні проблеми використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. Запропоновано шляхи контролю за використанням земель, а також окреслено стратегічні цілі щодо покращення їх стану. Запропоновано варіант економічного стимулювання раціонального використання земельних ресурсів

Ключові слова: використання земель, охорона земель, раціональне використання, економічне стимулювання, агротехнічні заходи .

Krasovsky V. B., Uhl A. V. Aspects of Ecological and Economic Use of Agricultural Lands. The paper considers the main problems of using and protecting agricultural land. The ways of controlling the use of land are proposed, as well as the strategic goals for improving their condition are outlined. The variant of economic stimulation of rational use of land resources is proposed.

Key words: land use, land conservation, rational use, economic stimulation, agrotechnical measures.

Одним із найскладніших завдань землеустрою у сучасних умовах залишається вирішення проблем охорони земель. Недооцінка екологічного змісту землеустрою продовжує залишатися дуже істотною, його призначення не можна обмежувати рамками реалізації земельної політики, принижуючи роль землевпорядкування у вирішенні завдання землекористування – підвищення стійкості ландшафту, продуктивності та родючості земель [1].

За останні десять років у зв'язку з перерозподілом земель державної власності, послабленням із боку держави контролю за використанням й охороною земель, екологічний стан значно погіршився. Безвідповідальна культура землеробства, знищення науково обґрунтованої системи сівозмін і невикористання новими землевласниками та землекористувачами своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, призвели до погіршення родючості ґрунту, інтенсифікації еродованості земель та інших негативних явищ орних земель [2; 3].

Із метою поліпшення організації контролю за використанням та охороною земель пропонується:

1) удосконалити порядок здійснення контролю за використанням та охороною земель, а також механізми моніторингу земель та землекористувань із метою своєчасного виявлення та оцінки стану земель;

2) поліпшити профілактичну роботу з попередження порушень земельного законодавства, інформування населення про діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель;

3) удосконалити діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, порядок їх взаємодії з органами прокуратури, внутрішніх справ та запровадити практику систематичного проведення спільних комплексних перевірок додержання суб'єктами земельних відносин земельного законодавства;

4) опрацювати питання створення координаційних органів щодо здійснення на міжвідомчій основі контролю за використанням земель.

Наслідком високої господарської освоєності земельного фонду, без належних заходів щодо її охорони й відтворення як виробничого ресурсу та важливого складника навколишнього природного середовища, є прогресуюча деградація земель, що створює загрозу екологічній безпеці.

Основна мета охорони земель – це впровадження правових, організаційних та економічних заходів, спрямованих на відтворення та підвищення родючості земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель із сільськогосподарського обороту, захист від шкідливих антропогенних впливів [4].

Стратегічними цілями в реалізації заходів з охорони земель мають бути:

– забезпечення раціонального, невиснажливого, ґрунтозахисного та екологічнобезпечного землекористування в інтересах ефективного та сталого соціально-економічного розвитку району, насамперед його агропромислового комплексу;

– комплексний науково обґрунтований підхід до процесів використання, збереження та відтворення родючості сільськогосподарських угідь, здійснення збалансованих землемеліоративних і землеохоронних заходів з урахуванням особливостей природно-кліматичних зон і районних агропромислових комплексів;

– формування в усіх землеробських районах високопродуктивних, ерозійностійких та екологічнобезпечних агроландшафтів, які мали б належні рівні саморегуляції й були збалансовані з довкіллям завдяки оптимальним співвідношенням між різними елементами природного середовища та його основними екосистемами (лісовими, водними тощо);

– удосконалення структури сільськогосподарських угідь і посівів вирощуваних культур у напрямі істотного зменшення негативних антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище та підвищення його відновлювального й асиміляційного потенціалів, а також із метою економії всіх виробничих ресурсів.

Основними напрямками у реалізації стратегічних цілей у наступних роках мають бути заходи щодо:

1) відновлення стану та функцій еродованих і порушених земель, запобігання заростанню бур'янами, чагарниками та дрібноліссям сільськогосподарських угідь;

2) підвищення родючості ґрунтів (внесення добрив, регулювання водного режиму, удосконалення технологій обробітку ґрунту, запровадження екологічнобезпечних систем землеробства);

3) розкорчування полезахисних і багаторічних насаджень, які втратили свої функціональні властивості або використовуються з низькою ефективністю;

4) проведення моніторингу земель по агрохімічних показниках, забрудненню пестицидами, важкими металами, радіонуклідами;

5) усунення причин та наслідків негативного впливу на земельні ресурси (ґрунти), а також заходів щодо попередження безповоротної втрати ґрунтового покриву та ліквідації негативних процесів;

6) будівництво та реконструкція протиерозійних гідротехнічних і протизсувних споруд, систем і мереж для зрошення земель, створення нових і реконструкція існуючих захисних лісонасаджень.

Охорона земель і відтворення родючості ґрунтів – складна багатоаспектна проблема, вирішення якої потребує коштів, відповідних рішень законодавчого характеру [5]. Певну роль можуть відігравати організаційні заходи, які не потребують великих додаткових затрат. Це спеціальні агротехнічні прийоми: безвідвальна оранка й оранка впоперек схилів, насичення сівозмін травами й іншими не просапними культурами тощо. Необхідно реалізувати такі заходи:

– вилучення з інтенсивного обробітку деградованих земель, крутосхилів, ерозійнонебезпечних ділянок із метою їх заліснення, залуження чи істотного поліпшення з наступним поверненням у склад орних земель;

– під час складання проектів формування нових землеволодінь передбачати вивід еродованої ріллі з активного обробітку.

Підвищити зацікавленість власників землі і землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів можливо при застосуванні принципу економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. Сутність його полягає в тому, щоб забезпечити товаровиробникам сільськогосподарської продукції гарантії справедливого її розподілу та розпорядження нею.

Засобом економічного стимулювання раціонального використання земельних ресурсів може бути звільнення від плати за землю тих площ сільськогосподарських угідь, які зайняті молодими садами, ягідниками й виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, а також гібридними насадженнями, генофондовими колекціями та розсадниками багаторічних плодових насаджень, а також за земельні ділянки, які знаходяться у тимчасовій консервації або виведені із активного господарського обробітку з метою залуження, заліснення.

Отже, з усього вище наведеного можна зробити висновок, що вирішення завдань пов'язаних із використанням та охороною земельних ресурсів є досить актуальним на сьогоднішні питанням, що потребує вдосконалення шляхів його вирішення та постійного контролю.

Джерела та література

1. Закон України «Про Загальнодержавну програму використання та охорони земель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF2JY00A.html

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

3. Закон України «Про землеустрій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

4. Земельний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 03 лют. 2009 р. : (відповідає офіц. текстові). – К. : Вид. Паливода А. В., 2009. – 88 с.

5. Андрущенко Г. О. Ґрунти західних областей УРСР / Г. О. Андрущенко. – Львів : Дубляни, 1970. – 114 с.

В. В. Ігнатишин – кандидат фізико-математичних наук(геофізика), доцент кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II; науковий співробітник Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики імені С. І. Субботіна НАН України;
Т. Й. Іжак – кандидат географічних наук, PhD, доцент кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II;
А. В. Ігнатишин – інженер;
М. Б. Ігнатишин – провідний інженер Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики імені С. І. Субботіна НАН України

СЕЙМОТЕКТОНІЧНІ ПРОЦЕСИ В ЗАКАРПАТСЬКОМУ ВНУТРІШНЬОМУ ПРОГІНІ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАРІАЦІЯМИ ЕЛЕКТРОМАГНІТНОЇ ЕМІСІЇ В ДІАПАЗОНІ 12,5 КГЦ

Подано результати дослідження зв'язку параметрів геофізичних полів та сеймотектонічних процесів у Закарпатському внутрішньому прогині на прикладі варіацій величини електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц.

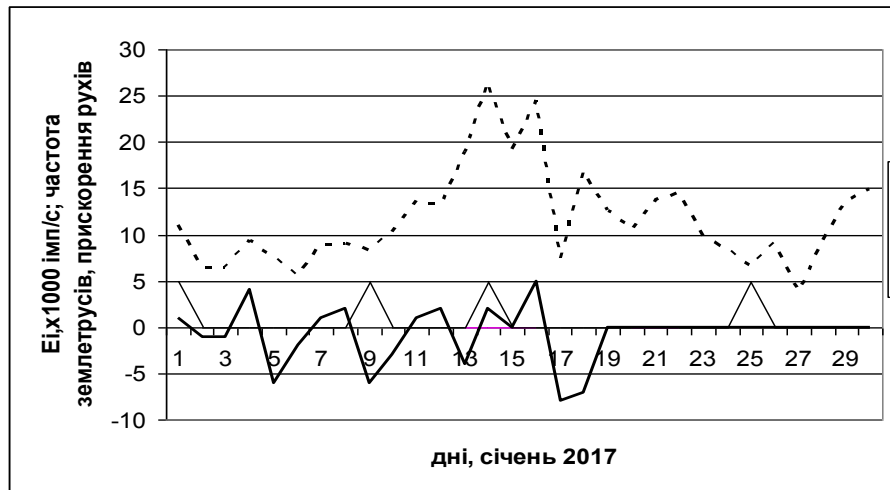
Ключові слова: електромагнітна емісія, місцева сейсмічність, сучасні горизонтальні рухи кори, землетруси.

Ignatyshyn V. V., Izhak T. Ya., Ignatyshyn A. V., Ignatyshyn M. B. Seismotectonic Processes in the Transcarpathian Inner Trough and Their Connection With Variations of Electromagnetic Emission in the Range of 12,5 kHz. The results of the study of the connection between the parameters of geophysical fields and seismotectonic processes in the Transcarpathian inner trough on the example of variations of the magnitude of the electromagnetic emission in the range of 12,5 kHz are presented.

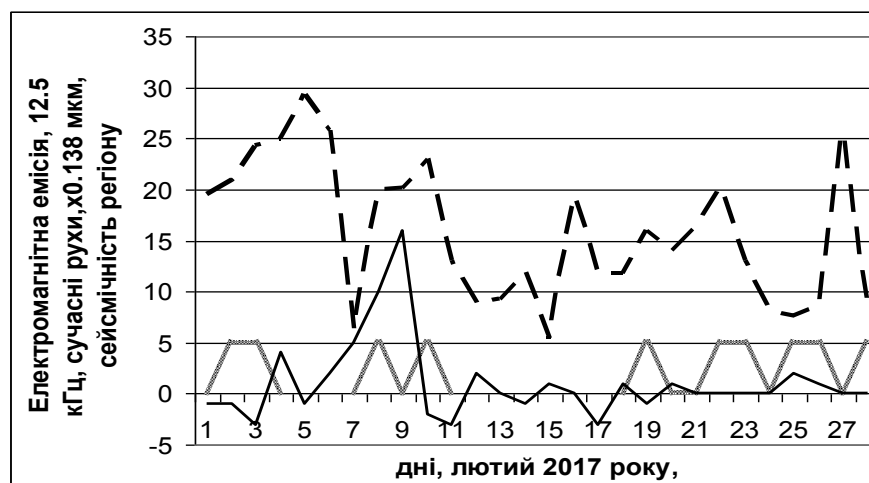
Key words: electromagnetic emission, local seismicity, modern horizontal movements of the crust, earthquakes.

Актуальність. Геофізичні спостереження на території Закарпатського внутрішнього прогину відмітили особливості протікання сеймотектонічних процесів, що впливають на екологічний стан регіону. Сейсмічність регіону характерна активізацією, незважаючи на те, що за період 2016–2017 рр. на території Закарпатського внутрішнього прогину не відмічено відчутних місцевих землетрусів. Природні умови регіону [1] впливають на підготовку та протікання небезпечних геологічних процесів. Крім того, геологічні процеси викликають зміни фізичних характеристик гірських порід [2]. **Метою роботи** є дослідження зв'язку зміни електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц із сеймотектонічними процесами регіону. Представлено результати дослідження змін параметрів геофізичних полів, зокрема електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц, характеру сучасних горизонтальних рухів та проявів місцевої сейсмічності за 2017 р., проведеного на режимних геофізичних станціях Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України.

Результати. Проведено вимірювання величини електромагнітної емісії на РГС «Тросник» у січні 2017 р. в діапазоні частот 12,5 кГц, розглянуто динаміку сучасних горизонтальних рухів кори на пункті деформометричних спостережень «Королево» та їх зв'язок із проявами місцевої сейсмічності (рис. 1а).

а)

б)

Рис. 1. Моніторинг геодинамічного стану Закарпатського внутрішнього прогину в січні–лютому 2017 р.:

а) варіації електромагнітної емісії в діапазоні частот 12,5 кГц (пунктирна лінія); сейсмічність регіону (лінія сірого кольору); прискорення сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашкого глибинного розлому (лінія чорного кольору), січень 2017 р.;

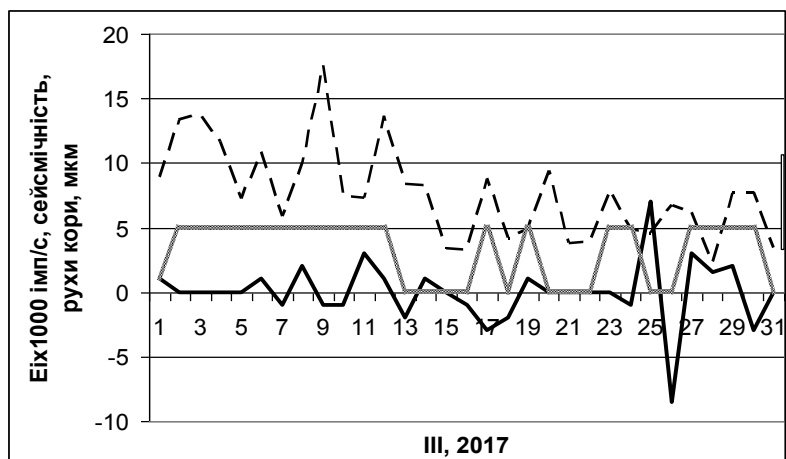
б) варіації електромагнітної емісії в діапазоні частот 12.5 кГц (пунктирна лінія); сейсмічність регіону (лінія сірого кольору); прискорення сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашкого глибинного розлому (лінія чорного кольору), лютий 2017 р.

У січні 2017 р. на території Закарпатського внутрішнього прогину зареєстровано 4 місцевих землетруси, зміщення верхніх шарів земної кори становило стиснення величиною -1,93 мкм. Основна частина землетрусів відбулася в першій половині січня, максимальні значення електромагнітної емісії в діапазоні частот 12,5 кГц зареєстровані в середині січня (12–16 січня). У цей період прискорення горизонтальних рухів описує стиснення порід у першій половині місяця: локальні максимуми на графіку електромагнітної емісії корелюються в часових інтервалах із величинами та знаками прискорення горизонтальних рухів. Середньомісячна величина електромагнітна емісія в діапазоні 12,5 кГц: $11,61 \times 10^3$ імпл/с. Отже, розширення порід супроводжується підвищеними величинами електромагнітної емісії в діапазоні 12., кГц (рис. 1а).

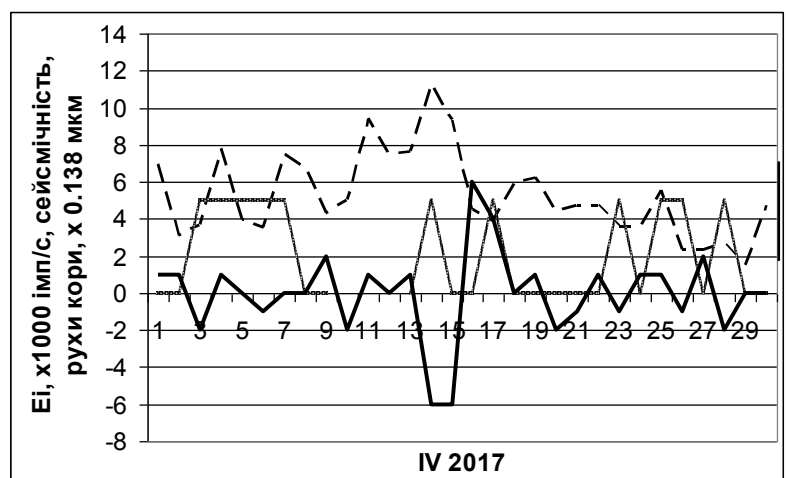
В лютому 2017 р. зареєстровано 15 землетрусів на території Закарпаття. Величина сучасних горизонтальних рухів у зоні Оашського глибинного розлому

становить -23 мкм. Середня величина електромагнітної емісії за лютий 2017 р. становить $15,77 \times 10^3$ імпульсів за секунду в діапазоні 12,5 кГц. Виділяються періоди тривалістю в 5–6 днів у ряді електромагнітної емісії частотою 12,5 кГц, у першій половині місяця корелюють із періодами високих значень кінематичних характеристик рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому: розширення порід супроводжується електромагнітною емісією. Локальні максимуми електромагнітної емісії та більші періоди (20 днів) перебувають в інтервалі підвищеної сейсмічності (рис. 16).

Березень-квітень 2017 р. Проведено моніторинг геофізичних полів у березні-квітні 2017 р. (рис. 2а; 2б).

а)

б)

Рис. 2. Моніторинг геодинамічного стану Закарпатського внутрішнього прогину у березні-квітні 2017 р.:

а) варіації електромагнітної емісії в діапазоні частоти 12,5 кГц (пунктирна лінія), сейсмічність (лінія сірого кольору), прискорення рухів кори (крива чорного кольору). Березень 2017 р., Закарпатський внутрішній прогин;

б) варіації електромагнітної емісії в діапазоні частоти 12,5 кГц (пунктирна лінія), сейсмічність (лінія сірого кольору), прискорення рухів кори (крива чорного кольору). Квітень 2017 р., Закарпатський внутрішній прогин.

Березень 2017 р. характерний підвищеною сейсмічністю – зареєстровано 30 місцевих землетрусів. Сучасні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому відмічені як розширення порід величиною 3,8 мкм, середньомісячне прискорення

рухів кори становить 0,004 мкм за добу. Електромагнітна емісія протягом місяця спадає, середньомісячна величина її становить $7,55 \times 10^3$ імпульсів за секунду. Виділяються періоди електромагнітної емісії тривалістю 3 доби, які корелюються з коливаннями величини прискорення сучасних горизонтальних рухів кори (рис. 2а). Розширення порід, максимуми електромагнітної емісії переважно знаходяться в одних часових інтервалах. Землетруси в регіоні реєструються в період підвищених величин електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц. Електромагнітна емісія характерна підвищеннями в період сейсмічної активізації та інтенсивних рухів земної кори.

У квітні 2017 р. в Закарпатті відмічено 15 місцевих землетрусів. Рухи кори в штольні ПДС «Королево» представлені стисненням кори величиною -1,79 мкм, середньомісячна величина електромагнітної емісії в діапазоні частот 12,5 кГц становить 5270 імп/с (рис. 2б). Протягом квітня 2017 р. сейсмічність регіону об'єднана в три групи за часовим інтервалом із періодом 5–9 діб – початок, середина та кінець місяця. Періоди максимальних величин електромагнітної емісії становлять 3–5 діб. Інтенсивні горизонтальні рухи земної кори у цей період: стиснення порід супроводжується збільшення електромагнітної емісії, розширення порід – зменшення величини електромагнітної емісії. Період збільшення величини електромагнітної емісії (перша половина місяця) завершується періодом аномальних величин сучасних горизонтальних рухів кори. Друга половина місяця – характерна зменшенням величини електромагнітної емісії, проте періодом підвищеної сейсмічності. На рис. 3а й 3б представлено графіки залежностей електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц, місцевої сейсмічності, та параметрів рухів кори, виміряних на пункті деформометричних спостережень «Королево» від часу за травень–червень 2017 р.

За період травня 2017 р. на території регіону зареєстровано 19 землетрусів. На графіку вони групуються в серії, максимуми яких мають період 4–5 діб. Електромагнітна емісія має періодичний характер – період коливання величини електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц становить 3 доби, середньодобові значення величини електромагнітної емісії в спостережуваному регіоні рівне 5770 імп/с. Графіки коливань електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц та часовий розподіл місцевої сейсмічності зміщені на 1–2 доби (рис. 3а). В травні 2017 р. виміряно інтенсивні горизонтальні рухи земної кори на ПДС «Королево», для яких характерні підвищені кінематичні параметри. Щодо зв'язку рухів кори та реєстрацією електромагнітної емісії, то відмічено: максимуми реєстрації електромагнітної емісії відповідають часовим інтервалам стиснення гірських порід у зоні Оашського глибинного розлому.

Червень 2017 р. в сейсмічному плані відмічений 13 місцевими землетрусами, періоди проявлення подій 2–4 доби, відчутних землетрусів не зареєстровано. Електромагнітна емісія змінюється з періодом 2–3 доби, середньодобова величина електромагнітної емісії за червень 2017 р. в діапазоні 12,5 кГц становить 5570 імп/с. Прискорення горизонтальних рухів кори відмічено аномальними величинами 7–9 червня, 22–24 червня, 28–30 червня 2017 р. (рис. 3б). Стиснення порід супроводжується збільшенням кількості електромагнітних імпульсів.

У липні 2017 р. в регіоні відмічено 7 місцевих землетрусів, які відбулися в другій половині місяця. Інтенсивні варіації електромагнітної емісії відмічено в першій половині місяця, середня величина електромагнітної емісії за добу становить 10 900 імп/с. Електромагнітна емісія зростає в період реєстрації місцевих землетрусів та інтенсивних горизонтальних рухів: при стисненні гірських порід у регіоні (рис. 4а, 4б).

а)

б)

Рис. 3. Моніторинг геодинамічного стану Закарпатського внутрішнього прогину в травні–червні 2017 р.:

а) варіації електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц (пунктирна лінія); сейсмічність регіону (діаграма сірого кольору); параметри сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому (лінія чорного кольору) в травні 2017 р.;

б) варіації електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц (пунктирна лінія); сейсмічність регіону (діаграма сірого кольору); параметри сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому (лінія чорного кольору) в червні 2017 р.

У липні 2017 р. на території регіону відмічено розширення порід на ПДС «Королево» величиною +11,7 мкм. Варіації електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц характерні коливаннями періодами 2–5 діб (рис. 4а). Серпень 2017 р. відмічений 8 місцевими землетрусами, що зареєстровані під час розширення порід у зоні Оашського глибинного розлому величиною +6,2 мкм. Середня величина добових значень електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц рівна 10 460 імпл/с. Підвищені величини електромагнітної емісії зареєстровані в період інтенсивних рухів земної кори (стисненні гірських порід) (рис. 4б).

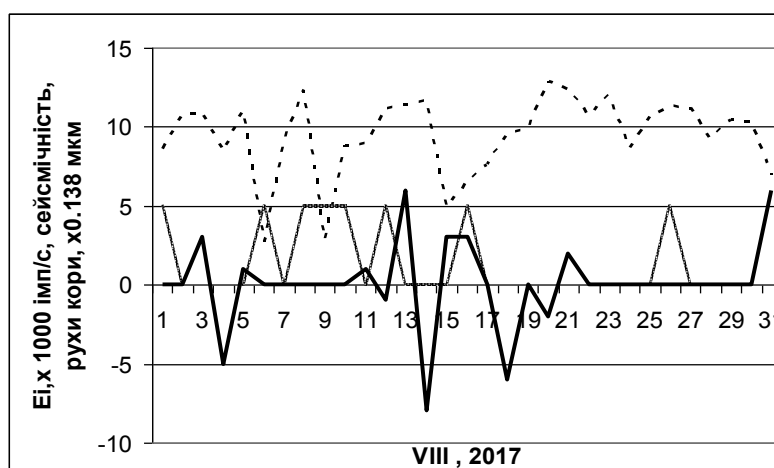
Висновки. Величина електромагнітної емісії в діапазоні 12,5 кГц виміряна на режимній геофізичній станції «Тросник» у 2017 р. характерна періодичністю 2–5 діб. Прискорення сучасних горизонтальних рухів земної кори, виміряних на пункті деформометричних спостережень «Королево» в 2017 р., є коливання з періодом 2–5 діб. Підвищена сейсмічність у Закарпатському внутрішньому прогині в 2017 р., інтенсивні рухи кори та максимуми коливань електромагнітної емісії перебували в однакових часових інтервалах. Електромагнітна емісія в діапазоні 12,5 кГц корелюється із сучасними горизонтальними рухами кори та періодами підвищеної

сейсмічності. Максимуми зареєстрованої електромагнітної емісії в досліджуваному діапазоні відповідають періодам стиснення гірських порід у зоні Оашського глибинного розлому. Важливо визначити характер взаємозв'язку варіацій електромагнітної емісії, сейсмічності та сучасних горизонтальних рухів. Електромагнітна емісія в діапазоні 12,5 кГц є важливим індикатором напружено-деформованого стану порід у регіоні, тому актуальним є продовження дослідження зв'язку варіацій параметрів електромагнітної емісії та параметрів сейсмотектонічного стану.

а)

б)

Рис. 4. Моніторинг геодинамічного стану Закарпатського внутрішнього прогину у липні–серпні 2017 р.:

а) електромагнітна емісія в діапазоні 12,5 кГц у липні 2017 р. (пунктирна лінія); сейсмічність регіону (крива сірого кольору), рухи кори та їх кінематика (лінія чорного кольору); Закарпатський внутрішній прогин;

б) електромагнітна емісія в діапазоні 12,5 кГц у серпні 2017 р. (пунктирна лінія); сейсмічність регіону (крива сірого кольору), рухи кори та їх кінематика (лінія чорного кольору); Закарпатський внутрішній прогин.

Джерела та література

1. Izsák Tibor. 2012/a : Kárpátalja. Természeti viszonyok [Закарпаття. Природні умови]. In. DÖVÉNYI Z. (szerk.) : A Kárpát-medence földrajza. MTA Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 942–948. ISBN 978 963 05 9281 9; ISSN 1787-4750.

2. Ігнатишин В. В. Зв'язок параметрів екогеофізичних полів та сейсмотектонічних процесів в Закарпатті. Матеріали Конференції «Сейсмологічні та геофізичні дослідження в сейсмоактивних регіонах», 1–2 червня 2017 р., смт Верхнє Синьовидне / В. В. Ігнатишин, Д. В. Малицький, М. Б. Ігнатишин. – Львів : СПОЛОМ, 2017. – С. 71–76.

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Н. С. Литвинова – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ В КРАЇНАХ АФРИКИ ЯК ФАКТОР МАСОВОГО ВИНИЩЕННЯ ПОПУЛЯЦІЇ РІДКІСНИХ ТВАРИН

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто вплив військових конфліктів на зменшення популяції рідкісних людиноподібних мавп – горил, шимпанзе, бонобо на території Демократичної Республіки Конго, Руанди, Уганди. З'ясовано, що бойові дії, незаконні гірничі промисли, які ведуть на території національних парків, бідність та людська жорстокість у найближчому майбутньому можуть призвести до цілковитого винищення цих приматів у країнах Африки.

Ключові слова: громадянські війни, геноцид, національні парки, горили, рейнджери, бушміт, колтан.

Kulyk S. M., Lytvynova N. S. Military Conflicts in Africa as a Factor of the Mass Extermination of the Population of Rare Animals. The influence of military conflicts on reducing the population of rare human apes – gorillas, chimpanzees, bonobos, in the territory of the Democratic Republic of the Congo, Rwanda, and Uganda – is considered. It has been found out that fighting, illegal mining operations in the national parks, poverty and human cruelty in the near future can lead to the complete extermination of these primates in African countries.

Key words: civil war, genocide, national parks, gorillas, rangers, bushmeat, coltan.

Актуальність теми. П'ятдесят років у Конго практично не припиняється війна, яку називають «конголезьською громадянською», «другою африканською» та «світовою колтановою». Внаслідок військових дій великим мавпам, ДНК яких на 98 % подібні до людських, й які є окрасою країн Центральної Африки, загрожує цілковите винищення.

Мета дослідження – з'ясувати вплив військових конфліктів та зумовлених ними наслідків – геноцид, голод, потік біженців, на зменшення популяції людиноподібних мавп у країнах Африки.

Виклад основного матеріалу. Горили, які живуть лише у джунглях Африки, поділяють на чотири підвиди. Східні рівнинні горили, або горили Грауера, живуть на сході Демократичної Республіки Конго (ДРК), поблизу озера Ківу, біля кордону з Руандою, в двох національних парках – «Майко» та «Кахузі-Біга», а також у прилеглих до них лісах. Цей підвид горил вважається найбільшим приматом на планеті – ріст найкрупніших самців досягає 1,94 м, а маса – 250 кг. Найбільше гірських горил мешкає в гірському масиві Вірунга, який включає три суміжні національні парки Руанди, Демократичної Республіки Конго (Кіншаса), Уганди й національний парк Бвінді в Уганді. Гірських і східних рівнинних горил вважають рідкісним видом, якому загрожує вимирання. Всього у світі їх нараховують менше тисячі особин. Колись вони населяли всі африканські екваторіальні ліси.

Для представників збройних угруповань і місцевих жителів рідкісні види мавп – насамперед джерело їжі та грошей. Вони добувають бушміт (англ. *bushmeat*) – м'ясо диких африканських тварин для своїх потреб, а також торгують ним. На офіційних базарах і чорному ринку можна придбати такі «сувеніри», як голови горил або попільнички, виготовлені з їхніх лап. Повстанці заробляють на продажі цих тварин великі, за місцевими уявленнями, гроші, але ще більший дохід отримують скупники, які перепродають товар до Європи.

Різні збройні формування борються за контроль над природними ресурсами регіону, які розтміщені на території національних парків. Так, Національний парк «Вірунга», заснований у 1925 р., розміщений у провінції Північна Ківу, уздовж узбережжя на сході Демократичної Республіки Конго, поблизу кордону з Угандою та Руандою. У парку проживає приблизно чверть світової популяції гірських горил, які перебувають під критичною загрозою вимирання, а також східні горили, шимпанзе. Дослідники дикої природи підрахували, що популяція горил, які живуть на території Конго, скоротилася на 77 % (2016 р.) лише за одне покоління [3]. Це, на їх думку, було безпосередньо пов'язано з громадянською війною у регіоні. Тому «Вірунга» внесено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та списку об'єктів, що перебувають під загрозою знищення.

Таблиця 1

Військові конфлікти як фактор знищення людиноподібних мавп в Африці*

Фактори	Наслідки
Геноцид в Руанді	Громадянська війна в Руанді між хуту і тутсі (1994 р.) призвела до геноциду й масової втечі сотні тисяч мешканців Руанди на схід ДРК на територію національних парків. Нелегальне полювання на мавп біженцями, руйнування лісів, чисельні військові зіткнення призвели до різкого зменшення популяції тварин.
Громадянські війни	Бойовики з різних угруповань заходять на природоохоронну територію, переховуються від урядових сил, ведуть там активні бойові дії. В джунглях повстанці полюють на горил і харчуються ними. Також вони займаються комерційним браконьєрством – торгівлею бушмітом, продажем і контрабандою тварин на чорному ринку. Дуже часто бойовики вбивають приматів для розваги, залякування місцевих жителів, демонстрації жорстокості. Найбільших втрат чисельність мавп зазнала під час Другої конголезької війни (1998–2003 рр.). Військові конфлікти паралізували природоохоронну діяльність, міжнародна громадськість втратила доступ до національних парків країн регіону. Опозиційні військові угруповання постійно нападають на їх персонал та знищують інфраструктуру.
Діяльність та контроль повстанцями за контрабандою тварин і нелегальним видобуванням, контрабандою корисних копалин	На чорному ринку пара африканських шимпанзе коштує від 10 до 15 тис. дол., пара бонобо – від 15 до 20 тис. дол. США. Ціни на тварини починаються в межах від 1 до 3 тис. дол. США. В процесі перепродажу ціни багатократно зростають. Бойовики нелегально транспортують тварин територією Гвінеї, Камеруну, Кот-д'Івуару, ДРК, Ліберії. Постачання м'яса приматів до ресторанів Європи є дуже прибутковим. Наприклад, біфштекс із кров'ю з м'яса горили або шимпанзе коштує до 400 дол. США. Розчищаючи дороги для видобування корисних копалин, бойовики отримують доступ до ареалів існування шимпанзе. 80 % розвіданих родовищ колтана знаходяться у Центральній Африці (Демократична Республіка Конго, Руанда, Уганда) саме на території національних парків, заповідників, де живуть гірські та східні рівнинні горили. Ці території контролюють повстанці. Нелегальний видобуток, вивезення колтанової та золотої руди, вбивство доглядачів Національних парків призвело до знищення горил.

* Складено за: [1; 3; 4; 6; 7].

У 2007 р., коли тисячі людей втікали з провінції Північний Ківу Демократичної Республіки Конго через жорстокі бої за участю урядових військ і солдат-повстанців, останні з'їли двох рідкісних людиноподібних горил. Ці примати жили у Національному парку «Вірунга» у східній частині ДРК, належали до комунікабельних видів, тому приваблювали туристів і приносили гроші в зруйновану економіку країни [6]. Захисники тварин звинуватили у вбивствах перебіжчика-генерала конголезької армії Лоурента Нкунду (Національний конгрес народної оборони). Його бійці переховувалися від влади в парку дикої природи й вбили горил заради м'яса. Генерал знав про те, що ці тварини дуже цінні, однак не завадив своїм військам із ними розправитись. Ситуація викликала хвилю протестів. Ватажок повстанців, стурбований тим, що світова громадськість вважала його бійців живодерами й винищувачами дикої природи Африки, терміново скликав великі збори й вимагав від своїх бойовиків присягнути ніколи більше не вбивати рідкісних гірських горил [5]. Він також запевнив, що єгері парку «Вірунга» зможуть безперешкодно виконувати свої службові обов'язки.

Браконьєри та нелегальні видобувачі корисних копалин жорстоко мстять уряду ДРК за посилення природоохоронних заходів. Так, після розгрому в 2005 р. управління в с. Епулу опозиційними уряду країни бойовиками маї-маї, національний парк «Окапі» покинули багато вчених-європейців. 24 червня 2012 р. на територію парку знову увірвався озброєний загін маї-маї. Вони вбили шістьох осіб, двоє з них спалили живцем [2]. Всі приміщення, що належали штаб-квартирі Міжнародного союзу охорони природи (МСОП), були спалені, пограбовані будинки, магазини й медичний пункт в Епулу. Організатори нападу трактували це як політичну акцію. У квітні 2018 р. внаслідок озброєного нападу із засідки загинули шестеро рейнджерів парку «Вірунга» у Конго. Сталося це, коли вони їхали поблизу кордону з Угандою [7]. Загалом, із 1925 р. в парку загинуло 175 доглядачів [1]. Однією з причин вбивства єгерів є те, що кордони національних парків не мають чітких меж і погано охороняються. Станом на середину 2018 р., на території національного парку й у прилеглих до нього районах переховується до двох тисяч бойовиків, які воюють за контроль над багатими ресурсами регіону. Незаконні збройні формування також контролюють видобування цінного мінералу – колтана, або колумбіта-танталіта. Його використовують у високих технологіях у виробництві електронних виробів – мобільних телефонів, DVD-приводів, комп'ютерів. Найбагатші поклади унікального мінералу знаходяться саме на території Національного парку «Кахузі-Бієга» (схід ДРК, провінція Південна Ківу) та заповідника «Окапі» (північний схід Конго, недалеко від кордонів із Південним Суданом та Угандою, у басейні р. Інтурі), які занесені ЮНЕСКО до списку всесвітньої спадщини. Резерват Окапі внесено до переліку об'єктів, що перебувають під загрозою знищення.

У Демократичній Республіці Конго, одній із найбідніших країн світу, місцеве населення добуває мінерал у річках, шляхом просіювання за 1–3 долари США в день. Воно обмінює отримані запаси на продукти харчування, зброю. Зумовлені військовими конфліктами бідність і голод, змушують населення вбивати мавп. Гірничодобувні операції мали катастрофічні наслідки для дикої природи у межах природоохоронних територій.

Постійні конфлікти за контроль над копальнями колтану, що зосереджені у провінції Південне Ківу, місцеві військові угруповання називають «священною» війною [4]. Вона стала однією з причин Другої конголезької війни 1998–2002 рр. Адже контрабанда танталіту – основне джерело доходів, що використовують для військової окупації Конго. Масштаби й людські втрати внаслідок цього збройного конфлікту дали підстави Держсекретарю США М. Олбрайт назвати її «Африканська перша світова».

Висновки. Нескінченні громадянські, міжетнічні й релігійні війни та, як наслідок, переміщення значної кількості біженців, відсутність стабільної державної влади

зменшують ареал поширення й становлять загрозу для виживання «чорного диявола». Горилл вбивають свідомо для того, щоб прохарчуватися та заради грошей. Незаконні гірничодобувні операції катастрофічно зменшили популяцію мавп у дикій природі. Чисельні збройні формування самовільно заходять на територію національних парків і вбивають приматів. Все це може призвести до того, що в Африці мавпи можуть залишитися лише на банкнотах руандійських франків.

Джерела та література

1. Битва за Вирунгу: люди жертвують собою, чтобы спасти горилл [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-44143945>
2. Власов А. Войны. Природа. Заповедники / А. Власов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zapoved-kursk.ru/o-zapovednike/novosti-2014/vojny-priroda-zapovedniki.html
3. Экологи: гражданская война в Конго вызвала почти полное вымирание горилл [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.rambler.ru/science/35050686-grazhdanskaya-voyna-v-kongo-vyzvala-pochti-polnoe-vymiranie-gorill/>
4. Колесник Д. Кровь в мобильном / Д. Колесник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scepsis.net/library/id_2755.html
5. Повстанцы в Конго поклялись больше не убивать редчайших горных горилл [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.newsru.com/world/25jan2007/gorillas.html>
6. Скандал в Конго: повстанцы съели двух редких горилл, которые привлекали туристов и деньги в казну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.newsru.com/world/18jan2007/obeziany.html>
7. У Конго браконьеры убили шість рейнджерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravdatut.ua/news/u-kongo-brakonery-ubyly-6-rejndzheriv>

УДК 551.588

А. Ю. Марчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

АНТРОПОГЕННИЙ ВПЛИВ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **І. П. Мандрик** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано наслідки впливу людства на зміну клімату. Розглянуто основні компоненти антропогенного чинника. Вказано наслідки впливу зміни клімату на розвиток країн.

Ключові слова: антропогенний чинник, глобальні зміни клімату, розвиток держави.

Marchuk A. Yu. Anthropogenic Impact as One of the Factors of Climate Change. The consequences of human influence on climate change are analyzed. The main components of anthropogenic factor are considered. Characterized and made forecasts of the impact of climate change on the development of countries.

Key words: anthropogenic factor, global climate change, development of the state.

Актуальність теми. Негативні зміни клімату на Землі стали однією з основних загроз для безпеки людства. Наявність цієї проблеми змусила людей розпочати пошуки шляхів її вирішення, а також провести аналіз чинників впливу. Одним із найбільш катастрофічних та шкідливих є саме антропогенний чинник. Антропогенні чинники вживаються здебільшого стосовно негативних наслідків: 1) забруднення навколишнього середовища; 2) вичерпання природних ресурсів і деградації екосистем; 3) збіднення біорізноманіття; 4) хижацьке знищення лісів. Ці види створених технікою й безпосередньо людиною впливів, які пригнічують природу, ведуть до глобальних кліматичних змін та катастроф. Відповідно до цього зміна клімату загрожує й розвитку країн, і життю людей.

Мета дослідження: розкрити суть антропогенного впливу на зміни клімату та змодельовати можливі варіанти впливу змін клімату на окремі держави.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування результатів дослідження. Антропогенний чинник – це діяльність людини, яка має вплив на клімат. Науковий консенсус із питань зміни клімату полягає в тому, «що клімат змінюється, й що ці зміни у більшості випадків викликані діяльністю людини», й те, що вони «значною мірою незворотні» [1].

Серед антропогенних чинників найбільше занепокоєння викликає підвищення концентрації вуглекислого газу в результаті викидів від спалювання викопного палива, а потім аерозолів (твердих часток в атмосфері) та вуглекислого газу, що викидається під час виробництва цементу. Інші чинники також викликають занепокоєння, наприклад, землекористування, зменшення озонового шару, тваринництво, вирубка лісів, як окремо, так і разом з іншими чинниками, вони впливають на клімат, мікроклімат та на кліматичні показники [6].

У XXI ст. здійснюється найбільш інтенсивний ріст, коли більшість кліматичних показників перевищують усі рівні, досягнуті цивілізацією у попередній період. Величезні зміни відбулися на поверхні суші, перевищуючи зміни, які відбувалися під час останнього максимуму зледеніння 18 тис. років назад: у результаті господарської експансії на 63 % суші Землі знищені природні екосистеми, які замінені на антропогенні системи. Площа лісів за час існування цивілізації скоротилася наполовину. Відбуваються зміни концентрацій газів в атмосфері, у тому числі в ній з'явилися гази, яких там раніше не було – хлорфторвуглеводи (фреони). На всіх континентах у прісних водах зростає концентрація біогенів, що веде до прискореної евтрофікації водних об'єктів. Спостерігається фізична, хімічна та біологічна деградація, яку вчені назвали «тихою кризою планети» [1].

У багатьох регіонах планети кліматичні проблеми набрали надзвичайної гостроти. Через кризовий стан навколишнього середовища ці території мають міжнародно визнаний статус зон екологічного лиха. До них, зокрема, належать Азовське, Чорне, Балтійське та Японське моря, Урал, Арал і Приуралля, Перська й Мексиканська затоки, Кузбас, Тюменський нафтопромисловий регіон, Нова Земля, Сахель, Ефіопія та ін. [3].

Через такі проблеми, як втрата родючості ґрунтів, опустелення територій, вирубування лісів лише в Африці наприкінці 1980-х років постраждали близько 30 млн осіб у 21 країні, з яких 10 млн змушені були стати «екологічними біженцями», тобто змінити місце проживання саме через кризову екологічну ситуацію [7].

Окрім цього, не варто забувати, що зміна клімату є великою загрозою для країн, що розвиваються, через їх географічне положення, низькі доходи та залежність від секторів господарства, які зазнаватимуть особливого негативного впливу від зміни клімату, як, наприклад, сільське господарство. Тобто, вплив на ці країни є більш негативний, ніж на інші, а можливість до адаптації у них також значно гірша та слабша. Для країн із низькими доходами боротьба зі стихійним лихом може коштувати 5 % ВВП. Таке погіршення місцевого клімату може спричинити значну міграцію людей.

Таким чином, прогнози впливу зміни клімату на країни третього світу є переважно негативними, починаючи від зменшення надходжень від сільського господарства та погіршення постачання продуктів, закінчуючи втратою життєво необхідних річок. Зменшення показника ВВП у зв'язку із зміною клімату ускладнить проблему бідності та дитячої смертності у світі.

Розвинуті країни мають загалом безпечніше географічне положення, розміщені в холодніших широтах та менше залежать від сільського господарства й мають кращі можливості для адаптації. Тим не менше, деякі країни потерпають від нестачі води, особливо ті, в яких зараз сухий клімат. Глобальне потепління матиме вплив на вирощування зерна, при значному насиченні вуглецю урожаї можуть підвищитися, а при незначному насиченні – вони значно скоротяться. Використання енергії на опалення може дещо скоротитися в зимовий період, але значно зросте на охолодження літом [2].

Зміни клімату все більше та частіше проявляються у формі масштабних стихійних лих та катастроф. Для прикладу можна взяти ураган «Катріна» (2005), який вважається одним із найбільш руйнівних ураганів у історії США. Також проявом змін клімату є теплова хвиля в Європі у 2003 р., внаслідок якої лише в Парижі померли 15 тис. осіб у зв'язку із взаємодією тепла та забруднення [7].

Навіть, на перший погляд, незначна інтенсифікація екстремальних кліматичних умов здатна зруйнувати існуючу інфраструктуру. Витрати, пов'язані із затопленням прибережних територій, також будуть значними, що вплине на мільйони людей.

Зміна клімату також вплине на глобальний фінансовий ринок. Фізичний ризик полягає в тому, що основні фінансові центри світу – Лондон, Нью-Йорк і Токіо – знаходяться в прибережних смугах. Колапс Атлантичної термогалінної циркуляції може вплинути на економіки держав навколо північної частини Атлантичного океану та полярних морів. Із зміною клімату нові виклики виникають для страхових компаній, які повинні винайти шляхи покриття втрат у зв'язку з екстремальними природними явищами, що також впливає на інші фінансові сектори, наприклад, надання фінансування банками при умові страхування певних ризиків тощо [2].

Висновки. Отже, спостерігається помітне посилення змін природних умов на поверхні Землі. Ці зміни прослідковуються в різних геосферах (зміни газового складу атмосфери, потепління клімату, скорочення зледеніння, зростання швидкості підйому океану, зростання катастрофічних явищ). Антропогенний вплив став здійснюватися на глобальному рівні. Багато явищ за останні 200 років стали незворотними й навіть загрозливими; світ перебуває у стані кризи, й більше того – катастрофи, тому виникла одна із головних проблем людства – проблема його виживання. Зі зростанням кліматичної кризи виникає потреба глибокого аналізу розвитку взаємодії між природними й суспільними процесами з метою визначення шляхів управління ними та активного пошуку вирішення такої проблеми.

Джерела та література

1. Антропогенний вплив людства на навколишнє середовище та його компоненти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/74082/politologiya/antropogenniy_vpliv_lyudstva_navkolishnye_seredovishe_komponenti
2. Булгакова М. Вплив зміни клімату на економічний розвиток / М. Булгакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalanalytics.com.ua/uk/component/content/article/6pravozahysnaprograma/115-stern2.html>
3. Веклич А. О. Теоретико-концептуальні основи «екологічної» характеристики ресурсосбереження / А. О. Веклич // Механізм регулювання економіки. – Вип. 1. – Суми : Вид-во СумДУ, 2000. – С. 17–25.
4. Корсак К. В. Основи сучасної екології : навч. посіб. – 4-те вид., перероб. і допов. / К. В. Корсак, О. В. Плахотнік. – К. : МАУП, 2004. – 340 с.

5. Новосельська Л. І. Процеси антропогенного впливу на навколишнє середовище / Л. І. Новосельська // Науковий вісник. – 2003. – Вип. 13.1. – С. 220–223.
6. Commoner Barry. Making Peace With the Planet / Commoner Barry. – New York : Pantheon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wikiwand.com/ua/>
7. CLIMATE CHANGE 2014. Synthesis Report: Headline statements from the Summary for Policymakers, IPCC Secretariat, 5 November 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/>.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 528.4(477-22)

М. Р. Кащенко – студент 6 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Ю. С. Бліндер – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ РОЗРОБКИ СХЕМ ЗЕМЛЕУСТРОЮ

*Роботу виконано на кафедрі геодезії,
землевпорядкування та кадастру
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються теоретичні аспекти створення проектів еколого-економічного обґрунтування схем землеустрою. Окреслено основні методологічні засади розробки таких проектів. Визначено коло основних питань та завдань, які повинні вирішувати проекти схем землеустрою.

Ключові слова: використання земель, охорона земель, раціональне використання, економічне стимулювання, агротехнічні заходи .

Kashczenyuk M. R., Blinder Yu. S. Theoretical and Methodological Issues of land Development Schemes. The paper deals with theoretical aspects of project environmental and economic feasibility of land management schemes. The main methodological principles of development of such projects are outlined. The scope of the main questions and tasks, which should be solved by projects of schemes of land management, is determined.

Key words: land use, land conservation, rational use, land management scheme.

Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, розробляються з метою організації сільськогосподарського виробництва й упорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь та землекористувань для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища й поліпшення природних ландшафтів.

Ці проекти складаються із:

- 1) завдання на розроблення проекту землеустрою;
- 2) пояснювальної записки, в якій зазначаються дані про об'єкт землеустрою, виконавця та опис проведених робіт із землеустрою, еколого-економічні обґрунтування проектних рішень щодо організації полів сівозміни, упорядкування угідь та передбачених заходів з охорони земель, план переходу до прийнятної сівозміни;

3) текстових матеріалів, якими є рішення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування чи суду про проведення робіт із землеустрою; матеріали геодезичних та землепорядних вишукувань; матеріали ґрунтових обстежень; копій агрохімічних паспортів полів, земельних ділянок; копій документів, що посвідчують право на земельну ділянку (у разі їх наявності); матеріалів історії полів за останні три–п'ять років; матеріалів погодження та затвердження проекту землеустрою;

4) графічних матеріалів, якими є план існуючого стану використання земель у розрізі землеволодінь та землекористувань, угідь, обмежень, обтяжень та особливих умов використання земель; схем розміщення попередників сільськогосподарських культур; плану агровиробничих груп ґрунтів та рельєфу; схем агротехнологічних груп ґрунтів; плану організації землеволодінь (землекористувань), упорядкування угідь, розміщення виробничих будівель і споруд, об'єктів інженерної й соціальної інфраструктури та заходів з охорони земель; плану організації території сівозміни (проектування полів сівозміни з визначенням їх типів і видів, з урахуванням спеціалізації сільськогосподарського виробництва, чергування сільськогосподарських культур у сівозміні); матеріалів перенесення в натуру (на місцевість) запроектованих полів сівозміни.

Схема землеустрою є діючим механізмом запроектованих заходів щодо використання й охорони земель при дотриманні законодавчих документів. Прискорення виконання процесу реалізації схеми дасть змогу швидше окупити капіталовкладення.

Схема землеустрою щодо збереження охорони відтворення та раціонального використання земель сільської ради є програмним документом, що спирається на Конституцію України [1], Земельний Кодекс України [2], закон України «Про землеустрій» [3], закон України «Про охорону земель» [4]. У «схемі» відображене сьогодення використання земель існуючими землевласниками й землекористувачами, приведені напрями подальшого використання й охорони земель.

Програма схеми землеустрою також передбачає поглиблення реалізації законодавчих актів шляхом подальшого впровадження окремих проектів:

1) технічна документація із землеустрою щодо складання документів, що посвідчують право на земельні ділянки;

2) проект землеустрою щодо зміни меж населених пунктів;

3) проект землеустрою, що забезпечує еколого-економічне обґрунтування сівозмін й упорядкування угідь існуючих землеволодінь і землекористувань;

4) робочі проекти землеустрою відносно: рекультиватії земель, консервації земель, культуртехнічних заходів, створення лісових насаджень тощо.

Ці проекти є обов'язковими програмними документами з використання й охорони земель, що надалі мають бути основою для організації нових землеволодінь або користувань, проведення моніторингу земельних угідь, реєстрації земель, перерозподілу земель між землевласниками при впровадженні ринку й іпотеці земель.

Крім того, схема землеустрою виявляє недоліки в організації використання земельних угідь, а також заходи для виправлення цих недоліків, що буде сприяти поповненню бюджету й виділенню додаткових коштів на охорону земель.

На підставі виконаної роботи з'являється можливість не тільки вирішити ці й інші пов'язані з використанням земель питання, а й мати обґрунтовану оцінку земель, що вивільняються, після проведення на ній заходів щодо відновлення при укладенні договорів оренди на її використання.

Впровадження проектних рішень, спрямованих на захист ґрунтів від ерозії, відновлення їхньої родючості, створення стійких агроландшафтів, закріплених законодавчими та нормативними документами, є обов'язковим для підприємств усіх форм власності й господарювання на території сільських рад.

У сфері сільського господарства, де головним засобом виробництва є земля, як найцінніший природний ресурс, обґрунтування заходів із її раціонального використання, оцінки результатів господарської діяльності та визначення

ефективності заходів зі збереження й накопичення родючості ґрунтів базується на нормативах еколого-економічного характеру.

Еколого-економічний підхід до оцінки кінцевих результатів сільськогосподарської діяльності повністю обґрунтований, так як сьогодні необхідність обліку екологічного впливу на природні ресурси загально визнана й стає складовою частиною визначення природно-господарської діяльності виробництва й інвестиційних рішень.

Екологічна ефективність полягає в отриманні додаткової продукції рослинництва внаслідок дії протиерозійних заходів, які запобігають зниженню родючості ґрунтів, а також заходів, спрямованих на стабілізацію й покращення якості навколишнього середовища. Приріст урожаю врахований у проектній урожайності сільськогосподарських культур і становить залежно від виду культур у середньому 4–5 % щорічно.

Еколого-економічному обґрунтуванню сівозміни має передувати комплекс організаційно-виробничих заходів щодо впорядкування угідь. Зокрема, має бути вивчена та систематизована інформація щодо економічних показників та спеціалізації сільськогосподарського товаровиробника; кількості наявних земель, їх структура, площі; розміщення земельних ділянок; рельєфу території, ґрунтового покриття, забезпечення людськими та матеріально-технічними ресурсами, транспортними розв'язками, ринком збуту сільськогосподарської продукції та низки інших чинників.

Організація землеволодінь та землекористувань із виділенням сівозміни – одне з головних завдань проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

У процесі його вирішення визначають:

- господарське призначення й характер використання кожної ділянки землі;
- рівень інтенсивності використання окремих видів угідь і земельних ділянок;
- можливу трансформацію, консервацію угідь;
- заходи щодо збереження й відтворення родючості ґрунтів;
- меліоративну, природоохоронну, протиерозійну облаштованість території;
- нормативи, режим й умови використання земельних ділянок.

Підсумувавши вище викладене, можна стверджувати, що усі напрями землевпорядних вишукувань і проектування мають складати методологічну основу відповідного проекту землеустрою, бути належним чином відображені у назві, структурі та змістовній частині землевпорядної документації та визначати відповідні види робіт, встановлювати вимоги до їх актуальності та рівня якості, сповна враховувати зміни, що відбулися за часів земельної реформи у правовому режимі земель.

Джерела та література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
3. Закон України «Про землеустрій» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 36. – Ст. 282.
4. Закон України «Про охорону земель» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 349.

А. І. Міхиринська – студентка 6 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
В. У. Волошин – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПРОЕКТИ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЯК ОСНОВА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Роботу виконано на кафедрі геодезії, землевпорядкування та кадастру СНУ імені Лесі Українки

Здійснено аналіз методичних підходів до розробки проектів землеустрою. Такі проекти розробляються з метою обґрунтування розмірів і меж земельних ділянок з урахуванням вимог щодо раціонального використання та охорони земель. Такі проекти землеустрою передбачають створення землекористувань як несільськогосподарського, так і сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: земельна реформа, землевпорядкування, землеустрій, раціональне використання земель, охорона земель, проект землеустрою.

Michirinskaya A. I., Voloshyn V. U. Land Management Projects as the Basis for Rational Land Use. An analysis of methodological approaches to the development of land management projects is performed. These projects are designed to justify the size and boundaries of land, with the requirements of rational use and land protection. These land management projects include land use for both non-agricultural and agricultural purposes.

Key words: land reform, land management, rational land use, land conservation, land management project.

Земельні перетворення в Україні зумовили значні зміни в земельних відносинах, організаційно-правових й організаційно-територіальних формах землекористування та власності на землю. Руйнівними для землекористування у сільськогосподарському виробництві України сьогодні стали розбалансованість у системі відносин власності на землю, неадекватність економічних й юридичних форм власності, розбіжність інтересів дрібних земельних власників і підприємств. Одержання прав приватної власності на землю членами колективних господарств не змогло створити ефективну систему землеволодіння й землекористування, оскільки від початку роз'єднувало власність на землю, землекористування, інвестування та організацію виробництва на землі.

Започаткована земельна реформа – складний і довготривалий процес. Удосконалення регулювання земельних відносин вимагає кардинального поліпшення інформаційної бази про земельні ресурси, стовідсоткового забезпечення громадян, юридичних осіб необхідними правовстановлювальними документами на землю. На жаль, у процесі проведення реформи цю базу втрачено. На території області, району, міської, селищної, сільської ради сьогодні немає у повному обсязі відповідних землевпорядних, планово-картографічних, ґрунтових, землеоцінювальних, екологічних матеріалів.

Абсолютна більшість населених пунктів не має чітко визначених і закріплених на місцевості меж, генеральних планів забудови та розвитку, не встановлено межі прибережних смуг, рекреаційних, оздоровчих земель. При цьому виникла потреба розробки та вживання землевпорядно-правових заходів з оптимізації землекористування сільськогосподарських підприємств через регулювання внутрішніх земельних відносин під час здійснення обороту земельних ділянок власниками земельних часток (паїв).

Основним методом дослідження під час розробки проектів землеустрою є метод системного аналізу, заснований на функціональному аналізі системи землекористування. Систему землекористування розглядають як складну ієрархічну структуру, що охоплює природну, техногенну й соціальну ланки, має складні прямі та зворотні зв'язки, що забезпечують її стійке функціонування [1]. Сутність проектування системи землекористування має полягати у створенні функціональної моделі її роботи.

Сферу застосування матеріалів ландшафтно-екологічного, природно-сільськогосподарського, еколого-господарського районування у землевпорядкуванні розширює виробнича класифікація земель, яка дає змогу детальніше враховувати властивості рельєфу, ґрунтоутворювальних і материнських порід, ґрунтів, умов зволоження тощо. Водночас воно об'єднує загальну групу ґрунтів для характеристики та обліку якості земель на рівні землеволодіння та землекористування.

У процесі землевпорядкування ландшафтно- й агроекологічні однорідні території та окремі ділянки перетворюються на виробничо-територіальні об'єкти землекористування. Створюється цілісна система науково обґрунтованої територіальної організації виробництва, яке пристосоване до еколого-ландшафтних умов місцевості.

Академік Л. Я. Новаковський [4] підкреслює, що важливим у Законі України «Про землеустрій» [2] є новий поділ землеустрою за рівнями його здійснення. Замість міжгосподарського, міжселищного, внутрішньогосподарського, кадастрового й інших видів землеустрою запроваджено поділ землеустрою на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях із віднесенням до кожного з рівнів тієї чи іншої документації із землеустрою.

Для успішного функціонування сільськогосподарських підприємств потрібно розробляти й обґрунтовувати таку модель організації території й сівозмін, яка б до кінця враховувала ґрунтово-кліматичні та інші природні характеристики господарств.

Проект землевпорядкування для кожного окремо взятого господарства має бути індивідуальним за складом, змістом, методами виявлення й вивчення проблем і підходами до прийняття проектних рішень. Під час його складання потрібно враховувати природний потенціал сільськогосподарських угідь, створення економічно та екологічно збалансованої системи використання й охорони земель на основі біокліматичного потенціалу території та даних системи природоохоронних заходів.

Організація раціонального використання та охорони земельних ресурсів можлива лише на основі врахування комплексу екологічних, економічних, агрокліматичних, соціальних, організаційно-господарських та інших чинників, тобто тоді, коли землеустрій здійснюють на еколого-ландшафтній, агроекологічній основі. Для розробки подібних проектів необхідно спочатку вивчити структуру ландшафту, його властивості, функціонування, оцінити стан антропогенного втручання й господарського навантаження, спрогнозувати розвиток видозмінених ландшафтів.

Проект землеустрою є основою інженерної організації виробництва для всіх сфер економіки, а також вирішення соціальних і природоохоронних проблем. Із нього починаються будь-які інвестиції, організація підприємства, закладу. Без відведення земельної ділянки не може розпочатися будівництво.

У проектах землеустрою обов'язково потрібно враховувати:

- гарантування екологічної безпеки землеволодіння чи землекористування, збереження природних ландшафтів;
- дотримання соціальних орієнтирів у господарському розвитку;
- підвищення економічної ефективності виробництва та природокористування;
- виявлення й встановлення найраціональніших та ефективних напрямів використання й охорони земельних ресурсів.

Землевпорядний проект (проект землеустрою) – це сукупність нормативно-правових економічних, технічних документів щодо обґрунтування заходів із використання та охорони земель, які передбачається вжити протягом 5–10 і більше років.

Заплановані в проекті землеустрою зміни у землеволодінні або землекористуванні, розміщенні виробництва, використанні й охороні землі, що створюють нову просторову організацію території, становлять його основний зміст.

Проект землеустрою складається із графічної та текстової частин.

Графічна частина проекту охоплює проектний план, робочі креслення перенесення проекту в природу, карти, схеми, графіки, рисунки, а також діаграми, що враховують фактичний стан території об'єкта, ґрунтові, геоботанічні, земельно-оціночні, агроекологічні та інші картограми, карти й плани, які використовують у проектуванні. Основним документом є проектний план. На ньому відображають усі проектні рішення, пов'язані з організацією території (межі, площі, види угідь, заходи щодо трансформації та поліпшення землі тощо). Планово-картографічні матеріали оформляють, застосовуючи умовні знаки й позначення, прийняті в землеустрої. Їх масштаб має враховувати площу об'єкта проектування, зональні умови, можливість нанесення проектних елементів і зручність користування.

Текстова частина проекту містить завдання на проектування, розрахунково-пояснювальну записку, матеріали техніко-економічного (агроекономічного) обґрунтування проекту, відомості площ угідь (проектну експлікацію), кошторисно-фінансові розрахунки, матеріали експертизи, розгляду й затвердження проекту.

Графічна та текстова частини проекту утворюють проектно-кошторисну документацію (проектну документацію).

Розглянутий і затверджений у встановленому порядку й перенесений у природу проект землеустрою, який є сукупністю належним чином оформлених документів, має юридичну чинність. Він на багато років визначає права, правовий режим і порядок користування землею. Оскільки частина засобів виробництва нерозривно пов'язана із землею (будівлі, шляхи, канали, насадження), а використання інших (сільськогосподарська техніка, продуктивна худоба) істотно залежить від її властивостей, проект землеустрою стосується використання всіх засобів виробництва. Крім того, він впливає на систему розселення людей, розміщення об'єктів як виробничої, так і соціальної інфраструктури, використання робочої сили, адже організація виробництва та праці органічно пов'язана з організацією території. Тому проектна документація містить матеріали з організаційно-господарського устрою підприємства, його соціального й економічного розвитку [1].

За підсумками ландшафтного зонування земель та еколого-економічної класифікації придатності орних земель опрацьовують пропозиції щодо формування інвестиційно привабливих типів землекористування.

Розробка проекту землеустрою включає декілька етапів: підготовчі роботи; розробка проектних пропозицій та обґрунтування запропонованих заходів; погодження та затвердження проекту землеустрою й реалізація проекту землеустрою.

Складові частини проектів землеустрою розробляються послідовно, але в органічному взаємозв'язку одна із одною. Пропозиції передбачені проектом землеустрою можуть здійснюватися безпосередньо на підставі затвердженого проекту відповідно Земельного кодексу України [3]. В окремих випадках реалізація проекту може здійснюватися через розробку проектів відведення земельних ділянок, складання технічних документацій щодо поділу та об'єднання земельних ділянок, встановлених (відновлених) меж земельних ділянок у натурі (на місцевості), іншої документації.

Джерела та література

1. Богіра М. С. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посіб. / за ред. М. С. Богіри / М. С. Богіра, В. І. Ярмолюк. – К. : Аграрна освіта, 2011. – 416 с.
2. Закон України «Про землеустрій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
3. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Новаковський Л. Я. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування / Л. Новаковський, М. Олещенко. – 2-ге вид., допов. – К. : Урожай, 2009. – 276 с.

УДК 528.4:005.51(477-22)

В. С. Оліферчук – студент 7 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
А. В. Уль – доктор технічних наук, доцент, завідувач кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Роботу виконано на кафедрі геодезії, землевпорядкування та кадастру СНУ ім. Лесі Українки

Розглядаються основні положення розробки детальних планів територій, нормативна документація та вимоги до проектування. Окреслено базу та мету розробки проектною документації. Запропоновано проект детального плану території кварталу житлової забудови в с. Галина Воля.

Ключові слова: детальний план території, планувальна структура, генеральне планування, квартал житлової забудови.

Olifarchuk V. C., Uhl A. V. Features Detailed Planning of Suburban Settlements. The paper discusses the main provisions for the development of detailed area plans, normative documentation and design requirements. The basis and purpose of design documentation development are outlined. The project of the detailed plan of the territory of the quarter of residential development in the village of Galina Volia is proposed.

Key words: detailed plan of territory, planning structure, general planning, residential development quarter

Як відомо, основну роль серед функцій державного управління землями населених пунктів відіграє планування. Інші ж функції перебувають у підпорядкованій залежності від неї й спрямовані на її реалізацію. В основних рисах планування являє собою таке: 1) науково обґрунтований вибір території розміщення населених пунктів; 2) функціональне зонування території населеного пункту, тобто найбільш доцільна диференціація земель населеного пункту за цільовим призначенням; 3) визначення достатності території населеного пункту для розміщення всіх видів будівництва з урахуванням перспектив розвитку; 4) максимально повний і органічний зв'язок організації території населеного пункту з природними особливостями місцевості [1].

Проект детального планування території (ДПТ) розробляється на окремі частини сельбищної зони, або інші функціональні зони міста [2]. Це може бути проект житлового району, наукового, медичного чи спортивного комплексу, зони відпочинку тощо. ДПТ виконується в крупному масштабі (М 1:20000; М 1:10000; М 1:5000, М 1:1000) й служить для уточнення планувальної структури, для забудови з встановленням червоних ліній вулиць і площ. У проекті детального планування визначається тип будинків, поверховість, уточнюється необхідність у закладах обслуговування й їх розміщенні, уточнюється характер транспортного обслуговування, інженерного обладнання, озеленення. Затверджений ДПТ є основою для видачі завдання на виконання проектів будівництва будинків, споруд, вулиць, площ, транспортних розв'язок, інженерних мереж конкретного району або його частин.

Будь-який детальний план території розробляється на основі затверджених генпланів, містобудівної документації згідно чинного законодавства. Для розробки такого роду документації використовуються містобудівна й кадастрова документація.

Мета детального плану може бути виражена в уточненні в більш великому масштабі положень, відображених у генеральному плані населених пунктів та схеми планування території районів. Також у розробці детального плану виникає потреба при формуванні принципів планування організації забудови, при уточненні цільового призначення території, при виявленні й уточненні природних ресурсів, якими володіє територія, для застосування їх у різних видах діяльності.

Детальний план для районів і кварталів певних населених пунктів складається з графічних і текстових матеріалів, які розробляються з урахуванням усіх відповідних норм та вимог відповідно до технічного завдання на розробку такого плану.

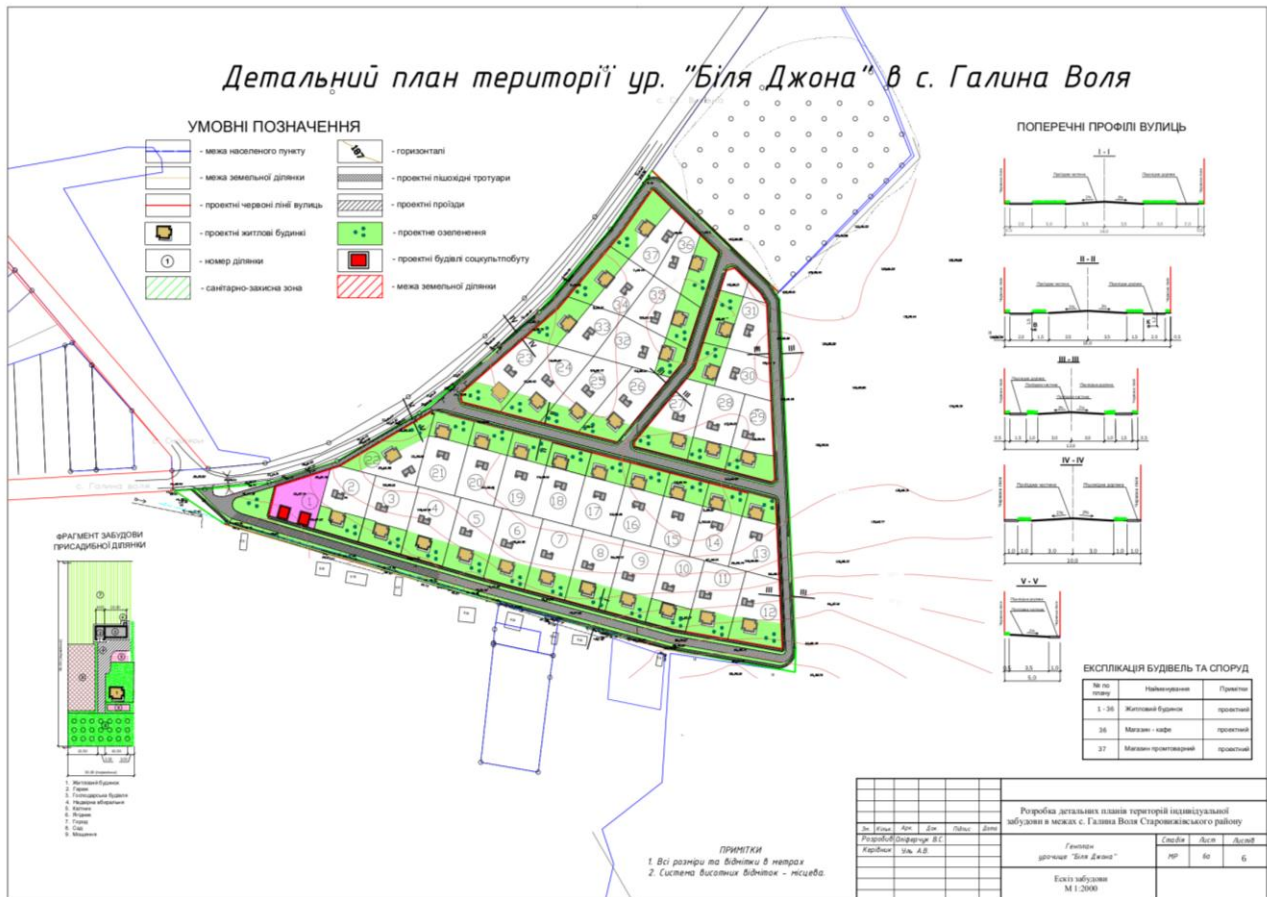
При розробці детального плану враховуються інвестиційні наміри з приводу будівництва на період реалізації 3–7 років. Якщо в генеральний план були внесені які-небудь зміни, котрі відносяться до тієї території, яка відображена на детальному плані, то розробляється проект щодо внесення змін на цей документ. Зміни вносяться після того, як проект погоджено та затверджено. Він стає невід'ємною частиною детального плану.

Затверджений детальний план дає змогу визначити вихідні дані для: розробки проектів землеустрою щодо впорядкування території; розробки проектів відведення земельних ділянок; розробки схем прибирання території та санітарної очистки; розробки проектів інженерних мереж і споруд; розробки проектів транспортної інфраструктури; розробки проектів будинків та споруд різного цільового призначення; розробки проектів забудови районів, кварталів; визначення та уточнення містобудівних умов та обмежень; проведення містобудівних розрахунків на той випадок, якщо планується вкладення інвестицій у будівництво об'єкта.

Забудова ділянок кварталу повинна проводитись із дотриманням містобудівних, екологічних, санітарно-гігієнічних та протипожежних норм, а також норм безпеки та організації руху, згідно з вимогами ДБН Б.2.2-12:2018 «Планування і забудова територій» [3] та ДБН Б.1.1-14:2012 «Склад та зміст детального плану території» [2].

Як приклад розробки ДПТ пропонується фрагмент кварталу житлової забудови в с. Галина Воля в урочищі Біля Джона (рис. 1).

Рис. 1. Фрагмент ДПТ в с. Галина Воля в урочищі Біля Джона

Територію кварталу передбачається забудувати індивідуальними малоповерховими будинками садибного типу. Загалом у межах кварталів індивідуальної житлової забудови в с. Галина Воля Галинівільської сільської ради планується спорудження 85 садиб із площею присадибних ділянок до 0,25 га. На загальній площі житлового кварталу передбачено будівництво об'єктів соціальної сфери та комерційного й комунального призначення.

Житлові будинки необхідно розміщувати відповідно до проекту забудови району зі встановленим відступом від червоних ліній. Огорожа присадибних ділянок не повинна виступати за червону лінію вулиці. Збір та знешкодження твердих побутових відходів, із розрахунку їх утворення у кількості 280 кг/людину, повинні здійснюватись загалом по с. Галина Воля у спеціально відведеному та облаштованому під полігон твердих побутових відходів місці, погодженому в установленому порядку селищною радою та природоохоронними й санітарними органами.

Розташування й орієнтація житлового будинку повинна здійснюватися з урахуванням забезпечення нормативної тривалості інсоляції та норм освітленості відповідно до ДБН В.2.5-28-2006 «Природне та штучне освітлення» [4].

Для догляду за будівлями і здійснення їх поточного ремонту відстань від межі сусідньої ділянки до найбільш виступаючої конструкції стіни треба приймати не менше 3 м. При цьому повинно бути забезпечене влаштування необхідних інженерно-технічних заходів, що запобігатимуть стіканню атмосферних опадів із покрівель та карнизів будівель на територію суміжних ділянок. При цьому протипожежні розриви між будинками або окремо розташованими господарськими будівлями відповідно до ступеня їх вогнестійкості прийняті відповідно до протипожежних вимог згідно [3]. Відстані між житловими будинками та господарськими спорудами прийняті відповідно

до санітарних норм за ДБН Б.2.2-12:2018 [3]. Відповідно до санітарних вимог сараї для утримання худоби та птиці знаходяться у глибині двору не ближче 12 м від вікон житлових будинків.

Отже, важливим етапом розвитку територій населених пунктів є правильна розробка та дотримання вимог існуючих генеральних планів, детальних планів територій та інших видів проектних документацій, що, у свою чергу, сприятиме залученню інвестицій, розвитку будівництва та підвищенню добробуту населення.

Джерела та література

1. Балезин В. П. Правовой режим земель населенных пунктов / В. П. Балезин. – М. : Юрид. лит-ра, 1980. – 93 с.
2. ДБН Б.1.1-14:2012 «Склад та зміст детального плану території». Мінрегіон України, 2012. – 37 с.
3. ДБН Б.2.2-12:2018 «Планування і забудова територій». Мінрегіон України, 2018. – 187 с.
4. ДБН В.2.5-28-2006 «Природне та штучне освітлення». Мінбуд України, 2006. – 96 с.

УДК 528:631.6

М. В. Шемякін – кандидат сільсько-господарських наук, доцент, Уманського національного університету садівництва

КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА МЕЛІОРАТИВНИХ СИСТЕМ

*Роботу виконано на кафедрі геодезії,
картографії і кадастру УНУС*

Наведено роль топографічних планів і карт у проектуванні та будівництві меліоративних систем. Розглянуто вплив масштабу на точність зображення рельєфу. Обґрунтовано доцільність застосування різних масштабів топографічних планів і карт.

Ключові слова: топографічні карти і плани, масштаб, рельєф, меліорація.

Shemiakin M. V. Cartographic Provision of Design and Building of Reclamation Systems. The role of topographic plans and maps in designing and building reclamation systems is given. The influence of scale on the accuracy of the relief image is considered. The expediency of applying different scales of topographical plans and maps has been substantiated.

Key words: topographic maps and plans, scale, relief, reclamation.

Проектування й будівництво меліоративних систем потребує картографічних матеріалів. Для проектування меліоративних систем необхідно мати топографічні плани та карти з докладним і точним зображенням рельєфу місцевості, тому пред'являють підвищені вимоги до зображення рельєфу на них.

Великомасштабні топографічні плани й карти служать графічною основою для проектування осушувальних і зрошувальних систем, обводнення земель. На всіх стадіях проектування вони є основними технічними документами меліоративного будівництва.

При проектуванні меліоративних систем у практиці меліоративного будівництва використовують плани й карти масштабів 1:10000–1:500.

Топографічні карти забезпечують найбільш доцільне розміщення всіх елементів меліоративних систем і підрахунок обсягів робіт на них. Топографічні карти масштабів 1:10000 знаходять широке застосування під час регіональних і будівельних вишукувань, при складанні технічних проектів і робочих креслень. Топографічні плани й карти масштабів 1:5000–1:500 використовуються для розробки технічних проектів і робочих креслень на зрошувальних і осушувальних системах та для проектування гідротехнічних споруд [1, с. 30; 4, с. 7–10].

На зрошуваних землях, залежно від площі та способу поливу, необхідні плани й карти масштабів 1:10000 або 1:5000 (типові ділянки в масштабі 1:2000) з висотою перерізу рельєфу 0,5 або 1,0 м. На осушуваних землях при розробці технічного проекту потрібні карти в масштабі 1:10000 із висотою перерізу рельєфу 1,0 м, при винесенні проекту в натуру – плани масштабів 1:5000 й 1:2000 з висотою перерізу рельєфу 0,5 м [1, с. 30; 4, с. 4].

Для належного проектування каналу на карті потрібно, щоб помилка різниці початкової та кінцевої висоти точок каналу на карті не перевищувала мінімальної величини похилу каналу.

Похил каналу повинен забезпечувати швидкість води у межах:

$$V_1 < V < V_2,$$

де V – середня швидкість води в каналі, м/с; V_1 – допустима незамутлююча швидкість води, м/с; V_2 – допустима нерозмиваюча швидкість води, м/с [2, с. 24–28].

При проектуванні трас каналів і трубопроводів та майданчиків для будівництва гідротехнічних споруд смуги місцевості повинні бути нанесені на план у масштабі 1:2000 з перерізом рельєфу 0,5 м.

За необхідності, на стадії робочих креслень, для проектування інженерних і гідротехнічних споруд використовуються плани масштабів 1:1000 і 1:500. Прийнятий переріз горизонталей для карт масштабу 1:1000 становить 1,0 м і передбачено збільшення числа пікетів, підписаних на карті, на 1 дм² із 10–15 до 30.

Підвищені вимоги до точності зображення рельєфу дають більш детальні характеристики дорогам, мостам, лініям електропередач, каналам, спорудам та іншим об'єктам [2, с. 31].

Основні вимоги до топографічних планів і карт такі:

- забезпечення необхідної точності проектування й винесення проектів у натуру;
- зручність для графічних робіт і вимірювань;
- докладне зображення елементів гідрографії [4, с. 10–11].

Важливим питанням проектування зрошувальних систем є визначення похилу місцевості за планом. Проектний похил повинен задовольняти нормативні вимоги й разом із тим забезпечувати мінімальні об'єми земляних робіт.

За умовами рельєфу кращими для зрошення дощуванням є ділянки із загальним рівномірним ухилом від 0,005 до 0,02. Дуже малі ухили місцевості не забезпечують доброякісного й своєчасного поливу, оскільки рух води в поливних борознах при цьому уповільнюється, полив планують здійснювати дощуванням.

Недопустимі також і великі ухили (0,02–0,03), оскільки вони призводять до розмиву та змиву верхнього родючого шару ґрунту, а також не дають змоги нарізати тимчасові зрошувачі й поливні борозни, внаслідок чого знижується продуктивність праці під час поливу та післяполивного обробітку. Для дощування допускаються максимальні ухили 0,04–0,06 (2–4⁰) [3].

Основною помилкою, що впливає на точність зображення рельєфу, є помилка узагальнення рельєфу, викликана нерівностями земної поверхні. Значення цієї помилки становить 0,7–0,10 м, що перевищує допустимі значення середніх похибок положення відміток точок по горизонталях плану при малій висоті перерізу рельєфу.

Основна увага приділяється точності визначення висот точок для проектування осушувальних і зрошувальних систем, установок для регулювання потоків води.

Також на параметри меліоративних систем, параметри складових технічних елементів систем та кількість і розташування регулюючих гідротехнічних споруд й ефективність їх роботи, разом з іншими чинниками, істотно впливає наявність розвиненого рельєфу, що, у свою чергу, відбивається на вартості системи та її загальній еколого-економічній ефективності [5].

Для проектування закритої осушувальної системи на місцевості з кутами нахилу до 2° можна використовувати план в масштабі 1:10000, збільшений до масштабу 1:5000; при довжині колекторів менше 500 м і ухилах, рівних 0,002–0,006, необхідно мати висоту перетину рельєфу 0,5 м, у решті випадків можна використовувати висоту перетину рельєфу 1,0 м; для місцевості з ухилами більше 0,007 достатньо мати плани з висотою перетину рельєфу 1 м, при довжині дрен менше 100 м і ухилів менше 0,007 необхідно використовувати плани з висотою перетину рельєфу 0,5 м.

Точність висот точок передбачається майже однакою для районів з ухилом місцевості від 0 до 10 %, що при малих ухилах призводить до ускладнень при проектуванні й не задовольняє точності будівельних робіт. Помилка визначення позначки точки по горизонталях плану в 0,2 м призводить до значної помилки при проектуванні та будівництві меліоративних систем, на основі чого пропонується при кутах нахилу менше 1° використовувати висоту перетину рельєфу 0,5 м, а найбільшу точність вимагати в районах низинних боліт або пасовищ постійного користування й використовувати висоту перетину рельєфу 0,25 м, якщо така точність обумовлена проектувальниками.

При малих кутах нахилу місцевості передбачається більш густа мережа точок зйомки рельєфу [1, с. 37].

Із вище наведеного можна зробити висновки, що для проектування зрошувальних систем із поливом дощуванням і краплинним способом достатньо мати плани й карти масштабу 1:10000 із перерізом горизонталей 1,0 м.

На ділянках місцевості з кутами нахилу до 2° і плавними формами рельєфу для проектування закритих осушувальних систем досить мати плани й карти масштабу 1:10000 із перерізом горизонталей 1,0 м, які за необхідності можна збільшувати до масштабу 1:5000.

Коли ділянки місцевості, що є плоскими, однак мають складний мікрорельєф, необхідно знімати в масштабі 1:5000 або 1:2000 із висотою перерізу рельєфу 0,5 м. Для проектування меліоративних систем плани масштабів 1:2000 застосовувати не має потреби.

Джерела та література

1. Баканова В. В. Крупномасштабные топографические съёмки / В. В. Баканова. – М. : Недра, 1983. – 182 с.
2. ДБН В.2.4-1-99. Меліоративні системи та споруди. – К. : Держбуд України, 2000. – 214 с.
3. Землевпорядне проектування. Електронний підручник. Вимоги до ділянок, які залучають до зрошення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://192.162.132.48:555/elektr%20pidr/geodezia/zemlevp%20proekt/5/5_2.htm
4. Інструкція з топографічного знімання в масштабах 1:5000; 1:2000; 1:1000 та 1:500 (ГКНТА-2.04-02-98). – К. : ГУГК України, 1998. – 97 с.
5. Коптюк Р. М. Підвищення якості проектів гідромеліоративних систем на осушуваних землях з розвиненим рельєфом / Р. М. Коптюк, А. М. Рокочинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/64.pdf>.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ОСВІТИ Й НАУКИ В КРАЇНАХ І РЕГІОНАХ СВІТУ

УДК 316.45(410)

В. С. Вознюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри менеджменту освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Роботу виконано на кафедрі менеджменту освіти ВОІППО

Проаналізовано особливості сучасного розвитку освіти у Великобританії. Охарактеризовано проблемні й перспективні шляхи удосконалення та позитивні результати впровадження реформ, спільні та відмінні з Україною шляхи практичного впровадження нагальних змін.

Ключові слова: Великобританія, система освіти, школа, середня освіта.

Vozniuk V. S. The Features of Education System Development in the United Kingdom.

The article analyzes the peculiarities of the modern education development in Great Britain. The problem and perspective ways of improvement and positive results of reforms implementation are characterized. The common and different ways of practical introduction of urgent changes in Ukraine are singled out.

Key words: United Kingdom, education system, school, secondary education.

На сьогодні Сполучене королівство Великої Британії і Північної Ірландії є досить впливовим та авторитетним актором міжнародних відносин, особливо на теренах Європи. Почавши процес «brexit», їй не лише вдалося втримати рівновагу всередині країни, а й на міжнародній арені, при цьому й надалі впроваджуючи все нові, актуальні реформи. Особливої уваги заслуговує питання розвитку та покращення системи освіти.

Варто наголосити, що обов'язкова освіта у Великій Британії впроваджується з 5 років. При цьому, діти 3-4 років можуть ходити у так званий дитячий садок. Початкова школа, зазвичай, 6-класна й має два періоди: два й чотири роки. Розглядаючи державні школи Великої Британії можна сказати, що вони надають відповідну загальну освіту на визначеному урядом рівні. Сучасна політика країни спрямована на нагальне й кардинальне підвищення освітніх стандартів [5], що надзвичайно є актуальним і практично необхідним досвідом для України та її системи сучасних реформ, у тому числі у сфері освіти.

Сучасна система освіти у Великобританії складається із чотирьох ступенів: початкового, середнього, подальшої освіти та вищої освіти. Дошкільне виховання проводиться в школах-яслях і дошкільних класах. Початковою освітою охоплюються діти з 5 до 11–12 років, а також діти 5 років відвідують дворічні школи для малюків (pre-preparatory school), від 7 до 11 років – початкові школи (primary, elementary або preparatory school). Учні 11–12 літнього віку переходять на етап середньої освіти [4].

Зазначаємо, що поряд із державними існують також і приватні школи та інші інституції й заклади освіти, як звичайні, так і інтернатного типу. На сьогодні привілейовано батьки віддають перевагу навчанню своїх дітей у сучасних приватних

зкладах, які беруть свій початок від «публічних» шкіл і за законом вони, якщо мають більше п'яти учнів у віці до 16 років і виконують усі обов'язкові державні нормативи, то проходять реєстрацію в Департаменті освіти й працевлаштування DfEE (Department for Education and Employment). Характерною особливістю є те, що «незалежні» школи від державного стандарту мають право формувати свої власні навчальні плани, виходячи з особистих уподобань і переваг учнів. Так, окрім обов'язкових предметів: англійської мови та математики, що вивчаються у початковій школі ВБ, за вибором батьків діти вивчають ще й історію, географію, музику, мистецтво та природознавство [1, с. 200].

Щодо середньої школи, яка завершується обов'язковими екзаменами GCSE, то вона є п'ятирічною й по завершенню не дає цілковитого права на вступ до вузів, оскільки для цього необхідно закінчити «шостий клас» (sixth form) середньої школи й скласти екзамен на сертифікат GCE – A level (General Certificate of Education Advanced Level) – загальний сертифікат, що засвідчує поглиблений рівень освіти.

У низці шкіл задля отримання сертифіката GCE – A level навчаються повних два роки. Якщо ж порівняти сучасну українську систему освіти й англійську, то сертифікат про середню освіту GCSE відповідає нашому атестату зрілості, а сертифікат GCE – A level відповідає диплому про закінчення підготовчого курсу по вступу до вузу. Відмінність у тому, що англійський «атестат зрілості» на відміну від нашого не дає ніякого права на вступ до вищого навчального закладу.

Для підготовки до вступу у вузи у Великобританії, окрім шкіл, є ще й коледжі шостого класу (sixth form college), коледжі подальшої освіти (college of further education) і коледжі третього рівня (tertiary college), де викладаються не тільки освітні предмети шостого класу, а й надається послуга професійної освіти (vocational courses) [6; с. 88].

Термін «подальше навчання» (further education) в Англії відноситься до продовження освіти після закінчення обов'язкового навчання (після 16 років) за програмами, які не зобов'язують отримання наукового ступеню.

Післясередня освіта неуніверситетського рівня надається численними технічними та іншими коледжами, програми яких мають чітку фахову орієнтацію. Чимало їх підпорядковано Комітету з технологічної та бізнесової освіти (BTEC). Перший BTEC-диплом можна отримати вже після року денного навчання, а національний – після 2–3 років.

Загалом середня освіта у Великобританії для усіх, хто бажає продовжити навчання в університеті триває близько 13 років, два останніх із яких базуються на поглибленому вивченню дисциплін, які учень планує обрати для студіювання у вищих закладах освіти. У старших класах студентів розділяють на дві основні групи: гуманітарної та природничо-математичної освіти. У середніх технічних школах дається загальноосвітня, загально технічна та початкова професійна підготовка.

Реорганізація середньої школи спонукала виникнення у великих містах єдиних або комплексних шкіл (comprehensive schools) для навчання дітей віком від 11 до 18 років за єдиною для всіх учнів програмою. У багатьох районах ідея єдиної для всіх шкіл програми призвела до появи нижніх шкіл (lower schools) для дітей 11–14 років і верхніх шкіл (upper schools) для дітей 14–18 років [3, с. 44–45].

Оскільки у Великобританії останнє десятиліття найбільш проблемними залишаються школи великих міст, через їх різноманітний національний, етнічний та релігійний склад, то у 2003 р. уряд розпочав нову програму, яка отримала назву «Високоякісна освіта у містах» і включає в себе сім складників, що періодично удосконалюються чи змінюються частково згідно із вимогами часу:

1. «Обдаровані й талановиті» – запровадження спеціальних національних навчальних програм для 10 % найбільш обдарованих і талановитих дітей країни.

2. «Усунення бар'єрів, що заважають навчанню» – передбачається введення в штат кожної школи посади ментора (консультанта), який має піклуватися про життя дітей за межами навчального закладу, вивчав обставини, що заважають навчанню.

3. «Підтримка позитивної поведінки» – створення у школах спеціальних підрозділів для боротьби з проблемами шкільного насильства/булінгу без виключення зі школи.

4. «Школи-маяки» – поширення країною досвіду кращих шкіл, за допомогою тренінгів та круглих столів.

5. «Спеціалізовані школи» – запровадження досвіду кращих спеціалізованих шкіл країни у навчальних закладах, що розміщені у складних щодо соціально-економічного плану районах.

6. «Міські начальні центри» – використання технічних та навчальних можливостей середніх шкіл для надання освітніх послуг усім, хто бажає, в межах певної місцевості не тільки в шкільний час, а й у вечірній, недільні та святкові дні.

7. «Зони освітньої дії» – об'єднання шкіл, що обслуговують складні в соціально-економічному відношенні території у мережі, з метою інтеграції закладів початкової та середньої освіти та координації всіх соціальних послуг на певній території [7].

Існує ще так званий загальноосвітній рівень, котрий призначений для підготовки студентів до здачі екзаменів на підвищеному рівні задля отримання загального свідоцтва про освіту на звичайному рівні: з англійської мови та трьох інших предметів шкільної програми економічного циклу. Всі, хто успішно склав іспити, отримують звичайний «національний сертифікат» у сфері суспільного адміністрування (Ordinary National Certificate in Public Administration – ONCPA) [4].

У Сполученому Королівстві є також і спеціальні школи для обдарованих дітей (як приватні так і державні) й найбільш відомі – це школи церковно-хорового співу, музичні, балетні, школи драматичного мистецтва. У багатьох із них можливе навчання на пансіоні. Крім цього, варто зазначити, що існує й досить розвинена мережа шкіл для дітей з обмеженими можливостями. Управління такими школами здійснюють Координаційні ради, що складаються з невеликої кількості представників місцевого Комітету освіти, батьків, учителів, представників місцевої громади. В усіх школах, згідно закону, повинен працювати координатор із спеціальної допомоги, який має право на огляд дитини й складання висновку про необхідну та спеціальну допомогу, котру отримують у межах відповідних закладів.

Дитина із чітко вираженими фізичними та психічними вадами, зазвичай, оглядається задовго до досягнення нею шкільного віку. Незважаючи на таку чітку організацію, система спеціальної освіти продовжує розвиватися, маючи за основну мету максимально ефективного навчання особливих дітей, засвоєння ними визначеної освітньої інформації [2, с. 97–99].

Таким чином, загалом початкова та середня освіта у Великобританії й надалі певною мірою залишається консервативною, як і загальна політика держави, однак спостерігаються позитивні зміни у покращенні системи освіти королівства. Найяскравіше така імплементація прослідковується в розвитку й поширенні впливу приватних шкіл. На нашу думку, позитивним моментом освітньої системи Великої Британії є наявність спеціалізованих шкіл для дітей з обмеженими можливостями. Щодо середньої освіти, то вона є досить різноманітною й представлена переважно різного роду коледжами. Саме по їх закінченні можна отримати атестат, який надає право роботи в певній галузі. Система середньої освіти також довго перебувала в стані реформування, що вилилось у наявність різних за специфікою та кваліфікацією сертифікатів. Те, що існують різноманітні заклади освіти, приватного та державного типу, надає змогу широкого вибору учнями та їх батьками: де навчатись й яку спеціальність отримувати, а мала за кількістю учнів група, дає змогу педагогу кожному приділити увагу. Саме цих якостей освітніх закладів Великобританії гостро не вистачає українським школам, на що звичайно, варто звернути більшу увагу.

Джерела та література

1. Абрамова Т. Чисто английское образование // Народное образование / Т. Абрамова. – 2007. – № 1. – С. 200–204.
2. Быков Д. А. Обучение детей с ограниченными возможностями в США и Великобритании / Д. А. Быков // Педагогика. – 2004. – № 6. – С. 94–98.
3. Державні освітні стандарти Великої Британії // Директор школи. – 2001. – № 17 (травень). – С.11–13.
4. Іванюк Т. Освітні реформи Великобританії 80-90-х р. XX ст. / Т. Іванюк // Педагогічна газета. – 2002. – № 1. – С.11–13.
5. Локшина О. Система шкільної освіти Сполученого королівства Велика Британія та Північна Ірландія / О. Локшина, Ю. Гекаченко // Історія в школі. – 2001. – № 7. – С. 7.
6. Піднесення якості знань у загальноосвітніх навчальних закладах Великої Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/6936/1/Pidnesennia_yakosti_znan.pdf
7. Сбруєва А. Досягнення, проблеми та перспективи англійської освітньої реформи (кінець XX – початок XXI ст.) / А. Сбруєва // Рідна школа. – 2003. – № 6. – С. 73–78.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Актуальні проблеми регіональних досліджень

Матеріали III Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції,
м. Луцьк, 13–14 грудня 2018 р.

(українською, англійською, російською мовами)

Друкується в авторській редакції
Верстка В. Й. Лажніка

Підписано до друку 21.12.2018 р. Формат 60x84^{1/16}. Папір офс. Гарн. Arial.
Друк цифровий. Обсяг: 14,65 ум. др. арк., 13,72 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. № 69. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65)
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.